



turkish journal of
occupational
health and
safety

türk tabipleri birliği
**mesleki sağlık
ve
güvenlik** dergisi

© **İşçi Sağlığında
Denetim Tartışmaları**

© **ISO, Toplam Kalite
Yönetimi, OHSAS,
Risk Değerlendirme**

© **Politikleşmiş İşyeri,
Kolektif Özne ve
Sınıf İradesi**

© **Sovyetler Birliği'nde
İşçi Sağlığı**

© **'İşçi Cinayeti'
'İş Cinayeti'
Kavramsallaştırması**

turkish medical association

ISSN 1302 - 48 - 41 üç ayda bir yayımlanır Ekim 2014 - Mart 2015

54-55

Erişim Adresi: <http://www.sepinmou.com/apofaseis>



johs(turkish)
turkish journal of
occupational
health and
safety

Editörler
Celal EMIROĞLU
Levent KOŞAR

Yayın Kurulu
Sedat ABBASOĞLU
Gültekin AKARCA
Onur BAKIR
Nilay ETİLER
Denizcan KUTLU
Meral TÜRK
Mehmet ZENCİR

Danışma Kurulu
Prof. Dr. Turhan AKBULUT
Prof. Dr. İbrahim AKKURT
Prof. Dr. Gazanfer AKSAKOĞLU
Prof. Dr. Remzi AYĞÜN
Prof. Dr. Nadi BAKIRCI
Prof. Dr. Yasemin BEYHAN
Dr. Yıldız BİLGİN
Dr. Nihal COŞKUN
Prof. Dr. Yücel DEMİRAL
Doç. Dr. Mustafa DURMUŞ
Av. Hacer EŞİTGEN
Prof. Dr. Çağatay GÜLER
Av. Mustafa GÜLER
Dr. Ö. Kaan KARADAĞ
İsmail Hakkı KURT
Prof. Dr. Mustafa KURT
Yıldırım Koç
Prof. Dr. Nergis MÜTEVELLİOĞLU
Fiz. Müh. Haluk ORHUN
Prof. Dr. Güzin ÖZARMAĞAN
Prof. Dr. Gamze YÜCESAN ÖZDEMİR
Av. Dr. Murat ÖZVERİ
Prof. Dr. Kayhan PALA
Prof. Dr. Ahmet SALTİK
Psik. Dr. Nazlı Yaşar SPOR
Tım. Müh. Mustafa TAŞYÜREK
Dr. Engin TONGUÇ
Prof. Dr. Nevim VURAL

Türk Tabipleri Birliği Adına Sahibi ve Yazı İşleri Müdürü
Dr. Bayazıt İLHAN

Yazışma Adresi
Türk Tabipleri Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi
Türk Tabipleri Birliği Merkez Konseyi
Şehit Daniş Tunalıgil Sokak No: 2 Kat:4 Posta
Kodu: 06570
Demirtepe/ANKARA

Telefon
0 312 231 31 79 (Pbx)

Faks
0 312 231 19 52 - 53

<http://www.ttb.org.tr/msg>
e-posta: msg@ttb.org.tr

Hazırlık ve Tasarım
Yeter CANBULAT - TTB

Basımının İletişim Bilgileri ve Basım Yeri
Başak Matbaacılık ve Tan. Hiz. Ltd. Şti. Ankara
Tel: (0 312) 397 16 17

Yapım
Mucize Reklam
Tel: 0 312 417 10 56

Basım Tarihi
08.09.2015

Yayın Türü
Yerel Süreli (3 aylık)

Tiraj
3.000 adet

Logo ve Kapak Hakkı TTB'ye Aittir.

Dergide Yayımlanan Yazıların Tüm Sorumluluğu
Yazarlarına Aittir.

türk tabipleri birliği mesleki sağlık ve güvenlik dergisi

Üç ayda bir yayımlanır Ekim 2014- Mart 2015

54-55

EDITÖRDEN
Levent KOŞAR

1

**İŞÇİ SAĞLIĞI İÇİN ÜÇ KOŞUL:
POLİTİKLEŞMİŞ İŞYERİ, KOLEKTİF ÖZNE VE SINIF İRADESİ**
Gamze YÜCESAN ÖZDEMİR

2

KAPİTALİST EMEK SÜRECİNDE DENETİM
Erkan AYDOĞANOĞLU

7

SERMAYENİN DENETİMİ Mİ? İŞÇİNİN YÖNETİMİ Mİ?
Özgür NARİN

14

**İŞÇİ SAĞLIĞINDA KAPİTALİST DENETİM VE
ANTI-KAPİTALİST DENETİM TARTIŞMALARI**
Levent KOŞAR

27

FABRİKA YASALARINDAN OHSAS 18001'E
Yücel FİLİZLER

40

**SOVYETLER BİRLİĞİ'NİN İLK YILLARINDA İŞÇİ SAĞLIĞI VE
İŞ GÜVENLİĞİ**
Akif AKALIN

52

İŞİN CİNAYETİ OLUR MU?
Ramazan TÜRKMEN, Gültekin AKARCA

66

**İŞÇİ SAĞLIĞI VE İŞ GÜVENLİĞİ MÜCADELESİN'DE
KAVRAMLARI NETLEŞTİRMEK, KAVRAMLARDA ORTAKLAŞMAK!**
Gürkan Emre GÜRCANLI

77

İŞÇİ SAĞLIĞI MÜCADELESİ NEREYE ODAKLANMALIDIR?
S. Murat ÇAKIR

88

TÜRKİYE'DE İSG YÜKSEK LİSANS EĞİTİMİNİN MEVCUT DURUMU
Merve ERCAN KALKAN, Veli DENİZ

95



EDİTÖRDEN

Politik-siyasi merkezler tarafından ülkenin tüm coğrafyaları üzerine, militer kıym ve iktisadi kıym bir karabasan gibi çöktü.

Kürt sorununu asayiş sorunu olarak gören anlayışla, işçi sağlığı sorununu güvenlik sorunu olarak gören anlayış aynı kaynaktan besleniyor. Bir şantiyede yere yatırılarak 'bu devlet size daha ne yapsın' diyen militer-çıplak zora maruz kalan işçilerle, Tofaş, Renault, Türk Traktör... de yakın geçmiş zamanda örneğini gördüğümüz işbirlikçi sendika aracılığıyla denetim altında tutulmak istenen işçiler apoletleri ve kıyafetleri değişik aynı odaklar tarafından baskılanıyor.

Bolu ve Kayseri komando birlikleri ülkenin bir coğrafyasına doğru çekilirken, Memur-Sen de toplu pazarlık(!) için ülkenin bir başka coğrafyasında hükümet masasına çekiliyor!?

Ve beyaz önlükleriyle, çatışmalarda yaralananların sağlık hizmetine koşan ya da 'savaşa hayır' diyen sağlıkçılar öldürülüyorsa eğer; Sözün bittiği yerdeyiz artık!

Kendi yaşam zenginliklerini işçilerin sömürüsü üzerinden temin eden kapitalistler ile kendi iktidar ömürlerini uzatmak isteyen 'tekçi yönetim'; sermaye ve sermayenin kolektif temsilcisi kimliğiyle bir birini besliyor.

Kapitalistler fabrikalarda, işliklerde işçilerin beden bütünselliğine saldırarak can alırken, işçilerin emek-gücünü yeniden üretmek için bulunduğu sokaklar, mahalleler... fabrika duvarlarının dışında sessizliğini koruyor!? Fabrika ve işliklerin içi ile 'dış' gibi ülkenin bir coğrafyası diğer bir coğrafyasına sessiz!? Ve görüldüğü gibi; Bugün politikanın sorunlarından biri yandaşların sessiz kalmasıdır.

Bütün bu olup-bitenleri kendi seçtikleri kırıntı-çalıntı bilgilerle çarpıtarak kitlelere pompalayan, egemen dili kullanan medya, toplumun kiblesini belirliyor. Öyle ki; toplumu yaşanan gerçeklerden uzaklaştırırken, yaşamın potansiyellerini gerçekleştirme araçlarından dışlıyorlar. Bu nedenle toplumsal gerçekler politik argümanın karakterine şekil veremiyor.

İşçi sağlığından doğru egemen dili reddeden Dergimiz ise işçi sınıfının dilini kullanarak hedef kitlesine ulaşan haliyle; Bir önceki sayısında açmış olduğu, anti-kapitalist paradigma ekseninde 'işçi denetimleri' tartışmalarına devam ediyor.

İşçi sağlığı sorunsallığında 'Almanca düşün ve Fransızca eyle' şiarını benimseyen Dergimiz, eylem ile söylem arasına bir hiyerarşi koymazken, diyalektiğin praxizminde yol almayı uygun görmektedir. Ve toplum üzerine düşünen her kuramın ve kuramcının, kimi zaman alternatif bir söylem önermek için, kimi zaman da reddetmek için dahi olsa sınıf kavramının çekiciliğinden kurtulamadığı bilinir. Dergimiz de bu çekiciliği gözetken ve işçi sağlığına emek veren, işçi sağlığının teorik ve pratik dostlarını MSG'nin sahipleri olarak görüp, içeriğe yönelik 'işçi cinayeti - iş cinayeti' kavramı tartışmalarına sayfalarını açmıştır.

Dergimiz MSG, 16 yıllık sürecinde, giderek olgunlaşan haliyle işçi sağlığının dostlarına bir tür yakıt, kavramlar, argümanlar akışı sağlayarak güç katmaya çalışırken, işçi sağlığı dostlarının da MSG'yi örgütlemesinin davetini her daim açık tutmuştur. İşçi sağlığı alanındaki mücadele dostlarıyla arasına 'bin fikir tartışın, bir çiçek açsın' tutkalını yerleştiren Dergimiz, işçilerin beden bütünselliğine saldıranlarla da arasına anti-kapitalist mücadele gerilimini koymuştur.

Anlamanın hiçlik tarafından işgal edilmesine karşı direnen MSG, pusuya yatmış görülmez tehlikeleri açık etmeye çalışırken; Politikayı, 'pragmatistlerin teoriyle, ütopyelerin gerçeklikle buluştuğu' zeminden doğru tanımlayan haliyle sizlerle paylaşımına devam edecektir.



İŞÇİ SAĞLIĞI İÇİN ÜÇ KOŞUL: POLİTİKLEŞMİŞ İŞYERİ, KOLEKTİF ÖZNE VE SINIF İRADESİ

Gamze YÜCESAN ÖZDEMİR
Prof. Dr., Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi

İşçi sağlığı üzerine olan tartışma ve çalışmalar da açık ya da örtülü biçimde egemen bir yaklaşımın belirleyici olduğunu söyleyebiliriz. Bu egemen yaklaşım, işçi sağlığına yönelik üç ön kabule dayanmaktadır. İlki, işyeri teknik bir alandır. Sermaye ve teknoloji eliyle örgütlenmektedir. İşyerinde üretimin örgütlenmesi ve işleyişi sermayenin elindedir. Dolayısıyla, işçi sağlığına yönelik tüm düzenlemeleri, sermaye, bilim ve teknolojiyi izleyerek yapar, yapmalıdır. İkincisi, işçi sağlığı için işçi, bilinçli ve sorumluluk sahibi bir birey olmalıdır. İş kazalarının işçi hatalarından ve işçi dikkatsizliklerinden kaynaklandığı iddiasına vurgu yapılmaktadır. Üçüncüsü, işçi sağlığına yönelik ulusal ve uluslararası standartlar çok önemlidir. Bilim ve teknolojinin verdiği imkanlar doğrultusunda hazırlanan ulusal ve uluslararası standartlar ile işçi sağlığı düzenlenmelidir.

İşçi sağlığı tartışma ve çalışmalarında bu egemen yaklaşım, diğer yaklaşımlar üzerinde bir baskı yaratmaktadır. Bu baskı, alışılmış açıklamalar ile toplumsal gerçeklikleri anlamamızı önlemekte ve bizi alışılmış düşünce kalıpları içinde tutsaklaştırmaktadır. İşçi sağlığına yönelik düşünsel çabanın, bu baskıya cevap vermesi önemlidir. Böyle bir baskıyla başa çıkma çabası, uzun soluklu bir çalışmanın iddiası olabilir ancak. Dolayısıyla, bu yazı, bu şiddete karşı yola çıkış çabası ve/veya çıkılan yolun ilk adımlarından biri olarak görülebilir. Diğer bir deyişle, egemen yaklaşımların insani varoluşu suskunluğa götüren sahte sözlerine karşı, gerçek sözleri bulmak ve dünyayı adlandırmak adına olan bir

çabadır bu. Sahte sözlere karşı gerçek sözler: Teknik işyeri değil, politikleşmiş işyeri; neoliberal birey değil, kolektif özne ve standartlar değil, sınıf iradesi. Bu yazı, egemen yaklaşıma karşı hegemonik düzeyde örgütlenmesi önerilen üç alan üzerine notlar düşmeyi hedeflemektedir.

Teknik İşyeri Değil Politikleşmiş İşyeri

İşçi sağlığına yönelik egemen yaklaşımda, üretim noktası, iktisadi bir yapının unsuru olarak teknik bir örgütlenme olarak ele alınmaktadır. Üretim noktası, iktisadi yapının ana unsuru olarak görülmektedir. Siyasal ve ideolojik alanlar ise, üretim noktasının dışındadır.

İşçi sağlığı üzerine bu yaklaşımın temeli, kapitalizm içindeki iktisadi ve siyasi olan arasındaki ilişkide yatmaktadır. Buna göre kapitalizmde, iktisadi ve siyasi olan birbirinden keskince ayrılmıştır. Ekonomi, her türlü politik belirlenimden ve mücadeleden –yani siyasetten- bağımsız teknik-teknokratik bir alan olarak kurulur. “Ekonomiye siyaset karıştırılmadığı” gibi siyasetin işi de ekonomiden (yani temelde maddi yaşamın ve dolayısıyla toplumsal birlikteliğin üretiminden) bağımsızlaştırılmış bir retorik performansa indirgenmektedir. Oysa kapitalist toplumsal yapı bu iki alanın tarihte hiç olmadığı kadar birbirine bağlandığı bir yapısal nitelik arz etmektedir. Buradaki başarı, ekonomi ile siyasetin kapitalizmdeki özsel birlikteliğine karşı, bu alanların biçimsel ayrımının niteliksel bir ayrım olarak sunulması ve tüm toplumun normu



olarak kabul ettirilmesidir. Bu ayrışma, sermayenin çok etkili bir silahtır. Ekonominin siyasi yüzünün bulanıklaştırılması ve hatta yok sayılması ile siyasetin iktisat dışı bir “söz söyleme” alanı olarak kodlanması burjuva sosyal bilimlerin “kalesidir.” İktisadi alanın teknik bir üretim örgütlenmesi olarak görülmesi ve siyasetin iktisadi alan dışında yürütülmesi gerekliliğinin sürekli tekrarlanması, üretim noktasında üretilen artı-değeri gizlemektedir. Buna göre, işçi sınıfı haklar ve talepler için mücadelesini verecekse bunun yeri işyeri dışındaki alanlardır. Aynı şekilde, işçi sınıfına işçi sağlığına yönelik düzenlemelerde denetim ve söz hakkı tanınmamakta ve bu da işyerinin ve üretimin bilgisinin sermaye tekelinde olmasına, yani işyerinin yine teknik bir alan olarak yalıtılmasına dayandırılmaktadır.

Oysa, tüm üretimin temelini oluşturan ve karşılığı ödenmemiş bir emek sarfiyatı olan artı-değere sermaye sınıfı tarafından el konulması, en temelde (bir tür olarak insana ve onun var olma biçimi olarak topluma dair) politik bir problemdir. Buna karşın işyerinin teknik (siyasetten yalıtık) bir alan olarak tanımlanması, temeldeki bu politik problemin yok sayılması ve üretilen zenginliğe el koyma sürecinin devamının sağlanmasıyla ilişkilidir.

İşçi sağlığına dönük tüm düzenleme ve tartışmalar da temelde, açık ya da örtük biçimde bu politik problem etrafında cereyan eden mücadeleler olarak kavranmalıdır. Bu düzenleme ve tartışmaları işyerine dair “teknik meseleler” olarak görmek, işçi sınıfının kurucu problem alanını ve mücadele zeminini doğrudan sermayeye terk etmek anlamına gelmektedir.

Buna karşı vurgulamak gerekir ki, işyeri teknik bir alan değildir; politik bir alandır. İşyeri, yalnızca malların ve hizmetlerin üretildiği teknik bir alan değildir, siyasetin, siyasi aygıtların ve toplumsal ilişkilerin de üretildiği ve yeniden üretildiği politik bir alandır. Dolayısıyla, üretim noktasında bir emek rejiminden bahsetmek mümkündür. Emek rejimi kavramı, üretim noktasının yalnızca iktisadi momente değil, aynı zamanda siyasi ve ideolojik momentlere sahip olduğunu vurgular.

Üretim noktasının iktisadi, siyasi ve ideolojik momentlere sahip olduğunu söylemek, işyerini bir politik mücadele alanı olarak görmek demektir.

Dolayısıyla, işyeri teknik bir örgütlenme olarak sermayeye terkedilecek bir alan değildir; işyerinde işçi sağlığına yönelik düzenlemelerde işçi sınıfının söz sahibi olması önemlidir. Bu da politikleşmiş bir işyeri kavramını tartışmaya çağırmaktadır.

Politikleşmiş bir işyerinde, işçi sınıfı üretimin iktisadi, siyasi ve ideolojik yapısını anlamlandırabilmelidir. Son yıllarda, sınıf mücadelesinde sarkacın sermayeden yana olması, tüm yapıları emek adına yıkıcı kılmaktadır. İşyerinin iktisadi yapısı, işçinin ücretini karşılamak için gerekli emek miktarını azaltmaya ve artı-değer yaratan emek miktarını çoğaltmaya dayanmaktadır. Sermaye, artı-değeri, çalışma saatlerini uzatarak, işçileri aynı üretim süresi içerisinde daha fazla emek sarf etmeye zorlayarak -emek yoğunluğunu arttırarak- ya da emek verimliliğini yükseltecek üretim araçlarını üretime sokarak arttırabilir. Dolayısıyla, daha çok kar ve sermaye birikimi için, işyeri, çıkarları çatışan iki sınıfın; emek ve sermaye sınıfının mücadelesine sahne olur. Dolayısıyla artı-değer yaratmaya yönelik uzun çalışma saatleri, hızlandırılmış teknoloji ve artan emek yoğunluğu, kapitalist toplumlar da var olan bir çelişkiyi gösterir: “İşçi sağlığı ya da daha fazla kar”. Politikleşmiş bir işyerinde, işçi sınıfı üretimin siyasi yapısını anlamlandırabilmelidir. Neoliberal siyasal yapı, güvencesiz ve geleceksiz çalışma, yoğun işsizlik, neoliberal sosyal politikalar, işçi sınıfının geneli üzerinde yıkıcı etkilere sahiptir. Bu yıkıcı etkiler üretim noktasında çok daha itaatkar ve güçsüz bir sınıf yaratmaktadır. Bu kısır döngünün kırılabilmesi ancak işçiler arası dayanışma, güven ve kolektif bir özne haline gelmekle mümkündür. İşçilerin sağlıklarını ve hayatlarını korumaları/kurtarmaları gibi temel bir maddi zemin –en basit anlamıyla “varolma”, kar uğruna hayatları hiçe sayan üretim yapısında “hayatta olma”, “hayatta kalma” zemini-, politikleşmiş bir işyeri için önemli bir başlangıç noktası olarak görülebilir. Bununla bağlantılı olarak politikleşmiş bir işyerinde işçi sınıfı üretimin ideolojik yapısını da değerlendirmelidir. Dayanışma, adalet ve eşitlik gibi değerler yerine, birey ve rekabet örülü ideolojiler gündelik hayatta ve işyerinde üretilmektedir. İşçi sağlığı için işyerinde tüm bu yapılara dair işçi sınıfının sözü, talepleri ve ortak eylemi olmalıdır. Dünyayı kendi gözleriyle görmeyi öğrenebilmek ve bunun değerini teslim edebilmek, sınıfın kendi



özsaygısını ve direnme noktalarını/pratiklerini oluşturabilmek için elzemdir. Karşılıklı olarak işçiler kendi direnme pratiklerini geliştirdikçe söz konusu ideolojik yapıyla kurdukları ilişkinin dönüşmesi de mümkün hale gelebilecektir.

Neoliberal Birey Değil Kolektif Özne

İşçi sağlığına yönelik egemen yaklaşımda neoliberal birey anlayışı temel alınmaktadır. Neoliberal “birey”in evrensel özellikleri vurgulanmaktadır. Bu bireyin bireysel güvenliği söz konusudur. “Bireysel güvenlik” ise, “üretimde etkinlik”, “üretimde verimlilik” gibi kavramlarla birlikte anılabilir. Diğer bir deyişle, sermayenin etkinlik ve verimlilik konusundaki baskısını hiç sorunlaştırmadan, bireysel güvenliği için tek başına çaba gösteren bir “birey”dir asıl olan. Bu “birey”in sorumlulukları vardır. Hata yapmamak, dikkatsiz davranmamak, bu sorumlulukların başında yer almaktadır. Diğer bir deyişle, işçinin bireysel özellikleri (yaş, cinsiyet, yorgunluk, dikkatsizlik, asabiyet ve kazaya yatkınlık gibi) ve işçinin sosyal ve psikolojik çevresi (arkadaşlıkları, aile yaşamı ve alışkanlıkları gibi) iş kazalarının ardındaki temel nedenler olarak görülmektedir (1). Dolayısıyla, neoliberal birey, işçi sağlığı için yapması gerekenleri bilen, sorumluluk sahibi ve kendi güvenliğini sağlamaya dönük bir bilinç düzeyi içindedir.

Neoliberal birey, son dönemde, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ve İş Sağlığı ve Güvenliği Genel Müdürlüğü’nün¹ hazırladığı “*İş kazası diye bir şey yoktur*” temalı kamu spotunda netleşmektedir.² Bir ofis ortamında geçen kamu spotunda, kadın çalışan altı yıldır o şirkette çalıştığını belirtip şirketi izleyiciye “güvenilir bir şirket” olarak tanıtmaktadır. Ertesi gün nişanının olduğunu belirten çalışan, bu “mutlu tablo”nun ardından kameraya dönerek, “Ama birazdan, yapmamam gereken basit bir hatayı yapacağım ve beyin kanaması geçireceğim. Yıllarca bitkisel hayata mahkum olarak hayal bile kuramayacağım” demektedir. Ardından dolabın üzerindeki dosyayı almak için sandalyeye çıkan çalışan düşerek başını masaya çarpmakta ve işçinin bahsettiği “kaza” da gerçekleşmiş olmaktadır. Ve ekran da yazı belirmektedir: “*İş kazası diye bir şey yoktur.*”

Bu tahayyül etme biçimi içerisinden bakıldığında, işçi artık bir “birey”dir ve kapitalistin karşısına

yapayalnız çıkacaktır. Anılan “birey” sermayenin tüm ideolojik denetim mekanizmalarına açık olarak, sermaye ile işbirliğine veya onun keyfi uygulamalarına boyun eğmeye zorlanmaktadır. Bir başka deyişle, emeğin, işçi sınıfının bir üyesi olarak sahip olduğu hakkı bizzat kendi eliyle inkar etmektedir: İşçi/emekçi bir kolektivitenin parçası değildir. İşçi sınıfının bir parçası olarak “hak” ve “talepler” sunan karşı-hegemonik bir tutum geliştiremez; “kolektif sermayenin bir fraksiyonu olan bireysel kapitalistin karşısına kolektif işçinin bir parçası olarak” çıkamaz (2).

Bu demektir ki; neoliberal kurgulama ve bu kurgulamanın içerdiği değerler toplumsal olarak kabul gördüğü oranda, “birey” kendisini üretim ilişkileri içerisinde bir başına var olan ve olmakta olacak olan bir varlık olarak görecektir; sınıfa referansla kurulan ya da meşruiyetini edinen kolektivitelerin bir parçası olarak davran(a)mayacak ve dolayısıyla kapitalist üretim ilişkilerine içkin mevcut sınırların üretimine katkıda bulunacaktır.

Neoliberal siyaset ve ekonomi politikalarının, son 20-25 yıldır yalnızca ekonomik ve siyasi alanları düzenlemediğini sınıf üzerinde de çok daha büyük bir yıkım yarattığını belirtmek gerekiyor: İşçi sınıfının kolektif eyleme imkân ve ihtimallerini yok etme. Kolektif eylemi, 1844 *El Yazmaları*’nda Marx şöyle anlatıyor:

Komünist işçiler biraraya geldikleri zaman, kuram, propaganda vb., ilk amaçlarıdır. Ama aynı zamanda, bir araya gelmelerinin sonucu olarak, yeni bir gerekseme kazanırlar –topluma gerekseme- ve araç gibi görünen şey amaç olur. Fransız işçilerinin biraraya geldikleri yerlerde bu pratik süreci en yüce sonuçları ile görürsünüz. Sigara, içki içmek, yemek yemek vb. artık temas etme ya da bir araya gelme araçları değildir. Arkadaşlık, birlikte olmak, konuşmak –ki bunların da amacı toplumdur- onlara yeter; insanların kardeşliği onlar için laf değildir, hayatın bir olgusudur ve onların çalışmayla sertleşmiş bedenlerinden insanın soyluluğunun ışıkları fışkırır. (3)

Neoliberal siyaset ve iktisat politikaları, işçi sınıfını ve toplumun büyük kesimlerini, yan yana duramayacak ve söz söyleyemeyecek şekilde tahrip etmiş, sözsüz ve eylemsiz bırakmıştır.³ Kolektif varoluş ve özleşme, işçi sağlığına yönelik talepleri de dillendirme imkânını işçi sınıfına verecektir.



Standartlar Değil Sınıf İradesi

İşçi sağlığına yönelik en önemli araçlar arasında yer alan ulusal ve uluslararası standartlar, üretimin yönetsel kurallarını koyan ve kriterlerini belirleyen geniş kapsamlı kontrol ve düzenleme mekanizmaları olduğu halde, teknik bir ayrıntı olarak kurgulanmaktadırlar (4). Tüm standartlarda, “düzenli bir iş disiplini ve iyileştirilmiş çalışma kuralları” getirdiği izlenimini pekiştirmek amaçlanmaktadır. İşçi sağlığına yönelik standartlarda sağlık koşullarını ve güvenlik koşullarını iyileştirmek amaçlanmaktadır. İşçi sağlığında egemen yaklaşım, standartlar söz konusu olduğunda önceliği şöyle özetlemektedir: a. bilimsellik, b. yasalara uygunluk, c. standartlara uygunluk.

Bu bilimsellik, yasalar ve standartlar, işçi sınıfının kolektif temsil mekanizmalarından arındırılmış mekanizmalarda şekillenmektedir. Diğer bir deyişle, bilim, yasalar ve standartlar “daha çok kâr” işleyişini kabul etmektedir. Bilim, yasalar ve standartlar, çalışma saatlerini uzatarak, işçilerin aynı üretim süresi içerisinde daha fazla emek sarf etmesini -emek yoğunluğunu arttırarak- ya da emek verimliliğini yükseltecek üretim araçlarını üretime sokmayı hedeflemektedir. Dolayısıyla, bilim, yasalar ve standartlar artı-değer yaratmaya yönelik uzun çalışma saatlerini, hızlandırılmış teknolojiyi ve artan emek yoğunluğunu kabul etmekte ve tüm bu kabuller üzerinde işçi sağlığını düzenlemeye amaçlamaktadır.

Oysa ki, işçi sağlığına yönelik talepleri ve düzenlemeleri ancak bir sınıf iradesi şekillendirebilir. Sınıf iradesi, kendi hayatına sahip çıkacak ve yaratıcılığına, enerjisine inanarak geleceği tasavvur edip biçimlendirebilecek bir iradedir. İşçi sağlığına dair irade oluşturma, onu sarıh bir şekilde ifade ederek ortaya koyma, taleplere dönüştürme ve bir program çerçevesinde yeniden biçimlendirme halini irade olarak tanımlayabiliriz.

Politikleşmiş bir işyerinde kolektif öznenin iradesini mümkün kılacak yapılar özyönetim ve örgütlenme deneyim ve pratikleridir. İtalya’da fabrika konseyleri (6), Rusya’da işyeri Sovyetleri (7), Latin Amerika’da işgal fabrikaları (8) gibi deneyimlerin ışığında işçi sağlığına yönelik talepleri örebiliriz.

Son Söz...

Bu yazı, işçi sağlığının düzenlenmesi ve örgütlenmesinde, egemen yaklaşımın üç alanını, karşı mücadeleyi içeren bir yaklaşım ile ele almakta ve teknik işyerine karşı politikleşmiş işyeri, neoliberal bireye karşı kolektif özne ve standartlara karşı sınıf iradesi iddiasını ortaya atmaktadır. Bu iddia, işçi sağlığı ile kapitalist üretim noktası, artı-değer üretimi ve sınıf mücadelesi arasındaki bağa ve işçi sağlığının kapitalist üretimin düzenlenmesine ilişkin dinamiklerden ayrı ele alınamayacağı ve pratikte bir sınıf mücadelesi formu içerisinde gerçekleştiği kavrayışına dayanmaktadır. Bu kavrayış, işyerinin sadece üretimin yapılmasına ilişkin ilişkilerin değil, aynı zamanda siyaset, ideoloji ve toplumsal ilişkilerin üretildiği bir alan olduğu savını da barındırır. Dolayısıyla işçi sağlığı, üretim noktasına içkin, sınıf mücadelesinin bir konusu olan siyasal ve ideolojik bir alandır. Böylelikle, işçi sağlığı mücadelesi söz konusu olduğunda, toplumsal bir mücadele alanı olarak politikleşmiş işyerinin, bireyler toplamı değil, kolektif özneye dayalı olarak, sınıf iradesi etrafında yeniden düşünülmesine gerek vardır.

Bu noktada, politikleşmiş bir işyerinde kolektif öznenin iradesinin oluşmasının işçi sağlığı noktasında neler kazandırabileceği ile ilgili önemli bir örneği Emre Gürcanlı’nın “*Sınıf Dayanışması Bir Ölümü Nasıl Önledi?*” (8) yazısında bulabiliriz. Gürcanlı, yazısında Zafer Açıkgözlü’nün ölümünü aktarıyor. Çapa Tıp Fakültesi’nde çalışan taşeron işçisi Zafer Açıkgözoğlu, yağmurun çok şiddetli yağdığı bir gün, kanalizasyon suları alt katta bulunan Çocuk Beslenme polikliniği ve Mikrobiyoloji laboratuvarını bastığında, poliklinikte diğer işçi arkadaşları gibi hasta dosyalarını kurtarmak için hiçbir güvenlik önlemi olmadan lağım sularının içinde saatlerce kalır. İSKİ tarafından yapılması gereken atık suların temizlenme ve tıkalı kanalların açılması işlemleri temizlik taşeron şirketin sorumlusu tarafından diğer işçiler gibi kendisinden de istenir. Lağımın içinde hiçbir güvenlik önlemi alınmadan çalışır. Akut hepatite yakalanır, karaciğer nakli başarılı olamaz ve Zafer Açıkgözlü ölür. Bu olayın ardından yaklaşık iki yıl sonra aynı yerde aynı olay gerçekleştiğinde işçilerin tavrını, Gürcanlı, bir işçinin ağzından aktarıyor:

Bugün (5 Ağustos 2015) öğleden sonra, İstanbul Tıp Fakültesi (ÇAPA) Cerrahi Bilimler binası-



nın -1. katında kanalizasyon borusu patlaması nedeniyle yaklaşık 5-6m2 lik bir alanda 1m yüksekliğinde lağım suyunun biriktiğini öğrendik. Biriken lağım suyuna temizlik işçilerinin müdahale etmesi istenmiş ama işçi arkadaşlar itiraz ederek haber verdiler. Olay yerine gittik bir kaç fotoğraf çektik, İSG uzmanına haber verildi. İSG uzmanı olaya temizlik işçilerinin müdahalesinin uygun olmadığını belirten bir tutanak kaleme aldı. İşçi arkadaşla bina idari amirine gittik ama olaydan habersiz gibi davranan bir görevliyle karşılaştık. Sonrasında hastane müdürüne gittik, İSKİ'nin kendilerine bir telefon uzaklıkta olduğunu hatırlattık ve temizlik işçilerine görev verilmesini kesinlikle kabul etmeyeceğimizi belirttik. Yaklaşık 45 dakika sonra İSKİ ekibi gelerek duruma müdahale etti.

Açıktır ki, sermayenin kar hırsı ile şekillenen rekabet ve birey odaklı yıkıcı günlük hayat normları karşısında politikleşmiş işyeri, kolektif özne olabilme ve sınıf iradesi bugün artık her şeyden önce işçinin hayatını koruması/kurtarması için belirleyici önemdedir. Bu üç gereklilik, sınıf mücadelesinin temel nosyonları olarak da okunabilir. İşçi sınıfının sermaye karşısına ciddi bir güç olarak ortaya çıkabileceği bir durum, ancak bu nosyonların birarada ve karşılıklı olarak gerçekleştirilmesiyle mümkün hale gelebilecektir. Bu süreç aynı zamanda, geleceğe dönük "kurucu bir irade olarak sınıf"tan bahsedebilmenin de kapısını aralayacaktır.

Bu nedenle son söz olarak, işçi sağlığı ve iş güvenliği için politikleşmiş işyerinde kolektif özne olarak işçi sınıfının iradesini koymasının yolları, imkanları ve pratikleri üzerine düşünmenin her zamankinden çok daha gerekli olduğu söylenmelidir.

Kaynaklar

1. Sheehy, N.P. ve Chapman, A.J. (1987) "Industrial Accidents", International Review of Industrial and Organisation Psychology, (der. C.L. Cooper ve I.T. Robertson) içinde, Chichester, Wiley.
2. Yücesan-Özdemir, G. ve Özdemir, A.M. (2005) "Türkiye'de Devletin Değişen Rolü ve Sosyal Güvenlik Reformu", Toplum ve Hekim, 20 (2), 134-142.
3. Marx, K. [1844] (2000) 1844 El Yazmaları (çev. M. Belge), İstanbul: Birikim.
4. Çaralan, S. (2001) "Emperyalizm Teknik Bir Sorun Değildir", Evrensel, 12-13 Aralık.
5. Coşar, S. ve Yücesan-Özdemir, G. (2014) İktidarın Şiddeti: AKP'li Yıllar, Neoliberalizm ve İslamcı Politikalar, İstanbul, Metis.
6. Gramsci, A. (2014) İtalya'da İşçi Konseyleri Deneyimi (çev. Y. Alp), İstanbul: Belge.
7. Anweiler, O. (1990) Rusya'da Sovyetler (çev. T. Keşoğlu), İstanbul: Ayrıntı.
8. Yeğin, M. (2004) Patronsuzlar, İstanbul: Versus.
9. Güranlı, E. (2015) "Sınıf Dayanışması Bir Ölümü Nasıl Önlüyor?", <http://ilerihaber.org/yazarlar/emre-guranci/sinif-dayanismasi-bir-olumu-nasil-onledi/1460/>

Dipnotlar

1. Dikkat edilirse, Çalışma Bakanlığı'na bağlı Genel Müdürlüğün adı "İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği" değil, "İş Sağlığı ve Güvenliği"dir. Bu alana dair hemen tüm düzenleme ve mevzuat da "İş Sağlığı ve Güvenliği" olarak oluşmaktadır. Sermayenin sınırsız kar hırsıyla yapılan bir üretim sürecinde, "İşçi Sağlığı" yerine "İş Sağlığı" söyleminin dolaşımında olması, sürecin boyutlarını ve derinliğini ortaya koymaktadır.
2. <http://www.diken.com.tr/bir-calisma-bakanligi-kamusal-spotu-guvenilir-firma-calisani-kendi-hatasıyla-dusuerir/>
3. Derleyenlerinden biri olduğum *Sessiz Şiddet* adlı kitapta da bu noktaya değindik. "Sessiz şiddet" ile işçi sınıfının ortak hareket edebilmeye ve kendi sözlerini söyleyebilmeye olan inançlarını yitirdiklerini vurguladık ve "sessizce sözlerimiz ellerimizden alınmaktadır" dedik. Kitap, Türkçe'ye Metis yayınları tarafından *İktidarın Şiddeti* (2014) olarak çevrildi (5).●



KAPİTALİST EMEK SÜRECİNDE DENETİM

Erkan AYDOĞANOĞLU
Dr., Eğitim-Sen Eğitim Uzmanı

Giriş

Kapitalist emek sürecinde daha fazla artı değer elde etmek için emeğin bütünsel denetimi ve sermaye birikiminin istikrarına zarar verecek her türlü istenmeyen davranışın (bireysel ya da kolektif) engellenmesi ya da üretim sürecindeki etkisinin en aza indirilmesi gerekmiştir. Bunu sağlayan en önemli mekanizma ise kapitalist denetim uygulamaları olmuştur.

Fabrika, atölye vb. işyerlerinde yaşanan emek denetiminin işçiler üzerindeki etkileri emek süreci tartışmalarında önemli bir yere sahiptir. Bu etkiyi belirleyen içsel ve dışsal çok sayıda neden sayılabilir. Üretim ve yönetim biçimlerinde yıllar içinde yaşanan değişiklikler, teknolojik gelişme ile birlikte emek denetimi üzerinde de etkili olmuştur.

Kapitalist gelişmenin ilk yıllarından bu yana hem üretim sürecinde hem de genel olarak toplumsal ilişkilerde belirleyici bir rol oynayan denetim işinin gerçek anlamını kazandığı alan kapitalist emek süreci olmuştur. Başlarda oldukça basit ve belirgin olan denetim ve gözetim işi, kapitalist üretim ilişkileri ve emek sürecinin gelişmesi ile birlikte daha da artmış, giderek daha karmaşık hale gelmeye başlamıştır.

Fabrika ile birlikte toplumsal yaşamda büyük bir dönüşüm yaşanmış ve bu da denetim ve gözetimin önemine ilişkin yeni açılımlar sunmuştur.¹ Bu alanda çalışmalar yapan birçok yazarın da vurguladığı gibi (2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10) kapitalist toplumun merkezi olan fabrika ve işyerlerinde verimliliğin artışı, işçilerin düzenli olarak denetlenmeleri ve gözetlenmeleri ile yakından ilişkilidir.

Denetimin boyutlarının, etkilerinin ve hangi mantığa dayanarak yapıldığının anlaşılması,² kuşkusuz fabrika sisteminin çok yönlü değerlendirilmesi ile mümkündür. Bu noktada yapılacak değerlendirmelerde, denetim ve gözetimi belirleyen makineler, işbölümü ve teknolojinin yanında, zamanın ve mekânın denetimini³ de dikkate almak gerekir.

Sermayenin yönetiminden kaynaklanan denetim ile emek süreci üzerindeki ve işin yürümesinden kaynaklanan denetim birbirinden ayrı değerlendirilmelidir. Çünkü işin denetimi ile çalışanların denetimi ayrı ve farklı şeylerdir. Her ikisinin temelinde de üretim maliyetlerinin en aza indirilmesi, dolayısıyla kar oranlarının arttırılması yer alırken, örneğin işçi sağlığı ve iş güvenliği tedbirleri, özellikle Türkiye gibi ülkelerde önemli bir maliyet unsuru olarak görüldüğünden hep geri plana itilmiştir. Emek sürecinde işçilerin denetimi söz konusu olduğunda öncelikli olan işçinin sağlığı ya da güvenliği değildir. Bu noktada önemli olan tek başına denetimin varlığı değil, onun hangi amaçla ve nasıl kullanıldığıdır.

Emek Denetim Biçimleri

Kapitalizmin gelişimi sürecinde, tarihsel ve konjonktürel olarak uygulanmış farklı denetim biçimlerini görmek mümkündür. Tarihsel olarak bakıldığında kapitalist denetimin hiçbir zaman sadece görüldüğü gibi yaşanmadığı, bu anlamda emek sürecinin denetiminin sanıldığı gibi basit olmadığı görülecektir.

Friedman (4 ve 11), denetimin doğrudan ve dolaylı biçimleriyle, işçilerin denetime direniş şekilleri üzerinde yoğunlaşırken, Burawoy (5, 6, 12) üretim ilişkileri ve rızanın üretimi ve yeniden üretiminin yanı sıra, bunların siyasal-ideolojik etkileri üzerinde durmuştur. Emek sürecinin üretimin siyasal ve ideolojik boyutuyla birlikte ele alınması, emek rejimleri ile sınıf mücadelesi biçimleri arasında doğrudan bir ilişkinin kurulmasını sağlamaktadır. Edwards ise (7), sermaye tarafından

farklı denetim biçimlerini tarihsel dönemler itibarıyla açıklamaya çalışmıştır. Edwards'ın dönemleştirmesine göre sırasıyla, öncelikle 19. yüzyıldan itibaren basit, doğrudan denetim uygulanmış, 20. yüzyıl başlarında denetim yeni biçimler kazanmaya başlamıştır. 1900'lü yılların başında Taylorizm ile birlikte etkisini arttı-

Emek sürecinde işçilerin denetimi söz konusu olduğunda öncelikli olan işçinin sağlığı ya da güvenliği değildir.



ran teknik denetimi; İkinci Dünya Savaşı sonrasında bürokratik denetim ve diğerleri izlemiştir.

Herhangi bir denetim sistemi, işçilerin farklı faaliyetleriyle yönetimin farklı pratiklerinin karmaşık bileşenlerinden oluşur. Ancak aralarındaki farklılıklara rağmen, kapitalizmin tarihi boyunca görülen tüm denetim biçimleri, en azından ortaya çıkış nedeni ve amaç noktasında ortaklaştığı için, bunları birbirinden ayırmak ve kesin olarak sınırlarını çizmek zordur. Nitekim amaç aynı olmasına karşın, emek sürecinin sermaye tarafından denetlenmesinde bugüne kadar farklı uygulamalar yaşandığı bilinmektedir. Bu nedenle sorunu bir bütün olarak kavrayabilmek için denetimi tek bir biçim ya da boyutta değerlendirmekten özellikle kaçınmak gerekir. Çeşitli yazarlar tarafından farklı adlandırmalarla açıklanan denetim biçimlerini, aralarındaki benzerlikleri ve farklılıkları da dikkate alarak sınıflandırmak ve değerlendirmek mümkündür.

Basit/Despotik Denetim

Kapitalistin kârını en üst düzeye çıkarması, ancak emeğin sermayenin kesin olarak denetimi altına girmesiyle, dolayısıyla emek sürecinin parçalanmasıyla mümkün hale gelmiştir. Kapitalist üretimin ilk yıllarında basitleştirilmiş işlemlerle gerçekleştirilmesi, uygulanan denetimin de basit olmasını sağlamıştır. Basit denetim, rekabetçi kapitalizmin geçerli olduğu 19. yüzyıldan itibaren görülmeye başlanmıştır. Bu dönemdeki fabrikaların, daha karmaşık yönetim yapıları oluşturmak için yatırım yapacak kaynakları sınırlıdır. Genellikle az sayıda ustabaşı ya da yönetici grubuyla birlikte tek bir girişimcinin yönettiği bu fabrikalarda patronlar, aynı zamanda bedenlen işyerinde çalışır durumdadır. Patronlar, işçileri teşvik etmek, gözdağı vermek, tehdit etmek, iyi performanslarını ödüllendirmek, işe almak ve işten çıkarmak, kendisine ve işine sadık işçileri kayırmak için emek sürecine müdahale etmiş ve bunları yaparken genellikle birer despot gibi davranmışlardır.

Denetimin kapitalist uygulaması ile kapitalistlerin işçiler üzerindeki zorbalığı emek sürecinde iç içe geçmiş durumdadır. Bu nedenle zorbalık kapitalist üretim sürecine sadece içsel olmakla kalmamış, koşullara göre ister en kaba, ister inceltilmiş biçimleriyle olsun, işçiler üzerindeki baskı ve

tahakküm kapitalizmin değişmez karakterini oluşturmuştur. Nitekim rekabetçi kapitalizm döneminde emek örgütlenmesi ve emek sürecinde denetim uygulamalarının basit olduğu kadar despotik, baskıcı karakteri dikkat çekmektedir.

Makineleşmeyle birlikte sermaye sahipleri, işçiden makinelerin başında çalıştıracağı zamanı satın alır hale gelmiş, bu süreçte emeğin nasıl kullanılacağı tamamen sermaye sahibine kalmıştır. Bu nedenle makineleri kullanan işçilerin hareket alanı daralmış, işçilerin konumu sadece makinelerin kendilerine sunduğu olanaklar ile sınırlı kalmıştır. Foucault'ya göre (13) ekonomik sömürü, emek gücü ile emeğin ürününü birbirinden nasıl ayırıyorsa, disipline dayalı baskı da bedende, artırılmış bir yatkinlik ile büyüyen bir egemenlik arasındaki zorlayıcı bağı o şekilde kurmaktadır. Edwards ise, işyerinde emek sürecinin denetimini, üç ögeğin uyumlu işlemesine bağlamaktadır: İşçiye talimat verme (direction), işçinin faaliyetlerini değerlendirme (evaluation), işçiyi disipline etme (discipline) ve bunun için ödül ya da cezalandırma yöntemlerine başvurma⁴ (7).

Burawoy (6), kapitalizmin farklı tarihsel dönemlerinde farklı denetim mekanizmalarının ortaya çıktığını savunmaktadır. Ona göre, kapitalizmin gelişim sürecinin hızlandığı 19. yüzyılın ortalarından Birinci Dünya Savaşı'na kadar olan dönemde hem kapitalizmin "anarşik yapısı" hem de emek sürecinin teknik örgütlenmesi, fabrikada despotik bir denetime yol açmaktadır. Despotik üretim,⁵ tarihsel gelişim içinde, farklı coğrafyalarda ortaya çıkan örnekler üzerinden incelendiğinde beş çeşit üretim rejimi tipolojisi ile karşılaşılır (15); patriarkal despotizm, paternalist despotizm, piyasa despotizmi, hegemonik üretim rejimi, hegemonik despotizm.

Teknik/Teknolojik Denetim

İnsanlık tarihine baktığımızda, her teknik yeniliğin, üretim sürecinde yarattığı etki bakımından, uygulandığı alanda mevcut ilişkilerin dönüşümünü de sağladığını görmek mümkündür. Üretim süreci içinde bu dönüşümler, üretim ortamındaki üretim araçlarını olduğu kadar emek gücünü ve toplumsal ilişkileri de etkiler. Bu etki iki temel bileşene işaret etmektedir; bir yanda üretimin canlı ögesi olan emek gücü yeniden düzenlenirken; diğer yanda üretimin cansız öğelerini oluşturan



emek araçları ve hammaddelelerin örgütlenme biçimi yeniden düzenlenmektedir. Başka bir ifadeyle teknik değişiklikler⁶ yoluyla üretim yapısı değiştirildiğinde; sadece üretim değil, emek süreci içinde oluşan diğer ilişkilerin de değiştiği görülmektedir. İşyerinde yaşanan söz konusu değişimin emek gücü yönünün belirlenmesinde denetim teknikleri ve araçlarının biçimsel örgütlenişi de önemli bir yer tutmaktadır.

Teknik denetim, makine tasarımlarının ve işin akış planlarının, fiziksel güce bağlı etkinlikleri en üst düzeye çıkarırken, emek gücünün çalışma eylemi sırasında ortaya çıkan sorunları en aza indirecek şekilde örgütlenmesi olarak tanımlanır. Böylece, teknolojinin evrimine eklenen kapitalist üretimin sınıfsal doğasını içselleştirerek ona sosyal bir boyut kazandırmaktadır (7). Üretim araçları sadece fabrika ve makinelerden ibaret değildir. İşçileri emekten ayrı bir güç olarak tahakküm altında tutan, makine ve tesislerde kullanılan teknoloji ve bilimin bu uğurda yaptığı çeşitli teknolojik yeniliklerdir.

Tarihin başlangıcından itibaren sınıflı toplumlarda teknoloji bir iktidar aracı işlevi görmüş, insanların çevrelerini yönlendirme, denetleme ve kendilerini çevrelerine kabul ettirme becerisi sürekli arttırılmıştır. Teknolojik değişikliklere, teknolojinin niçin ve nasıl kullanılacağına karar verebilme özgürlüğü, teknolojik değişimin sonuçlarını da belirlemektedir. Bu kararlar verilirken teknolojik gereklilikler önemli değildir, ancak stratejik seçimler çok önemlidir.

Taylorizm, emek araçlarının geliştirilmesi ya da teknolojiden çok, emeğin örgütlenme biçimleri ve denetlenmesi ile ilgilenmiştir.⁷ Taylor için belirli bir teknoloji düzeyinde emeğin denetiminin nasıl sağlanacağı çok önemlidir. Onun için emek sürecinin denetimi, bilimsel yönetimin en temel özelliklerinin başında gelmektedir. Böylece Taylor işi, zamanın bir işlevine indirgemekte, zamanı ise çalışan işçilerin hareketlerinin hızıyla ölçmektedir. Bir başka deyişle, Taylor için işçilerin çalışması, gözlenebilen bir üretim aracı olarak bilimin nesnesidir ve bir nesne olduğu için de kendi iradesinden bağımsız olarak hareketleri planlanabilir olmalıdır. Taylorizmin katı bir iş disiplinine bağlı olarak işçilerin denetlenmesinde teknik denetim önemli bir yer tutmuştur.

Taylor, işçilere işin yapılacağı genel koşulları yönetimin kabul ettirmesini somut bir zorunluluk olarak görmüştür. Taylor'a göre işle ilgili herhangi bir karar işçilere bırakıldığı sürece, yönetim kendi kendini sınırlamış ve engellemiş olacaktır.⁸ Bu nedenle Taylorist sistem yönetimin, en basitinden en karmaşığına kadar her çalışma eyleminin yapılma biçimini denetlemeyi başarmasının bir aracıdır (2). Braverman, işçilerin eleştiri, anlayış, algılama yetileri ne kadar azalırsa ya da yok olursa olsun daima sermaye için belirli bir derecede tehdit olarak kalacağını savunur. İşçiler üzerindeki baskının sürekli olması için, kapitalist üretim modeli sürekli yenilenmelidir. Bu nedenlerle, işçileri kapitalizm koşullarında çalışma biçimine alıştırma ve hızla değişen teknolojinin yoğunlaştırdığı doğal direnme biçimlerini aşma zorunluluğu, uzlaşmaz sosyal ilişkiler ve kuşakların birbirinin yerini alması "emeğin bilimsel örgütlenmesi" ile sona ermez, fakat zamanla kapitalist toplumun geleceği haline dönüşür (2).

Hiyerarşik/Bürokratik Denetim

Patronla işçi arasındaki tarihsel ilişkinin gelişmesinde hiyerarşik denetim önemli bir yer tutar. Hiyerarşik denetimde kurallar yukarıda kabul edilir ve alt düzeylere aktarılır. Ustabaşı talimatlar ve emirler aracılığıyla yapılacak işleri yönetir. İtaat önceden kabul edilmiştir çünkü ustabaşı, işçiler üzerinde, özellikle cezalandırma ve işten kovma anlamında, kapitalistin kendisine verdiği yetkiye dayanarak gücünü uygulamaktadır. Yirminci yüzyılda işyerindeki mücadele şiddetini arttırırken, kapitalist ile işçiler arasındaki mücadeleler, tekeldi kapitalizme geçişle birlikte, 19. yüzyıldakinden farklı özellikler göstermeye başlamıştır. Tekelleşme özel sanayiler yaratmış, rekabetin niteliği büyük ölçüde değişmiştir. Bu durum, tekeldi kapitalistlerin hem birbirleriyle hem de büyüyen işçi sınıfıyla arasında yeni ilişkiler ortaya çıkarmıştır.

İşyerinde bürokratik gözetim süreci, kapitalist bir sınıfın denetimiyle olduğu kadar, üretimi rasyonalize etme şeklindeki sosyal bakımdan ayrı itici güç ile de ilişkilidir. Eğer bürokratik sosyal örgüt kendisinin, öteki disiplin araçlarından teknik olarak daha üstün olduğunu kanıtlarsa, rekabetin arttığı durumlarda benimsenmesi muhtemeldir. Ona göre örgütsel zorunluluklar işbaşındadır ve mantı-



ken ekonomik hayatı biçimlendirmenin en etkili yolu olarak yönetimin denetiminin “görünür elini” göstermektedir (9). Bürokratikleşme süreci, toplumsal farklılaşmanın ve giderek toplumun üretme kapasitesinin en yüksek noktasını oluşturan bireyciliğin gelişimi açısından önemlidir. Bu süreçte, toplumsal bir varlık olan birey, toplumsal olandan ayrılarak, toplumu oluşturan farklı birimlere karşı kendini tanımlama zorunluluğu olan bireylere dönüştür ki bu durum, bireyciliğin ortaya çıkmasında temel etkenlerden birisi olmuştur.

Üretim süreci tasarım, nitelikli işgücünün yaptığı işler ve niteliksiz işgücünün yaptığı rutin ve tekrarlanan işler olarak üç hiyerarşik kategoriye ayrılmıştır. İşin uygulamasında gerekli olan vasıf düzeyi asgariye indirilmiştir. Özel teknik beceri sadece az sayıda nitelikli işgücünde aranmaktadır. İşgücünün emek sürecinde hiyerarşik kategorilere ayrılması çalışan sınıfların toplumsal konumlarında belirleyici bir rol oynamıştır. Böylece emek sürecinin teknik ve toplumsal örgütlenmesinde köklü dönüşümler ortaya çıkmıştır (19).

İşçileri askeri disiplin altına almaya kadar vardırılan hiyerarşik/bürokratik denetim uygulamalarının kökeninde, işçilerin üretim sürecine yeterince egemen olamamaları vardır. Üretim sürecinin bilgisine sahip olamamış, onu denetleyemeyen, bütünü kavramayan işçiler, üretim alanından başlayarak, toplumun her alanında yönetilmekten, oluşturulan hiyerarşik zincirin sıradan bir halkası, bürokratik yapının bir parçası haline gelmekten kurtulamamışlardır. “En üstten gelen bir komut ya da denetim tüm kuruluştaki geçerlidir. En üstteki yöneticinin söylediği doğru, inanılır ya da gerçekçiye, emir komuta zincirinin her halkasında da aynı derecede doğrudur” (20).

İdeolojik/Hegemonik Denetim

Artı değeri artırmak ve sermaye birikimi istikrarını sürekli kılabilmek için denetim sermaye için zorunludur. Fakat emek sürecinin denetimi, sadece baskı üzerinden gerçekleşmez, sömürülen işçinin onayının da bir şekilde alınması gerekir. Kapitalist emek sürecinde denetim, basit bir karşılık ya da gelişkinin ötesinde baskı ile birlikte rızayı da içeren, karmaşık ve çelişkili bir süreçtir. Bu aşamada

devreye ideolojik/hegemonik denetim girer. Kapitalist, emek gücü potansiyelini kendi denetimi altındaki emeğe dönüştürebilmek için, emek sürecinin denetiminin devamına uygun bir şekilde işçilerin itaatini sağlamak, onların onayını almak zorundadır. Bu da işçiler açısından gönüllü olarak denetimin kabulünü gerektirir. Bu anlamıyla emek süreci, işçilerin denetimi ve itaati ya da onayı arasında hassas bir denge üzerinde yükselir.

İşin sadece nesnel süreçlerine bakılarak denetimin doğasını anlamak mümkün değildir. Bu nedenle emek sürecinin ekonomik olduğu kadar siyasal ve ideolojik yönlerinin de incelenmesi gerekir. Kapitalist üretim biçimini sadece maddi malların üretimi açısından değil, aynı zamanda toplumsal ilişkilerin ve bu ilişkilerle ilgili düşüncelerin (ideolojinin) üretimi açısından da değerlendirilmesi önemlidir. Artı değer üretiminin anlaşılabilir hale getirilmesi gerekli, ancak onun güvenceye alınması için yeterli değildir. Bu nedenle emek süreci, baskı ile çıkar amacıyla işbirliğine neden olan rızanın farklı bileşimleri açısından yorumlanmalıdır. Fabrika rejimleri ile baskı ve rızayı var eden koşullar, içinde bulundukları sosyal-ekonomik, kültürel ve siyasal yapı çerçevesinde tanımlanabilir. Bu da, genelde emek sürecini, özelle ise işyerini aşan daha genel bir çerçeveyi içerir.

Ford, üretim sürecini denetlemenin tek başına işgücünü denetlemek anlamına gelmediğini fark etmiştir. İşçilerin yeni emek sürecine ilk tepkileri; emek devir oranının aşırı derecede artması, işe devamsızlık ve işçilerin yeterince çalışmaması olmuştur. İşçilerin bu tepkilerine karşı Ford yeni denetim teknikleri geliştirmiş ve bu yönüyle Taylorizmden farklılaşmıştır. Taylor denetimi sadece işyeri içinde, işin ve işçinin denetimi (teknik ve hiyerarşik denetim) ile sınırlı tutarken, işçilerin fabrikadan çıktıktan sonra zamanlarını nasıl geçirdiklerini önemsememiştir. Oysa Ford, yarattığı çalışma disiplinine ve etkinliğe uygun bir işçi sınıfı kültürü oluşturmak için işçilerin fabrika dışındaki gündelik yaşamlarıyla da (ideolojik/hegemonik denetim) yakından ilgilenmiştir.

Fordizm, Taylorizmin temel örgütlenme felsefesini daha da derinleştirmiş ve onun daha çok

Emek sürecinin denetimi, sadece baskı üzerinden gerçekleşmez, sömürülen işçinin onayının da bir şekilde alınması gerekir.



işliklerle sınırlı olan düşünsel arka planını tüm sistem boyutlarında yaygınlaştırarak, Taylorizme ideolojik ve sosyal bir boyut kazandırmıştır. Taylorizm, işlik düzeyinde insandan kaynaklanan israf unsurlarını yok ederken; Fordizm bunun ötesinde, makineden ve makinenin dizilişinden kaynaklanan israf boyutunu en aza indirmeyi hedeflemiş ve bunu başka sosyal ve ideolojik uygulamalarla beslemiştir.

Burawoy'a göre erken kapitalizmin baskının rızaya üstün geldiği despotik rejimleri yerini, rızanın hüküm sürdüğü, ama hiçbir şekilde baskının dışlanmadığı, hegemonik fabrika rejimlerine bırakmaya başlamıştır (6). Hegemonik fabrika rejimlerinde yönetim, emek süreci üstündeki egemenliği iki şekilde kurmaktadır. Teknik ve bürokratik denetim mekanizmalarıyla baskı ortaya çıkarken; ideolojik denetim uygulamalarıyla rızanın yaratılması yani işçilerin onayının alınması söz konusudur.

Sadakatsiz olarak değerlendirilme veya düşünceleri nedeniyle reddedileceği korkusu, işçilerin örgüt içindeki kurallara uymalarını sağlamıştır. Örgütlerin çalışmasında görülmeyen ve doğrudan olmayan denetim süreçleri bu nedenle çok önemlidir. Doğrudan bürokratik disiplin yerine, örgütün istediği davranış kurallarının çok daha ekonomik olduğu savunulmaktadır. Böylece zorlama olmadan gönüllü itaati gerçekleştirmek mümkündür. Normalleştirme ve gözetimin gücünü arttıran şey, içerdiği belirsizliklerdir (21). İdeolojik/hegemonik denetim, çok sayıda yazar tarafından bunu kolaylaştıran en etkili denetim biçimi olarak değerlendirilmektedir (5, 6, 7, 8).

Emek sürecinde ideolojik denetim sağlanırken bir yandan emek sürecinin teknik ve sosyal örgütlenmesini değiştirerek denetim uygulamaları emek sürecine içselleştirilirken, diğer yandan sınıf ayrımı yok sayılmaktadır. Sınıf yerine birey öne çıkarılmakta, bu şekilde işçinin işyeri ile bütünleşmesini sağlamak hedeflenmektedir. İdeolojik denetim, işçiler arasında çeşitli düzeylerde (aktif, pasif, bütünsel ya da kısmi) itaat yaratmaya yardımcı olan ideolojik ilişkilerin karmaşık ve özgül bir karışımıdır. İdeolojik denetim esas olarak düşünceler, idealler, değerler, davranışlar üzerinde odaklanmaktadır.

Sonuç

Kapitalizm, bir taraftan geliştirdiği çalışma yöntemleriyle işçinin beceri ve yeteneklerini sürekli olarak geliştirmeye çalışırken, diğer taraftan emek sürecinin bütün öğelerini denetimi altına alıp, kendi inisiyatifi dışına çıkılmasının önüne geçmeye çalışır.

Kapitalizmin ilk ortaya çıktığı yıllardan bu yana, birkaç istisna dışında, yakından ve doğrudan denetim mekanizmaları ile yukarıdan aşağı, hiyerarşik otorite uygulamasına dayalı yönetim yapıları uygulanmıştır. Ne var ki kapitalizmin gelişmesi sürecinde bu yaklaşımlar, verimlilik ve yönetsel denetim sonucu işçi ve emekçilerin yabancılaşma sürecini daha da hızlandırmış, önce yönetime, sonra sisteme karşı bireysel ve ortak direnmelerin, örgütlenmelerin ortaya çıkmasına da önayak olmuştur.

Kapitalist üretim tarzı, üretim araçları ve emek gücünü satan işçilerden oluşan üretici güçlerin örgütlendiği üretim örgütlenmelerinin dinamik yapısını ifade eder. Üretimin örgütlenmesi teknik süreçler kadar, üretimin denetlenmesi ve yönetilmesi süreçlerini de içermektedir. Denetlenme ve yönetim sürecinin yanı sıra yer alan değerlendirme süreci, artı değer üretimi ve artığa el koyma sürecinin sürekliliğini sağlar. Bu noktada emek sürecinin, üretim örgütlenmesinin değişimini gözlemde izlenmesi gereken yolun belirginleştiği görülür. Kapitalizmin nesnel gelişimi yanı sıra, dönemsel dinamikler de emek süreci ve üretim örgütlenmeleri üzerinde önemli değişimler yaratmıştır.

Emek süreci tartışmalarının büyük oranda denetim ekseninde yürüdüğü bilinmektedir. Ancak burada unutulmaması gereken nokta üretim sürecinin bütünlüğüdür. Bu nedenle emek sürecinde yaşanan dönüşümü tek başına denetime indirgemek önemli sakıncalar içermektedir. Emek süreci kadar değerlendirme süreci de kapitalist üretim sürecinin ortağıdır ve ancak bu bütünlük sayesinde tarihsel süreç içinde yaşanan değişimler ancak değişimin diğer yönleri de dikkate alınırsa açıklığa kavuşabilir.

Emek süreci yaklaşımlarını, kapitalist üretim sürecinin açıklanmasında her boyutu kapsayan bir ana kuram olarak değil, işi ve teknolojiyi, değişimi açıklamakta kullanılacak bir çözümleme aracı ola-



rak kabul etmek gerekir. Burada kuramsal çerçeve açısından iki temel argüman vardır. Birincisi, emek sürecinin kapitalist üretim ilişkilerinin merkezinde, artı değer üretimiyle birlikteliğiyle yer aldığıdır. Yani emek süreci hem ekonomik-sosyal hem de siyasal bir süreçtir. İkinci nokta, üretim ve emek sürecinin temel dinamikleri uygulanan denetimden çok sömürü eksenli olmasıdır.

Kapitalist üretim ilişkilerinde ve buna bağlı olarak emeğin denetimde meydana gelen tüm değişikliklerin temel itici gücü, artı değer sömürüsünün nispi ve mutlak anlamda genişletilmesi ve derinleştirilmesinin yanı sıra, emek üzerindeki egemenlik ve denetim ilişkilerinin güçlendirilmesi olmuştur. Bu nedenle emek sürecinin denetimde yaşanan değişiklikler, artı değer miktarının artırılması ve sermaye birikiminin istikrarı adına, üretim ve emek süreçleri ile toplumsal ilişkiler üzerindeki baskı, tahakküm ve denetim uygulamalarının yoğunlaşmasından bağımsız değildir.

Tek başına denetim, kapitalizmle birlikte ciddi bir değişim yaşayan emek sürecinin yeni toplumsal niteliğine özgü özel bir işlev değildir. Kapitalizm öncesi dönemlerde de denetim uygulamalarına rastlamak mümkündür. Kapitalizmde denetim, işçilerin üzerinden elde edilebilecek en fazla artı değer yaratılması ve güvenceye alınmasını amaçlamıştır. Denetimin kaynağı ile kullanımı, aynı derecede değerlendirilemez. Önemli olan tek başına denetimin varlığı değil, onun hangi amaçlar doğrultusunda nasıl kullanıldığıdır. Bu nedenle, sermayenin yönetiminden kaynaklanan denetim ile emek süreci üzerindeki ve işin yürümesinden kaynaklanan denetimi mutlaka birbirinden ayırmak gerekir. Çünkü yapılan işin denetimi ile işçilerin denetimi, aralarında içsel bir bağıntı olmakla birlikte, farklı amaçlarla gerçekleştirilmektedir.

Sermaye, emek sürecinde işçilerin işi yapış yöntemlerini, hızını, becerileri ve bilgilerini kullanma biçimleri üzerinde -iş örgütlenmesi alanında- tam bir denetim elde ederek yaratılan değer miktarını arttırmaya, başka bir deyişle işin yoğunluğunu arttırarak emeğin verimlilik oranını yükseltmeye çaba göstermektedir. Ayrıca, işin yapılış biçimini çeşitli kurallara bağlayarak, yaratılmaya çalışılan maksimum mal ya da hizmet üretim miktarının sürekliliğini de aynı şekilde garanti altına almaya çalışır.

Üretim teknolojilerinin kapitalistçe kullanımında, yeni teknolojik gelişmelerin de etkisiyle insanların makineleri kullanması yerine makinelelerin insanları kullanması süreci yüz yıl öncesine göre bugün çok daha yaygın hale gelmiştir. Bu gelişme benzer şekilde, işçilerin makineleri denetlemesi yerine, teknolojik olarak gelişmiş makinelelerin işçileri denetlemesini sağlamıştır. Üstelik denetim sadece bu boyutuyla sınırlı kalmamış, insan kaynakları yönetimi, toplam kalite yönetimi, kalite çemberleri, ekip çalışması, öneri sistemleri vb. uygulamalarla kol emeğinin yanı sıra kafa emeğini de denetler hale gelmiştir.

Kapitalist üretim süreci örgütlenirken insan faktörü ikincil unsurdur. Bu nedenle tek tek işyerlerinin “işçi sağlığı ve iş güvenliği” koşullarını sağlayıp, sağlayamayacağından önce bir bütün olarak kapitalist üretim tarzının işçinin güvenliğine ve sağlığına uygun olup olmadığına bakmak gerekir. Bu durumda işçiler açısından “işçi sağlığı ve iş güvenliği” adı altındaki en iyi mevzuat ve düzenlemelerin bile yetersiz olduğunu söylemek mümkündür.

Kapitalist üretimin rekabetçi ve anarşik doğası, özellikle Türkiye gibi ülkelerde kapitalistlerin o yetersiz kuralları bile hayata geçirmesinin önünde engel haline gelmiştir. Rekabet, kapitalisti üretimi ve verimliliği arttırmaya, maliyetleri ise düşürmeye zorladığı için işçi denetimi denilince akla öncelikli olarak işçi sağlığı ve iş güvenliği gelmez. İşçilerin denetimi ile çalışma sürelerinin “etkin” ya da “verimli” kullanılması, iş yoğunluğunun sağlanması ön plana çıkarken, işçinin güvenliğini sağlamak için gerekli olan harcamalar kısılmaya ve işçiler ne pahasına olursa olsun daha hızlı çalışmaya zorlanır. Sonuçta kolu kopan, ayağı ezilen, kayışların arasında kemikleri kırılan, meslek hastalığı bile sayılmayan hastalıkların pençesinde can çekişen işçilerden geriye çoğu zaman acılı aileleri kalmakta, kapitalizm, işçi kuşaklarını sürekli işleyen çarkları arasında öğütmeye devam etmektedir.

Kaynaklar

1. ARGİN, Şükrü (1992), “Kapitalist Toplumda İşin ve İşgücünün Kaderi”, Birikim, Sayı 41, ss: 16-29.
2. BRAVERMAN, Harry (1974), Labor and Monopoly Capital - The Degradation of Work in the Twentieth Century, Monthly Review Books, New York.
3. BRIGHTON LABOUR PROCESS GROUP (1977) “The Capitalist Labour Process”, Capital and Class,



- no:1, pp: 3-26.
4. FRIEDMAN Andy (1977), "Responsible Autonomy Versus Direct Control Over the Labour Process", Capital and Class, no:1, pp: 43-57.
 5. BURAWOY, Michael (1979), Manufacturing Consent: Changes in the Labour Process under Monopoly Capitalism, University of Chicago Press, Chicago.
 6. BURAWOY, Michael (1985) The Politics of Production, Verso, London.
 7. EDWARDS, Richard (1979) Contested Terrain: The Transformation of the Workplace in the Twentieth Century, Heinemann, London.
 8. THOMPSON, Paul (1989), The Nature of Work: An Introduction to Debates on The Labour Process, MacMillan, London.
 9. LYON, David (1997), Elektronik Göz, Gözetim Toplumunun Yükselişi, çev: Dilek Hattatoğlu, Sarmal Yayınevi, İstanbul.
 10. BRYER, A. Rob. (2002), "Accounting and Control of The Labour Process", users.wbs.ac.uk/af/research/working_paper_13_2002.pdf, (27 Haziran 2005).
 11. FRIEDMAN Andy (1986), "Developing Managerial Strategies Approach to the Labour Process", Capital and Class, no: 30, pp: 97-124.
 12. BURAWOY, Michael (1978), "Toward a Marxist Theory of the Labour Process: Braverman and Beyond", Politics and Society, 8 (3-4), pp: 247-312.
 13. FOUCAULT, Michael (2000), Hapishanenin Doğuşu, 2. Baskı, çev: Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Yayınevi, Ankara.
 14. MARX, Karl (1997), Kapital, Cilt 1, çev: Alaaddin Bilgi, Sol Yayınları, 4. Basım, Ankara.
 15. ÖZÜĞÜRLÜ, Metin (2005), Anadolu'da Küresel Fabrikanın Doğuşu: Yeni İşçilik Örüntülerinin Sosyolojisi, Halkevleri Yayınları, İstanbul.
 16. LEVIDOW, Les (2007), "Sınıf Mücadelesi Olarak Teknolojik Değişim" çev: Emel Kahraman, Kapitalizme Reddiye: Marksist Bir Giriş, SAAD-FİLHO, Alfredo (haz.), Yordam Kitap, İstanbul.
 17. NECEF Şule (2002), "Emeğin Özgürleşmesi Üzerine", Murekkep, Sayı:18, ss: 95-114.
 18. TAYLOR, Frederic Winslow (1997), Bilimsel Yönetimin İlkeleri, Çev. H. Bahadır Akın, Çizgi Basımevi, Konya.
 19. ARIN, Tülay (1985) "Kapitalist Düzenleme, Birikim Rejimi ve Kriz (I)", 11. Tez, Sayı: 1, ss: 104-138.
 20. SENNETT, Richard (2005a), Otorite, çev: Kamil Durand, 2. Baskı, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
 21. KNIGHTS, David and WILLMOTT, Hugh (eds.) (1988) New Technology and the Labour Process, Macmillan, London.

Dipnotlar

- 1.Emek sürecinin "gerçek denetimi" ile "iş denetimi" arasında bir ayrım yapılması gerekir. Çünkü 19. yüzyılın aksine, günümüzde birincisi zorunlu olarak ikincisine yol açmamaktadır. Başka bir ifade ile işçilerin belli

- becerilere sahip olması ve belli bir iş denetimi uygulamasını ellerinde tutması, artık sermayenin emek süreci üzerindeki denetimini tehdit etmemekte tam tersine desteklemektedir denilebilir (1).
2. Erken dönem sanayi işverenlerinin karşılaştığı en önemli sorun, eski Mısır'daki piramitlerin inşasında yapıldığı gibi, fiziksel zor kullanmadan, çok sayıda insanın işyerinde nasıl denetleneceği olmuştur (8).
 3. Fabrikalar sayesinde, üretim sürecinde zaman ve mekân açısından tam bir denetim ve gözetim söz konusudur. Bütün işçilerin fabrikalarda bir çatı altında toplanması ve çalışma sürelerinin belirlenmesi ile hem mekânsal hem de zamana dayalı denetimin önü açılmıştır.
 4. Cezalandırma yöntemleri ile ilgili olarak Marx'ın Kapital'in birinci cildinde şu söyledikleri dikkat çekicidir: "Burjuvazinin proletaryayı bağladığı tutsaklık, hiçbir yerde fabrika sisteminden daha açıkça günışığına çıkmamıştır. Burada bütün özgürlükler hem yasada hem de gerçekte sona erer. İşçilerin saat beş buçukta fabrikada olmaları gerekir. Birkaç dakika geç kalsalar cezalandırılırlar: 10 dakika gecikirlerse, kahvaltıda olurlar. Komuta ile yemek, içmek ve uyumak zorundadırlar. ... Despot çan sesiyle yatağından kaldırılır, kahvaltıda, yemekten çağrılır. Ve fabrikada başından neler geçer" (14).
 5. En özlü biçimiyle despotik üretim rejimi, baskının/zorun rızaya önceliğiyle; hegemonik rejim ise rızanın baskıya önceliği ile tanımlanabilir (15).
 6. Teknik değişim tek yönlü, kendiliğinden gelişen bir olgu değildir. Teknikte yaşanan yenilikler bağrında doğduğu tarihsel ilişkilerden bağımsız olamaz ve sonuç olarak evrensel değildir. Teknolojik yenilikler, bir yandan karmaşık bir toplumsal üründür bir yandan da ekonomik çatışmaların, toplumsal mücadelelerin hem nesnesi hem de sonucudur. Çünkü onlar tarafından belirlenmişlerdir. "Teknolojik değişim doğası gereği toplumsaldır; geniş bir çerçeveden bakıldığında sınıf mücadelesinin bir ürünüdür" (16).
 7. Braverman'a göre Taylorizmin özü, işçileri vasıfsız hale getirerek, onların üretim sürecindeki denetimlerini ortadan kaldırmak ve sermayenin gerçek denetimini üretim sürecinde hâkim kılmaktır. İşletmeciler bunu anlamışlardır: Genel talimatlar ve genel disiplin kuralları ile denetlenmeye çalışılan işçiler, asla yeterli düzeyde denetlenemezler, çünkü onlar üretim süreci üzerinde gerçek denetime sahiptirler (17).
 8. Taylor'un kendisinin de ifade ettiği gibi amaç, "tüm çalışanların tek tek maksimum refahını sağlamaya bağlı olarak işverenin maksimum refahını sağlamaktır" (18). Bu amaca ulaşmak için bilimsel yönetimin kullanılması gereken araç, emek süreci üzerindeki denetimin işçilerden alınarak yönetime verilmesidir. Bu anlamda, emek sürecinde denetimin artırılması aynı zamanda bilimsel yönetimin de temelini oluşturur. Asıl amaç ise kârı en üst düzeye çıkarmaktır (1).●



SERMAYENİN DENETİMİ Mİ? İŞÇİNİN YÖNETİMİ Mİ?

Özgür NARİN

Yrd. Doç. Dr., Ordu Üniversitesi İİBF, İktisat Bölümü

Soma'da 301 maden işçisinin daha fazla kar, daha fazla üretim adı altında göz göre göre iş cinayetinde katledilmesinin üzerinden çok zaman geçmedi. Üretimi artırmak pahasına işçi sağlığı ve güvenliğini gözetmeden yürütülen emek sürecinde hiçbir değişme yaşanmamışken, 5 Ağustos 2015'te "geçici hükümet" tarafından yeni bir düzenleme kabul edildi. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Madenlerde Avrupa Birliği Mevzuatına (ATEX) uygun malzeme ve koruyucu sistem kullanma şartını 2020 yılına erteledi (1). Bu ertelemeyle birlikte maden işçisi için yaşamsal olan işçi güvenliği önlemleri 5 yıl daha bir şart olarak işletmelerin önüne getirilmeyecek. Soma'daki işçi katliamından ders çıkarılması bir yana böyle bir düzenlemeyle maden işletmesi sahiplerine hiç bir yaptırım uygulamadan, işçilerin yaşamları pahasına üretimi dizginsizce artırmak için olanak sağlandı. Daha da kötüsü, denetime tabi tutulup da can güvenliğine dair en basit önlemleri almadığı belirlenen ve kapatılan az sayıdaki ocak, bu ertelemeyle yeniden açılabilir. Maden Mühendisleri Odası ve maden işçilerinin sendikaları, Soma katliamından sonra gerekli önlemler bir yana, kamu denetiminin iyice göstermelik hale geldiğini, bu ertelemenin yeni facialar yaratacağını belirtiyorlar.

Ertellemeyle hemen hemen aynı zamanda uluslararası basında yayımlanan bir haber, üretimi artırmak için gösterilen acelenin nedenini ve bunun işçiler ve doğa üzerinde yarattığı zararları inceliyor. The Guardian gazetesindeki habere göre, Türkiye, Rusya'dan gaz ithalatını azaltmak için, hem çalışma koşullarını kötüleştiren, hem de Termik santrallerin kurulduğu yerlerdeki doğa ve insan yaşamına verdiği zararları göz ardı eden biçimde Termik santralleri genişletme planı içinde (2). Kısacası enerji arayışını, termik santralleri artırarak, ekolojik bir felaket ile çözme niyetinde. Afşin Elbistan Termik santralini, dünyanın en

büyük termik santrali haline getirmek için Katar sermayesi ile birlikte büyütme hedefliyor. Haber, Türkiye'nin kömür çıkarma ve elektrik elde etme çabasının sonuçlarını vurguluyor. Türkiye, enerji üretimini artırmak için uzun vadeli ve ekolojiji düşünen bir plan yapmıyor: Rüzgar ve güneş enerjisi gibi verimli enerji üretimi yöntemlerini toptan göz ardı ediyor. Bunun yerine üretimi kısa vadeli planlarla artırmaya girişiyor. Sonuç: kömürle, linyitle çalışacak olan termik santrallerin çıkardığı gazlar ve atıklarla, insana ve doğaya uzun vadede önemli zararlar verecek.

Kısa vadede ise günü kurtaran bir "enerji açığını kapatma ve belirli kesimlere sermaye biriktirme" politikası... İşte bunun için Türkiye sermayesi, termik santrallerin artırılmasını öngören bir programı uygulamaya soktu. Sadece ihalelerin özel sermayeye zenginlik aktarılması için kullanılması gözetilmiyor aynı zamanda linyit gibi ekolojik tahribatı artıran, emek yoğun bir üretim gerektiren kömür üretimi ne pahasına olursa olsun zorlanıyor. Bunun sonucu Soma katliamı gibi toplu işçi cinayetleri ile işçi sağlığı ve güvenliğinin yok sayılması oluyor.

Kâr uğruna pervasızca çalıştırmak, emek süreçlerini buna göre düzenlemek, en ufak bir güvenlik, sağlık koşulunu bile dikkate almadan ne olursa olsun yoğun bir sömürüyle üretme amacı bugünkü toplumu belirliyor. Emek süreçlerinin böyle düzenlendiği böyle bir üretim, gökten inmedi. Emek süreci, yüzyıllardır işçi ile patron arasındaki bir mücadelenin, denetimin konusu oldu. Geçmişte böyleydi, bugün de böyle. Bunun tarihini öğrenmek ve bunu gözetecek tartışmak önem taşıyor.

İşçi sağlığı ve güvenliği gibi temel önemdeki kural ve düzenlemeler, gerçekte kâr amacıyla üretim yapan sermaye için bir maliyet alanı olarak görülüyor. Yani sermayenin tek güdüsü olan, daha fazla kâr elde etme amacı, emek sürecini denetlemeyi, bu süreçteki güvenlik düzenlemelerini ise maliyet

İşçi sağlığı ve güvenliği ile ilgili kimi düzenlemeler, kâr amacına ters düştüğü ve örgütlü bir itirazla karşılaşmadığı sürece dikkate alınmıyor.



unsuru olarak görmeyi gerektiriyor. İşçi sağlığı ve güvenliği ile ilgili kimi düzenlemeler, kâr amacına ters düştüğü ve örgütlü bir itirazla karşılaşmadığı sürece dikkate alınmıyor. Bunlar ancak bir mücadelenin konusu olduğu zaman sermayenin gündemine zorla giriyorlar. Gündeme geldiklerinde ise, bu konuda belirlenen standartlar, işletme ya da işyeri içinde işçinin emek sürecini denetlemede kullanılan araçlara dönüştürülüyorlar.

İşte bu yazıda, işçinin çalışma koşullarını doğrudan belirleyen emek sürecinin nasıl biçimlendiğini, hangi tarihsel süreçte böyle ortaya çıktığını değerlendirdikten sonra, üretim sürecinde sermayenin denetiminin ne anlama geldiğini, buna karşılık emekçinin denetiminin, yani işçi özyönetiminin ne anlama geldiğini inceleyeceğiz. Türkiye’de işçi sınıfının üretimi yönettiği kendi özyönetim deneyimlerinden emek süreçleri, işçi sağlığı ve güvenliği konusunda nasıl deneyimler, kazanımlar elde ettiğini tarihsel örneklerinden anlamaya çalışacağız. Ama en çok da, çalışanın, böylesine güvencesiz, sağlıksız koşullarda çalışmayı, iş kazalarını ve iş arkadaşının ölümünü bir kader olarak görmesi durumundan sıyrıldığı anların fotoğrafını yansıtmaya çalışacağız.

İşçinin kendisini büyük bir kitlenin, sınıfının bir parçası olarak fark etmesi, kendi özgüveni ve gücünün farkına varması, kendi üretim ve yaşam koşulları üzerinde söz sahibi olmasının basitçe işyerini, üretimi yönetmekten daha öte anlamları var. Üretimin dünya ölçeğinde iç içe geçtiği koşullarda, örneğin bir kriz sonrasında iflas etmiş fabrika ve işyerlerinde ortaya çıkabilecek özyönetim deneyimlerinin birbiriyle kurabilecekleri bağlantılar düşünüldüğünde bunun çarpıcı görünüşleri ortaya çıkabilir. Böyle bir durumda işyerlerinin yönetilmesinden öte, üretim bağlantılarının kurulması ve toplumsal üretim, tüketimle kurulan özyönetim bağlantıları, gerçekte bütün olarak gündelik yaşamın üretimini yönetmek anlamına gelebilir. Bu yazıda ikinci bölümde aktardığımız tarihsel örnekler bunun geçmişteki ipuçlarını vermektedir. Bu örnekleri inceleyerek, işçinin ölümüne çalışma koşullarından, gönüllüce ve üleşerek, kendisi yöneterek çalışma ve yaşama bilincine erişmesi sürecini gözleyeceğiz.

Bunun için ilk olarak emek sürecinin sermayenin ve işçinin denetiminde nasıl farklılaştığını izlemek gereklidir.

Sermaye ve Emek Süreci: Kâra Dayalı Üretim İçin Emegün Denetimi

Emek sürecinin daha fazla kâr için denetim altına alınması değişe değişe bugünkü halini aldı. Fabrikadan başlayarak büro, ofis, hastane ya da okula yayılan işyerindeki emek sürecinin patron tarafından denetim altına alınmasının uzun ve mücadeleli bir tarihi var. Çalışanların her yeni kuşağı, kurulmuş ve süregiden bir düzene geldiği için verili düzeni ebedi sanıyor, eskiden beri böyleydi diyerek doğal kabul ediyor. Oysa ki, emek sürecindeki pek çok değişim, makinelerin yeri, üretimin organizasyonu, işçinin mola zamanları, bandın düzeni ya da bir ofisteki oturma düzeni, bilgisayar programının insanlara dağıttığı ve denetlediği işler sadece verimlilik, kârın artırılması, maliyetin düşürülmesi gibi görünür nedenlerden kaynaklanmıyor. Yüzlerce yıl içindeki bilinçli bilinçsiz gerilimlerden, mücadeleden, işçinin daha fazla sömürüye karşı dirençle geliştirdiği tepkilere karşı yanıtlardan, düzenlemelerden oluşuyor. İşçi, üretim alanına gelen, üretim planlamacısından, endüstri mühendisinden, işletmeciden uzakta çalışırken, tüm bir üretim, maliyeti düşürmek ve “verimlilik” için planlanıyor. İşletme bilimi, Endüstri Mühendisliği gibi pek çok dal gerçekte bu esaslar üzerinden bilgi üretiyor. “İşyeri”nde oturma düzeni ya da torna tezgahına, bilgisayar masasına eğilme, çalışma, oturma biçimi, ergonomi bilimi tarafından düzenleniyor. Daha da ayrıntılandırabiliriz aslında. Dünyanın pek çok ülkesinde şekerli ve bol kafeinli yiyecek ve içecekler sayesinde ofis çalışanlarının uykusuz çalışma süreleri artırılıyor, bol kalorili, hızlı enerji veren yiyeceklerle kol işçilerinin ve masabaşı işte çalışanların çalışma düzenleri uzun vadede belirleniyor. Bir ulusun diyet rejimi yani uzun dönemli yeme biçimi, lüks ayrıntılar, gösterişçi incelikler dışında bu temelde biçimlendiriliyor, diyet ve beslenme bilimi en genel bakışta çalışan insanların genelini yaşamını etkiliyor. Elbette ki, tüm bu biçimlenme ve şekillenme, tek yönlü ve pürüzsüz işlemiyor.

Günümüz açısından daha ilginç olanı ise; üretim yapısının genel özelliğine uygun biçimde, ‘risk değerlendirmesi’, çoğu zaman emek sürecinin ilk kez iş akışı biçiminde süreç analizine dönüşmesi, böylelikle emeğin daha sıkı denetlenmesine olanak sağlamasıdır.



Aksine tek tek çalışanın karşılaştığı değişimler gibi gözüken şeyler, gerçekte çalışanların bilinçli bilinçsiz tepkileri, dirençleri, yer yer toplu eylem ve etkinlikleri ile, ancak uzun vadede bu süreci biçimlendirmede etkili oluyor. İşyerinin bilincinde ve ötesinde yer alan, kimi zaman örtülü kimi zaman da açığa vuran mücadeleler içinde emek süreci denetimi sağlanıyor. Dışarıdan bakıldığında herkesin üstünde bir göz, bir disiplin gibi görülen kurallar ve iş örgütlenmesi bütünü, böyle açık ya da örtülü çatışmalı, gerilimli bir süreç içinde şekilleniyor. İşte “üretim örgütlenmesi”, “endüstri mühendisliği”, “işletme bilimi” diye adlandırılan, bu üretim örgütlenmesi biçiminin bu yönünü açığa çıkararak, bunu eleştiren ilk tartışma, “emek süreci tartışmaları” (3)¹ olarak bilinen eleştiriler ile ortaya çıktı.

Emek süreci, üretim sürecinin emekçi ve patron arasındaki denetim ilişkisi, üretimin gelişmesi ilişkisi açısından ele alınmasını anlatır. Emegın nesnesine, emegın aracına ve emekçiye ihtiyaç duyan genel olarak emek süreci bütün toplumlarda bulunurken, emekçinin emek araçlarından koparıldığı, yaşaması için başkasının fabrikasında, işyerinde, başkanının özel mülkü olan emek araçları ile çalıştığı emek sürecine, kapitalist emek süreci deniyor.

Emek Süreci Tartışmaları

Emek süreci tartışmaları, fabrikadan, büro ve işyerine kadar kapitalist üretim sürecinde temel rol oynayan emegın disiplin altına alınmasını inceler. Burada genel kanı, disiplin altına almaya olumlu bir anlam yükler. Öyle ya üretimin disiplin altına alınması söz konusu diye düşünür. Oysa ki, kâr için daha fazla üretme, sömürü koşulları altında çalışma ve üretim araçlarından koparıldığı için başkasının işyerinde çalışmaktan başka geçim kaynağı olmayan işçi açısından emek sürecinin disiplin altına alınması sömürü sürecinin yoğunlaştırılması demektir. Emek süreci tartışmaları, bu sömürü sürecinin nasıl çelişkili, işçi ile sermaye arasındaki mücadele ile dolu olduğunu sergilemesi açısından büyük önem taşır. Tartışma, üretim sürecindeki değişimlerin genel olarak incelenmesi, kapitalist üretimin, sanayinin oluşumu, işbölümünün farklılaşması, fabrikanın oluşumu ile emek mücadeleleri arasındaki karmaşık ilişkiyi tartışma konusu yapar.

Böylelikle montaj bandından esnek üretime kadar tarihsel değişim, emek üzerindeki sıkı disiplin, iş örgütlenmesi, tam zamanında üretim, sıfır hata ile çalışma gibi güncel emek süreci örgütlenmelerinin dinamiklerini, nasıl ve neden öyle gerçekleştikleri tarihsel olarak irdelenir.

Bugüne kadar fabrika disiplini, montaj hattı gibi konular açıldığında Taylorizm ve Fordizm gibi tanıdık kavramlar akla gelir. 1880’li yıllarda Taylor, belirli bir zanaatın (craft) emek sürecinde verilen kararları aşamalandırıyor, bunları sınıflandırıyor ve üretim sürecini ölçüp denetlenebilir parçalara ayırıyordu. Böylelikle işçinin üretim süreci üzerindeki hakimiyetini azaltarak, patronun yönetimi kolayca sağlayabilmesini, hızlandırabilmesini istiyordu (3). İlk bakışta, verimliliği artırmak olarak gözüken, biraz daha ayrıntılı incelenince emegın maliyetini düşürmek, çalışma koşullarını rutinleştirerek sömürüyü artırmakla sonuçlanıyordu.

Modern toplumda kapitalist sanayiye ve emek sürecini disiplin altına alma işlevinin “bilimsel” hale gelmesi, “İşletme Bilimi”nin doğması, gerçekten de Winslow Taylor ile başlar ancak Taylor’un öne sürdüğü ölçülüp biçilen iş süreçleri, fabrika disiplini aslında ondan çok daha önce fabrika sisteminin çok daha geliştiği İngiltere’de, örneğin çömlekçi atölyesine sahip Josiah Wedgwood’un fabrikasında, 1770’li yıllarda sistemli olarak harekete geçirilir.

Josiah Wedgwood üstüne üstlük, dönemin önemli liberallerindendir. İflah olmaz bir “özgürlük” savunucusudur... Ama nereye kadar? Köleliğe karşı çıkar, siyahların azad edilmesini aktif biçimde savunan, “açık fikirli” (siz, kapitalizme açık fikirli diye okuyun) sanayi sermayecilerinden biridir, ancak iş, kendi zenginliğinin kaynağı olan kâra gelinece, fabrikasında ilk sıkı disiplini uygulayan da odur. Tarihsel yanlarından birisi, bu disiplini yazılı kurallar haline getirmesi ve maliyetleri muhasebeleştirmeyi düşünmesidir. Ağustos 1772’de arkadaşı Bentley’e yazdığı mektupta (4), sadece fiyatları belirlemek için değil, malzeme kullanımını, daha da ötesi birim zamanda kullanılan malzemeyle üretilen ürünü artırmak için yapılması gerekenleri ve çalışanlarına ödemesi gereken ücreti hesaplama yöntemi olarak defter tutma (belki de kelime anlamıyla muhasebenin ilk ortaya çıkışı) yöntemini anlatır. Bu maliyeti muhasebeleştirme işi, elbette ki



döner dolaşır, emek denetimine dayanır. Kârı artırmak için en fazla sıkılaştırılabilecek birim, emektir. Üstelik dönem Sanayi Devrimi'nin başlangıcıdır ve modern fabrika sisteminin ekonomide hakimiyet kurduğu ilk yer olan İngiltere'de gerçekleşmektedir. Hiç de tesadüf olmayan bir biçimde, ülkede feodal dönemden kalan serfler, topraklarından edilmiş, bu topraklar çitlenmiş, bunun sonucunda da büyük bir yoksul köylü kitlesi, geçim ve üretim araçlarından yoksun biçimde ortalıkta kalmıştır. Bu serf kitlesi, sanayiden gelen kârları gözetken sermaye için Amerika'daki büyük köle kitlesi gibi ücretli köle haline getirilmesi gereken bir kitledir. Artık bu insanları beslemek zorunluluğu olmadan (yani köle kalmadan) yok pahasına bir ücretle çalıştırmak sadece onlara "özgürlük" sanısı veremeyecek aynı zamanda ücret maliyetlerini düşürdüğü gibi, yoksul kitleler arasındaki rekabetle çok daha düşük geçim maliyetine neden olacaktır. Dışarda kölelik yasaklanır ki, içeride ücretli kölelik anlamına gelen ücretli emek yaratılabilsin. Gerçekten de durum budur, çünkü eski yaşam biçiminden koparılmış köylüler, sömürü koşullarına uygun haline getirilebilmek için katı düzenlenmiş bir çalışma rejimine sokulurlar. Öyle ki geçmiş dönemin alışkanlıklarına sahip yoksul köylüler, mesai saati, molalar, fabrikada üretim disiplini gibi zaman ölçeklerine zorla hazırlanırlar. Wedgwood ile birlikte fabrika sistemine dayanan sanayi, ücretli emeğe işyerinde disiplini dayatarak, ücretli köleleri yaratmaktadır.

İşte burada belki de üretim alanında yani "işyerinde"ki ilk risk karşısında sermayenin aldığı en erken tavrı görmek olanaklıdır. Kendisi için sınıf olan, yani tarih bilinci yüksek olan sermaye, bu tutumu farklı biçimler olsa da temelde koruyacaktır.

İlk risk, henüz işçileşmenin başlangıcında, fabrika sistemi yeni ortaya çıkarken, "işyeri" ile yeni tanışan çalışan kitlelerinin emek süreçlerinin disiplin altına alınmasındaki risktir. Piyasa hızlı ve ucuza üretimi zorunlu kılar. Bu rekabette daha fazla kâr için, üretim sürecinde işçinin denetimsizliğine yer yoktur. İşte Josiah Wedgwood, 1770'lerden başlayarak emek süreci disiplini ilk sistemli-leştirenlerden biridir. Wedgwood için topraktan yeni koparılmış köylüler, çalışma disiplini olmayan, vardiya saatlerine uymayan, daha fazla üretmeleri

için kontrol altına alınmaları gereken işçilerdir. Risk sermaye için her zaman vardır. Sermaye açısından üretimde kayıp, artı değer yaratmadaki disiplinsizlik risktir. Kârı düşürür, rekabette geri kalmayı sağlar. Bu riske karşı emek süreci disiplin altına alınmalıdır. Kapitalist üretim yaygınlaştıkça ve geliştikçe, elbette ki yeni risk yönetimi biçimleri oluşturması gerekir, çünkü değer üretiminin esas kaynağı olan emekçi, canlı emek, makine değildir. Kârı artırabilmek için emek süreci kontrol edilmelidir, emek zamanı ve disiplini kontrol altına alınmalıdır.

Wedgwood, çağının tüm sanayi kapitalistleri gibi, işyerinde işbölümünün ve üretimin farklı süreçlere bölünmesinin avantajlarının farkındaydı (5)². Böylelikle işçinin becerileri üretim sürecine aktarılıyor, yani nitelikli işçinin geniş olan hareket alanı daraltılarak, rutin işleri yürüten vasıfsız işçiye yer açılıyordu. Vastan işçiye kazandırdığı geniş hareket alanı, kapitalist için yüksek maliyet ve itaatsiz işçi demektir. Nitelikli işçi, becerilerinden arındırılmadığı sürece, patrona karşı kendi becerilerini pazarlık gücü olarak kullanan işgücü olarak görülür. Bu nedenle kârını yükseltmeyi amaçlayan kapitalist için üretim süreci, vasıflı işçiye vasıflarından arındıracak biçimde basit süreçlere ayrılmalı, böylelikle emek süreci denetim altına alınmalıdır. Vasıfsız işçi, üretim sürecinin basitleştirilmiş bu süreçlerini kolaylıkla öğrendiği için, hızlı, sermayeye göre verimli çalışabiliyor ve ücreti de patronun kârı için düşürülebiliyordu. Çömlekçilik işini beş bölüme böldü. Nitelikli iş gerektiren yerlerde nitelikli işçiler, belirli bir düzenle çalıştırılıyorlardı ve piyasa için üretilen farklı çömlek taleplerine uygun değişikliklere hazır, esnek biçimde örgütlenmişlerdi. Cilalama, küçük ekleri yapma gibi işler ayrı bölümlerde idi ve bu bölümler mümkün olduğu kadar sade, rutinleştirilmiş iş süreçlerine dönüştürülmeye çalışılıyordu. Emek sürecinde nitelik, patron için maliyet demektir.

Böylelikle sadece emek sürecinde denetim artmıyor aynı zamanda üretim süreci parçalara ayrılırken, işçi de üretimin bütünü üzerindeki hakimiyetini **tek başına** kaybediyordu. Üretimin bilgisi, becerisi ve kavrayışı ile kol emeği olanaklı olduğu ölçüde birbirinden ayrılıyordu. Kafa emeği ile kol emeğinin fabrikada birbirinden ayrılması, işçinin tek başına kaldığında, yani yalıtık halinde yönetim



becerisini sınırlandırıyor, böylelikle sermayenin yönetimini ve emek denetimini kolaylaştırıyordu. Kâr güdüsüyle bütün yönetim, verimlilik, hız, daha fazla sömürü üzerine geliyordu.

Eski üretim sisteminin lonca yapısında, bir usta çömlekçi, birkaç çırak ve işçisini kontrol edebiliyordu. Ancak Wedgwood'un dediği gibi "150 değişik işçiyi hoşgörülebilir bir düzen içinde kontrol etmek için" (5) sermayenin yeni yönetim yöntemlerine ihtiyacı vardı. Kapitalistin, bir patron olarak emek süreci üzerinde denetim kazanması, üretimin süreçlere ayrılması, işbölümünün ayrıntılanması bu süreçte geliştirdi.

Wedgwood, fabrika disipliniyi sağlarken kendi ikili görevini açıkça şöyle tarif ediyordu: "Basit insanlardan zanaatkarlar çıkarmak, bu makine insanları hata yapamaz hale getirmek". Bu yüzden sürecin küçük ama temel bir kısmının gerektirdiği nitelikli emek için sürekli nitelikli işçi arıyordu. Kimi zanaatkarlardan temel modellerin tasarımı ve üretimini satın alıyor. Bu modellerin çoğaltılmasını ise iş süreci haline getirmeye çalışıyordu. Çıraklık ve nitelikli işçi eğitimi veriyor, bu süreci hızlandırmak için fabrika disipliniyi kullanıyordu. Kadın işçiler basit görevler için işe alınıyorlardı.

Fabrika disiplininin inşa edilmesi bu süreç içinde gerçekleşti. İş zamanlarına, iş verimliliğine, fazla atık bırakmamaya ve üretim envanterini uygun teslim etmeye dönük ara çalışan bulma yöntemi, henüz profesyonel yöneticilik gibi kurumlar oluşmadığı için bu zaman içinde gelişti. Wedgwood, ustabaşlık sistemini etkinleştirdi. 1780'den sonra "Çömlekçinin Talimatları" adlı düzenlemeleri yazılı hale getirdi. Bu talimatname, fabrikasında işçilerin görebileceği şekilde bulunuyor ve kuralları denetlemekle yükümlü çalışanlar tarafından kullanılıyordu. Düzenlemeler, işini maharetle yapıp hızlı çalışan nitelikli işçilere taltif yöntemleri kadar, özensiz ve yavaş yapanlara ceza yöntemlerini de içeriyorlardı. En temel sorunlardan birisi, işçilerin işe derhal ve zamanında gelmeleri idi. Wedgwood bu konuda ilk kez çan yöntemini getirdi. Bölgede kullanılan mesai borusu yerine çan çalarak işçiler işe alınıyordu. Mesai kesin saatlerde çalınan çan ile düzenlendi. Örneğin, sabah 6:00'da başlayacaksa, 5:45'te çan çalıyordu. Kahvaltı için 8:30, 9:00'da mesai başı çanı, sonra iş bitimine kadar bu böyle devam ediyordu. Sadece çana güvenmiyor,

aynı zamanda imalat zabıt katibi adını verdiği bir imalat memurunu da görevlendiriyordu. Bu memur, sabah erkenden herkesi işe alıyor, gelenlerin işe koyulmalarını denetliyor, erken gelip düzgün çalışanlar ile geç gelenler, gelmeyenleri kayıt altına alıyordu. Bu kayıtlara göre gerekli cezalar ücretlerden kesiliyordu. Çan sistemi dışında ceza vb. uygulamaları, dönemindeki diğer imalatçılar da yapıyorlardı. Kimi iyi yapanlara özendirici kıyafetler hediye ediyor. Hepsi geç kalmaya karşı maaş kesimi cezaları veriyorlardı. Ancak Wedgwood'un zaman ölçümü, dakiklık konusundaki kayıtları ve saat sistemi benzersiz görünüyordu (5). Mesai giriş çıkışları için bir kart sistemi tasarlamış, bir tahtaya giriş çıkışların kaydedilmesi gibi fikirleri uygulamaya koymuştur. Çan ve saat Wedgwoodun fabrika sisteminin iki temel izi olmuştur. İşçilerin ücret bordolarında giriş çıkış saatlerinin yanı sıra yemeğe ayırdıkları saat belirtilmektedir. McKendrick'in belirttiği gibi, Wedgwood bunları pürüzsüz ve hemen gerçekleştirememişse de, yöntemi daha önceki köylülüğe dayanan zanaat üretimi ile köklü biçimde ayrılmaktaydı (5). Zabıt memurları, üretimi de denetliyorlardı. Malzemenin ağırlık ve uzunluk ölçümlerini, atıkları, işyerinin temizliğini, üretimde verilen fireleri kayıt altına alıyor ve bunun engellenmesi için dayatılan ceza sistemini yürütüyorlardı.

Talimatnamelerden bazıları iş güvenliği kadar işçi güvenliğini de ilgilendiriyordu. Örneğin kimi çömlek malzemesi atıklarının temizlenmesi, imalat odalarının bazılarında yemek yenmemesi, çıkarılabilen iş önlüklerinin giyilmesi gibi... Tüm bunlar üretim verimliliğinin yanı sıra uzun vadede üretimi sürdürecektir nitelikli işçinin sürekliliğini de garanti etmek için idi. Yani işgücünün sağlığı, üretimin devamı için önemli olduğu oranda patron için talimatnamenin konusu olabiliyordu.

Tüm bu talimatnameleri, zaman ve ölçülerini denetlemekle görevli olan zabıt katipleri de ansızın denetleniyorlardı. İş sürecine dair, zaman, dakiklık, ceza sistemi, verimlilik, hangi işin nasıl yapılacağı yönündeki talimatlar, talimatnamede yazılı olarak yer alıyordu.

Zaman zaman denetlemelerde bizzat Wedgwood'un kendisi, hatalı, eksik gördüğü çömlekleri ve ürünleri orada kırıyor ve gerekli cezayı ücretten kesilmek üzere kayda geçiriyordu. Talimatname



ceza ve ödüllendirme sisteminin, iş süreçlerine dair ayrıntı denetimlerin tümünü içeriyordu.

Wedgwood'un denetlemede en zayıf kaldığı yan, topraktan kopan bu köylülerin eski festival ve bayram günlerinde işe gelmemeleri, dahası sarhoş olmalarıydı. Buna karşı aldığı tüm önlemlere karşın üretimini aksatan en temel şeylerden biri buydu. Noel yani yılbaşı tatilinde daha fazla ara vereceği sözünü vermesi, o yılki kimi bayramlarda işçilerin ortalıkta görünmemesini engellemiyordu. Üstelik, köylülükten, topraklarından kopan tüm müstakbel işçiler için bu durum geçerliydi. Yani yerine başka birini aldığı da (ki nitelikli emek kolay bulunmuyordu) aynı durum söz konusuydu. Bu aynı zamanda, bugünkü mesai sisteminin geçmişte nasıl yaratıldığını da anlatmaktadır. Saat ve çan sistemi, üretim örgütlenmesine dair ayrıntı talimatnameler ve bunları denetleyen ustabaşları ile zabıt katipleri gerçekte bu işçileşen köylüleri fabrika disiplini altına almanın yolu haline gelmişti. Zor, devletin ceza ve hapis sistemi, maaştan kesme, açlık çoğu zaman fabrika dışındaki disipline etme araçlarını anlatıyordu. Üretim örgütlenmesi, zamanın örgütlenmesi, kâra göre üretim ve verimlilik kavramları tüm bu dirençler, mücadeleler içinde gelişti. Sermaye birikimi, krizlere girdikçe, üretim sıkıntıları yaşadıkça bu yöntemleri geliştirdi, güçlendirdi, sistematikleştirdi.

Tüm bunlar, sermaye için risk kavramının emek sürecini denetlemek yönündeki çabasından beri var olduğunu, buna uygun çabalar sergilediğini göstermektedir. Kârın, piyasada satışın azalması, üretimin sekteye uğraması bu risklerden biridir. “İşyeri” dediğimiz üretimin gerçekleştiği yer de, bu temelde şekillenmiş olmalıdır, çünkü işyerinin emek denetimi, kuralları, işleyişi, üretim örgütlenmesi bu zamanlarda kurumsallaşmıştır. Bugün bakıldığında ise, sadece fabrika ile sınırlı değil, üretimin ve hizmet üretiminin gerçekleştiği, giderek de tüm toplumsal yeniden üretimin gerçekleştiği alanlara dek yayılmıştır. Yani kâr ve sermaye birikimi amacı olan her yer, imalat sanayinden, atölyeye, bürodan, plazaya değin, bu “işyeri” ölçüleri içerisinde emek süreci örgütlenmesinin temel talimatnamelerinden payını almıştır.

Bu sürecin kritik özelliklerinden birisini, üretim sürecinin kâr amacıyla parçalara ayrılması, işçinin denetiminden çıkarak, patronun denetimine alın-

ması oluşturmaktadır. Böylelikle tek tek işçi, bütünsel üretim sürecinin sadece bir uzantısı haline gelmiştir.

Diğer bir özellik ise bununla bağlantılıdır. Üretimin kâr amacı, işçi ve emek süreci üzerinde iki temel kısıkaç sıkılaştırmaktadır. Kâr hırsı, hem verimlilik ileri sürülerek zaman kısıkaçı hem de işçinin toplumsal ücretini (emeklilik, sağlık sigortası ve çalışmasını içeren ücreti) düşürülmesi gereken bir maliyet olarak görme kısıkaçını dayatmıştır. Bunun sonucu, bir yandan işin hızlandırılması, maliyetleri düşürecek denli işçi sağlığı ve güvenliğini yok sayan üretim örgütlenmelerine kontrolsüzce yönelmek, öte yandan ise işçi sağlığı ve güvenliğinin sadece işgücünün verimliliğini azaltacak denli zarar görmesini engelleyecek biçimde ve ancak o kadar dikkate alınmasıdır. Eğer işgücü, yeni işçilerle değiştirilebilir (ana akım iktisat ikame edilebilir der) durumda ise, maliyetler düşük ise işçinin güvenliği geri planda kalır. Tersanelerdeki sayısız iş cinayeti bu yüzdendir. Ama eğer işgücünün devri söz konusu değil ise, yani yedek işsizler ordusu yeterli değil ise, işçi güvenliği talimatnamelere girebilir, dahası uygulamaya konulabilir. Ancak bu durumda da ek bir “maliyet” olmaması açısından, işçilerden gelen tepki ölçüsünde işçi güvenliği sermaye birikiminin gündemine girer. Sermaye açısından risk, kârın azalması, üretimin sekteye uğraması, üretim maliyetlerinin yükselmesidir. İşçinin güvenliği maliyetleri artırıyorsa, riske dahildir. Yani geçmişin toplumsal mücadeleleri basınç oluşturmuyorsa, işçi sağlığı ve güvenliği yok sayılır. Bu durumda ancak işçi mücadelesi, işçi güvenliğini sermayenin gündemine getirebilir.

Kâr güdüsüyle yürüyen bir üretimde her şey emek sürecini denetlemek üzerine kurulduğunda, işçi sağlığı ve güvenliği önlemleri de bir “maliyet” unsuru haline gelir. Tam da bu yüzden tıpkı emek süreci gibi, işçi sağlığı ve güvenliği için gerekli düzenlemeler de, uzun erimli bir mücadelenin konusudur. İşçilerin kendi emekleri üzerindeki denetimlerinin arttığı koşullarda emek süreci denetimi ve önlemler işçi lehine gelişir. Ancak bu koşulları işçi mücadelelerinin bir sınıf olarak birlikte yükseldiği dönemler yaratır. Böylesi dönemlerde, işçi tepkilerinin düzen dışı kanallara akmasını önlemek için sermaye, kamu denetimi organlarının kurulmasını teşvik eder. Çalışma koşulları



üzerindeki kamu denetimi, devlet organlarının, örneğin Çalışma Bakanlığı'na bağlı müfettişlerin denetiminin kurumsallaşmasını getirmiştir. Ama sınıf mücadelesinin düşüşe geçtiği dönemlerde, işçilerin parçalı ve yalıtık hallerinden yararlanan sermaye, işçi sağlığı ve güvenliği konusundaki önlemleri, maliyetleri artıran, kârını düşüren fire olarak görerek, onları sırtından atmaya çabalar. Kamu denetimi işlevinin zayıflaması için devlet üzerindeki örgütsel, organik etkisini kullanır. Kamu denetiminin yerini, özel sermayenin denetim şirketlerine bırakması gibi “özelleştirme politikaları”nı destekleyerek, bu denetimin kendisi tarafından satın alınmasını, göz boyayıcı biçimde yapılmasını ya da rüşvetle yapılmamasını sağlar. Günümüz Türkiye'sinde yaşanan bu süreci, Özveri şöyle aktarmaktadır:

“6331 sayılı yasaya göre işveren işçi sağlığı iş güvenliği hizmetlerini ortak sağlık ve güvenlik birimlerinden (OSGB) satın alabilmektedir. 6331 sayılı yasayla işverene verilen bu hak (OSGB) özünde işçi sağlığı iş güvenliği sisteminin taşeronlaştırılmasıdır” (7).

Tam da bu taşeronlaşma yüzünden, “işçi sağlığı-iş güvenliğinde kilit rol verilen işyeri hekimi ve iş güvenliği uzmanları işverenin otoritesini sınırlandıracak güvenceye sahip olmazlar” (7). 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu'nun 4'üncü maddesine göre, “risk değerlendirmesi yapmak veya yaptırmak” işverenin genel yükümlülükleri arasına alınmıştır. Yasada risk değerlendirmesi, “İşyerinde var olan ya da dışarıdan gelebilecek tehlikelerin belirlenmesi, bu tehlikelerden kaynaklanan risklerin analiz edilerek derecelendirmesi ve kontrol tedbirlerinin kararlaştırılması amacıyla yapılması gerekli çalışmalar” olarak tanımlanmaktadır. Denetim biriminin özelleştirilmesi, taşeronlaştırılması yüzünden bu “risk” değerlendirmesi ya hiç yapılmamakta ya da kağıt üstünde yapılsa da gerekleri yerine getirilmemektedir (7). Üstelik günümüz açısından daha ilginç olanı ise, üretim yapısının genel özelliğine uygun biçimde, “risk değerlendirmesi”, çoğu zaman emek sürecinin ilk kez iş akışı biçiminde süreç analizine dönüşmesi,

böylelikle emeğin daha sıkı denetlenmesine olanak sağlamasıdır. Türkiye'de üretim yapısının geneli için geçerli olan küçük ve orta ölçekli işletme yapısı gözetilirse, “risk denetimi” analizi, eğer kurallı biçimde yapılırsa küçük işletmelerdeki süreç analizlerine, uygulanırsa emek denetim aracı haline dönüşmektedir. Elbette ki, bu üretimin geneli için böyle işlemeyecektir, ancak biçimsel olan (yani formal olarak yapılmak istenen) bu işleve yarayacaktır. Yani işçi için sağlık ve güvenliğini sağlayacak bir denetim, tersinden emek sürecinin denetlenmesine, hızlandırılmasına, bu süreçteki “gözeneklerin” (yani boşlukların, sermaye açısından atıl durumların) azaltıldığı bir sürece evrilmektedir. Gerçekte bu risk denetimi, işçi lehine bir gelişme iken uygulama bunun tersine işler, risk, sermayenin yukarıda belirttiğimiz ilk ve temel risk algısına dönüşür. Soma katliamındaki gibi, risk değer-

lendirmesinin göstermelik yapılarak, gerekli önlemlerin alınmamış olması, risk değerlendirmesinin önlem almaktan öte, işi sıkılaştırmaya yaradığını göstermektedir.

Buna karşılık, işçinin böylesi bir denetimsizlik koşullarında can güvenliği, sağlığı tehlikedeyken, parçalı, örgütsüz ve yalıtık olduğu durumda tek başına karşı koyabilme ihtimali azalır. Bunun için kader, “takdir-i ilahî” sözleri yaygınlık kazanır. Taşeron sistemi, “dayıbaşıklık” güvencesiz, kadrosuz çalışma koşullarında işçi sağlığı ve iş güvenliği önlemleri bir hak değil ayrıcalık olarak görülür ve tüm bunlar olmadan çalışmak geçim için zorunluluk haline gelir. Emek süreci üzerindeki sermaye denetiminin temel hedefi de, çalışanın bu tarihsel süreci bir kader olarak ele alması, yalıtık ve tek olarak kalmasıdır. Oysa tarih hep böyle “kader” diyerek ilerlememiştir. Bu yazgının tersine çevrildiği dönemler de vardır. Bundan sonra Türkiye işçi sınıfı tarihinden vereceğimiz örneklerde, işçiler bir araya gelerek bir sınıf olarak üretimin yönetimini, emek sürecinin denetimini ellerine aldıklarını göreceğiz.

Tüm bunlar işçinin sürekli mücadelesi ile kendi can güvenliğini sağlaması sonucunu doğurur. Ama daha kalıcı ve bütünsel olan yöntem, daha önce parçalanmış olan üzerindeki hakimiyetini, tekil ve

İşçi için sağlık ve güvenliğini sağlayacak bir denetim, tersinden emek sürecinin denetlenmesine, hızlandırılmasına, sermaye açısından atıl durumların azaltıldığı bir sürece evrilmektedir.



yalıtık işçiler olarak değil, örgütlü bir sınıf dayanışması içinde yeniden sağlamasıdır. Bunun adı, sermayenin değil, bir sınıf olarak işçilerin özörgütlenmesi eliyle özyönetimdir. Şimdi, sermayenin kâr güdümüyle, işçileri bir maliyet girdisi olarak görüp, ona talimatnameler ve emek disiplini dayattığı bir düzenden, emekçilerin kendilerinin bilincine vardığı, bütünsel bir üretim yönetimi sistemine, öz yönetime geçeceğiz. Burada durum ne olabilir?

Sermayenin Denetiminin Yerine İşçi Özyönetimi

Sermayenin emek süreci üzerindeki denetimi işçiyi makinalar sisteminin, imalat sanayindeki işbölümünün bir uzantısı haline getirip onun üretimi kavrama, yönetme, onun bütününe hakim olma becerisini yok ederek üstünlüğünü kurar. İşçi, diğer bölümdaki çalışanı yaptığına hakim değildir, kararları kendisi veremez, verse de üretimin bütünü üzerinde (satış, teslim, lojistik, tanıtım, diğer üretim dallarıyla koordinasyon) hakim değildir. İşte tek tek işçi, yalıtık haliyle kader olarak kabul ettiği koşullardan sıyrıldığında, sermayenin emek süreci üzerindeki hakimiyetini fark edip buna dirençten, bunu kırmaya yöneldiğinde, üretimin yönetimi için özgüçlenmesi olanağı artar, özyönetim, potansiyel bir düşünceden fiili bir kuvvete dönüşür. Bu ortak etkinlik, ortak üretim ve denetim, özgüvenini artıracak, çalışma koşullarının denetimini çok daha iyi yapabilecek hale getirecektir. Üretirken aynı zamanda yöneten işçinin, işçi sağlığı ve güvenliğine vereceği hassasiyet, sermaye denetiminden çok daha güçlü, yaratıcı ve etkin olacaktır.

İşçiler, kendi emek süreci üzerinde bizzat denetimi sağlayarak, can güvenliklerini, sağlıklarını, geleceklerini de kendi ellerine alırlar. İşte böylesi dönemlerin genel olarak özelliklerini öncelikle ele almak gerekiyor. İşçi özyönetiminin tek tek kazanımlardan öte, bütünsel temel özellikleri bulunuyor. Bu özelliklere değindikten sonra tarihsel deneyimleri ele almak yerinde olacaktır.

Bütün işçi özyönetimlerinin temel özelliği, yönetime katılımın, üretimin ve bölüşümün, yapma ve karar alma süreçlerinin ortaklaştırılmasıdır. Bu sürecin ortaklaştırılması; işçi hareketinin bizzat kendisine özgüven katar, üretimin yönetilmesi ve bölüşülmesi konusunda kendi çevresinden

başlayarak tüm topluma özgüven ve özlemlerinin ete kemiğe bürünmesi anlamında gelecek güvenesi verir. Tüm bu ortaklaşmacı yaşamın sadece duyurulması değil, şeffaf biçimde tüm katılım süreçleriyle alenileştirilmesi, yani tüm toplumun bilgisine ve giderek katılımına açık hale getirilmesi, toplumsal hareket için eşsiz bir deneyimdir. Üstelik çoğu zaman hukuka ve yasalara aykırı ya da onların dışında yürüyen toplumsal hareket için bu tam bir meşruiyet zemini yaratır ve bu zemini genişletir. Üretime girdi sağlama, üretilenin satışı, dağıtımı, geliştirilmesi, bunların hesabının açıkça ve toplumla tartışılarak yapılması, hele de bu meclis, forum, komitelerin benzerlerinin yaşamın diğer alanlarında türemesi, bu meşruiyet zeminini hızla genişletir.

Böylelikle, toprağından koptuğu için ya da bankadaki borcunu ödemek için, tüm işçi sağlığı ve güvenliği koşulları hiçe sayılırken ne pahasına olursa olsun çalışmak zorunda kalan işçilerin yalıtık ve parçalı, moralsiz hali yerine özörgütlenmeye ve kendi yönetimine sahip işçilerin özgüveni oluşur. Bunun belli başlı sonuçları şöyle özetlenebilir:

Üreten işçiler, yönetebileceklerini görürler.

Üretimi bir bütün olarak görme olanağını yakalarlar. İşyerinde çalışan tüm kesimlerin ücretlerini gördükleri gibi, kendi ücretleri ile üretimden gelen gelir arasındaki farka patronun nasıl el koyduğunu da apaçık görür ve çıplak sömürünün bilincine varırlar.

Üretilenden elde edilen gelirin tüm işçiler arasında bölüşülmesi, işçilerin fabrikayı sahiplenmesini sağladığı gibi, özel mülkiyet fikrini de sorgulamalarını sağlar.

Üretimin verimliliği ve etkinliğinin gerçek anlamını, insan yani çalışan odaklı üretimin yönetimini kavrarlar. Çalışırken çoğu zaman farkında oldukları, işçi sağlığı ve iş güvenliği koşullarındaki basit ama temel önlemlerin alınmaması konusundaki bilinçlerini daha da öteye taşıyarak, toplumsal örgütlülükleri ile bu koşulların denetimini süreklileştirirler.

Üretenlerin işyerini, sadece üretimde değil üretimin sonuçları itibarıyla da çalışan ve toplum için sağlık ve güvenlik koşullarını gözeterek üretimi sahiplenmesi, ortaklaşmanın bütünsel sonuçları olur. Bu ortaklaşma, sadece işçilere değil, çevrele-



rinde ilişkiye geçtikleri toplumsal gruplara da özgüven kazandırır. Özyönetimin şeffaf bir şekilde toplumun bilgisine sunulması sadece onun meşruiyetini artırmaz; aynı zamanda daha geniş kesimler tarafından sahiplenilmesini birlikte getirir. Böylelikle toplumsal dönüşüme bir kapı aralar.

Üstelik çoğu zaman bu tür özyönetimler, hukukun dışında, kendisine yeni bir alan açarak yürüten toplumsal hareketler biçiminde gelişirler. Bu özyönetimin diğer alanlarla birleşmesi tam bir meşruiyet zemini yaratır.

Üretime girdi sağlama, ürünlerin satışı, dağıtım, geliştirilmesi, hesapların şeffaf ve üreten işçilerden başlayarak diğer toplumsal kesimlerle tartışılarak yapılması bu meşruiyet zeminini hızla genişletir. Bu yönüyle, meclis, forum ve komite gibi özörgütlenme organlarının hayatın diğer alanlarında türemesine katkı sunabilir.

Başarılı özyönetim deneyimleri üretimi, satışı ve bölüşümü örgütlerken toplum kesimlerinin desteğini ve dayanışmasını sadece tüketim alanında bulmamaktadır. Yeni Çeltik örneğindeki gibi yaba işçileri, pancar üreticileri gibi sınıfsal kesimlerin üretimden gelen kapasitelerini de harekete geçirmelerini sağladıkları için başarılı olmaktadır. Aynı zamanda işçi sağlığı, iş güvenliği konusunda Alpagut maden işçilerinin, ODTÜ'deki mühendislerle birlikte işyerinin denetimi üzerine sınıf dayanışması oluşturması, mühendislerin ocakların güvenliği için destek vermesi, özyönetimin diğer sınıf kesimlerini etkileyen harekete geçiren özelliklerini gösterir. Bir işçi yönetiminin, işçi sağlığı ve güvenliği konusundaki denetim inisiyatifinin olanaklarını da sergiler.

Türkiye Tarihinde İşçi Özyönetimleri, Emek Denetimi ve İşçi Güvenliği

İstanbul dizgicileri

Bu topraklardaki ilk özyönetim deneyimi 1923 Mürettepler grevidir, ancak Müretteplerin bu grevleri sırasında kendi çıkardıkları gazetelerinde bir başka özyönetim deneyiminden bahsedilir. 20. yüzyılın başındaki bu özyönetim deneyimini yine mürettepler gerçekleştirmiştir (8). Yazar, belleğine dayandığı için gazetede anlatımından tam tarihi kestirmek güç, ama ona göre, 1900 ya da 1901 yılı içinde İstanbul'daki basın emekçileri, mürettepler,

muhabirler, yazarlar, gazete sahiplerine karşı birleşerek kötü çalışma koşulları ve ücretlerin ödenmemesi nedenleriyle greve giderler. Dizgi işçileri grevle sonuç alamayınca, Abdülhamid'in baskıcı yönetimine rağmen, matbaaya el koyarak kendi gazetelerini (Saadet) çıkarırlar.

Bugüne kadar ilk diye bildiğimiz özyönetim deneyimi ise bundan sonra 1923'te gerçekleşir. Matbaalarda gazete, dergi, kitap vb. dizgisini yapan dizgi işçilerinin yani Müretteplerin grevi İstanbul'da 6 Eylül 1923'te başlayıp, 20 Eylül 1923'te biter. İşgününün uzunluğu ve çalışma koşulları yüzünden başlayan bu grev sırasında dizgi işçileri, kendi yönetimlerinde iki gazete basarlar. Bunlardan ilki Dizgiciler cemiyetinin gazetesi olan **Haber**'dir; ikincisi ise **Adil**'dir. İşçiler, bu gazeteler aracılığıyla greve gidiş nedenlerini kamuoyuna duyurmaya çalışırlar. Gazetenin basımı ve işyerinin yönetimi tümüyle grevci işçilerdedir. Ne yazık ki, günümüzde konuyla ilgili kaynak sınırlıdır; 1923'ün Temmuz-Eylül ayı arasında toplam 100 dizgi işçisi grev yapmıştır; ancak bunların ne kadarının özyönetim deneyimine katıldığına dair bilgi elimizde yok.

Gazete patronları, işçilerin uzlaşmalarından rahatsız olarak greve kâra çalan yazılar yazarlar. Bu yazılardan birisi sonucunda işçiler, **Müşterek Gazete**'nin basıldığı **Tanin** matbaasını basıp dağıtırlar. Gazete patronları, 12 Eylül 1923 tarihli Müşterek Gazete'de bu olayları aktardıktan sonra, grevlerin Ankara'nın dikkatini çektiğini; seferberlik henüz bitirilmediği için Bakanlar Kurulu'nun grevler hakkında özel karar almasının öngörüldüğünü yazarlar. Beklenen müdahale, bir hafta sonra gelir. Dizgicilerin özyönetimi, 20 Eylül 1923'te hükümetin aldığı önlemler sonucunda sona erdirilir.

Dizgi işçileri, sadece gazeteyi dizmemişler aynı zamanda köşeyazılarını yazmış, haber yapmışlardır, üretimi yönetme gücünü elde etmişlerdir. O günlerde greve ve özyönetime katılan Osman Refik İşçen ile ilgili yapılan haberden öğrendiğimize göre, işçiler çalışma saatleri, fazla mesai ve mesai ücretleri konusundaki haklarını kazandıkları gibi, işçi sağlığı ve güvenliği konusunda o zamanki işçi hareketi açısından önemli kazanımlar elde ediyorlar (9).

"İşçilerden birisi hastalanırsa doktor ve ilaç parasını patron verecek.



Ölen işçilerin cenazeleri işveren tarafından kaldırılacak.” (9)

Dizgi işçilerinin özyönetim deneyimi hakkında bilgiler şimdilik bunlarla sınırlıdır. Ama Cumhuriyet’in ilk özyönetim deneyimi olan Alpagut Madencilerinin işgal ve özyönetimine dair bilgiler daha geniştir.

1969 Alpagut İşçi Özyönetimi

1969 yılında Çorum’a bağlı Alpagut Linyit İşletmeleri’nde çalışan 786 işçi haklarını aramak için aylardır yaptıkları eylemlere ve greve yanıt alamayınca, forum düzenlerler ve ortak alınan karar doğrultusunda 13 Haziran 1969’da kötü işletilen işletmenin yönetimini ele geçirirler. Alpagut Linyit İşletmeleri, Çimento Sanayii’ne ve bölgeye linyit kömürü üreten, Özel İdare’ye bağlı maden işletmesidir. İşletmede kimi zaman siyasal torpil ve şişirmeyle 900’ü aşan işçi çalışmakta; 1969’da ise bu sayı 786 işçi ve buna eklenen memur ile yöneticilerden oluşmaktadır. İşgale kadar, işçilerin iki aydan fazla süredir ücretleri ödenmemiştir. Ocaklarda iş güvenliğini sağlayan tek bir mühendis vardır; o da rapor vb. nedenlerle aylardır işyerine uğramamıştır. Maaş aldığı halde ocağa gelmeyen personel vardır, bunlar siyasal kadrolaşmaya göre yüksek maaşlarla işe alınmıştır. Siyasal rüşvetlerle yönetici konumuna getirilen insanlar, madene bile uğramadan para almakta, özel idare ücretleri ödemeyen, siyasal kayırmacılıkla kimi özel işletmelere ya da yine devlet işletmelerine veresiye kömür vermektedirler.

İşçiler, Çorum ve Havalisi, Birleşik Maden İşçileri Sendikası’nın örgütlediği eylemler ve grevler yaparlar. Sonuç alamayınca sendikalı işçilerin de öncülük etmesiyle işletmeyi işgal ederek, kendileri üretim yapmaya başlarlar. İlk yapılan, vardiyası biten işçilerin yönetim bürosunda ve kömür depolarında denetimi sağlayarak nöbet tutması, vardiyası gelenlerin ise ocaklara inerek üretimi sürdürmeleridir.

Özyönetimin temel organları, tüm işçilerin oluşturduğu genel işçi kurulu ile onların seçtiği işçi konseyidir. İşgale ve üretime katılan tüm işçiler, üretimi yönetmek, satışı düzenlemek ve kontrol etmek gibi yürütme işlerini üstlenen bir İşçi Konseyi seçerler. İşçi Konseyi, tüm işçileri temsil etmektedir, ona karşı sorumludur ve haftalık

raporlar verir. Bu raporlar, satış miktarı ve satışlardan elde edilen gelirlerin olduğu kadar üretimin devam etmesi için gerekli harcamaların da açık bir dökümünü yapar. Gerektiğinde gazetelere bu dökümler verilerek, patronların kara çalmalarına yanıt verilir.

İşçi Konseyi, üretilen kömürün satışını daha önceki yönetimin aksine peşin yapma kararı alır ve bunu sıkı biçimde uygular. Peşin satışlardan elde edilen gelir artar. Bu gelirden, üretimin sürmesi için gerekli harcamalar (maden direği, akaryakıt gibi) çıkarıldıktan sonra kalan para, işçiler arasında dağıtılır. Üretimden elde edilen net gelirin, nasıl bölüşüleceği de tüm işçiler arasında tartışılır. Ücretlerin nasıl alınacağı temel tartışma konusudur ve işçilerin yönetimi tarafından ortak tartışılarak karara varılır. Genel karar, alacakların öncelikle ödenmesi üzerinedir. İşçi Konseyi, çalışmayı ve üretimi düzenler. Üretim artar; üretim kapasitesi de artar. İşçi sağlığı ve güvenliği sağlanır, ODTÜ’den gelen duyarlı mühendisler madende denetimlerde bulunurlar.

İşçiler, artık muhasebeyi şeffaf yapmakta, kontrol etmektedirler; üretilenden elde edilen gelirin bilgisine sahiptirler. Bu gelir arttıkça, ücretlerini ve eski yönetimden kalan borçlarını hızla karşılamaktaadılar. Bu yüzden İşçi Konseyi’nden bir işçinin dediği gibi “işçiler işlerine dört elle sarılırlar”. “Artık işçi, ocağı kendi malı gibi değerlendiriyor, bu emeği de para olarak değerlendirildiğinden durumundan memnun”dur.

İşçi yönetiminde üretim henüz iki hafta içinde yaklaşık %50 artmıştır. Üretimden gelen gelirle alacakların ve ücretlerin düzenli ödenmeye başlaması işçilerde büyük bir özgüven gelişmesine yol açmıştır. Civar köylerde oturan aileleri ve yakınlarının özyönetime desteği giderek artmıştır. İşçi yönetiminin kökleşmesi, bu yönetimi sona erdirmeyeceğini düşünerek atıl kalan yetkililer, harekete geçerler. İl Genel Meclisi toplanır. Vali, İşçileri Bakanlığı’na giderek Türkiye Kömür İşletmeleri Genel Müdürlüğü’nün madeni devralması için incelemelerde bulunmasını talep eder.

İşçilerin kurduğu işçi satış kurulu, işçilerin inisiyatifini işyerinden satış alanlarına genişletir. İşçi özyönetimi eski yönetimin uygulamalarını ortadan kaldırır. Alpagut’ta üretilen kömür, daha önce pat-



ronlar tarafından devlet işletmelerinden özel işletmelere doğru torpil ve yandaşlıkla dağıtılır; sıra köy halkına hatta köy okullarına hiç gelmez. Oysa İşçi Yönetimi ile birlikte köy okullarına öncelik verilmesi, köy halkına danışılması, öz yönetimin toplumsal meşruiyetini de hızla yayar. Yolsuzluğun, karaborsanın ve fahiş fiyatın kaldırılması da halk içinde meşruiyeti büyütür. Zaten babası, kardeşi, eşi madende çalışan köylüler tüm gözünü madene dikmişken, işçi öz yönetiminin bu olumlu sonuçları herkesi etkiler. Kararların oluşumuna katılmak öz yönetime verilen desteği de güçlendirir. Ta ki, 16 Temmuz 1969 akşamı, Ankara'dan getirilen Jandarma Birliği ocakları ve kuvvet santralini ele geçirip, işçi yönetimini sona erdirene dek. Devletin müdahalesi ile birlikte sendikalı olan ve başı çeken işçiler işten atılır. Ama Alpagut işçilerinin, ücretler ve işten çıkarılanlar için eylemi devam eder. 34 günlük öz yönetim, işçi tarihine önemli bir deneyim bırakır. Alpagut işçilerinin deneyiminin etkisi hızla yayılır.

9 Haziran 1970'de Günterm Isı Sanayi fabrikasında çalışan 80 işçi maaşlarını, kıdem tazminatlarını alamadıkları için 40 gündür sürdürdükleri direnişi işgal ve öz yönetime dönüştürürler. Fabrikanın patronları kayıplara karışmıştır. Bunun üzerine işçiler içerideki alacaklarını ve kıdem tazminatlarını karşılamak için üretim yaparlar. Mart-Nisan alacaklarını karşılamak için üretimden gelen geliri bölüşürler.

Artık işçi öz yönetimi toplumsal hareketin gündemine daha fazla gelmektedir. 1973 yılında patronların lokavt uygulamalarının yayılması karşısında, Alpagut örneği gösterilerek işçiler, işletmeleri işgale ve kendi üretimlerini gerçekleştirmeye çağırılırlar.

1976'da İstanbul'da bir fırında çalışan işçiler, fırın sahibiyle anlaşamayınca kısa bir süreliğine de olsa fırını kendileri işletirler.

Türkiye işçi sınıfı tarihi açısından bundan sonraki önemli öz yönetim deneyimi, 1980'de başlayıp 33 gün süren Yeni Çeltek Maden İşletmesi'ndeki dir.

Yeni Çeltek: Maden İşçisinin Öz yönetimi

Amasya'nın Suluova ilçesinde bulunan Yeni Çeltek Maden İşletmesi, 1970'lerde Türkiye

Madencilik sektörünün özel kesimde tek başına en fazla kömürü üreten işletmesidir ve üretimi büyük oranda Şeker Fabrikalarına enerji için gerekli kömür üretimine dayanmaktadır. Dolayısıyla bölgedeki önemli bir üretim zincirini birbirine bağlar. Şeker üretimi, şeker pancarı üretimine bağlıdır. Kömür üretimi, şeker üretimine enerji sağlamaktadır. Böylelikle Maden İşletmesi ve Şeker Fabrikası, hem madencinin hem köylünün küspe, pancar gibi yükü kamyonu yükleyen yabacıların, kamyoncuların ve bölge halkının tümünün kaderini belirliyordu. Bölgede yerleşik olan sendikanın yöneticisi aynı zamanda kömür nakliye filosunun da sahibi olan Satışoğlu lakaplı Mehmet Yılmaz idi ve işverenlerle birlikte işçileri, kimi zaman silahlı çatışmalara varacak biçimde çete usulü tahakküm altına almıştı. İşçi ücretlerini ve çalışma koşullarını Satışoğlu'nun sendikası saptıyordu. Tam da bu kötü koşullara karşı Yeraltı Maden İş Sendikası, Yeni Çeltek'te hızla örgütlenmeye başladı. Kurulduktan sonra DİSK'e katılan bu genç sendika, Satışoğlu'nun çete sendikasıyla kısa zamanda karşı karşıya gelir. Yeraltı Maden İş bu mücadelenin içinde sendikalaşır ve bölgedeki çete egemenliğini kırar; toplu sözleşmelerde hak sahibi olur. Bu sadece madenciler için değil, yabacılar, şeker pancarı üreticisi köylüler için de önemli bir gelişmedir; çünkü böylelikle pancar fiyatları, pancar ve kömür nakliye fiyatları, yabacıların ücretleri gibi pek çok konuya işverenle birlikte hâkim olan Satışoğlu'nun işçi simsarlığı ve tüccarlığının etkisi kırılmıştır. Madenciler, Yer Altı Maden İş sendikasında örgütlenerek, kötü çalışma koşullarına karşı 1976'dan sonra defalarca grev yaparlar; bu grevler yükselen işçi hareketinin de etkisiyle sadece ekonomik talepleri değil siyasal talepleri de gündemine alır. Yeraltı Maden İş sendikası, Amasya'da, Şırnak'ta, Hekimhan'da madenciler içinde örgütlenir.

1980'e gelindiğinde Yeni Çeltek işletmesinde uyuşmazlıkla sonuçlanan toplu sözleşmeler karşısında yönetimin tutumu bu sefer daha farklı olur. Henüz toplu sözleşme uzlaştırma toplantıları devam etmekteyken, işçilerin grev kararına karşılık ocakların zarar ettiği gerekçesiyle şirket yönetimi ocakları kapattığını açıklar. Bunun üzerine grevin yetmeyeceğini görerek, 26 Nisan 1980'de işletmeyi işgal eden işçiler üretimi sürdürürler. 890 işçi, 33 gün boyunca işçi öz yönetimini hayata geçirir.



İşçiler, madende üretimi artırırlar. Sendikanın önerdiği toplu sözleşmede, işçilerin 20 kişilik komiteler kurarak yönetime katılması zaten yer almaktadır. Sendikanın öncülüğünde işçiler, bu komitelerden oluşan Konsey'le üretimi ve dağıtım örgütlerler. Her biri 20 işçiden oluşan, işçilerin söz ve karar haklarının olduğu komiteler, işletmeyi kâra geçirir. Müessesenin iddialarının tersine haftada 2.5 milyon kâr sağlandığı açıklanır. İşçiler gerekirse hesapların tüm denetçilere açılacağını de açıkça belirtirler. Komiteler üzerinden katılımcı ve üretimin, hesapların şeffaflaştırıldığı bu özyönetim deneyimi, üretimden dağıtım ve satışa doğru genişledikçe, işletmenin dışını da etkiler. Kömürün satış ve pazarlaması, halkla birlikte yapılır. Kurulan komiteler aracılığıyla köylerde karaborsa ortadan kaldırılır. Köylerin yakacak sorunu çözülür. Kömür doğrudan işletmeden halka dağıtılır. Yükleme boşaltma işinden, kamyonu kadar maden işçileri ile yabacılar dayanışma içinde davranırlar.

Özyönetimin kendi kendini yönetme ve katılım pratiği genişledikçe, toplumsal meşruiyeti artar. Dahası kendi özgüveni ve özgücüne sahip çıkması; maden dışındaki köy komiteleri ve işçi derneklerine de örnek olur. Böylece özyönetim devam ettikçe madendeki komiteler ile köy komiteleri, yaba işçilerinin dernekleri, öğretmen örgütleri (TÖB-DER), köy dernekleri ile her alanda dayanışma ilişkisi genişler. Çetelerle mücadelede bu komiteler ve maden işçilerinin özyönetim komiteleri dayanışma içinde birlikte hareket ederler. Genel olarak toplumsal hareketi parçalamak, bölgede yükselen işçi hareketini bölmek için Çorum, Maraş, Amasya'da faşist provokasyonlar hazırlanırken, bunların erken örnekleri Yeni Çeltek'te gerçekleşir ancak örgütlenmeler yüzünden etkili olamaz.

İşçi sağlığı, güvenliği ve maden verimi için önemli olan teknolojik bir değişim yine özyönetimin kendi çabasıyla yapılır. Başka madenlerde yabancı firmalarca yapılan skipdesandre (meyilli galeride skip nakliyesi) kurulumu özyönetim işçileri tarafından gerçekleştirilir. Özyönetim komitelerinin önemli bir deneyimi de işçi işe alımlarıdır. İşçi ihtiyacı olduğunda özyönetim, köy komitelerine ve bölgedeki derneklere haber gönderir. Komite ve dernekler de işe en çok ihtiyacı olanı belirler. İşçi ilanının yanı sıra iş talebi de madende bir panoda

duyurulur. Özyönetim komiteleri ve köy komiteleri birlikte karar verirler. Sonuçta 890 kişiyle başlayan ve 33 gün süren özyönetim, tüm bölgedeki köylerde örgütlenmeleri teşvik eder; bölge işçileri ve köylüleri de madendeki özyönetim etrafında birleşip gelişirler.

Özyönetimin son günlerinde, Valilik ve Bakanlık yetkilileri, işçi servis araçları ile kömür kamyonlarına el koyar; işletmenin telefonlarını keserler. Bu durum, üretimin yavaşlamasına ve bunun yol açabileceği yangın ya da grizu patlaması tehlikesi nedeniyle iş güvenliği sorunlarına neden olur. İşçinin özyönetimi yerini sermayenin emek denetimine bırakınca, işçi sağlığı ve güvenliği yine ikinci plana itilir. Sendika bu yüzden 29 Mayıs'ta üretimi ve işyerini terk etmeme eylemini bitirir ve greve başlar. Ancak Yeni Çeltek Maden İşletmesi'ndeki grev, 12 Eylül 1980 darbesiyle bastırılır.

Sonuç Yerine...

Sermaye birikimi için emek süreci, kârı artırmak ve emekçi de dahil maliyetleri düşürmek için, denetlenmesi ve sömürülmesi gereken bir süreçtir. Emek sürecinde sermaye ile işçi arasında gerçekleşen mücadele, bu denetimin niteliğini, üretimin örgütlenmesini, teknolojiyi, işçi sağlığı ve iş güvenliği konusundaki önlemler de dahil her şeyi belirler. Bu belirleme süreci, emek sürecinin her biçimi için geçerlidir, ister fabrikada olsun, isterse büroda, tezgahta, mağazada, işyerinde tüm çalışma alanlarında aynı süreç geçerlidir. Sermaye için birikim ve kâr, emek sürecinin denetlenmesini zorunlu kılar, ustabaşı, dayıbaşı, formen, müdür, kısacası tüm bir iş hiyerarşisi, işin örgütlenmesi buna göre kurulur.

Türkiye işçi sınıfı tarihine bakıldığında, işçilerin yalıtık halden çıkarak, örgütlü bir biçimde üretim üzerinde söz söyledikleri, hatta çalışma koşullarının kötülüğü karşısında üretimin yönetimini ellerine aldıkları durumda pek çok olumlu kazanımı görmek olanaklıdır. Üstelik bu neredeyse tüm özyönetim deneyimlerinde gözlenmiştir. Üretim artmış, üretilenin bölüşümü ortaklaşa düzenlenmiş, tüm işçiler emek süreci üzerinde bilgiye, denetime sahip olmuş, yapılanı sahiplenmişlerdir. İşçi sağlığı ve güvenliği konusundaki tüm sorunlar bilindiği için, öncelikle bunları çözmek için emeğin tüm yaratıcılığı her seferinde seferber olmuş, sınıf dayanışması harekete geçmiştir. Alpagut'ta



ODTÜ'lü mühendislerin sınıf dayanışması bir örnektir, Yeni Çeltak'te yabancı teknolojiye gerek duymadan işçilerin yaratıcılıkları ve güvenlik önlemleri konusundaki titizlikleriyle çözölen meyille skipdesandre bu sayede yapılmıştır.

Kâr için üretim sürecinin henüz başında yani Sanayi Devrimi'nin ilk zamanlarında emek sürecini denetlemek için sermayenin ilk çabalarını ve Türkiye'de pek değinilmeyen, Josiah Wedgwood gibi bir örneği ele aldık. Mesai kavramının, ücretli çalışmanın, topraklarından ve üretim araçlarından koparılmış, başkasının üretim araçları ile ilk kez çalışmak zorunda olan, bunu bilmeyen yeni işçiler için nasıl bir emek disiplini ile oluşturulduğunu betimlemeye çalıştık. İşyeri kavramı da emek sürecinin böylesi denetlenmesi sırasında biçimlendiğini vurguladık. Sermayenin bu denetimi, kârı ön plana aldığı için, işçi dahil tüm üretim girdilerini bir maliyet unsuru olarak ele alır. Bu maliyet unsuru düşünmek için, üretim hızının, çalışma koşullarının nasıl belirlendiğini tarihsel örnekleriyle ele aldık. İşçi sağlığı ve güvenliği önlemleri de maliyet unsuru olarak görüldüğü anda göz ardı edilmekten kaçınılmadığını sadece Soma katliamı değil, daha önceki deneyimlerle de göstermeye çalıştık. Buna karşılık yalıtık halden çıkan, üretimin bütünü hakkında söz söyleme gücünü elde eden işçilerin özyönetimi ise kendi özörgütlenmeleri ile bu denetimi sağladığını ve özgüveni kazandığını bu ülkenin tarihindeki deneyimlerle aktardık.

1980 sonrasında çalışanın sendikasılaşmasından, yalıtıklığından da yararlanarak, işyerlerinde sermayenin oluşturduğu emek disiplini daha fazla kâr için pek çok kazanımı geri alarak dizginsiz bir hale büründü. Son on yılda kamu denetimi, özelleştirilerek özel firmalara verildikçe, işçi sağlığı ve güvenliği önlemleri, işyeri koşulları üzerine denetim de alınıp satılabilir, rüşvete konu olabilir, görmezden gelinebilir işlevler haline geldiler. Bu durumda, çalışanların iş kazaları, cinayetleri karşısında bırakalım sağlıklı koşulları çoğu zaman can güvenliklerini korumak öncelikli hale geldi. Özyönetim, sendikasılaşma, güvencesizleşme ve taşeronlaşma ile parçalanmış işçiler için uzak bir düşünce gibi görölmekte. Ancak piyasaya terk edilen ve aslında yok edilen "denetim, teftiş", dizginsiz kâr hevesi yüzünden körü körüne artırılan üretim ve gözden kaçırılan çalışma koşulları karşısında işçile-

rin kendi özörgütlenmelerinden, kendi can güvenliklerini koruyup denetleyebilecekleri özörgütlenmelerinden başka da koruyacak bir kurum kalmamıştır. Sendikalarla, kendi özörgütlenmeleri ile kamunun çöken işlevlerini, gerçek sınıfsal temelde yeniden ve yeni bir biçimde kurmak, geçmişin işçi özyönetimi deneyimlerinden öğrenmeyi gerektiriyor. Elbette ki, işçinin fabrikayla sınırlı olmadığını unutmadan, işyerinin atölye, işletme ve fabrikadan daha geniş bir kavram olduğunu bilerek, sınıfın ise tüm bunlar arasında bağ kuran, etkin bir bütünlükle var olduğunu göz ardı etmeden, bu deneyimleri tartışmak yaşamsaldır.

Kaynaklar

1. "Madenciye 'kader' karan", Hürriyet, Ekonomi, 7 Ağustos 2015.
2. "Is it too late to stop Turkey's coal rush?", Guardian, 6 Ağustos 2015. http://www.theguardian.com/environment/2015/aug/06/is-it-too-late-to-stop-turkeys-coal-rush?CMP=twt_gu
3. Braverman, H. (2008) Emek ve Tekelci Sermaye. Çev: Çiğdem Çıdamlı. Kalkedon. İstanbul.
4. McKendrick, N. (1970) "Josiah Wedgwood and Cost Accounting in the Industrial Revolution". The Economic History Review, Vol. 23, No. 1, pp. 45-67.
5. McKendrick, N. (1998) "Josiah Wedgwood ve Fabrika Disiplini". Kapitalizmin Doğuşu Kitabı içinde (Der: David Landes. Çev: Süleyman E. Gündüz). İnsan Yay. İstanbul.
6. McKendrick, N. (1961) "Josiah Wedgwood and Factory Discipline". The Historical Journal, Vol. 4, No. 1, pp. 30-55
7. Özveri M. "İşçi sağlığı-iş güvenliği açısından Soma'da kim sorumlu?", 15 Mayıs 2014 <http://sendika1.org/2014/05/isci-sagligi-is-guvenligi-acisindan-somada-kim-sorumlu/>
8. Narin, Ö. (2015) "Türkiye İşçi Sınıfı Tarihinde İşçi Özyönetim Deneyimleri ve Bugünkü Olanaklar". Yedi Kat Yerin Altından Uğultular Geliyor. Yeni Çeltak'ten Soma'ya Maden İşçileri kitabı içinde (Onur Bütün).. Dipnot Yayınları. Ankara. 2015.
9. "Mürettip Osman Refik İşcen Mürettipler Grevini anlatıyor!", <http://isikdahacokisik.blogspot.com/2015/06/1923-murettipler-grevinin-yasayan.html>

Dipnot

1. Harry Braverman'in bu kitabı, kapitalist emek sürecinin gelişimi üzerine muazzam bir eleştiri ve incelemedir.
2. Ayrıca 1961 yılında yayınlanan özgün makale için bkz. (6).●



İŞÇİ SAĞLIĞINDA KAPİTALİST DENETİM VE ANTİ-KAPİTALİST DENETİM TARTIŞMALARI

Dr. Levent KOŞAR
TTB/Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi Editörü

TKY-ISO-OHSAS Risk Yönetimi Risk Değerlendirme

Kapitalizmin tarihini tanımlayan temel özellik onun sınırsız esnekliği ve yeni şartlara göre kendini değiştirerek adapte olmasıdır. Kapitalizm kendi var-sılığını devam ettirebilmek için 'esneklik' içerisinde kendisini değiştirebilmekte ve dönemsel uyumlar sağlamaktadır. Bu yaklaşım içerisinde; esnek üretim öncesi 'sosyal devlet' ya da Fordist üretim dönemi iyidir, esnek üretimin gelmesi ile çalışma yaşamı kötüleşmiştir ya da tam tersi 'kaliteli yaşam' gelmiştir yanılışına düşülmemesi gerekir. Kapitalizmin, ele alınırken tarihsel bir süreklilik taşıdığı, merkezi ve perifer kapitalist ülkelerde farklılık gösterdiği, sınıf mücadelelerinden etkilendiği ve kendini değiştirebildiği, ülkelerin tarihsel birikimlerine göre özgün gelişim gösterdiği dikkate alınmalıdır.

Kapitalizmin tarihselliğinin bir döneminde ortaya çıkan; Esnek üretim ve onun felsefesini de içeren TKY (Toplam Kalite Yönetimi) ile birbirinin matruşkalı olan ISO'lar (Uluslararası Standartlar Örgütü), OHSAS'lar (İş Sağlığı ve Güvenliği Yönetim Sistemi), Risk Yönetimi, Risk Değerlendirmesi vs gibi uygulamaları, kavramları ve bu kavram setleri üzerinden üretilen teorik argümanlarla kapitalizmin krizine bir çare aradığı kavranamaz ise; sosyalist muhalefetin ürettiği bilgiler dahi kapitalizm tarafından kullanılır hale gelir. Doğal olarak bu durum 'solun' değerlendirmelerinde de kafa karışıklığına yol açar.

Bu kafa karışıklığı o düzeye gelir ki; Günlük dilde kullanılan kalite, TKY içindeki 'kalite' ile bulamaç haline gelir, TKY felsefesi ve politikası içinde yer alan 'kalite' ile hiçbir ilgisinin olmadığı kavranamaz. Oysa ki; 'Oyun teorisi' olarak insan aklının şaşırtılması politikasına dayanarak türetilen 'kalite' üzerinden, işçi sınıfına ve işçi sınıfı hareketine karşı benzeri görülmemiş bir ideolojik saldırının kilit kelimeleri oluşturulup, işçilerin isyan etmemesi gerektiğinin bir argümanı haline getirilmek istenir. Ancak, işçiler kapitalizmin tarihi içerisinde her zaman isyan etmişlerdir. Kapitalizm de bu isyanları engellemek için, işçileri denetim altında tutmak için türlü çareler geliştirmiş ve geliştirmeye de devam etmektedir. TKY ve ISO'lar ile buradan işçi sağlığı alanına doğru türetilen OHSAS'lar üzerinden işçi sınıfı kendi çıkarlarına göre düşünmekten alıkonulmaya, denetlenmeye, sermaye aklıyla yönetilmeye çalışılmaktadır. ABD, dünyadaki tek egemen güç olma amacıyla, ISO-9000'lerin yeni versiyonlarını geliştirirken (ISO-14000/ Çevre Standardı, OHSAS/ ISO -18000 / İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Standardı, vs.) ulusal standartlar (TSE'ler) oluşturulmuş ve bu standartlar kapitalizmin istediği gibi akademiden demokratik kitle örgütlerine kadar nüfuz etmiştir (1).

Emeğin bütünsel denetiminin sağlanması ve sermaye birikiminin istikrarında oynadığı rolün güçlenmesinde, farklı üretim biçimlerine göre değişiklik gösteren denetim biçimlerinin belirleyici etkisini görmek mümkündür. Kapitalist emek sürecinin ve onun gelişimine paralel olarak ortaya çıkan dene-



tim biçimleri ve uygulamaların işçiler üzerindeki etkilerinin ve etkilerin çeşitli düzeylerde yarattığı sonuçların bilinmesi, fabrika rejiminde emek denetimi olgusunun bir bütün olarak kavranabilmesi açısından önemlidir... Bu nedenle kapitalist denetimin, birbiriyle bağlantılı birden çok ögenin karşılıklı ilişkileri hesaba katılarak, nedenler ve sonuçları arasındaki ilişki ve çelişkiler dikkate alınarak ele alınması gerekir. İşçi sınıfının kapitalistler tarafından denetlenmesi sadece üretim alanında olmamasına rağmen, sömürünün gerçekleştiği üretim alanındaki denetim adına yapılanlar, diğer alanları da belirleyen bir özellik taşımaktadır. Çünkü; 'Üretim noktası birbirinden ayrılması mümkün olmayan bir biçimde, malların (şeylerin) üretimi anlamında iktisadi; toplumsal ilişkilerin üretimi anlamında politik; bu ilişkilere dair deneyimlerin üretimi anlamında da ideolojik boyutlara sahiptir.' (2). Ve tüm bunlar göstermektedir ki; denetlemenin asıl fonksiyonu emek üretkenliğinin, artı-değer sömürüsünün daha ileri boyutuyla sürdürülmesidir.

Emeğin denetlenmesi hem ekonomik ve hem de ideolojik, sosyal ve siyasal öğeleri içermektedir; Emeğin denetlenmesinde fabrika sisteminin ilk ortaya çıkmasından bu yana her dönem önemini koruyan denetim olgusu bugün, düne göre daha da gelişmiş, yaygınlaşmış ve bir o kadar da karmaşık hale gelmiştir. İşçilerin hareketlerini, işi yapış biçimlerini, çalışma hızlarını, davranışlarını işçi sağlığı ve güvenliğine tercüme edilmiş OHSAS (ISO-18000) kriterleri üzerinden Risk Değerlendirme Matriksine yatan anlayış ve bu anlayışın teknik argümanları denetim aygıtı olarak iş görmektedir, işçinin sağlığı ve güvenliği ile ilgilendiğini söylemek, ISO ve alt standartlarının amacının perdelenmesidir. İşçinin denetlenmesi, neredeyse her hareketinin denetim ve gözetim altına alınması gelinen noktadaki emek sürecinin karakteristiğini oluşturmaktadır. Acaba bu standartlar üzerinden risk değerlendirmede bulunurken neden matrislerimizde şunlar yer almaz: Firmanın işçi ücretleri, kâr oranları, işçilerin ücretlerine 1 lira bile zam yapılmazken üretim-satış rekortmenlerinin rakamları (madem ki derdimiz işçi sağlığını rakamlarla analiz etmek), o işyerindeki sendikanın durumuna yönelik sorular, vs... Ya da maden ocağında sefertasıyla yerin yetmiş kat altına giren işçinin beslenmesi-giderleri, işçi 24 saat işçiye eğer ve emeğin yeniden kurulumu

için 'çalışma saati dışındaki' barınma-beslenme-ulaşım-eşi ve çocuklarının ihtiyaçları, ya da asgari ücret tespit komisyonunun reva gördükleri... Yani 'Bir işçinin sermaye ile ilişkisinden kaynaklanan ve onun yaşam kalite veya süresinde düşmeye neden olan her türlü sonucun kaynağı' neden Risk Değerlendirme Matriksleri'nde yer almaz? Aslında hepimizin bildiği gibi; Bu soru kendi yanıtını da dikte ederken, bu yanıtın içinde kapitalistin ve kapitalizmin risk matriksine yatırılması söz konusudur. Burada dikkat edilmesi gereken kerteriz noktası ise; Modernizmin ve aydınlanmacı düşüncenin 'akılcı, bilimsel, teknolojik...' biçimciliği ile değil, sınıfsallığın özü ile söyleme ve eyleme geçmektir. Çünkü bizler işçi sağlığından doğru da biliriz ki; İş kazaları, meslek hastalıkları ve işçi cinayeti olgularının ve sayılarının ardında, daha derinden işleyen süreçler vardır.

Burawoy emek denetimini 'fabrika rejimleri' olarak tanımlarken, 'fabrika rejimleri'ni de despotik ve hegemonik rejimler olarak izah ediyor (3). Hegemonya öğrenmeyi de içeriyor, ama nasıl bir öğrenme? Şöyle diyorlar: 'Konumlandırılmış bilgi'; Kendisi için olmasa da, biçilen elbiseyi giyme. Herkes o elbisenin kendisi için olduğunu zannederek giyiyor. Önünde öyle bir ayna var ki, elbiseyi giydiğinde, her tarafı dökülüyor aslında, o elbise onun için değil. Ama ayna başka bir şey gösteriyor. Sanki elbise onun için biçilmiş gibi... Amaç bireyleri topluma tam üyelik için dönüştürme... (4). Bireylerin (mesele işçi sağlığı olunca siz bunu işçilerin diye okuyun) davranışlarını kapitalizm tarafından biçilen standart elbise içine hapsetme...

Kapitalizm hegemonyasını işçiler üzerinde kurarken biçtiği elbisenin ona uygunluğunu içselleştirmek için 'yönetişim' oyununa da girmekte ve sözüm ona işçileri karar süreçlerine ortak etmektedir! Biraz daha güçlendirmek açısından; 'Günümüzde en moda olan... kararlara işçiler de katılırsa, işten hoşlanmasalar da ödülleri fazla olmasa da sıkı çalışırlar... Şirketler, çalışanlarla işbirliği uygulamasını, üretkenliği artırmanın bir aracı olarak gördüğü için benimsemektedir. Oysa, Yugoslav sosyolog Rudi Supek'in belirttiği gibi işçilerle işbirliğine dayalı gerçek sosyalist deneyimlerde, işbirliğinin kendisi önemli bir amaç olarak görülmektedir; gerektiğinde üretkenlikten fedakarlık yapılabilir' (5). Burada da görüldüğü gibi; Bir yaklaşım tarzı '



bilimselliğini', yöntemini 'işçiye rağmen üretim' olarak kurarken, diğer bir yaklaşım tarzı bilimselliğinde, yönteminde işçinin kendisinin üretim ve yönetsel süreçlerdeki önemine vurgu yapıp, gerekirse 'üretkenlikten fedakarlık yapılmasını' öne çıkarıyor.

'Fabrika rejimi' içerisinde iş kazalarının önlenmesinde teknik unsurların önemi kadar işçi unsurunun davranışının da değerlendirilmesi gerektiğini ifade eden ve bu işçi davranışlarının yönetilmesi (!) gerektiğinin kilit işleve sahip olduğunu savunan yaklaşımlar, çalışan davranışlarının iyi yönetildiği durumlarda iş kazaları ve meslek hastalıkları ile baş edilebileceğini savunmaktadır (6). 'Teknik ve davranışsal risk analizleri'nin kilit işleve sahip olduğu üzerine duran bu yaklaşım sahipleri aslında kapitalist sömürü sistemini kabul edip işçinin davranışlarını da bu sistemin beklentilerine göre uyarlaması gerektiğinin 'tersten savunucuları'dır. Ve bu anlayış sahipleri 'İş sağlığı ve güvenliği toplam kalite sisteminin bir parçasıdır.' (6) derken, işçi sağlığı meselesini nasıl kavradıklarını da açık ediyorlar.

TKY aslında kapitalizmin krizine çare olarak ortaya çıkıp 'kriz yönetim sistemi' içeriğinde sermayenin uygulama alanına girmiş ve buradan doğru en küçük birimlere ve her tür mesleki-teknik disiplinlere kadar ilgili alanın 'yönetimi'ne soyunmuştur. İşçi sağlığı meselesini 'teknik ve davranışsal risk analizleri', 'güvenlik kültürü' vs. gibi teknik bir kulvara sıkıştıran yaklaşımlar doğal olarak kapitalist üretim ilişkilerinin ve bu ilişkiler içerisindeki işçinin artı-değer sömürüsü üzerinden her gün ve her daim 'emek yağması' altında sağlığının bozulduğunu, 'risk analizleri' tekniklerini öne çıkartarak (Teknik olarak herşeyin söylendiği/ölçüldüğü ancak bu teknik analizlerin TKY felsefesine bağlanıp buradan doğru işçi sağlığı politikaları üretildiği, bu anlamda da hiçbir şeyin söylenmediği bir 'incir yaprağı' misali) perdelemeye hizmet ediyorlar. Ve bu anlamda 'en küçük üretim alanları'nın yönetilmesine hizmet eden 'bilimsel'-teknik risk değerlendirmeleri yapıyor. Buradaki 'bilimsel risk değerlendirmesi' kavramı, risk değerlendirmesinin bilimsel yöntemlerle yapılması anlamına sahiptir. İşçi sağlığının içeriğine ilişkin değildir. Yani 'bilimsel risk değerlendirmesi' tekniği kapitalizmin o günkü ihtiyaçlarına uygun bir yöntemle kolları sıvamaktan başka bir anlama gelmez. Ve bu anlayışla, işçi sağlığı

ğında içeriğe ilişkin hiçbir göndermesi de yoktur. Yapılan risk değerlendirmelerinin işçi sağlığında bir özgünlüğü vardır elbette. Ama risk değerlendirme tekniğini/yöntemini onun kaçınılmaz bir şekilde bağlantılı olduğu üretim süreçlerindeki artı-değer sömürüsü ve 'emek yağması'ndan ayırırsak hiçbir anlam taşımayacağını da bize diyalektik tarihsel maddeci materyalizm söyler. Anlatılmak istenen şudur ki; Risk değerlendirmesinin matematiği-cebiri ile üretim süreçlerinin artı-değer sömürüsünün ve 'emek yağması'nın iç bağlantıları ortaya çıkarılmalıdır. İç bağlantıların ortaya çıkarıldığında da görülecektir ki; İşçi emek-gücünü satın alan kapitalistin denetimi altında çalışmaktadır. Ve kapitalist için, emek süreci denetiminin yaşamsal olduğu Marks'ın şu sözlerinde kristalize olmaktadır: Denetim ve yönetim işi, sermaye ve emek arasındaki zıtlıktan, sermayenin emek üzerindeki egemenliğinden doğduğuna ve bu nedenle kapitalist üretim tarzı gibi, sınıf çelişkilerine dayanan bütün üretim tarzlarında ortak olduğuna göre, kapitalist düzen altında da, bütün birleşik toplumsal emeğin bireylere kendi özel görevleri olarak verildiği üretken işlevler ile doğrudan doğruya ve ayrılmaz bir biçimde bağlıdır (7).

TKY'nin sermayenin krizine bir çare olarak çıktığı ve 'verimin ve kalitenin geliştirilmesi'nde uygulanması gerektiği, bu nedenle üretim sürecindeki her kademeyi olduğu gibi işçi sağlığı ve güvenliği uygulamalarını da denetlemesi-yönetmesi (Bu vurgu tersinden de okunabilir: işçi sağlığı ve güvenliği standartları üzerinden işçileri denetleme) gerektiği saklanmamaktadır. 'Sistem yaklaşımı çerçevesinde, kalite ve çevre yönetim sistemlerinde olan gelişmelere paralel olarak BS 8800, OHSAS 18001 ve ILO-OSH gibi İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Yönetim Sistemleri geliştirilmiştir... İşletmelerce kalite ve verimliliğin nasıl artırılabilirliği sürekli üzerinde durulan bir konu olmuş ve olmaya da devam etmektedir. İşletmelerdeki iş güvenliği, çalışanların performansına ve maliyetlerdeki düşüşlere etkisi olması sebebiyle önemlidir' (8). Bu durum; Verimlilik ve karlılığın yani artı-değer sömürüsünün öncelikli bir mesele olarak kapitalistlerce öne çıkarılması ancak asgari ölçülerde iş güvenliğine yönelmesi demektir. İşçi için ertesi gün tekrar üretimde bulunacak kadar asgari güvenlik ve sağlık, ama sermaye için öncelikle ertesi gün daha fazla verimlilik



ve daha fazla kar demektir. Burjuva hukuku çerçevesinde şekillenmiş olan bu 'sağlık ve güvenlik ile verimlilik ve kar' arasındaki makasta iş kazaları, meslek hastalıkları ve işçi cinayetleri oluşmakta iken, verimlilik ve karın artırılması için 'emek yağması'na dönüşen dönemlerde ise yığınsal işçi cinayetleri sınıfı katletmektedir. Örneğin en basit ve yaygın kullanılan Risk Değerlendirme (Derecelendirme) Matriksleri'ndeki senaryolarda; Frekans (olasılık) 1 olan ancak şiddet derecesi 5 olan durumlarda skor $1 \times 5 = 5$ olarak belirlenirken, bu skoru değerlendirilmeye bile alınmaması, göz ardı edilmesi teknik olarak yazılıma geçerken; şiddetin derecesinin 5 olmasının sonucu ölüme kadar varmaktadır. Ancak kapitalistin 'bilimsel' Risk Değerlendirme Matriksi'nde teknik olarak işçinin ölümünün önemi yoktur. Yani matematik ve cebir yönünden kabul edilen skor işçinin beden bütünselliğini yok ederken, bütün bu risk değerlendirmeleri de kalite yönetim sistematigi ve standardı altında dökümantasyon edilmektedir. Evet, burada tekniğin sürekli bir dikkat, özen ve eleştiri isteyen/geçiren bozucu bir araç haline gelebileceği ve teknik aklın da hilebaz bir hizmetçiye dönüşebileceği gerçeğiyle karşı karşıyayız. TKY ve ISO standartlarının doğurduğu "OHSAS 18001'in amacı, güvenli ve sağlıklı bir çalışma ortamının yönetilmesidir" denirken; Sermaye örgütlerinin (2001 yılında ILO-OSH İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Yönetim Sistemi Rehberi'ni bir sermaye örgütü olan ILO da yayınlamıştır) bir akıl oyunu üzerinden kapitalistin güvenliğini işçinin sağlığı ve güvenliği olarak göstermeye çalışması ise sınıf perspektifi açısından anlaşılabilir bir şeydir!

Bizler de işçinin korunması tarafındayız. Ancak işçinin korunmasından anladığımız ise; işçinin bilimsel-teknik olarak ne kişisel korunması ne de kişisel koruyucular ile korunmasıdır. Bizlerin 'bilimsellik'ten kastının, içerik olduğunu teknik bir yöntem olmadığını bir kez daha hatırlatalım. Bu nedenle içeriği yanıma alarak, içeriği rehberimiz kabul ederek 'bilimsel'-teknik risk analizlerini eleştireceğiz elbette. Dedik ya; onların 'aynası başka gösteriyor'. Bizim aynamızdan görünen ise; İşçinin davranışsal risk analizini yapmak değil, ekonomipolitik yasa çerçevesinde kapitalistin ve bir bütün olarak kapitalizmin davranışsal risk analizinin yapılmasıdır. Ve işçinin korunması ait olduğu sınıf

fın, sınıf olarak kendisini koruması ile mümkün olacağına göre; işçinin korunması sınıfsal bir zorunluluktur ve doğru olan kavramdır. İşin güvenliği ve korunması ise kapitalistlerin işidir. Sınıfsal çatışma da burada cereyan etmektedir.

'1929 Krizi' ve kriz sonrası kapitalizm karamsarlığa kapılırken; son çare olarak sarıldıkları savaş da fayda yerine daha fazla yara almalarını beraberinde getirdi. Kapitalizm tekrardan canlanabilmek için yeni bir ekonomik yapılanmaya ve ona maya olacak bir ideolojiye ihtiyaç duydu. Bu ihtiyacın ürünü; TKY. Özellikle '1971 Krizi'yle birlikte dünyada, 1980 sonrası ise Türkiye'de uygulanmaya başlayan yeni liberal politikalarla, TKY felsefesi ışığında, kapitalizm yeniden yapılanma sürecine girdi. Kapitalizmin krizine çare olarak geliştirilen TKY ve onun matruşkalı olan ISO'lar, OH-SAS'lar hepsi de 'kriz yönetim süreçleri'nin argümanı olarak sermaye tarafından işçiler ve onların örgütleri ile 'sol' çevrelerin literatürüne de sokuldu. İnsanlarımız 'kalite'nin ve 'kaliteli yaşamın' iyilikleri üzerine kabullerini gösterirken veya en azından kafa karışıklığı yaratılırken; verimlilik ve kar bu ideolojinin tek düsturu haline getirildi. Tarihin sonu ve işçi sınıfının bittiği yaygarası içerisinde; TKY ile üretimde demokrasi ('endüstriyel demokrasi') yaratılacağı, üretkenliğin artırılacağı, eşitlik ve özgürlüklerin geleceği, yaşam kalitesinin yükseleceği, iş barışının sağlanacağı vs gibi pek çok iddia kapitalizm tarafından pompalandı. TKY felsefesi ve uygulamasıyla; 'çalışanın emek sürecine katılımı ile yabancılaşmanın önüne geçileceği', 'insana değer verildiği', 'üretimin her safhasında tüm çalışanların fikri ve teknik becerilerini ürüne katmaları gerektiği' vb. tezler yaygınlaştırıldı. Kapitalizm içinde 'komünist hayaller' yaymanın görevini de üstlenen TKY işçilerin işyerlerine biat etmelerinin çekici gücü haline getirilirken; sermaye, felsefesini oluşturduğu TKY'nin dilini akademik ve toplumsal literatüre de sokuşturdu. Öyle ki, 'insan' ve 'çalışan' kavramları işçi sınıfının yerine kullanılarak sınıf mücadelesi düşüncelerden silinmek istendi. Bu bağlamda; Artı-değeri üreten tek varlık olan işçi 'insan' olarak sınıf bağlamından kopararak sermayenin ve elbette ki karlarının en önemli objesi olduğu gizlenmeye çalışıldı. Bu 'insan'a değer verir görünürken aynı zamanda onu çok çalışması ve 'verimlilik' için ikna etmesi ve ikna üzerinden denetlemenin



argüman ve organlarını geliştirmesi gerekiyordu. Ve öyle de yaptı. Bu amaçla; onun tüm yaratıcılığını işine, becerilerini elinden geldiği kadar fazla geliştirerek ürüne katması, patronuyla işbirliği içinde olması, ürün geliştirici öneriler için gece gündüz düşünmesi, işinin ve ürününün kalitesinden de sorumlu olması, iş varsa çalışması, iş yoksa çalışmaması (karşılığında ücret istememesi), gereken uyumlulukta olması, işverene sadakatle bağlılık ve manevi borçluluk içinde olması istendi. Kapitalistlerin bu insana (işçiye) yatırım yapmalarının o kadar çok nedeni vardı ki, bütün isteklerinin yerine gelmesi için işçiye eğitmeleri gerekiyordu. Bu nedenle; çocuk, genç, kadın, erişkin her düzeyde işçi ve hatta emek-gücünü satma potansiyeli olan işsizler TKY felsefesi ışığında eğitime tabi tutuldu (9).

TKY'nin matruşkalı olan 'İş Sağlığı ve Güvenliği Yönetimi Sistemleri' ile işçi sağlığı alanına inen OHSAS'lar, Risk Değerlendirme Matrisleri vs. artık yasal çerçevesine oturtulmuş ve işyeri hekimleri ile iş güvenliği uzmanlarının günlük yaşantısını işgal etmiştir. Risk Değerlendirme Matrisleriyle meşgul olan mühendisler ve hekimler için; 'Ölçülen şeyin önemi, onu ölçmekte kullanılan tekniğin yanında ikinci plana düşmüştür.' (5). Bu biçimsel-teknisist yaklaşım burjuva düşüncesinden beslenen ve özellikle de üniversite eğitimi almış mesleki-teknik entelektüellerin en temel özelliğidir.

Risk değerlendirmesinin TKY, ISO, OHSAS sarmalından kurtarılması için; sınıf eksenli bir zemine ihtiyaç vardır. Bu durum risk değerlendirmesinin neye göre var edileceğini/var edilmesi gerektiğini gösterir. Yani metafizik ve formel mantığa göre matematiksel ve cebirsel görünen risk değerlendirmesi ile sınıf bağlamının bir alakası yokken (oysa ki sermaye kesimi bu bağı kurmuş ve 'iş sağlığı toplam kalitenin bir bileşenidir' belirlemesinde bulunmuş olmasına rağmen, kendisine 'sol' da tanımlayan teknisistler ise meselenin işçi sınıfı ideolojisi ile alakasını değil kurmak, alaka kuranlara da karşı söylem geliştirmeye çalışıyorlar), diyalektik maddeci materyalist yönetime göre risk değerlendirme işleminde 'bir dış itiş' (kapitalistin işçi ile uzlaşmaz ancak bir arada bulunması çelişkisi nedeniyle; işçinin denetlenmesi) aramak, bir nihai neden aramakla eş değerdir. Formel mantık dünyasında gezinenlerin bastığı zeminde şöyle bir yaklaşım ha-

kimdir; 'Her şey kendisine eşit olur, her şey kendisinden bekleneni yapmaktadır.' Yani 'risk analizi risk analizidir', 'balık balık olduğu için yüzmektedir'..! Risk analizinin sınıfsallıkla arasındaki geçişleri ve etkileşimlerini kuramazlar.

Yasal zorunluluk bir yana 'meslek örgütleri' de hekim ve mühendisler artık standardize edilen risk değerlendirme yöntemleri üzerine eğitimlerin zorunluluğunu anlatarak sisteme bağlanmanın içselleştirilmesine hizmet eder hale gelmiştir. Akademi ise 'bilimsel' yazılımlarının gerekçesini şöyle açıklıyor: "Yapılan analizler sonucunda firmalar, sağlık ve güvenlik sorumluluklarını yerine getirebilmeleri için etkili bir yönetim sistemine ihtiyaç duymaktadır. Bu sistem OHSAS-18001 İş Sağlığı ve Güvenliği Yönetim Sistemi olarak belirlenmiştir... Çağdaş işletmelerde 'Toplam Kalite Yönetimi' ilkelerine entegre olmuş iş güvenliği kavramı kalite ve verimlilik ilkeleri ile birlikte işletmeyi başarıya götüren üçlü sac ayağını oluşturmuştur. Böylece müşterinin, iş görenin ve toplumun beklentilerini hep bir arada karşılamayı hedefleyen..." (10).

Oysa ki, Hegel kendi döneminde 'bilimle' ilgilenenlere şöyle diyordu: Bilimle ilgilenen bir kişinin zihnine egemen olması gereken şey, sadece bir veri yığını birikimi değil, rasyonel bir kavrayış arzusu olmalıdır. Olguların ve sayıların ardında, daha derinden işleyen süreçler vardır. Kondratyev'in bu süreçleri kavramaya çabaladığı doğrudur, ama tam da izlediği yöntem, onu elindeki bilgilerden doğru sonuçlar çıkarmaktan alıkoymuştur. Ve ilerde göreceğimiz gibi, kullandığı bilgiler bile temel tezini kanıtlamaktan uzaktır (11).

TKY'ne bağlı onun kök hücrelerinden üretilen ve sermayenin krizine çare olarak geliştirilen ve yine işçi sağlığı ve güvenliği alanına monte edilen bu standartlar aslında; emperyalist-kapitalist bağımlılık politikalarının en önemli araçlarından biridir. Üretimin yönetsel kurallarını koyan ve kriterlerini belirleyen geniş kapsamlı kontrol ve düzenleme mekanizmaları olduğu halde, işçi sınıfı tarafından teknik bir ayrıntı olarak değerlendirmeleri ve 'ekip çalışması' adına içinde olmaları istenir. Tüm üretim birimlerine girmesi ve buradan tüm topluma yayılması amaçlanan ele geçirme politikasının ana teması, teknolojinin ve onun özellikle 'bilimsel' olanının zararsız ve diğer politik yaptırımlardan bağımsız olarak gelişen bir sürecin olduğu varsayımı-



dır. Oysa ki, insanlığın en büyük handikapı da ‘yanılıgıların dayanağı’na dönüp bakmamasıdır. ‘Yanılıgıların dayanağı’ olan ISO; Dünyadaki toplam üretimi kalite standardına göre yeniden yapılandırmayı örgütleyen ve yöneten bir organizatör aygıttır. 1994 yılında kurulan Dünya Ticaret Örgütü’nün dünyadaki tüm üretimi ve yönetim yapılarını yeniden yapılandırmak üzere kullandığı yasa, hukuk ve ideolojinin temel alındığı TKY’nin kurallarını ISO prosedürleri yönlendirir... ISO prosedürleri İstatistiksel Proses Kontrol metodundan türetilerek, tüm sosyal ve siyasal olaylara ve yönetimlere ‘uygulanabilir’ olmak üzere geliştirilen ve tüm sosyo-ekonomik ‘gelişmelere’ müdahale edebilecek metodoloji ve kuramları kapsamaktadır (1). Evet! ‘Yanılıgıların dayanağı’ ve kök hücreleri olan ISO’dan OHSAS’lara geçip oradan da Risk Değerlendirme Matrisleri’ne sıçramanın karşılığı işçi sağlığında sınıf eksenli içeriği atlamaya kadar varır.

Risk Değerlendirme Matrisleri’nin bir ‘dış zorunluluğu’ vardır. Peki bu ‘dış zorunluluk’ nedir? Kök hücreden yani TKY ve ISO’dan doğru gelen ve OHSAS’ların tanımladığı çerçeve içine hapsedilen Risk Değerlendirme Matrisleri, matematik ve cebirleri bir birinin ‘dışsal zorunluluğu’ dur. Bir birinin ‘dışında’ görünmesine rağmen birbirlerini dolaylı olarak etkilerler ve ‘zorunluluktur’; çünkü birinin varlığı ötekine bağlıdır. Bu karşılıklı bağımlılık ilişkisi işçi sınıfından saklanmaya çalışılırken, metafizik ve formel mantık illüzyonistleri matematiği, cebiri sözüm ona işçi sınıfının yardımına çağırırlar! Oysa ki emeğin sermaye tarafından denetlenmesi (hangi yöntem-teknik ile olursa olsun), işçinin kapitalist hesabına, onun denetimi ve gözetimi altında çalışmasının biçimsel sonucundan başka bir şey değildir.

Emperyalist-kapitalist bağımlılık politikalarının en önemli araçlarından olan standartlar (ISO-9000, ISO-2000-2001, CE, EN’ler, OHSAS-18000’ler vs) denetim mekanizması olarak işçileri kontrol eden ve yönlendiren felsefi sloganlarla alanı hemen kapsayıp ele geçirirken; Teknik bir mevzuat olarak kabul ettirilir ve boyun eğdirme koşulsuz düstur haline gelir. Sloganlarla, ISO-OHSAS standartlarının ‘düzenli bir iş disiplini ve iyileştirilmiş çalışma kuralları’ getirdiği izlenimi pekiştirilerek öğretilir. Buna eşdeğer ‘insan hakçılığı’, ‘sağlıklı yaşam hakkı’, ‘çalışmanın işyerinde güvenli olma hakkı’ vs... üretim

içinden ve bununla sıkı sıkıya bağlı güncel yaşama kadar, sınıf mücadelesinin yerine geçirilen en önemli ilgi alanları olarak çekici gösterilir.

Bu kafa karışıklığı içerisinde ve üstelik de sınıf mücadelesinin en çıplak görüldüğü işçi sağlığı alanında, bazı ‘sol’ çevreler tarafından da; haksızlığın, ayrıcalığın ve baskının yerine, sonsuz adalet ve vazgeçilmez insan ‘hakları’nın geçmesi gerektiği dillendirilir. Oysa ki; 18. Yüzyılda Avrupa burjuvazisinin iktidar mücadelesinde ön açıcı işlevler gören ‘Aydınlanma’nın, Marksizm tarafından aşılmasının üzerinden neredeyse iki asır geçmiştir. Ve artık ‘Nil nehrinde Volga gecelerini çağırmanın’ kıymeti harbiyesi kalmamıştır. Ancak, sınıf bağlamından koparılan bu ‘haklar’ manzumesi aslında bu hakların düşüncelerden bile silinmesi için yapılan bir çalışma olarak her düzeydeki eğitimlerin de içine yedirilmeye çalışılırken; bir ölüm paradesi atılarak, reel olanla sanal olan arasında çarpıcı biçimde ortaya çıkan çelişkiler ise ‘imaj’la yok edilir. Vizyon, ‘kalite’ üstüne yaratılan devasa bir ‘imaj’ ve propagandayla verilir ve tüm işçiler ikna edilene kadar uğraşılır (12).

Ne var ki, bu ‘akıl imparatorluğu’ düşünce âleminde gerçekler âlemine indiğinde, kapitalizmin duvarlarına çarpmakta, dar burjuva kalıplara bürünmektedir. Şöyle diyordu Engels: “Bugün biz bu akıl imparatorluğunun burjuvazinin idealize edilmiş imparatorluğundan başka bir şey olmadığını; bu sonsuz adaletin gerçekleşmesini burjuva adalette bulduğunu; bu eşitliğin yasalar önünde burjuva eşitliğe indirildiğini; burjuva mülkiyetin temel insan haklarından biri olarak ilan edildiğini; ve akıl devletin (...) bir burjuva demokratik cumhuriyet olarak doğduğunu ve ancak öyle doğabileceğini biliyoruz.” (13).

Aslında kapitalistlerin bir denetleme ve yönetim aygıtı olan TKY-ISO ve bu kök hücreden doğru üreyen OHSAS vs. standartlar işçi sağlığı alanına indiğinde sermayenin kâr maksimizasyonu için işçi sınıfının zapturapt altına alınmasının araçları olduğu görülemedi. Çünkü mevcut demokratik-mesleki kitle örgütleri ile sendikaların da ‘sivilleşmesi’ isteniyordu. Bu haliyle, ‘sivil toplum örgütleri’, kaliteye inancı pekiştiren ve bu vizyona uygun hale getirilmek istenen meslek örgütleri ile işçi ve işçi örgütlerinin yeni vizyonudur. Ve elbette ki bu vizyona uygun yazılımlarda bulunacaklar ve bu yazılımları



da kendi kitlelerine yedireceklerdi. Anlaşılacağı gibi her işkolunda, en küçük üretim mekanında, işçi sağlığında denetimler yukarıdan aşağıya 'işçiye denetlemeye' tercüme edildi. İşçilerin, kapitalist denetleme ve daha da ötesinde kapitalizmin iktidarı hakkında düşünmeleri; iktidardakilerin işçilere telkin ettiği şeyi düşünmelerine ikame edilmeye çalışıldı (5). Oysa ki işçi sağlığı ve güvenliği meselesinde 'denetim' denilen şeyden 'işçi sınıfının kapitalisti denetlemesi' anlaşılmalıdır. İşçi sağlığı meselesinde denetimler bu baş aşağıya duruştan kurtarılamaz ve anti-kapitalist paradigmaya bağlı 'nedensellik zemini'ne oturtulamaz ise işçi sınıfı ve bizler daha çok Soma, Ermenek, Davutpaşa, Ostim ile 'sonuçlar üzerinden' çarpırız...

'Pratik Bilinç'

İnsan Beynini Yaratın Emektir!

Bir insanın belli bir yönde eyleme geçebilmesi için ön koşul, o insanın o yönde bir alternatifin varlığını bilmesi ve bu alternatif bilgiyi algılamasıdır.

Ama öncelikle emeğin insanlık tarihindeki değeri üzerine bir anımsatma üzerinden seslenmenin doğru bir yaklaşım olduğunu düşünmekteyiz.

Bu seslenme; nesnel temellere dayanan materyalist bir bakış açısının kendisidir. Toplumun ve doğanın sürekli bir diyalektik değişim süreci (çelişkilerden kaynaklı bir değişim süreci) içinde olduğunun bilincinde olanlar, her şeyin hareket halinde, oluş ve yok oluş içinde olduğunu da bilirler elbette...

Marx büyük eseri Kapital'de, kapitalist sistemin hareket yasalarını açık ederken; kapitalizmin, toplumsal gelişimin aşamalarından yalnızca biri olduğunu izah etme derdindeydi. Ve 'Kapitalist sistem, nasıl ki feodal sistemdeki toplumsal güçlerin ve çelişkilerin bir sonucu olarak çıktıysa, aynı şekilde kendisi de bizzat kendi içinde taşıdığı çelişkiler tarafından yıkılacaktır' derken hareket halinde oluşu ve yok oluşu anlatıyordu.

Emeğin rolü üzerine yapmış olduğu bir çalışmada John Pickard, Engels'ten şunları aktarıyor: Engels'in temel amacı; insan emeğinin ve toplumsal organizasyonun, insan elinin ve beyninin gelişiminin ürünü değil nedeni olduğunu göstermekti. 'Emek', diye açıklar Engels; 'İnsan varlığının ilk temel koşuludur. Ve bu öylesine temel bir koşuldur ki, bir anlamda, bizzat insanı emeğin yarattığını söy-

leyebiliriz.' Engels bu görüşlerini, insanın gelişimine 'uygarlık' gözlüğünden bakan, bu süreci idealar ve düşünceler tarafından güdülenen bir süreç olarak gören kendi çağdaşlarının yaklaşımlarının tam karşısına koyarak, şöyle devam eder; 'Uygarlığın hızlı gelişiminin tüm erdemleri akla, beynin gelişimine ve faaliyetine atfedildi, çünkü bu ideolojik etki altında, emeğin oynadığı rolü kavrayamıyorlar.' İnsanlığın gelişimi konusundaki idealist fikir 'bilimsel çevreler' de genel kabul gören şu düşüncede ifadesini buluyordu: İnsanlık, elin gelişiminden ve iki-ayaklılıktan (dik yürüyüş) önce büyük bir beyin geliştirmiştir. Egemen düşüncenin hipnotize ettiği 'bilimsellik' çalışan elin en 'gösterişsiz' ürünlerini arka plana itiyordu. Oysa ki Engels insanlığın gelişimini diyalektik materyalist yönetime dayanarak şöyle izah ediyordu: "İlk insanlarda, dik duruş ve iki-ayaklılığın, elleri, alet yapımı ve kullanımı için serbest bırakmıştır. Alet yapımı ve kullanımı elin daha da rafine bir hale gelişini ve gelişmesini sağlamıştır, yani el, emeğin hem bir 'organı' hem de bir 'ürünü'dür." Devamında; 'Alet yapımı ve kullanımı, birlikte çalışmanın, toplumsal emeğin kullanımını ve anlamlılığını da artırır... Önce emek gelir, ondan sonra ve onun yanı sıra da konuşma. İnsansı maymun beyninin tedricen insan beynine dönüşmesinin altında yatan en özsel iki dürtü bunlardır.' Şüphesiz ki insanlığın gelişmesi, emek süreci ve toplumsal ilişkiyle karşılıklı bir etkileşim içindedir ve bu anlamda soyut düşünebilme ve muhakeme yetenekleri açısından da büyük bir kapasite ortaya çıkmıştır... Ancak tüm meselelere an itibarıyla bakanlar ya da insanlık tarihini kapitalizmle tanımlayanlar; 'emeği yaratan beyindir' deseler de, uzun vadeli evrimci bakış açısından, insan beynini yaratan şeyin emek olduğu açıktır... El sadece emeğin bir organı değil, aynı zamanda emeğin ürünüdür. Emek, insan eline, Rafael'in tablolarını, Thorwaldsen'in heykellerini ve Paganini'nin müziğini gerçekleştirebilmesi için gerekli yüksek kusursuzluğu sağladı (14).

Emeğin 'müdahale ettiği' her yerde insanlık değişiyor-gelişiyordu ve kendi sınıfsal-diliyle konuşmayı öğrenirken, kapitalist sınıfa ve onun 'beyin takımı' olarak yöneticilik yapanlara da asıl gücün ve toplumsal dokunun gerçek sahibinin emek olduğunu gösteriyordu. O eller ki emeğin hem 'organı' ve hem de ürünüyse... ve 'dil', Karl Marx'ın



kısaca ifade ettiği gibi 'pratik bilinç' ise eğer; İşçi sınıfı üretim süreçleri üzerinde teorik-politik dilini oluşturabileceği gibi denetimi ve daha da ötesinde yönetimi de gerçekleştirebilecek pratik gelişkinliğe ve tarihsel birikime sahiptir.

İşçi Denetimine Dair Kısa Giriş...

'Bilinçli toplumsal üretim'e giden yolda 'işçi denetimi' üzerinde tartışmalarda bulunmak için aktarımlar Dergi sayfalarımızda yer almıştır. Çünkü, 'işçi denetimi' hakkındaki yaşanmışlıklar ve konuşmalar, üzerine yoğunlaşmayı hak ediyor. Üretimde bulunan eller ki; emeğin hem 'organı' hem de ürünüyse ve yine işçi sınıfının dili de onun 'pratik bilinci' ise ve yine kapitalizm işçilere içinde yaşadıkları koşulları belirleme veya denetlemede herhangi bir gerçek söz hakkı verilmiyorsa... tarihsel arkeolojik kazı yapmanın tam da zamanıdır. Ancak, tartışmanın tarihsel/olgusal kökenlerine doğru giriş yapmak, arşivcilik düşkünlüğünden veya zor anlaşılabilirlik merakından ileri gelmiyor.

İşçi sınıfının tarih sahnesine ilk çıktığı Britanya'da devrimci hareket-birçok Avrupa ülkesinden farklı olarak- bütününde ampirik, 'dene ve gör' türü bir yaklaşımı tercih ederek teoriyle hiçbir zaman fazla ilgilenmemiştir. Ama, genel maliyeti-netlik ve tutarlılık bakımından- ağır olmuştur. Hedefler ve ilerlemeyi engelleyen güçler açık seçik anlaşılmaksızın -kısaca, bir tarih anlayışı olmaksızın- devrimci mücadele, 'yönü olmayan bir hareket' haline gelmeye yüz tutar (15).

Bu nedenle öncelikle 'işçi denetimi' hakkında karışık olan terminolojik ayıklanmaya ve yine 'işçi denetimi' uygulamalarının tarihsel zaman-mekan bazlı değerlendirmelerinin de birlikte ele alınmasına ihtiyaç vardır.

Britanya hareketinde (ve daha az bir ölçüde de İngiliz dilinde), ara sıra örtüşebilirse de, genellikle çok ayrı işlevler olan 'denetim' ile 'yönetim' işlevleri arasında açık seçik bir ayrıma nadiren gidilir. Fransız, İspanyol veya Rus siyasal literatüründe iki ayrı terim ('controle' ve 'gestion' ve 'gerencia', 'kontrolia' ve 'upravleniye'), sırasıyla, üreticilerin üretim süreci üzerindeki kısmi veya topyekün egemenliğine işaret eder. Birinde, işçi sınıfı (kolektif üretici) tüm temel kararları alır. Bunu, kendisini tamamen özdeşleştirdiği veya bütünüyle egemen olabileceğini düşündüğü, kendi tercihi olan örgütler (fabrika ko-

miteleri, işçi konseyleri vb.) sayesinde doğrudan kendisi yapar. Burada ne üretileceği, nasıl üretileceği, hangi maliyetle üretileceğini, kimin pahasına üretileceğini kararlaştırır. Olası diğer durum ise, bu temel kararların 'başka yerlerde', 'dışardan', yani devlet tarafından, parti tarafından veya üretim sürecinin kendisinde derin ve doğrudan kökleri olmayan başka bazı örgütler tarafından alındığı durumdur ve üreticilerin üretim araçlarından ayrılması (tüm sınıflı toplumların temeli) korunur. Her iki durumu da tanımlayan sözcükler var. Yönetmek; birisinin, hükümrân bir kişi veya kolektivite olarak, ilgili tüm olguların tam bilgisiyle kararları kendisinin almasıdır. Denetlemek ise; başkalarının aldığı kararları gözetlemek, gözden geçirmek veya yoklamaktır. Denetim hükümrânlığın sınırlandırılmasını ya da, en fazlası, kimi insanlar hedefleri belirlerken, diğerlerinin bu hedeflere ulaşmada uygun araçların kullanılıp kullanılmadığına baktığı bir iktidar ikiliği durumunu ifade eder (15).

Daha çok 'ikili iktidar' dönemlerinde tartışmaya (ve bir araya-mücadeleye) giren (ama daha önceleri başlayan) işçi sınıfının bu tarihsel örgütlenme dinamiği esasen bir 'istikrarsızlık' durumunun karşılığı olarak huzura çıkarken; 'İşçi denetimi' adını attığı yerden doğru ya gelişerek kapitalizmi sınırlandırıp 'karşı denetime' ve buradan da kendi iktidarına (kendisini de sönmülendirmek üzere) yürüyecek (bütün yönetsel işlevleri üstlenecek) ya da işçilerin üzerinde kapitalizm değişik yöntemlerle denetime devam edecektir.

Siyaset sahnesine gökten zembille inmeyenler tartışmak istediğimiz kavram setlerinin ve buradan doğru üreyecek teorinin ve politikaların derin anlama sahip olduğunu biliyor elbette. Sürekli bir mücadelenin gündemde olduğunun görülmesi gerektiği koşullarda yaşıyoruz: Renault işçileri, Tofaş işçileri, Türk-Traktör ... işçilerinin grevlerini işbirlikçi sendika olan Türk-Metal üzerinden sürdür (mek iste)mediği tersine kendi 'komitelerini' kurarak-oluşturarak iddialarını sürdürdüğünü biliyoruz. Yani bu işçiler üretken ellerinin onlarda oluşturduğu 'pratik bilinç' ile sermayenin ve işbirlikçi sendikanın denetiminden kurtulmaya çalışıyor. Ve bu kararlılığın ardındaki sır Renault işçisinin şu sözlerinde saklı: 'Gerçek sendikacılık neymiş gösterdik.' İşçilerin 'gerçek sendika' dedikleri mücadele içinde oluşturdıkları 'İşçi Komitesi'. En küçük üretim bi-



rimlerinden yukarıya doğru kurdukları 'İşçi Komitesi', su ve ekmek kadar yaşamsal bir ihtiyaçlarını karşıladı işçilerin. Tüm saldırılara ve bölme girişimlerine rağmen birliklerini bozmamalarını sağlayan bu 'İşçi Komiteleri'dir... İşçiler bu yapıyı, başta Türk-Metal olmak üzere sendikalarda hakim, işçi iradesini hiçe sayan ve patronun ihtiyaçlarını esas alan anlayışın reddi üzerine kurdular. Binlerce işçinin katıldığı direnişin başarılı bir şekilde yürütülmesi için kurulan komitelerle işçi iradesi, bir işçi örgütü olarak somutlaştı. Kurulan bu yapı 'işçi demokrasisi'nin görülmesi açısından da önemli veriler sunuyor... Komiteler yoluyla tartışılarak alınan kararlar, yine aynı yolla duyuruluyor ve istisnasız tüm işçiler tarafından uygulanıyor.... Komitelerin varlığı ve demokratik işleyiş, en yakıcı taleplerin somut olarak belirlenmiş olması, en kenarda duran işçiyi bile mücadelenin merkezine çekiyor. Direnişin gücü de buradan geliyor.... Renault kurduğu komitelerle direnişe çıktı ve bunun faydalarını gördü... TOFAŞ 'İşçi Komiteleri'ni direniş sürerken oluşturdu. Komiteler kurulur kurulmaz havanın değiştiğini işçiler anlatıyor (16). Yine 'Metal Direnişi' sürerken; işçiler özgüven kazandı. 'İşyeri Komiteleri' örgütlenmelerinden başka bir yetkinin olmadığını defalarca ifade ettiler (17).

Anlaşılabileceği gibi bu mücadele(ler), farklı toplumsal katmanlar arasındaki (kapitalist-sermayedar, sendika bürokratları-işbirlikçi sendikal yapı ve işçi sınıfı) çatışan çıkarların kendisini ifade etmektedir. Ve elbette ki bu farklı çıkar gruplarının da işçi sağlığındaki 'denetim ve yönetim' üzerine farklı düşünceleri ve örgütlenme anlayışları olacaktır. Buradaki sorun çatışan güçlerin gerçekte neyi temsil ettiğinin anlaşılmasıdır.

'İşçi denetimi', 'işçi yönetimi' üzerine farklı yaklaşımların sınıfsal aidiyetlere karşılık gelen anlam ve içerikleri olması nedeniyle değişik yaşanmışlıklara (yazının birinci bölümünde kapitalistlerin işçi sınıfını denetleme argümanlarından doğru yazılımda bulunmuşluk) ulaşmak ve aktarmak konuya yaklaşımın kerteriz noktalarını bizlere sunacaktır diye düşünmekteyiz.

Bunlardan birisi Rus devrimi sürecindeki pratikler ve tartışmalar iken, işçi sağlığı meselesinin içeriğini oluşturan 'sanayi idare sorunu' ve 'yeni toplumsal düzenin biçimleniş'i hakkındaki ilkeler ve farklı deneyimlere de ihtiyaç vardır. Yine 'bir ke-

lebeğin ömrü kadar da sürse' ülkemiz örnekleri vardır: Yeni Çelteç, Alpogut...vs.

Şurası açıktır ki; Toplumsallaşmış ekonomiyi demokratik biçimde idare etme -'işçi öz yönetimi'- girişimleri ile kapitalistin ve onun idarecilerinin işçilerin rızası olmaksızın artık bir adım dahi atmadıkları noktaya getirilmek istenen 'işçi denetimi' farklı olgulardır ve farklı üretim ilişkileri dönemlerine karşılık gelmektedir.

Oysa ki bugün hala etkisini sürdürmekte olan resmi mitoloji işçi denetimi ve yönetiminin ayrılmaz bir parçası olan işçi sağlığı ile ilgilenenleri öyle etkisi altına almıştır ki; 'Tam da yıkılmak istenen masalın içinde sarmaş dolaş olma tehlikesi' kendisini göstermektedir. TKY, ISO'lar, OHSAS'lar, Risk Yönetim Süreçleri, Risk Değerlendirmeleri ile kapitalizmin krizine en ufak üretim noktasında bile çare aranmakta, buna ilişkin modeller, teknik yöntemler oluşturulmaktadır. Ancak tüm bu araçları kendi egemenlik sistemlerini sürdürebilmek için kullanmak isteyen kapitalist sınıf ve onun işbirlikçileri 'var oluş koşullarını toptan değiştirme arayışındaki işçi sınıfının dinamiği'ni elbet bir gün görecektir ve onun gücünü yaşayacaktır. İşçi sınıfı ise kendi yarattığı tarihsel belleğinden doğru; Üreticinin üretim araçlarına egemen olmadığı, tersine, hem kendi emeğinin ürünlerinden ve hem de üretim araçlarından ayrıldığı bir üretim ilişkileri kalıbını çözümleyecektir.

Tüm sınıflı toplumlarda üretici üretim sürecini yönetenlerin tabiiyeti konumundayken; işçilerin üretimi 'denetlemesi' ya da daha ilerisinde 'yönetmesi' marjinal bir sorun olarak algılanmamalı, siyasetin-politikanın çekirdeği olduğu gibi işçi sağlığı meselesinin de omurgasını oluşturduğu kavranmalıdır. Önemli bir sorunsal da; Üretim araçlarının üretim ilişkilerini devrimciyleştirmeksizin el değiştirebileceğini kabul etsek de böylesi durumlarda toplum hala sınıflı bir toplum olarak kalacağı gibi, 'işçi denetimi'nin 'işçi yönetimi'ne evrilmediği durumda da üretimin hala üreticilerin kendilerinden 'başka bir ajan' tarafından yönetileceğidir.

Eğer bizim için 'Büyük Rus Devrimi' bir laboratuvar teşkil ediyorsa, sınırlı alıntılarla ve 1917-1921 aralığında Çarlık Rusyası'ndan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ne doğru 'işçi denetimi' ve 'işçi yönetimi' eksenine 'daraltılmış' aktarımda bulunarak tartışmalara yol vermek istiyorum. Çünkü;



İşçi sağlığı meselesinde iş kazalarını, meslek hastalıklarını ve işçi cinayetlerini bir sağlık (sızlık) sonucu olarak görüyoruz. Bu sonucun nedenselliğini üretim sürecinin denetimi ve yönetiminden doğru okumanın ise Marksist bir yaklaşım olduğunu savunuyoruz.

Aktarımlarımda; Ortak hedeflere sahip gibi görünen anlayışların ne kadar farklı farklı savunulara/uygulamalara girdiğini göreceğiz. Ancak ister Bolşevikler olsun, ister Menşevikler olsun veya isterse de Anarşistler olsun 'işçi denetimi veya daha ileride işçi yönetimi organı' olarak 'İşçi Komiteleri'yle felsefi ve örgütsel olarak tanışmışlardır. Tartışma işçi denetimi ve işçi yönetimi (öz-denetim, öz-yönetim) organı olarak İşçi Komiteleri'nin yerel ve ülke düzeyinde örgütlenme farklılığındadır ve burada da araç-amaç, biçim-öz diyalektiği tartışması kaçınılmaz olarak vardır. Ve yine bu tartışmaların sosyalizme doğru taşıdığı anlayış farklılıkları da görülmektedir.

1917 Mart ayında Avrupa Rusya'sının bütün büyük sanayi merkezlerinde fabrika ve imalathane komiteleri ortaya çıkarken, taleplerini başlangıcından beri ücretler ve çalışma saatleriyle sınırlandırmazlarken, birçok yönetsel ayrıcalığa da meydan okumuşlardır. Ve 'fabrika komiteleri' idari, ekonomik ve teknik alanlarda yönetsel faaliyeti denetlemek için 'referans koşullarını' ilan ederken; Kharkov Fabrika Komiteleri Konferansı'nda, fabrika komiteleri üretimi üstlenmeli, korumalı, geliştirmeli, ücretleri belirlemeli, sağlığı gözetmeli, ürünlerin teknik kalitesini denetlemeli, bütün fabrika içi yönetmeliklere karar vermeli ve bütün çatışmaların çözümünü saptamalıdır... gibi kararlar alınır. Kimi delegeler daha bir ileri giderek, komitelerin fabrikaları doğrudan üstlerine almalarını ve bütün yönetsel işlevleri yürütmelerini dahi önerirler. İşçiler üretimin denetimini kendi ellerine aldıklarında, üretimin pratik yanlarını da öğreneceklerine olan inançlarıyla mevcut durumu sosyalist üretim düzeyine taşıyacaklarını görmüşlerdir. Ve 1917 Mayıs ayı içinde Lenin, Pravda'da 'işçi denetimi'ni açıkça onaylıyor ve şöyle yazıyordu: 'İşçiler, denetimin, gerçekten ve mutlaka işçilerin kendileri tarafından derhal gerçekleştirilmesini talep etmelidir.' (15).

1917 yılının 26 Eylül'ünde 'Sovyet hükümeti ülkenin dört bir yanında işçilerin üretim ve dağıtım üzerindeki denetimini derhal başlatmalıdır.' diyen

Lenin, 1 Ekim'de daha açık bir biçimde; 'İşçi denetimi derken, bu sloganı daima proletarya diktatörlüğüyle birleştirdiğimiz ve onu ikincisinden sonra söylediğimiz zaman, zihnimizdeki devlete de böylelikle açıklık kazandırmış oluyoruz...' ifadelerini kullanarak 'işçi denetimi'nin içeriğine yüklenmede bulunuyordu (15).

Kerensky'nin 'İkili İktidar' döneminde ve devrimin en coşkulu anlarında Bolşevikler 'fabrika komiteleri'ni şu sözlerle destekliyorlardı: 'Kapitalizmin kale kapılarını darbelerle yıkacak kütük, işçi sınıfının kendi zemininde yaratacağı sınıf mücadelesi organları'dır... İşçi denetimlerinin örgütsel aracı olan 'fabrika komiteleri'nin geleceğin nüvesi olduğu ve devletin değil, onların yönetmesi gerektiğine dair vurgular yapılırken; Lenin şunu ilave ediyordu: "Ağırlık noktasına 'fabrika komiteleri'ni kaydırma-lıyız ve sloganımızı değiştirmeli ve 'bütün iktidar sovyetlere' yerine 'bütün iktidar fabrika komitelerine' demeliyiz" (15).

Bu tarihlerde bir metal işçileri gazetesi ise şöyle yazıyordu: 'İşçi sınıfı, doğası itibarıyla hem üretimde ve hem de özellikle üretimin örgütlenmesinde merkezi yeri işgal etmelidir... Gelecekte, bütün üretim proletaryanın istek ve iradesinin yansımaları temsil edecektir.' Fabrika komiteleri Çarlık yönetiminin son zamanlarında ve şubat dan ekime gelen günlerde de çok şeye muktedir olduğunu göstermişti. Bundan dolayı da 'işçi denetimi' tartışmalarında en ön sıraya oturmuştu (15).

Ancak o yıllarda; Devrimden önce 'işçi denetimi'ni önemseyenlerin devrimden sonra 'işçi yönetimi'ni ütöpic, anarşist ve zamansız bulduklarının, 'işçi denetimini' ve 'işçi yönetimini' zaman-mekan-ütopya sarmalına hapsettiklerinin tartışmaları da yapılır.

'İşçi denetimi' organları olan işçi komiteleri ortaya çıkan en iyi işçi organizasyonu biçimiye gelecekteki sosyalist toplumun da nüveleriydi. Bu komitelerin geliştirilmesi ve böylece devrim yapıldığında tam kontrol işlevlerini derhal üstlenmeye başlayabilecekleri 'birileri' tarafından gözden kaçırılıyordu. 'İşçi komiteleri'nin gelişim sürecini böyle okumayanlar 'işçilerin endüstriyi kendi başlarına yönetecek teknik ve yönetsel bilgilere sahip olmadığını' belirtiyorlardı. Oysa ki; 'işçi kontrolü'nün işe alma ve işten çıkarma, çalışma kuralları, saatleri ve ücretleri ve üretimin kendisi üzerinde gerçek



kontrolü şeklinde tanımlanmasını savunanlar; bu tür etkin kontrolün işçilerin eğitilmesine yardımcı olacağını ve tümüyle işçi yönetiminin-özyönetimin başarılacağı günü yaklaştıracığını ifade ediyorlardı (18).

‘Ekonomik alanda otokraziye -tıpkı siyasal alanda verilmiş olduğu gibi- son vermek, işçi denetiminin görevidir’ anlayışına sahip işçiler; ‘Devletçi işçi denetimini değil, gerçek işçi denetimi’ni çağırırken, üretimin ve dağıtımın örgütlenmesinin işçi sınıfına verilmesini, devlete ve devlet hizmeti mekanizmalara bırakılmaması gerektiğini ısrarla savundular (15).

İşçi denetimi ve işçi yönetimi ve yine bu eylemlerin örgütlenme yapıları olan ‘komiteler’, ‘sendikalar’ tartışmasında; Bolşevik Parti yüksek düzeyinde bile görüş birliği yoktu ve yaklaşan devrimde ‘işçi kontrolü’ hakkında geliştirilmiş ya da kalıcı bir görüşe sahip değillerdi. Bu nedenle; ‘İşçi kontrolü’ ile ilgili parti görüş ve uygulamalarında çizgi çekmek yerine çoğunlukla daire çizilmesine şaşmamak gerek. Bu salınımların devrimci coşku içerisinde olabileceğini söylemek ve yine Bolşeviklerin ne komitelerle sendikalar arasında sürekli bir işbirliği sağlayabildiğini, ne de onlar olmaksızın devrimci siyaseti ve ekonomik iktidarı düşleyebildiklerini söylemek mümkün. Şubat’ta Çar devrildiğinde sol kattan olanlar da dahil hiçbir parti ileri geleni, ‘işçi kontrolü’ sorunu üzerine eğilmemişti ve tüm Rus Marksizm’inde ‘işçi kontrolü’ kavramı ile ilgili tek bir ayrıntılı analiz olmadığı gibi, 1917’de yeni fırsatlarla karşılaştıklarında Bolşevik liderler ‘işçi kontrolü’ üzerinde doğaçlama yapmak zorunda kaldılar. Bu nedenle; Bolşevik kuramı belirleyen varsayımların, bilinçli doğaçlamaya açık, akılcı durumlarda bile üretime yönelik ekonomik demokrasi noktasında ‘işçi kontrolü’ne ilişkin daha dikkatli analiz yapma ve kalıcı bir siyaset oluşturma gereksinimlerinin kabullenilmesi gerekir (18).

Bizim için bir laboratuvar olan Çarlık Rusyası’ndan Sovyet Rusyası’na geçiş ve sonrasında akla ister istemez şu sorular da geliyor: Fabrika komiteleri de kendi içinde (ademimerkezi olmalarına karşın) iktidar aygıtları haline gelip bürokratikleşirler miydi? Bu aşamada belirtmeye değer ki; Paris Komünü, Sovyetler Kongresi veya bir İşçi Temsilcileri Komitesi ya da Grev Komitesi hepsi de yüksek derecede merkezi, ama yine de oldukça demokratiktir.

Öte yandan, feodalizm hem adem-i merkezi ve hem de fazlasıyla bürokratikti. Kilit soru, ‘merkezi’ aygıtın aşağıdan (seçilmiş ve geri çağrılabilir delegelerle) denetlenip denetlenmediği veya sözde adına hareket ettiklerinden kendisini ayırıp ayırmadığıdır. Tıpkı, ‘tek adam yönetimi’ ile ‘kolektif yönetim’ arasındaki esasa yönelik tartışma gibi; ‘Kolektif yönetimin, kendinden, örtük erdemlere sahip olmadığını doğru biçimde kavramakla birlikte asıl sorunun (bi-reysel veya kolektif) yönetim ile bunun yönettikleri arasındaki ilişki sorunu olduğunu görmeyi başarmak’ gibi... Asıl sorun ‘bir’ veya ‘birkaç’ yöneticinin yetkilerini kimden alacaklarıydı (15).

İşçi denetimi, işçi yönetimi tartışmaları İkili İktidar Dönemi ve Sovyetler Dönemi’nde ‘devrimin ekonomik örgütlenmesi’ içeriğiyle sürerken, değinmeden geçemeyeceğimiz bir diğer konu da; Teknik uzmanların işçi kontrolünden hoşlanmadığı ve adeta düşmanca baktığıydı. Bu teknik elemanların pek çoğu 1917 Ekim’den hemen sonra greve gitti ve Rusya Mühendisler Sendikası üyelerinin işçi kontrolü organlarına katılmasını yasakladı. Bu teknik elemanların/mühendislerin çoğu da kapitalist sınıfa gönülden bağlı değillerdi. Yaşamlarını sürdürebilmek için kendi emeklerini satmaları gereken kişiler olarak kendi ayrı menfaatlerinin bilincindeydiler. Ve içlerinden pek çoğu öğrencilikleri sırasında radikal siyasete karışmıştı... Çoğu mühendis devrim hükümetiyle işbirliği yapmayı kabullendi, fakat kendi konumlarının, kişisel güvenliklerinin ve üretimdeki uzmanlık rollerinin korunması koşulunu ileri sürdüler (18).

Olguların gerçek bilgisi olayların bütün akışının ‘tarihsel bakımdan zorunlu’ ve ‘nesnel olarak belirlenmiş’ olduğunu kabul etmeyi olanaksız kılarken; 1917’de ‘her işçinin devleti yönetmeyi öğrenmesi gerekir’ söylemlerinden, 1921’de ‘devlet her işçiyi yönetecek yeterli güce sahiptir’ söylemlerine gelinmiştir !?..

Derinleştirmek Bağlamında Son Söz Değil!

İşçi sağlığında ‘işçi denetimleri’nin felsefi ve teorik anlamda olduğu kadar örgütsel düzlemde de tartışmayı hak ettiğini ifade etmek yanlış olmasa gerek. ‘Bilim ve tekniğin kendisinin devrimcileştirilmesi olmadan bir özgürleşim düşünülemez’ (19). Akademikler, ‘bilimsel’ araştırma merkezleri ve buralardan doğru üretilen teknik yöntemlerin, işçi sağlığındaki



Risk Değerlendirme Matrisleri ve oluşturulan grafikler, parabol, chek-listler vs de dahil olmak üzere, önemlice bir kısmı işçi sınıfının denetlenerek sömürülmesine hizmet edecek bir anlayışla kullanılmaktadır. Bu nedenle, 'bilimsel' teknolojinin işçi sınıfı bağlamından kopuk, toplumsal değerlerin yaratıcısı olan işçileri göz ardı eden kullanımı yoğunca bir tartışmayı beraberinde getirmektedir. Toplumsal üretimi ve işçi sınıfının değer yargılarını gözetmeyen kapitalist merkezlerin ve kapitalizmin boyunduruğu altında bulunan akademik çevrelerin azami kâr hırsına bağlı olarak geliştirdiği teknolojik/teknik yöntemlerin (üretim araçları, üretim yöntemleri, üretim sürecini denetleme ve yönetme yöntem ve araçları) yıkıcı uygulamaları işçi sınıfını denetleyip-yönetmekte ve bir tahakküm aracı olarak kullanılmaktadır.

Teknoloji ve buna bağlı olarak üretilen teknik yöntemler üretim süreçlerinin demokratikleştirilmesine hizmet etmesi gerekirken, fabrikalardaki despotik ve hegemonik uygulamalar 'emek yağması' nı artırmakta ve işçinin beden bütünlüğüne saldırı devam etmektedir. Üretim araçlarının gelişkinliğine denk gelen bir üretim ilişkilerinin olgunlaştırılmasına kapitalistler tarafından baskı yapılmakta ve bu baskı teknik denetim ve yönetim aygıtlarıyla işçi sınıfını zaptı rapt altına almaktadır. Teknolojik üretimin ve bunun açığa çıkardığı 'bilimsel' zeminlere yön veren kapitalist zihniyetin değiştirilmesi, bilimselliğin ve buna bağlı olarak üretilen teknolojik ve teknik yöntemlerin işçi sınıfının yararına esas teşkil edecek şekilde işlevsel kılınarak, 'işçi denetimi'ne açılması ilkesel olarak kabul edilmelidir. Teknolojik birikimin ve buradan doğru üreyen teknik yöntem ve aygıtların işçi sınıfı aleyhine kullanılmasının reddedilerek işçi sınıfı yararına yeniden dizayn edilerek kullanımı esas alınmalıdır.

İşçi denetimi politikalarının ortaya çıkarılması her fabrika ve atölyede kolektif olarak oluşturulmalı, örgütlenme ve denetim eylemlerinin koordinasyonu işçi sınıfının kendisinde olmalıdır.

Elbette ki, her yeni örgütlenme modeli eskinin eleştirisi üzerinde yükselir. İşliklerde 'denetim modeli' 'işçi denetleme' mantalitesine göre kurulmuşken, işçi sınıfı bu modeli 'kapitalisti denetleme' modeline çevirmelidir. Çünkü; işçiye azami-kâr dı-

şında yok sayan, onun kanından beslendiği halde işçi sağlığı politikalarının oluşumunda üretim sürecinin dışsal ögesi olarak gören zihniyete bağlı 'işçi denetleme' modeli iş kazaları, meslek hastalıkları ve işçi cinayetlerini doğası gereği ortadan kaldıramadığı gibi, önleyememiş veya en azından azaltamamıştır.

'Eskinin alternatifi' olarak onun eleştirisi üzerinden kurulan 'işçi denetimi' modellerinin her biri de (Sovyet deneyinde, Yeni Çeltik ve Alpagut örneklerinde de olduğu gibi) mükemmel ve sonsuz çözümleri içermemektedir. 'Yüceltici' ve 'mitolojik' söylemler, esasta anti-bilimsel ve dogmatik algının doğurduğu yanılsamaları içinde taşır... Belirtilmesi ve vurgulanması gereken; mutlak ve ebedi, mükemmel ve kesinlik içeren, her şeyi kendinde başlatıp kendinde bitiren doğrular değildir. Her şeyin kaldırıcı bir reçete olarak görülmemelidir. Nihayetinde verili olanın eleştirisi ve işçi sınıfının gereksinimlerinin gözetilmesi temelinde, güncel konjonktürün realitesini gözeterek, ancak realite içine hapsolmadan 'olabilirlikleri' hesaplayıp öncelikle kapitalizmin sınırlarını zorlayan-gedikler açan ve daha ötesinde onu aşan anti-kapitalist paradigma'ya bağlı işçi sağlığı mücadelesini yaratma çabası içinde olmalıyız. Yani olmasını istediğimiz noktaya kazığı çakıp, oradan günümüze çekeceğimiz bir klavuz hatta bağlı olarak bugünden yarıya yol alma becerisini gösterebilmeliyiz. Ancak böyle bir politika yapış tarzıdır ki; Radikal muhalif bir güç olarak solun gücüyle, ütöpik alternatif gücü arasında çarpıcı bir boşluk gibi görünen 'apolitiklik' politik bir mecraya oturabilir.

Kapitalizm ölümsüz veya değişmez olmadığı gibi tarihteki diğer sosyoekonomik sistemlerden daha değişkendir. Fırtınalı çocukluk günlerini ve 'iyimser' taraflarını geride bırakmıştır. Nihai düşüş ve çürüme evresine girmiş olan kapitalizm tüm canlı organizmalar gibi, değişir, evrilir ve dolayısıyla bir takım ayırt edilebilir aşamalardan geçer. Ancak tüm bu süreçlerde ve geldiği konumda kapitalizmin olumsuz sonuçları olan iş kazaları, meslek hastalıkları ve işçi cinayetleri sınıfın omuzlarına ağır bir yük bindirmektedir. Kapitalizmin büyüme dönemleri dahi dünya ölçeğindeki çelişkileri düzeltmez, tam tersine onları son derece şiddetlendirir.

Kavranması gereken; Bu esasa dayalı bir işçi sağlığı mücadelesinin ana şifresini, temel ilke ve isketini çözümlenektir.



Kaynaklar

1. Çaralan, S. (2003), 'Kapitalizmin Yeni Yasası=ISO', Türk Tabipleri Birliği/Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi, Sayı: 16, Sayfa: 7-12, Ekim-Kasım-Aralık 2003.
2. Aydoğanoglu, E. (2011) Fabrikada Emek Denetimi, Ankara: Evrensel Yayınları.
3. Zencir, M. (2011) Beşinci Oturum, 'Hegemonya ve Karşı Hegemonya Mücadelesi; Gönüllülüğten İtiraz Hakkına', 2011 Ulusal İşçi Sağlığı Kongresi/Ankara, Basılmamış Yazılar.
4. Yılmaz, G. (2011) Beşinci Oturum, 'Hegemonya ve Karşı Hegemonya Mücadelesi; Gönüllülüğten İtiraz Hakkına', 2011 Ulusal İşçi Sağlığı Kongresi/Ankara, Basılmamış Yazılar.
5. Sennett, R. Otorite, Ayrıntı Yayınları, 2014. Sayfa: 131,
6. Kumral, H. 'Teknik ve Davranışsal Risk Analizleri', TMMOB/Kimya Mühendisleri Odası Yayını, Sayfa: 17.
7. Marx Karl, Kapital , cilt:3, sayfa.339, Çeviren : Alaaddin Bilgi, sol yayınları, 4. Basım, Ankara.
8. Kurt, M.; Özdemir, K. (2003) 'İşçi sağlığı ve İş Güvenliği Yönetim Sistemleri', TTB/Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi, Sayı: 16, Sayfa. 13, Yıl: Ekim-Kasım- Aralık 2003.
9. Çaralan, S. (1999) 'Toplam Kalite Yönetimine Eleştirel Bir Bakış', TMMOB Makine Mühendisleri Odası I. Kalite Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Ekim 1999, Bursa, MMO Yayın no: 235, arxiv.mmo.org.tr/pdf/000007E0.pdf
10. Yakut, A.; Akbıyıklı R. (2013) 'İşçi sağlığı ve Güvenliği Yönetimi İle Toplam Kalite Yönetimi Sistemleri veri Analizi İncelenmesi', SAÜ. Fen Bil.Der.17.Cilt, 1. Sayı, S.97-103, 2013.
11. Woods, A. (2000) 'Marksizm ve Uzun Dalgalar Teorisi', 14. Kasım 2000, Londra, www.marxist.com/languages / turkish/longwaves.html
12. Çaralan, S. (2011) "Emperyalizm 'Teknik Bir Sorun' Değildir", 12-13 Aralık 2001-MAi ve Küreselleşme Karşıtı Çalışma Grubu, www.antimai.org/bs/scar 11212.htm
13. Engels, F. 'Sosyalizmin Ütopyadan Bilime Gelişmesi', İnter Yayınları, Sayfa: 46 marksisttutum.org/burjuva_ ay dinlanmaciligi_ve_marksizm_1.htm
14. Pickard, J. 'Engels ve İnsanın Gelişimi', www.marxist.com/languages/turkish/ johnpickard 0684.html,
15. Brinton, M. (1990) 'Bolşevikler ve İşçi Denetimi 1917'den 1921'e Devlet ve Karşı Devrim', Ayrıntı Yayınları, Sayfa: 8-9, Birinci basım 1990.
16. Özkurt, M. Evrensel Gazetesi, 23.05.2015.
17. Yalçıntaş, Ö. Evrensel Gazetesi, 06.06.2015.
18. Siriani, C. (1990) 'İşçi Denetimi ve Sosyalist Demokrasi Sovyet Deneyimi', Belge Yayınları, Birinci Baskı Temmuz 1990, Sayfa: 69.
19. Gökalp, S. (2013) 'Demokratik Komünalizm ve Modernist Paradigmanın Eleştirel Analizi', Aram Yayınları, İkinci Baskı, Mart 2013, Sayfa:244.●





FABRİKA YASALARINDAN OHSAS 18001'E

Yücel FİLİZLER
İşçi Meclisi Gazetesi

İş Sağlığı ve Güvenliği Yasası'na ilişkin bir dizi önemli eleştirel çalışma yapıldı. Yasanın kapitalist üretim tarzındaki emek yıkımını kapitalist üretim ilişkilerinden soyutlayan, işçiyi değil sermayeyi koruyan, dahası “iş kazalarını ve meslek hastalıklarını önleme”yi de sermaye kârlılığına bağlayan iç yüzü teşhir edildi (1).¹ Bu çalışmalar, “İş sağlığı” ile “İşçi sağlığı” arasında basitçe terminolojik olmakla kalmayan, zorunlu sınıfsal ayrım ve karşıtlığın işçiler tarafından kavranmasına önemli katkıda bulundu.

Bununla birlikte İş Sağlığı ve Güvenliği Yasası'nın temelinde yatan küresel mali oligarşik OHSAS 18001 Şartnamesi (3), ya bilinmediğinden ya da dokunulmaz addedildiğinden yeterince tartışılmadı.

Yazımızda, OHSAS 18001 Şartnamesinden başlayarak, bağlantılı olduğu küresel kapitalizmin Uluslararası Standartlar, Toplam Kalite Yönetimi ve Risk Yönetimi gibi yönetim ve denetim sistemlerinin eleştirel bir değerlendirmesini yapacağız.

OHSAS 18001 Kısa Tarihçe

OHSAS (Occupational Health and Safety Assessment Series/İş Sağlığı ve Güvenliği Değerlendirme Serileri) 18001, neoliberal kapitalizmin bir uluslararası “risk yönetim sistemi” standardıdır. Tüm uluslararası standartlarda olduğu gibi teknik ve hukuki görünümlü, fakat gerçekte sermaye birikiminin küresel temelden organizasyon, yönetim ve denetim sistemi şartnamesidir. Uluslararası Standartlar ISO veya muadili kurumlar tarafından yayınlanır yayınlanmaz, Avrupa Birliği, Dünya Bankası gibi küresel mali oligarşik organların yönergeleri arasına girer.

Neoliberal kapitalist küreselleşme sürecinde, uluslararası ticarete konu olan sinai ürünlerden başlayan uluslararası standartizasyon furysı, üretim, yönetim ve denetim süreçleri, emekgücü,

finansman, muhasebe, eğitim, sağlık ve akla gelebilecek her türlü konu ve alana doğru yayıldı. Uluslararası standartizasyon, sermayenin küresel temelden birikiminin zorunlu koşuludur. Aynı zamanda sermayenin daha üst düzeyden yoğunlaşması ve merkezileşmesinin, yönetim, denetim ve organizasyonunun, sermaye birikimine engel ya da tehdit içeren her şeyin sermaye çevrimine söğürülmesinin aracıdır.

Neoliberal kapitalizmin yol açtığı sefalet birikimi, emek ve doğa yıkımı, bizzat sermaye birikimini tehdit eder boyutlara geldikçe, bu alanların her birinde uluslararası “risk değerlendirme ve yönetim sistemleri” ortaya çıkmakta gecikmedi. 1980'li yılların sonlarından itibaren gündeme gelen toplam kalite, çevre, iş sağlığı ve güvenliği yönetim sistemleri bu çerçevededir: ISO 9000/Kalite Yönetim Sistemi Standardı (1987), ISO 14001/Çevre Yönetim Sistemi Standardı (1996), BS 8800 Mesleki Sağlık ve Güvenlik Yönetim Sistem Rehberi (1996), OHSAS 18001/İş Sağlığı ve Güvenliği Yönetim Sistemi Standardı (1999)... Türk Standartları Enstitüsü (TSE), OHSAS 18001 standardını 2001 yılında kabul ederek, TS-18001 başlığıyla yayınladı.

AB Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı (İPA) destekli “Türkiye’de İş Sağlığı ve Güvenliği Koşullarının İyileştirilmesi Projesi” (İSGİP) 2010 yılından itibaren Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İş Sağlığı ve Güvenliği Genel Müdürlüğü ile birlikte metal, inşaat ve maden sektöründe pilot analiz çalışmaları yürütmeye başladı (4).

Türkiye’de OHSAS’ın altyapısı, AB-İPA, İSGİP, İSG Genel Müdürlüğü, TSE/TAKAK, Üniversiteler gibi kurumların desteğiyle, MESS, TİSK, TÜSİAD gibi büyük patron örgütlerinin, kendi üyelerinden başlayarak tedarikçi şirketlere doğru şart koştuğu teknik ve idari düzenlemelerle sağlanmıştır. Hukuki üstyapısı ise, AKP Hükümetinin



biraz ağırdan alıp seri işçi katliamlarının ayyuka çıktığı bir süreçte apar topar çıkardığı İş Sağlığı ve Güvenliği Yasası ile tamamlanmıştır.

OHSAS 18001 Nedir?

“Kanunlara adaptasyonun sağlanması ve şirketi koruyan bir sistemin kurulması için OHSAS 18001, kaza, mahkemelik olay ve zaman kaybı riskini azaltabilen bir yönetim sistemidir.” (5)

‘Kanunlara adaptasyon’dan anlaşılması gereken, öncelikle küresel tekellerin kapitalizmin kârlılık, yatırım ve kredibilite şartnamelerine uyumdur. Sermayenin küresel temelden gelişen ve durmaksızın yükselen birikim açlığına; teknik, idari, hukuki olarak da yasa haline getirilen uluslararası sermaye birikim standartlarına uyumdur.

Üretim ve emek sürecinde giderek yaygınlaşan ve sıklaşan işçi cinayetleri, sakatlanmalar, meslek hastalıkları, bir noktadan sonra, sermaye birikimini de sekteye uğratar. Sermaye kayıplarına, üretim sürecindeki artı-değer sömürsünün durmasına, ödenecek tazminat veya kan paraları nedeniyle maliyet artışına, şirketlerin piyasadaki marka, imaj ve satışlarının düşmesine yol açar. Burjuvazinin işçi ölüm ve sakatmalarından çok işgünü kayıpları ve maliyet artışının hesabını yapması karakteristiktir. OHSAS, “kaza ve bela”dan işçiyi değil sermayeyi koruyan bir yönetim sistemidir. Patronlara dönük eğitim kitap ve seminerlerinin en başına yazılan “Önlemek Ödemekten Daha Ucuzdur” sloganı, sistemin iç yüzünü ve safkan sermaye mantığını gayet sarıh biçimde sergiler.

“İş Sağlığı ve Güvenliği Değerlendirme Serisi (OHSAS) 18001 spesifikasyonu ve buna ait OHSAS 18002 kılavuzu, müşterilerin kuruluşlardan kabul edilebilir, denetlenebilir ve belgelendirilebilir bir iş sağlığı ve güvenliği yönetim sistemi talep etmeleri sonucunda geliştirilmiştir.” (5)

Buradaki “müşteri” kavramı, son tüketici, yani kitleler değildir. Dünya çapında çok sayıda başka şirkete tedarik üretimi yaptıran, yatırım yapan, kredi veren küresel tekellerin kapitalistler, bankalar ve yatırım şirketleridir. Tedarikçi bir şirkette işçi katliamı yaşanması, yalnızca o şirketi değil, ona sipariş veren tekellerin kapitalistleri, o tekellerin kapitalistlere yatırım yapan ve kredi veren banka, sigorta, borsa şirketlerini zincirleme “zarara” uğratar. Üretim zinciri aksar, borsadaki hisse senetleri

düşer, büyük yatırım yapmış oldukları marka ve imajları zayıflar, tepki ve boykot kampanyalarına hedef olabilirler. Bu yüzden “müşteri”, yani küresel tekellerin kapitalizm ve mali oligarşisi, her ülkenin de en büyük tekellerin kapitalistleri, OHSAS’ın da kraları ve organizatörleridir.

Bu durum OHSAS’ın bir diğer karakteristiğini gözler önüne serer: Neoliberal despotik üretim ve emek organizasyonunun yapıtaşlarından olan taşeronluk sistemi! Taşeron organizasyonu, en büyük tekellerin belirlediği uluslararası birikim ve yönetim standartları olmadan gerçekleştirilemez. Şirketlerde iç ve dış taşeronluk sistemi ne kadar dalanıp budaklanırsa, tedarik zincirlerinin merkezi-bütünsel denetimi için, uluslararası standartlar ve yönetim sistemleri o kadar kritik hale gelir. Taşeronluk sistemi, OHSAS’ın da ruhudur. Kaldı ki, işyerlerindeki sağlık ve güvenlik sorunlarının devletten özel şirketlere devredilmesi de, taşerona havale edilmesi anlamına gelir. OHSAS, devletin inşaat ve madenler gibi ağır ve tehlikeli sektörlerde, işçi sağlığı ve güvenliğini, banka-borsa-sigorta şirketlerinin denetimine havale etmesiyle, mantıklı sonucuna varmaktadır (6).

“OHSAS 18001 İş Sağlığı ve İş Güvenliği Yönetim Sistemi, işyerlerinde, işçilere ait yatıp kalkma yerlerinde ve diğer müşterilatta bulunması gereken sağlık şartlarının ve işyerlerinde kullanılan alet, edevat, makineler ve hammaddeler yüzünden çıkabilecek hastalıklara engel olabilecek tedbir ve araçların, işyerlerinde iş kazalarını önlemek üzere bulundurulması gerekli araçların ve alınacak güvenlik tedbirlerinin neler olabileceğini kapsar.” (5)

Bu tanımda bariz olan, işçi sağlığı ve can güvenliğinin, teknik işlemlere indirgenmiş olmasıdır. OHSAS literatürünün safkan neoliberal burjuva jargonu, sosyo-ekonomik kategorileri, yani insanlar arasındaki sınıfsal-toplumsal üretim ve egemenlik ilişkilerini, bunlardan soyup, teknik, psikolojik veya biyolojik kategorilere indirgeyen, burjuva ideolojisinin prototipidir. Sınıflar arasındaki üretim ve egemenlik ilişkilerinin, şeyler arasında veya insanlarla şeyler arasındaki ilişkiler gibi algılanması, burjuva ideolojisinin maddi temelini oluşturan meta fetişizminin ifadesidir (7). OHSAS 18001, işçi sağlığı ve güvenliğini, işçi sınıfı ile burjuvazi arasındaki bir sorun olarak değil, işçilerle



üretim araçları arasındaki bir soruna indirgemektedir. Böylece işçilerin sağlığı ve can güvenliği safkan sınıfsal, toplumsal siyasal damarından soyularak, üretim mekan ve araçlarının teknik özelliklerine indirgenmekte, sınıf karşıtlığı görünmezleştirilmektedir. Üretim mekan ve araçlarının teknik düzenlemesi elbette önemsiz değildir, fakat bu da, arka planda tutulan sermayenin azami kâr ve verimlilik güdüsü tarafından alabildiğine kısıtlanır. Örneğin “normal koşullarda” işçi sağlığı ve güvenliği açısından ciddi bir tehdit içermeyen bir üretim aracı, işçiler belli temponun üstünde çalışmaya zorlandığında ölümcül hale gelebilir. İlk bakışta işçi ölümlerinin yaşanmadığı ya da nadir olduğu sermaye/teknoloji yoğun işletmelerde, aşırı çalıştırılma stresinden kaynaklanan tükeniş sendromu, kalp rahatsızlıkları, kanser, zihinsel ve psikolojik rahatsızlıklar, intihar vakalarının emek yoğun işletmelere göre çok daha yaygın olduğu bilinmektedir. Sorun üretim araçlarının teknik özelliklerinde değil sermaye biçiminde, emek üzerinde azami artı-değer sömürüsü ve egemenlik aracı olarak kullanılmasında, yani kapitalist üretimin sınıfsal ilişkilerindedir. Dolayısıyla üretim araçlarının sermaye biçimi kaldırılmadan, teknik özelliklerinde yapılacak iyileştirmeler de çok sınırlı kalacaktır. Sanılanın aksine, üretim araçlarındaki bilimsel-teknik gelişmeler, kapitalist üretim ilişkileri altında görece artı-değer sömürüsünü şiddetlendirmeye dönük olduğundan, emek yıkımı azaltmaz, çoğaltır.

Kaldı ki OHSAS 18001 Yönetim Sisteminde, işçi ölümleri, sakatlanmaları, meslek hastalıklarının tümünden ortadan kaldırılması gibi amaç yoktur. “Müşteri”, yani iç ve dış taşeronlara tedarik üretimi ya da parça iş yaptıran asıl büyük patronlar tarafından, “kabul edilebilir, denetlenebilir ve belgelendirilebilir” seviyeye indirilmesi hedefi vardır. Tek bir işçinin ölümü veya sakatlanmasının dahi “kabul edilebilirliği” ne demektir? Şu kadar işçinin ölümünün, sakatlanmasının, hastalanmasının “kabul edilebilir seviye” olduğuna kim, neye göre karar vermektedir? OHSAS 18001 standardı, dolaysız bir kârlılık, verimlilik, piyasa, imaj standardıdır: “Sertifika verildikten sonra, başarının reklamı yapılmaya ve iş ilerletilmeye başlanabilir.” Bu, OHSAS Sertifikalarının, işçi sağlığı açısından somut-nitel bir kullanım değeri değil, piyasada, borsada, kârlı iş bağıntılarının kurulmasında, satış-

ların artırılmasında, bir mübadele ve imaj değeri olduğunu gösterir. Yakın gelecekte şu “tüketici dostu”, “çevre dostu”, “yeşil/organik” ürün sertifikaları gibi, “işçi dostu” sertifikalı ve bu sayede daha pahalıya satılan ürünler görmeye başlarsak, hiç şaşırmayalım! (Bu ürün, tedarik üretimininde iş kazalarını yüzde 10 azaltarak, yılda yalnızca 1 işçinin öldüğü, 4 işçinin sakat kaldığı, banka-borsatekeller tarafından kabul edilebilir seviyeye indirmiş, OHSAS sertifikasına sahiptir!!)

“Yöneticilerin profili işverenler, koordinatörler, üretim müdürleri, insan kaynakları yöneticileri, iş sağlığı ve güvenliği yöneticileri olup onlara yönelik eğitim programlarında...” (5)

Alıntının devamında, OHSAS, İSİG Yönetim Sistemi, Risk Analiz ve Değerlendirme, gibi konular sıralanmaktadır. Dikkat edilmesi gereken OHSAS’ın bir Yönetim Sistemi olduğu, yöneticilerinin de yine işletme patronları ve yöneticileri olduğudur. İşyeri hekimi, iş güvenliği mühendisi gibi uzmanlar yönetimde son sırada gelmektedir. Zaten ister ücretleri patron tarafından ödensin, isterse taşeron OHSAS/İSİG danışmanlık şirketinin çalışanları olsunlar, söz haklarının son derece sınırlı, patronlarının kararlarına bağlı olacağı açıktır. İşyerinde çalışan işçiler ise, kendileri için sağlık ve can güvenliği gibi ötesi olmayan bir konuda, yine yönetilen, yine nesneleştirilmiş, OHAS yöneticileri tarafından kendilerine söylenenleri uygulayan konumundadırlar. Risk Değerlendirmesi vb, tümüyle patron ve yöneticiler tarafından sermaye kârlılığının korunması ve yükseltilmesi temelinde yapılırken, işçiler ne kendileri için bu “risk değerlendirmesi”ne katılma, ne de onun “risk”ten saymadığı, esneklik, güvencesizlik, taşeronluk, aşırı çalıştırılma, ücretli kölelik konusunda bir söz hakkına sahiptir. Böylelikle OHSAS/İSİG Yönetim Sistemi, dokunulmaz ve tartışılmaz bir “sınıflar üstü” bilimsel-teknik kılıf altında, sermayenin emek üzerindeki sıkı tahakküm ve denetimini pekiştiren bir araç haline gelir. İşçilere neye göre olduğunu bilmedikleri, bütününe hakim olmadıkları, yönetiminde yer almadıkları ve söz hakkına sahip olmadıkları böyle bir sistem içinde, kendilerini değil fakat sermayeyi korumak için fazladan bir dizi angarya iş yaptırılır. OHSAS Yönetim Sisteminde, “iş kazası riskini azaltma” görünümü altında, işçilerin emek üretkenliğini (görece artı-değer



sömürüsünü) artırmaya dönük düzenlemeler yapılması da pek ala mümkündür, OHSAS'da patronlar tarafından bu tarzda kullanılmasını teşvik edecek sayısız yön varken, bunu engelleyecek hiçbir kural yoktur.

OHSAS'ın Yararları Hangi Sınıfa?

Mükemmel Bir Özet

“OHSAS 18001'in yararları şöyle sıralanabilir:

1. Çalışanları işyerinin olumsuz etkilerinden ve kazalardan koruyarak, rahat ve güvenli bir ortamda çalışmalarını sağlamak.
2. Çalışan motivasyonu ve çalışanların katılımını sağlamak.
3. İş kazaları ve meslek hastalıkları sebebiyle oluşabilecek iş ve işgücü kayıplarını en aza indirgererek, iş veriminde artışın sağlanması ve maliyetlerin düşürülmesi.
4. Çalışma ortamında alınan tedbirlerle, işletmeyi tehlikeye sokabilecek yangın, patlama, makine arızaları vb durumlarının ortadan kaldırılması neticesinde işletme güvenliğinin sağlanması.
5. Ulusal ve Uluslar arası yasa ve standartlara uyum sağlamak.
6. İş performansını artırmak.
7. Diğer işletmeler ve müşterilere karşı duyarlı, sorumlu bir imaj yaratmak.
8. Rakiplere karşı güçlendirilmiş işletme imajı ile üstünlük sağlamak.
9. Resmi makamlar önünde kuruluşun iş güvenliğine olan duyarlılığını kanıtlamak.
10. Davalara sebep olabilecek kaza riskini azaltmak.
11. İş kazası ve meslek hastalıklarının oldukça yüksek maliyetlerini en aza indirmek.
12. Kârlılığı artırmak.
13. İSG çalışmalarını diğer faaliyetlere entegre ederek kaynakların korunmasını sağlamak.” (5)

OHSAS 18001'in yararları üzerine bu mükemmel listedeki 13 maddeden 12'si, kapitalist sınıfın çıkarlarıdır. Motivasyon, performans, verimlilik, kredibilite, imaj, rekabet gücü, devlet teşviki, piyasa, kârlılık, maliyetleri düşürmek, işletmenin korunması, İSG kılıfı altında daha az insan ve araçla daha çok üretim yapmak... İşçilerin çıkarına görünen ilk madde ise, arkadaki çürük elmaları saklamak için en öne yerleştirilen parlatılmış kırmızı elma gibi bir vitrin süsünden ibarettir. Zaten

patronların çıkarlarının ezici ağırlığıyla bağdaşmaz. Kapitalist sınıf çıkarlarıyla dolayımlanan ve sınırlanan, bir vitrin süsü durumundadır.

Bu durum, neoliberal reformların önceki dönemin sosyal reformlarından belirgin farkını da gözler önüne serer. Sosyal reform, işçiler için dolaysız sosyal hakları tanımlar. Örneğin kısmi iş güvencesi, sosyal güvenlik, emeklilik, vb gibi. Neoliberal reformlarda ise, hak diye bir şey yoktur. Ancak patronların çıkarlarının, kârların, sömürünün, sermayenin emek üzerindeki boyunduruğunun büyütülmesi ölçüsünde, ve bu dolayım ile satın alınabilecek kısıntılar vardır. Örneğin işini koruma veya istihdam edilebilirlik ihtimali, daha düşük ücrete, daha çok ve esnek, güvencesiz çalıştırılmaya bağlanır. İşçi cinayet, sakatlanma ve hastalıklarının azaltılma ihtimali de, performans, verimlilik, rekabet, kârlılığın azamileştirilmesi ile koşulludur. Tek kelimeyle, işçi sağlığı ve can güvenliği de piyasalaştırılmakta ve sermayeleştirilmektedir. İşçinin en tartışılmaz hakkı olması gereken emeğinin, sağlığının ve can güvenliğinin korunması bir hak olmaktan tümüyle çıkarılmaktadır. İşçinin ancak patronun kârlılığını ve piyasasını artırdığı ölçüde satın alabileceği bir “iş kazalarının azaltılması” ihtimaline indirgenmektedir ki, bu da minareye kılıf olmaktan öteye geçmez. İşçi üretim ve emek sürecindeki sağlık ve yaşam hakkını da, daha uzun, daha yoğun, daha “maliyetsiz” çalışarak ve daha çok artı-değer üreterek patrone dan satın almak zorunda bırakılmaktadır. OHSAS 18001 de, işçilerin çok cüzi bir kısmını kendileri için, 13'te 12'sini ise patronlara karşılıksız ürettiği, patronlar tarafından yönetilen ve el konulan, toplumsal işçi sağlığı ve güvenliğinin özel mülk edinilmiş ve metalaştırılmış biçimi, bir artı-değer mekanizmasından ibarettir.

Risk Yönetimi

“OHSAS 18001, öncelikle ağır ve tehlikeli işyerleri için BSI tarafından geliştirilen, tüm dünyada kabul görmüş ve risk analizine dayalı bir yönetim sistemidir.” (5)

Neoliberal kapitalizm, 90'lı yılların ortalarından itibaren bizzat kendi ideolog ve stratejisyenleri tarafından “risk toplumu” olarak tanımlanmaya başlandı. Sıklaşan ve şiddetlenen ekonomik, siyasal, toplumsal krizler, doğa krizi, işçi katliamları,



kadın cinayetleri, ezilen ulus ve ırk cinayetleri, bir kutupta sermaye diğer kutupta sefalet birikimi, kanser, kalp rahatsızlıkları, şizofreni gibi hastalıkların görülmemiş yaygınlaşması, isyan ve direniş dalgaları, savaşlar... Sorun gerçekte, neoliberal despotik çalışma rejiminden, siyasal rejim ve temsili parlamenter sisteme, eğitim sisteminden sağlık ve sosyal güvenliğe, aileden yaşlılar ve gençlere, emekten ezilen cins, ezilen ulus, ezilen ırk, ezilen mezhep sorunlarına, kentlerden zaman ve mekana, enerji ve sudan doğaya, kültür sanat ve spora, kapitalist toplumsal ilişkiler sisteminin tüm yönlü ve bütünsel bir krizidir. Emeğe, insana, doğaya; kapitalist meta formu dışında hiçbir varlık şansını tanımayan bir varoluş tarzının, kapitalist meta-varoluş tarzının krizidir.

Neoliberal post-modern “risk toplumu” tanımı ise, kapitalizmin yol açtığı emek, insan, doğa yıkımını değil, kapitalist egemenlik sistemini aktüel ya da potansiyel olarak tehdit eden sınıfsal-toplumsal dinamikleri “risk” konusu edinir. Böylelikle, sınıfsal-toplumsal çelişkileri açığa çıkartan her türlü olgu, en genel anlamıyla da insanın toplumsal varlığına dair her türlü istem, ihtiyaç, özlem, hatta tepki, algı, beklenti, davranış... Küresel neoliberal kapitalizme entegrasyon ve kapitalist sistemin kendini bu temelde yeniden üretebilirliği açısından bir “güvenlik riski” haline getirilir.

Sistemin “risk” tanımına girmesi için bir toplumsal sürecin illa isyan olması gerekmez. Her türlü meta-dışı ya da sermaye çevrimine girmeyen varlık biçimi de sistemin büyüyen “risk algısı”na girer. Çalışmayan ve sosyal yardımlarla geçinmeye çalışan yoksul da, çalışmayan öğrenci de, tek çocuk yapan, çalışmayan, evlenmeyen ya da geç evlenen kadın da, mesleki özerklik ve direnci kırlamamış vasıflı kafa emekçisi de, mahalle sakinlerinin ortak mekan ve doğa parçalarına sahip çıkmaya başlaması da “risk”tir. Seri işçi katliamları, yalnız sınıfsal-toplumsal tepkiyi artırdığı için değil, aynı zamanda sermaye birikimini sekteye uğrattığı ve istikrarsızlaştırdığı, maliyetleri artırdığı için “risk”tir. Sistemin büyüyen risk algısının, tüm şu iç güvenlik paketleri vbye karşın salt siyasal alanla sınırlı görmemek gerekir. Daha temeldeki (ancak neoliberal rejimler tarafından politika dışı addedilerek teknokratikleştirilen, böylece görünmezleştirilen)

sosyo-ekonomik risk algısı ile derin ve içsel bütünlüğü içinde kavramak çok önemlidir.

Böylece “Sosyal Riski Azaltma Projeleri”, her türlü neoliberal dönüşüm programının da temeline yerleşir (8).² İster ISO 9000/Kalite Yönetim Sistemleri, ister ISO 14001/Çevre Yönetim Sistemleri, ister OHAS 18001/İş Sağlığı ve Güvenliği Yönetim Sistemleri, ister “Aileyi ve Dinamik Nüfus Yapısını Koruma Programı”, ister Bologna/Mesleki ve Teknik Becerileri Geliştirme Programı, İşgücü Piyasasını Etkinleştirme Programı veya Yerel Yönetim Kapasitesini Geliştirme Programı ya da Yoksulluk Yönetimi... “Sosyal Riski Azaltma Projeleri” hepsinin ortak platformudur. Hepsine, kapitalizmin yeni düzleminden doğurduğu ya da hortlattığı ve kangrenleştirdiği toplumsal sorunları, tıkanan sermaye birikimini bir üst düzeye çıkarmaya dönük yeni kuşak neoliberal dönüşüm programlarına özümseyerek kendini yeniden üretmenin teknik aracı haline getirecek biçimde, algı yönetimi eşlik eder. Bu açıdan “risk yönetimi”, bizzat kapitalizmin doğurduğu yakıcı toplumsal sorun, istem ve ihtiyaçların, sermayenin genişleyen yeniden üretim çevrimine söğürülmesidir. Yoksul sosyal yardım almaya devam edebilmek için çalışmaya zorlanır, işçi üretim sürecinin mezbaha karakterini biraz azaltmak için sermaye kârlılığını artırmaya zorlanır, kadının çalışma hakkı ailenin tahkim edilmesine ve çok çocuk yapmasına bağlanır, öğrencinin eğitim hakkı zorunlu çalışmayla dolayımlanır, işsizliğin azaltılma ihtimali esnek ve güvencesiz çalışmaya, kiralık işçi şirketlerine bağlanır, vb.

Post-modern teorisyenler, Foucault’nun neoliberalizm üzerine bir yazısına dayanarak, neoliberal zihniyetin, işçi ve emekçileri sistemin çıkarları çerçevesinde “özneleştirdiğini” ileri sürmektedir. Bundan daha saçma bir yaklaşım olamaz. Ortada bir “özneleşme” değil, her zamankinden daha ağır bir köleleştirme vardır. Neoliberal kapitalizm, kapitalizmin önceki dönemini artık büyük ölçüde ortadan kaldırarak, kendini kendi temelleri üzerinde yeniden üretmeye başlamıştır. “Aslında sistem, davranış kodlarını bizzat kendisi tesis etmektedir. Fonksiyonel enstrümanları (OHSAS, ISO vb) de bunlar arasında sayabiliriz-bn) aracılığıyla bireyleri, ‘uygun’ davranışları konusunda baskı altına alarak onları bilinçli bir manipülasyonun nesnesi kılmaktadır.” (9)



Tümünde sorunun ta kendisi, biraz allanıp bulanarak çözüm diye sunulmaktadır. Post-modern “risk yönetimi”, “hak kavramını, kültürel bir tahayyül içinden, farklı varoluşlara göre farklı olarak yorumlayan ve bu farklılıklar arasındaki eşitsizlikleri, avantajlı durumda olanın diğerine yapacağı maddi “lütuf” üzerinden yeniden yorumlayan bir anlayış(tır)... Yoksunluk, sessizlik, dışlanmışlık, vb ‘manevi yoksunluklar’, ‘maddi fedakarlıklar’ vasıtasıyla geriletilir; manevi rahatlama, maddi olarak verimli olmanın önündeki engelleri kaldırarak, kişinin daha yüksek bir motivasyonla piyasaya dahil olabilmesine imkan tanır. Kişilerin kendi hayatları ve gelecekleri konusundaki endişeleri, kapitalizme içkin olan ve sürekli yeniden üretilen bu endişeler bir anda biçim değiştirerek, sağlıklı işleyen bir piyasanın ve küresel para akışının işlemel değeri haline gelir. Bu doğrultuda Dünya Bankası benzeri küresel, Merkez Bankası benzeri ulusal düzenleyici kurumlar üzerinden, paranın yönetimi psikoloji yönetimine paralel hale gelir.” (10)

Böylece en yakıcı toplumsal istem ve ihtiyaçlar, devletin ve her türlü “sosyal politika”nın arazi olduğu, “hayırsever kapitalizm” ve banka-borsatekellerin şekil yaptığı bir tür sosyal-neoliberal politikaya bağlanmaktadır. İşsizlik, yoksulluk, emek ve doğa yıkımı, vb gibi kapitalizmin geriliğinden değil tam tersine geldiği gelişme ve çürüme düzeyinden kaynaklanan sorunlar, bireysel/yerel veya taşeron sermayenin birikim yetersizliğine atfedilirken, sosyal neoliberal politikalar da (Yoksulluk Yönetim Sistemi, İŞİG Yönetim Sistemi, vd) mikro ölçekte bireysel sermayenin makro ölçekte ise banka-borsa-tekellerin azami kâr ve kontrol isterlerine tramplen işlevi görmektedir. “Risk yönetimi”, “yapısal uyum” programlarının bir başka ifadesidir, özünde, kapitalizmin kör ve yıkıcı güçlerine işçi sınıfı ve emekçi kitlelerin zorla uyununu, uydurulmasını içerir.

“Bu noktadan sonra, her türlü risk, belirsizlik, oynaklık, büyük bilançonun kâr hanesinde kolayca yerini alabilir.” (10)

Kitleler için büyüyen güvensizlik ve güvence-sizlik, sermaye birikiminin yıkıcı doğasına içkindir. İşçilerde, kent ve kır yoksullarında, dahası artık önemli bölümü yıkıcı proleterleşme süreçlerine çekilmiş orta sınıflarda, her gün, her an büyük bir felaket yaşayabileceği gerilimi, “kapitalizmin kör

kuvvetleri karşısında kendilerini güçsüz görme hissi”, bir olgudur; öyleki tutunacak bir dal, sığınacak bir liman, kendini ve geleceğini bir parça güvenceye alma özlemi ile katlananlar, kimi durumda geçim sorunundan bile önce gelebilir. Kiminin başını sokabilecek bir ev alabilmek için 10 yıl boyunca tüm ücretlerini ev taksidine bırakmayı, kiminin emeklilik için ücretinin önemli bölümünden vazgeçmesi, kiminin işsizlik korkusuyla düşen ücretlere ve ağırlaşan çalışma koşullarına katlanması, hatta içinde bulunduğu en acı verici koşullara sürekli baskı ve tehdit altında olmaktan kaynaklanan depresif kayıtsızlık hali bunun bazı örnekleridir. Kitleler için güvencesizlik, çoğunluğunun borç harç pamuk ipliğine bağlı götürdüğü yaşamlarında yıkıma uğrama tehdidi, yeterince yakıcı ve gerçektir. Fakat kapitalizm kendi eseri olan bu gerçeğin de üzerine kat çıkar, bilinç altına dek korkuları körükleyerek, “riski”n de alınıp satıldığı, dev çaplı bir kâr ve piyasa sektörü haline getirir. Artık ağır ve tehlikeli sektörlerde çalışan işçiler, kürtler, kadınlar, gençler, lgbtler, evsizler, yaşlılar, çocuklar, yoksullar, göçmenler, işsizler durmaksızın genişleyen “risk grupları” sayıldığı ölçüde, “risk yönetimi” ya da aynı anlama gelmek üzere risk sermayesi için en iyi av sahasıdır. Bu basit örneklerde görülmesi gereken, neoliberal kapitalist “risk yönetimi”nin, kitlelerin ihtiyaç, algı ve beklentilerinin “risk analizi” üzerinden kolonize edilmesi, baskılanıp kontrol altına alınmasıdır.

“Risk bir bakıma esnek kapitalizm için varoluşsalıdır. Risk üretmede ve bunu kazanca/kâra tahvil etmede emsalsiz bir yeteneğe sahip olan yeni kapitalizm için riskin besleyici değeri paha biçilmezdir. Çünkü risk korkusunun potansiyel ticari değeri sınırsızdır... Gördüğümüz ya da bize gösterilen / hayal etmeye kışkırtıldığımız tehlikelere yönelik bize gösterilen çareler, bir kural olarak, henüz görmediğimiz ya da bize gösterilmeyen / hayal etmemiz önlenen tehlikeleri yaratmaktadır. Risk yönetimi... kamusal endişeyi şirket kârlarına dönüştürmek ve kamusal kaygıları tehlikeyi sürdüren mekanizmanın kendisinden daha da uzaklaştırmak için bir araç olarak kullanılmasına izin vermektedir... Şirketlerin, politik partilerin, hükümetlerin vb risk analizine olan yoğun ilgileri bu alanı yeni bir profesyoneller kesiminin faaliyette bulunduğu kazançlı bir meslek haline getirmiştir.” (10)



Toplam Kalite Yönetimi ve OHSAS 18001

OHSAS 18001/İş Sağlığı ve Güvenliği Yönetim Sistemi, “küresel kapitalizmin kutsal üretim-emek organizasyon, yönetim ve denetim manifestosu” denilebilecek ISO 9000/Kalite Yönetim Sistemi Standardı temel çerçevesine oturtulmuş ve onun bir türevi haline getirilmiştir.

Kalite Yönetim Sistemi, diğer tüm ISO standartlarında olduğu gibi, emeğin toplumsal üretkenliğini (görelî ve mutlak artı-değer sömürsünü) ve emek üzerindeki baskı ve denetimi azamileştirmeye dayanan bir üretim ve emek organizasyon biçimidir. İki bileşeni, Tam Zamanında Üretim ve Toplam Kalite Kontrol’dür.

Tam Zamanında Üretim, ana firma, tedarikçi firmalar ve fason firmalar arasındaki üretim zincirinin bütününde, maliyetleri yükselten ve artı-değer üretilmeyen her türlü işlem ve zaman aralığını (stoklar, malzeme bekleme, hatalı ürünler, makinelerin durdurularak bakımı vd) ortadan kaldırır. İşçilerin hem iş yükünde hem de çalışma yoğunluğunda, dolayısıyla kotaya bağlı çalışma stresinde olağanüstü bir artışa yol açar. Tam Zamanında Üretim, önce üretim sürecinin ana, tedarikçi, fason, firmalar arasında bölünmesine, sonra da tümünün “sıfır hatalı ve sıfır beklemeli üretim”, “istihdam ve işlevsel esneklik” esaslarına dayalı bütünden denetim ve eşgüdümüne dayalı, toplumsal emek üretkenliğini (sömürsünü) hem teknolojik, hem organizasyonel-yönetimsel, hem de işçilerin (insan üstü günlük ve saatlik kotalar konularak) iç güçlerini son sınırına kadar zorlayarak azamileştirmeye dayanır.

Toplam Kalite Kontrol’deki “kalite” kavramı, ilk eldeki çağrışımın aksine, “hatasız” ve “beklemesiz” üretim-emek süreci anlamına gelir. Toplam Kalite Kontrol Sisteminin gerçek içerimi, Toplam Emek Verimliliği Kontrolü’dür. Toplam Kalite Kontrol, esasen hatalı ürünün daha ortaya çıkmadan önlenmesine, işçilerin ürettikleri ürünün kalitesinden (hatasızlığından) ve üretim-emek sürecinin verimliliğinin (görelî artı-değer sömürsünün) sürekli artırılmasından sorumlu tutulmasına dayanır. İşçilerin kendi çalıştıkları makine ve mekanların arıza, bakım ve temizliğinden sorumlu olmaları da Toplam Kalite Kontrol’ün bileşenidir. Üretim sürecinin her bir parçası işçiler tarafından sürekli

test edilmeli, maliyetleri azaltan ve verimliliği artıran öneriler getirilmelidir. Hatasız üretimden sorumluluğun makine operatörlerine yıkılması, kaliteyi üründe değil üretim sürecinde denetlenmesi, özerklik bir yana işçilerin hem yukarı hem birbiri tarafından daha sıkı denetlenmesi... Bir işçi bir an soluklanmak için dursa bile derhal tespit edilip yaptırım uygulanması, artan iş yükü ve yoğunluğuna yol açmaktadır. “Sorumluluğu ademi merkezileştirilirken stratejik denetim merkezileştirilmekte, toplam kalite yönetimi, bütünsel yönetim denetimi haline gelmektedir.” Bu sistem, aynı zamanda işçiler ve işçi takımları arasında “iç müşteri” mantığını geliştirmektedir. Her işçi hattındaki sonraki işçiyi müşterisi olarak görmek zorundadır. Normalde işletme içindeki üretim kademeleri ve işlemleri meta değildir, ancak nihai ürün meta-dır. Toplam Kalite Yönetimi’nde ise ücretlerin, prim ve cezaların takım ve birey performansına göre belirlendiği, herkesin yaptığı işten bireysel olarak sorumlu tutulmasıyla, tüm işçiler ve takımlar arasına meta dolayımı, parçalanma, birbirini baskılama ve amansız bir rekabet girer (11).

Toplam Kalite Yönetimi, işletmenin rekabet gücünü, piyasa değişimlerine hızlı tepki vermeyi, kolektif ve bireysel emek üretkenliğini en üst düzeye çıkarmayı hedefler. Despotik ve hegemonik emek kontrol rejimlerini birleştirir. Görelî ve mutlak artı-değer sömürsünü geometrikleştirir. Emek üretkenliğini artırmak için istatistiksel yöntem ve prosedürleri, kota sistemini, zaman-hareket ölçümlerini, çok işlevliliği, öneri-prim sistemini, verimlilik hesaplarını, standartizasyonu, vb kullanır. Ölçüm, sıkı denetim, sürekli rasyonalizasyon ve standartizasyon ile emeğin durmaksızın sıkılan bir demir pençe altında ezilmesidir. Bu sistemin “ideal” biçimiyle uygulandığı ana firmalarda sonuç, karoshi, işçi intiharları, orta yaşın üstünde çalışma yeteneğini yitirmektir.

Konumuz açısından bu kadarı, ISO 9000 ile OHSAS 18001 (TKY-İSİG) bağlantısı ve entegrasyonu üzerine bir fikir vermeye yeter. OHSAS 18001’de üretim sürecinin ana firma, tedarikçi firmalar, iç ve dış taşeron firmalar biçiminde bölünmesine dayanır. ISO 9000’de “sıfır hata” sloganının yerini OHSAS 18001’de “sıfır kaza” sloganı alır. Toplam Kalite Yönetimi’nde olduğu gibi hata/kaza, ortaya çıkmadan önlenmelidir. Bu iyi bir



şey gibi görünür, ancak TKY’de olduğu gibi, bir iki teknik düzenleme ve göstermelik eğitimden sonra, kazayı önleme, üretim araçlarını ve işyerini koruma sorumluluğu tümüyle işçilerin üstüne yıkılır. TKY’de olduğu gibi, işçiler üretim araç ve mekanlarının arıza, bakım ve temizliğinden, “risk değerlendirme sistemi”nin öngördüğü riskleri kollamaktan sorumlu tutulur. Patronlar ve İSİG/Risk Değerlendirme Şirketleri, kendi çıkarları çerçevesinde Risk Yönetim Sistemi geliştirirler, uygulayacak olan işçilerdir. İş Sağlığı ve Güvenliğinde de tüm sorumluluk ve yük aşağıya, tüm yetki ve kontrol yukarıya aittir. Bu açıdan OHSAS 18001’in Toplam Kalite Yönetiminin bir iç bileşeni ve kılıfı olduğu bile söylenebilir. Zaten ISO 9000/Toplam Kalite Yönetim Sistemi, ISO 14001/Çevre Yönetim Sistemi, OHSAS 18001/İş Sağlığı ve Güvenliği Yönetim Sistemi’nin Entegre Yönetim Sistemi olarak birleştirilmesi, Tam Zamanında Üretim ve Toplam Kalite Kontrol (Toplam Emek Üretkenliği Kontrol) sistemine kat çıkılmasının ifadesidir. TKY’nin işçiyi “sıfır hata” ilkesiyle ağır sorumluluk yükü altında sürekli suçluluk duygusuyla “sanık” sandalyesinde oturttuğu gibi, OHSAS da işçiyi “sıfır kaza” diye, sürekli suçluluk duygusuyla “potansiyel suçlu” sandalyesinde oturtur. OHSAS’ın tüm şu “risk matrisleri”, “risk değerlendirme”, “risk yönetimi”, eninde sonunda gelip işçinin biricik “risk unsuru” olarak ilan edilmesine dayanır. İşçinin beden emeği kadar zihinsel ve duygusal emeğinin de ölçüm, sıkı denetim, sürekli rasyonelasyon ve standartizasyon altına alınmasına dayanır. TKY’deki “iç müşteri” mantığı, yine aynen OHSAS’da da vardır; sermayeyi koruyan risk algısı çerçevesinde işçiler, patronu ve azami kâr/sömürü mantığını değil ama birbirini “risk unsuru” olarak görmek, denetlemek zorunda bırakılır. En sonuncusu ise en önemlisidir: İşçiler, yöneticisinin patronlar olduğu risk algısı çerçevesinde kendilerini ve birbirlerini denetlerler, fakat bunun dışında ölümcül bir tehlike olsa bile müdahale edemezler, en fazla -genellikle işten atılma “riski”ni göze alabilirlerse- yukarıya bildirebilirler ve sağlıkları ve can güvenlikleri, yine patronların bunu bir “aşırı risk” mi yoksa “kabul edilebilir risk” mi olarak “değerlendirme serilerine” bağlıdır!

Patronlar, genellikle bir İSİG şirketiyle anlaşmış bir sertifika almaya bakarlar, OHSAS’ın geri kalan

bütün yükünü işçilere yıkarlar; ancak işçilerin ne “risk değerlendirmesi”ne aktif katılma ve etkileme (hatta bütünden anlama), ne kendileri açısından bağımsız bir risk değerlendirmesi yapma, ne üretim süreç ve organizasyonuna müdahale etme, ne çalışma süresinin kısaltılması, dinlenme sürelerinin artırılması, daha çok personel çalıştırılmasını isteme, ne de başka bir hakkı vardır.

Tartışmalar

Türkiye’de uluslararası standartlar ve TKY tartışmalarının kabaca 3 dönemini ayırd edebiliriz. Birinci dönem 80’li yılların sonlarından 90’lı yılların ortalarına kadar sürer. ISO standartları ve TKY’nin, Kalite Çemberlerinin vb büyük ve yabancı ortaklı büyük sanayide ilk uygulamaları, solda, sendikalarda, akademisyenler arasında hareketle tartışılır. TKY’yi “işçi katılımı, öz yönetim, yetki devri, ekip çalışması, zanaatçı-işçiliğe dönüş, firma kültürü, ömür boyu istihdam” diye lanse edilen demagogik yumuşak güç politikalarıyla savunanlar da vardır. Fakat yoğunlaştırılmış emek sömürüsü ve tahakküm sistemi olduğunu sergileyenler baskındır. Bunda işçi sınıfının, öncü işçi platform ve komiteleri temelinde örgütlenen Bahar Eylemleri dalgasının da etkisi vardır. Nitekim büyük sanayide TKY sistemleri, özelleştirme ve taşeronluk sistemi, işçi hareketinin yükselişine karşı büyük atraksiyoner demagogilerle devreye sokulmuştur. İşçi sınıfının ana gövdesinde TKY, özelleştirme ve taşeronlaştırmaya karşı olduğu kadar değilse bile TKY’ye karşı da belli bir bilinç ve direnç vardır. TKY’yi demagogik yumuşak güç politikalarıyla yutan işçiler ise, çok geçmeden nasıl telef edici bir sistem olduğunu öz deneyimleriyle görecektirler. Dönemin tartışmalarından bazı yazılar, Petrol-İş Sendikası Yıllıklarındaki okunabilir (12).

Tartışmaların ikinci dönemi, 2000’li yılların başlarıdır. ISO 9000 ve TKY’nin bu kez sağlık ve eğitim alanlarına doğru genişletilmesi ve buna karşı KESK ağırlıklı tepkiler söz konusudur. Dönemin tartışmaları, işçi sınıfının ciddi gerileme ve durgunluğuyla birlikte, 1999-2001 krizi ve kriz programlarıyla yıkıcı bir proleterleşme sürecine girmeye başlayan beyaz yakalı emekçilerin, daha ziyade ISO ve TKY’yi AB süreci ile kodlayan küçük burjuva eklektik antiemperyalist ulusalcı denilebi-



lecek tepkilerini yansıtır. ISO ve TKY eleştirilir ve direnilir ama, proleter anti-kapitalist bir eksenden ziyade, anti-emperyalist ulusalcı-halkçı bir zeminden, proleterleşmeye de karşıt eksenden direnilmeye çalışılır. Kafalar oldukça karışıktır; ISO standardını “arşından metrik ölçüye geçiş” gibi bir ilerleme/modernleşme olarak gören ve savunan ama TKY’ye karşı çıkan ultra eklektik yaklaşımlar bile kendini gösterir. Burada da, ISO standartlarının basitçe bilimsel-teknik ilerleme olarak görülerek olumlanmasının ipuçlarını görürüz.

Son dönemlerde ise görünüşte uluslar arası standartlara ve TKY’ye karşı pek bir tartışma yoksa da, aslında dar anti-AKP’cilik adına bunları olumlamaya ve savunmaya doğru büyük bir geri gidiş kendini gösteriyor. Örneğin Erdoğan’ın Merkez Bankası’na “faiz indir” baskısına karşı AB-TÜSİAD ve Hükümetin Babacan kanadıyla birlikte Merkez Bankası’nın “bağımsızlığı”, yani küresel mali oligarşik “düzenleyici üst kurul” standardı – açık ya da örtük biçimde- “daha demokratik” vb diye savunulabiliyor! Oysa, bir dönem en anti-demokratik bulunan, en çok eleştirilen şeylerden biri bu “üst kurullar”dı. Aynı şekilde, ISO 14001/Çevre Yönetim Sistemi, Çevresel Etki Değerlendirmesi vb getirilirken en azından Marksist çevreler ve solun geniş bir kesimi tarafından sert biçimde eleştirilmişken, bugün AKP Hükümeti’nin ÇED raporunu bile zul gören dangıl dunguluğu karşısında, ISO 14001/ÇED sistemini savunanlar, buna dayalı bir çevre/doğa savunması yapmaya kalkışanlar bile ortaya çıkabiliyor. İş Sağlığı ve Güvenliği yasası kuşkusuz eleştiriliyor, fakat temelinde yatan OHSAS 18001 standardı, doku-nulmaz, hatta teknik ilerleme sayılarak -açık ya da örtük- savunuluyor!

Burada sol ve sendikalar açısından açıklanması gereken büyük bir geriye gidiş söz konusudur. Türkiye’nin klasik 10 yıllık kriz dönemleri boyunca, ISO serileri ve TKY’ye, önce görece işçi sınıfı ekseninden görece net bir karşı çıkış, sonra küçük burjuva antiemperyalist ulusalcı-halkçı bir tepkiye gerileme, en sonu da düpedüz liberal reformist bir “istemem yan cebime koy” tutumu.

Bu durumun ilk açıklaması, sol ve sendikal muhalefetin büyük bölümünün, zaten antikapitalist olmayan, ancak son dönemde artık antiemperyalist olmaktan da imtina etmiş, dar anti-AKPcili-

ğe, dahası Hükümetin TÜSİAD-Babacan kanadına da göz kırpmaya başlayan dar anti-Erdoğancılığa sıkışıp kalmasıdır. AKP-Erdoğan’a karşı dün en sert biçimde eleştirilip reddedilen “üst kurullar”dan, Merkez Bankası’dan, ÇED, ISO, ILO, AB’den -hatta Kobene dolayısıyla ABD’den- medet umulması skandaldır. Hükümetin son dönem boyunca AB’ye daha mesafeli yaklaştığı, özellikle de uluslar arası standartlar konusunda daha fazla ayak dirediği doğrudur. OHSAS’ı 2001’de kabul ettiği halde, ilgili yasayı ancak 13 yıl sonra yumurta kapiya dayanınca isteksizce çıkardığı doğrudur. ISO 14001/ÇED’i çıkardığına pişman olduğu, olabildiğince sınırlamaya çalıştığı doğrudur. Hepsinden önemlisi, en kritik ağır ve tehlikeli sektörler olan inşaat ve madenlerde AB şartnameleri ve uluslar arası standartları tanımaya halen ayak dirediği doğrudur. Neden? Bunlar işçilerin lehine olduğu için mi? Hayır, tam tersine küresel tekeller, Türkiye’de de en yüksek donanımlı sermaye kesimlerinin lehine olduğu için: Çünkü uluslar arası standartlar, bir üst düzeyden sermaye yoğunlaşması ve merkezileşmesini hızlandırır, daha ziyade ilkel sermaye birikim biçimlerine dayalı AKP’ye yapışmış sermaye kesimlerini iyice köşeye sıkıştırır. Örneğin inşaat ve madencilikte uluslar arası yönetim sistemi standartları uygulandığında çok geçmeden her birinde küresel ortaklarıyla en büyük 5-10 tekel tüm piyasayı yutar (13). Ağır ve tehlikeli sektörlerle ilişkin Uluslar arası standartlar ve AB müktesabı bir yana, -yine AB şartnameleri arasında yer alan- ağır ve tehlikeli sektör işçilerine sertifika alma şartı getirilmesi bile, bu sektörlerdeki “ilkel birikim” ağırlıklı sermaye kesimlerini silkelemeye yeter. (age. Hükümet isteksizce de olsa, AB-TÜSİAD’ın bu sektörlerdeki şirket ve işçilerin sertifikaya bağlanmasını programına aldı.) Madencilikte ard arda büyük işçi katliamlarından sonra, rödovans ve taşeronluk sistemini bile kaldırmadan işçilerin çalışma koşulları ve ücretlerinde çok cuzzi bir iyileştirmenin bile, sektördeki “ilkel birikimci” sermaye kesimlerini nasıl sarstığı bir fikir verir.

Bu, 1990’ların sonlarında yaşanmış olana oldukça paralellik arzeden, iki sermaye kesimi arasındaki güç ve paylaşım mücadelesidir. Bugün de bir yanda başta inşaat ve madencilik olmak üzere, ağırlıklı olarak emek yoğun sektörlerde konuşlu, mutlak artı-değer ve rant, ihale ve hükümetin



koruması ve aktardığı arpalıklara dayalı, AB standart ve şartnamelerine daha mesafeli, ağırlıklı olarak “ilkel birikimci” sermaye kesimleri vardır. Diğer yanda yine ilkel birikim süreçleri ve hükümet teşviklerinden yararlanmakla birlikte, daha yüksek sermaye donanımına, küresel ortaklara ve küreselleşme düzeyine sahip, ağırlıklı olarak göreceli artı-değer üretimine, küresel kredibiliteye, en stratejik alanlardan (banka, borsa, sigorta, enerji, otomotiv, eğitim-üniversite, ar-ge, teknoloji, vd) çoklu-bileşik birikim olanaklarına sahip, çıkarı AB ve küresel entegrasyon sürecini derinleştirmek ve buna dayanarak yeni ve daha üst bir birikim düzlemine geçmekte yatan, en büyük sermaye kesimleri vardır (14).

Bu iki sermaye kesimi arasında, Hükümet içinde de kızırgan güç ve paylaşım mücadelesini, eninde sonunda hangisinin kazanacağını – Hükümetin “öncelikli dönüşüm programlarında” AB-TÜSİAD ekseninin ağırlığıyla birlikte- tahmin etmek zor değil. Ancak asıl önemlisi, tıkanan birikim sürecinin yeni ve daha üst bir düzeye geçiş süreci eşliğinde: Bir yanda ÇED, OHSAS vbye bile kuşkuyla yaklaşan, emek, insan, doğa ne varsa bodosloma kırıp geçiren “ilkel birikim” ağırlıklı sermaye, diğer yanda ISO, TKY, ÇED, OHSAS’ı daha üst sermaye birikim ve tahakküm kaldırıcı olarak kullanan, emeği, insanı ve doğayı biraz daha “ince”, fakat çok daha derin biçimde vantuzlayıp tüketen sermaye... İşçi sınıfı, bu iki kesim arasındaki güç ve paylaşım çekişmeleri ne olursa olsun, birine karşı ötekini savunmaya veya birine karşı ötekine dayanmaya, 40 katır ile 40 satır arasında tercih yapmaya, ölüme karşı ölümden beter olmaya mecbur değil. Türkiye kapitalizminin büyüyen tıkanma ve yeni ve daha üst bir birikim düzlemine geçiş sarıntıları sürecinde, uzlaşmaz sınıfsal-toplumsal çelişki ve karşıtlıkların tarihsel gelişim yönünde konumlanmış, işçi sınıfının bağımsız örgütlenme ve mücadelesi için zorunlu koşuldur.

Durmaksızın daha üst uluslar arası standartlar, üretim ve emek organizasyon, yönetim ve tahakküm sistemleri, performans ölçme-değerlendirme sistemleri, risk yönetimi, sertifikalar... Marksist yaklaşım kesinlikle bunlardan “hiç yoktan iyidir” diye beklenti içine girmek değil, fakat her birinin ve asıl toplamının büyüteceği uzlaşmaz sınıf çelişkinin “içinden geçerek” ileriye atılmaktır.

Marx’ın günümüz açısından da ipucu oluşturabilecek sözleriyle:

Fabrika Yasalarından Günümüze...

“Fabrika yönetmeliğinin, işçi sınıfının hem kafasını ve hem de bedenini korumak amacıyla bütün işkollarına uygulanması kaçınılmaz duruma gelirken, öte yandan da daha önce de değindiğimiz gibi, bu gelişme, sayısız tek başına küçük sanayilerin, büyük ölçüde yürütülen birkaç birleştirilmiş sanayie dönüşmesini hızlandırmakta ve böylece de sermayenin yoğunlaşmasını ve fabrika sisteminin tam egemenliğini çabuklaştırmaktadır. Bu durum, sermayenin egemenliğinin kısmen arkasında saklı bulunduğu, hem eski ve hem de geçiş şekillerini ortadan kaldırmakta ve bunların yerine sermayenin doğrudan ve açık egemenliğini koymaktadır; ama böylece de, bu egemenliğe karşı direnmeyi de genelleştirmiştir. Ayrıca, her bireysel işyerinde, birliği, düzeni, intizamı ve tasarrufu zorunlu hale getirirken, bir yanda da, işgünün sınırlandırılması ve düzenlenmesinin sonucu olarak, teknik gelişmelerin kazandığı büyük hız, kapitalist üretimin yol açtığı anarşi ve yıkımları artırmış, iş yoğunluğu ve makinenin, işçiyle rekabetini şiddetlendirmiştir. Küçük işletmeler ile ev sanayini ortadan kaldırmakla, ‘fazla nüfus’un son sığınağını da yıkmış oluyor ve onunla birlikte tüm toplumsal mekanizmanın geriye kalan tek güvenlik supabını da yok ediyordu. Maddi koşulları olgunlaştırmak ve üretim sürecinin toplumsal bir ölçüye ulaştırmakla, kapitalist üretim tarzının uzlaşmaz çelişkilerini ve karşıtlıklarını da olgunlaştırıyor ve böylece, yeni bir toplumun kurulması için gerekli öğelerin yanı sıra, eski toplumu yıkacak kuvvetleri de sağlıyordu.” (15)

TKY, OHSAS, ÇED kuşkusuz ki emeği, insanı, doğayı koruyan sistemler değildir. Fakat Marx’ın kendi dönemi için analiz ettiği etkiyi, bugün küresel tekelsel kapitalist temelden gerçekleştirmeye dönük sömürü organizasyon ve yönetim sistemleridir: Daha üst sermaye yoğunlaşması ve merkezileşmesi; küresel tekelsel kapitalizm ve mali oligarşisinin kısmen arkasında saklı bulunduğu, hem eski hem de buna geçiş şekillerini giderek daha fazla ortadan kaldırması, ilkel birikim süreçlerine de belli bir çeki düzen vermesi ve bunların yerine



küresel temelden neoliberal sermaye birikiminin daha doğrudan ve açık egemenliğini tesis etmesi, ama böylece de sermayenin bu yeni birikim ve egemenlik biçimine karşı direnmeyi de genelleştirmesi ve evrenselleştirmesi...

OHSAS ve İŞİG Yasası, elbette emeği değil sermayeyi korumakta ve kalkındırmaktadır. Fakat bu gibi küresel temelden azami sömürü azami denetim sistemlerinin de yol açtığı çalışma yoğunluğunun da, bu alandaki zaten varolan kan birikimi üzerinden uzlaşmaz sınıf karşıtlığını keskinleştirecektir. Çok uzak olmayan bir gelecekte, emeğin korunması ve işçi sağlığı ve güvenliği açısından somut kazanımlar mümkün ve hatta kaçınılmazdır. (Marx, İngiltere’de kapitalizmin tekelci dönüşümünün ön evrelerinde çıkartılan fabrika yasalarını inceler, tarım gibi daha geri ve dağınık sektörlerde fabrika yasalarının uygulanması konusundaki girişimlerin başarısızlığını da kaydeder, fakat büyük bir netlikle ekler: “Burada, benim dikkati çekmek istediğim nokta, bu ilkelerin -emeğin şu veya bu düzeyde korunması- uygulaması yönünde önünde durulmaz bir eğilimin varlığıdır.” (age)) Birincisi, emek yıkım ve tahribatı, bir sınıra dayanmaya başlamıştır, işçi sınıfı mücadelelerinin genel nisbi yükseliş eğilimi zemininde, sermaye saldırganlığının bu en sivri ucunu kırmaya dönük mücadeleler şiddetlenecek ve sınıfsal-toplumsal baskı artacaktır. İkincisi, burjuvazi ve devleti ne kadar ayak direyip ağırdan alırsa alsın, bir noktadan sonra bu alanda bir dizi iyileştirme yapmaya sermaye birikiminin yeni düzlemi açısından mecburdur. Yakın zamana kadar, kırdan kente akan taze işgücü bolluğu koşullarında, mevcut işçileri telef etmede gözünü kırpmıyordu. Ancak kırdan kente göçün sınırlarına dayanmaya başlaması, elindekileri bir nebze korumayı gözetmesini zorunlu kılıyor. (3 çocuk dayatması, dahası “Sağlıklı ve Hareketli Nüfus Programı” da bunun göstergesi. Tabii bu da sağlığı ve sporu daha fazla piyasalaştırmaya dayanıyor, vb) Burjuvazi tabii bunu işçi sınıfının büyüyen ve radikalleşen mücadele “riski” kapıya dayanmadan yapmayacaktır, yaptığında da madencilikte olduğu gibi en titrek, kısmi ve biçimsel sınırlarda tutmaya çalışacaktır. Fakat önemli olan bu alanda bir yandan sermayenin zayıf kârının belirginleşmesi, diğer yandan sınıfsal-toplumsal somut mücadele zemininin giderek güçleniyor olmasıdır.

Diğer taraftan neoliberal kapitalizm bugün KOBİ’ler ve ev sanayilerini ortadan kaldırmasa bile, yeni bir temelden organize etmektedir (“Kayıt dışılığın azaltılması programı”, KOBİ’leri ve taşeronluğu genişletirken çeki düzen vermek zorunda olması, evden el ve kafa emeğine dayalı çalışma, vb). Fakat daha önemlisi, “işgücü piyasasını etkinleştirme programları” bağlamında, kadınlar, kürtler, öğrenciler, çocuklar, göçmenler, kent ve kır yoksulları, engelliler... dev çaplı yeni proleterleşme dalgalarını organize etmesidir.

Hüküm cümlesi, bugün daha üst düzeyden geçerlidir: Toplumsal-maddi koşulları olgunlaştırmak ve üretim sürecinin küresel temelden toplumsal bir niteliğe ulaştırmakla, kapitalist üretim tarzının uzlaşmaz sınıfsal-toplumsal karşıtlıklarını da bu üst düzlemde olgunlaştırıyor ve böylece, yeni bir toplumun kurulması için gerekli öğelerin yanı sıra, eski toplumu yıkacak devasa sınıf kuvvetlerini sağlıyor.

Peki bütün bunları tek başına “Fabrika Yasaları” mı yapıyor?! Kuşkusuz hayır. Fakat, fabrika yasa ve yönetmelikleri, sermayenin bir üst, tekelci birikim düzeyine geçmesinin yolunu açan, sermayenin tekelci yoğunlaşma ve merkezileşmesini hızlandıran, dolaysız egemenliğini güçlendiren, aynı zamanda üretim ve emeğin toplumsal niteliğini geliştiren ve mevcut üretim ilişkileri kabuğunu zorlayan, toplumsal-siyasal kriz, sarsıntı, yıkım ve çatışmaları derinleştiren, giderek de daha büyük sınıf çatışmalarına doğru evrilecek bir tarihsel sürecin katalizörlerinden biriydi. Bugün pek çok kişi, “amaaan, bunca önemli gündem varken, OHSAS sayfalar ayırmaya değecek konu mu?” diye küçümseyecek olsa da, Marx’ın, Kapital’de fabrika yasalarının incelenmesine ayırdığı bölüm ve gelecek çıkarsamaları, konunun yakıcı stratejik öneminin göstergesidir. Bugün OHSAS çok daha üst düzeyden benzer bir tarihsel sürecin şimdilik tek yanlı (sermaye açısından) ifadesidir. Karşıtının, işçilerin dev çaplı toplumsallaşan emeğinin korunması mücadelesi de gelişmeye başlamıştır ve kendi yolunu açacaktır.

İşçi Sağlığı ve Güvenliği İçin Kısa ve Güncel Bir Mücadele Çerçevesi

Konuyla ilgili oldukça geniş bir yazın ve sayısız talepler listesi vardır. İstendiğinde ve her sektör ve



alan özgülünde genişletilebilecek, ilk elde 3 başlığı tartışmayı öneriyoruz:

1. Başta ağır ve tehlikeli işkolları ve alanları olmak üzere, 6 saatlik işgünü, insanca yaşanacak ücret.

2. Tüm üretim ve emek süreçlerinde, işçi komite ve meclislerine dayalı işçi denetimi.

3. Başta ağır ve tehlikeli işkolları olmak üzere, tüm kamu ve özel işletme ve işliklerde, toplumsal denetim (16).

İlk iki başlık kapitalizmin sınırlarını zorlar. Tabandan fiili örgütlenme, fiili işgal, grev, direnişe dayalı işçi demokrasisi biçimlerini zorunlu kılar. Üçüncüsü, “ticaret sırrı”, “özel mülkiyet” vb ile kodlu kapitalizmin sınırlarını aşar: Tüm işyerleri toplumsal denetime açılmalı.

Kaynaklar

1. http://www.guvenlicalisma.org/index.php?option=com_content&view=article&id=4976:3kanunlar&catid=150:yasal-mevzuat&Itemid=237.
2. “İşçinin Sağlığından ‘İş Sağlığı’na Dönüşümde ‘İş Sağlığı ve Güvenliği’ Kanunu, Genel-İş Emek Araştırmaları No:25, Şubat 2013.
3. <http://www.ohsas-18001-occupational-health-and-safety.com/>.
4. <http://www.isgum.gov.tr/>
5. Yrd. Doç. Dr. Gökhan Ofluoğlu, Gökmen Sarıkaya, OHSAS 18001 İş Sağlığı ve Güvenliği Yönetim Sistemi, Kamu-İş, C: 8, S: 3/2005
6. <http://devrimci proletarya.net/iscilerin-yasam-hakki-nasil-paketlenip-bankalara-satilir>,
7. Marx, K. Metaların Fetişizmi ve Bunun Sırrı, Kapital 1. Cilt, Sol yay.

8. http://www.researchgate.net/publication/27568615_SOS_YAL_RSK_AZALTMA_PROJES_YOKSULLUGU_AZALTMAK_MI_ZENGN_YOKSULDAN_KORUMAK_MI_%28Social_Risk_Mitigation_Project_To_Mitigate_Proverty_or_to_Protect_Rich_from_Poor%29

9. Süleyman İlhan, Yeni Kapitalizmin Karanlık Yüzü: İnsanlık ve Ahlakilik Söylemlerinin Sahiciliği Üzerine, Fırat Ün. Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 17, sayı 2, 2007)

10. Dr. Gökhan Gökgez, Paranın Toplumsal Koridoru ve “Risk” Yönetimi:

11. Özlem Irmak Balkız, Yeni Üretim/Yönetim Modelleri ve Denetim: TZÜ/TKY Modelinde Hegemonik Despotizmin Yükselişi, Çalışma ve Toplum Dergisi, 2013/1

12. Petrol-İş Sendikası Yıllıkları, 1990, 1991

13. Elvan Gülöksüz, İnşaat Sanayinde Uluslararasılaşma ve Sermayeler Arası İlişki (Elvan Gülöksüz, İnşaat Sanayinde Uluslararasılaşma ve Sermayeler Arası İlişkiler, Praksis Dergisi, Sayı: 19)

14. Derya Gültekin Karakaş, Sermayenin Uluslararasılaşma Sürecinde Türkiye Banka Reformu ve Finans-Kapital İçi Yeniden Yapılanma, Praksis Dergisi sayı: 19

15. Marx, K. Kapital Cilt 1, Sol yayınları, 514-5

16. Istvan Mezsaros, Toplumsal Denetimin Zorunluluğu, Ayraç yay.l

Dipnotlar

1. Yasanın eleştirel bir değerlendirmesi için bkz. (2)
2. Dünya Bankası yönergelerinden olan “Sosyal Riski Azaltma Projesi”, Türkiye’de 2001-2007 arasında uygulandı ve AKP Hükümetinin yelkenlerini şişiren temel etkenler arasında yer aldı. 2008 krizinden itibaren, özellikle Hükümetin son dönemki tüm “öncelikli dönüşüm programları”na uyarlanmış ve içerilmiş biçimde devam ediyor.●



SOVYETLER BİRLİĞİ'NİN İLK YILLARINDA İŞÇİ SAĞLIĞI VE İŞ GÜVENLİĞİ

Dr. Akif AKALIN

İstanbul Üniversitesi, İstanbul Tıp Fakültesi Tıp Eğitimi AD.

Rusya'da Devrim Öncesi Durum

Rusya'da modern işçi sağlığı ve iş güvenliği (İSG) çabaları, 19. yüzyılda Rusya'nın sanayileşmeye başlamasına dayanır. 1847 yılında yayınlanan kitabında sanayi hijyeni ve meslek hastalıkları sorunlarının sistematik bir değerlendirmesini yapan A. N. Nikitin, Rusya'nın İSG uygulamalarının öncülerindendir. Nikitin'le birlikte İSG hizmetlerinin örgütlenmesinde emeği geçenler arasında A. D. Pegozhev, E. M. Dementev, S. M. Bogoslovski ve fizyolog I. M. Sechenov yer almaktadır.

1865 yılında Rusya'nın önde gelen hekimle den S.P. Botkin¹ tarafından, sanayi bölgelerindeki yaşam ve çalışma koşullarını belirlemek ve iyileştirmek için bir komisyon kurulmuştur. 1866 yılında kabul edilen bir yasayla işverenlere, işçileri için işyerlerinde tıbbi hizmet sunma ve istihdam ettikleri her yüz işçi için bir hastane yatağı sağlama yükümlülüğü getirilmiştir. Ancak bu yasa, arkasında yeterli bir güç bulunmadığından yaşama geçirilememiş, Rusya'da işçiler için tıbbi hizmetler çok yetersiz kalmıştır. P. A. Peskov 1875 yılında çevrenin, yaşam ve çalışma koşullarının insan sağlığı üzerine etkilerini araştırarak hijyen merkezleri kurulmasının gereğine işaret etmiştir.

Çarlık Rusya'sında İSG alanına en önemli katkı, *Mesleki Hijyen, Fiziksel ve Mental İş Hijyeni* kitabının da yazarı olan F. S. Erisman tarafından konmuştur. 1882 yılında Moskova Üniversitesi'nde hijyen dersi veren Erisman, otopsi raporlarının ve istatistiksel çalışmaların, ortam kirliliğinin insan bedeninin akciğerler, göz ve sinir sistemi gibi önemli organlarında etkiler oluşturduğunu belirterek, sağlığı korumak için havadaki bütün yabancı maddelerin uzaklaştırılması gerektiğini söylemiştir.

Rusya'da 1861 yılında serfliğin kaldırılmasından sonra hızla gelişmeye başlayan sermaye, kârın

asıl kaynağı olan emekçilerin en azından sabahları işe gelebilecek kadar sağlıklı olması gerektiğinin farkındadır, fakat bunun bedelini ödemek istememektedir. Sanayi batı ülkelerindeki kadar gelişmiş ve yaygınlaşmış olmadığından işçi sınıfı da yeterince gelişmemiş, henüz Avrupa'daki meslekdaşları gibi örgütlü mücadele gelenekleri oluşturup işverenleri ve hükümeti sağlık alanında kendileri için düzenlemeler yapmaya zorlayacak bir eylemlilik içine girememiştir.

Rusya'da işçilerin Avrupalı meslekdaşları gibi hastalandıklarında sağlık yardımı hakkına sahip olmak amacıyla gerçekleştirdikleri ilk büyük eylem, 9 Ocak 1905 tarihinde Çar 2. Nikola'ya hitaben bir imza kampanyasıdır. Bu kampanyada işçiler politik ve ekonomik talepleri yanında sosyal sigorta taleplerini de dile getirmişlerdir. 1905 devriminin yenilgiye uğramasıyla birlikte ezilen işçi sınıfı hareketi uzun süre kendisini toparlayamamış, Rusya'da ilk sosyal sigorta yasası (hastalık ve kaza sigortası) ancak 1912 yılında Duma'dan² geçebilmiştir. Ancak yasanın kapsamı çok sınırlıdır ve ücretli emekçilerin yalnızca beşte birine uygulanabilmektedir. Yine iş kazası durumunda tazminat, ancak işçinin kazanın patronun hatası sonucu meydana geldiğini kanıtlayabilmesi koşuluyla verilebilmektedir. Çoğu kez patron bu süreç başlamadan işçiye küçük bir miktar ödeyerek olayı kapatmaktadır.

1917 Ekim Devrimi ve İşçi Sağlığı ve Güvenliği

Sovyetler Birliği'nde (SSCB) İSG alanının gelişmesinin temelini 1917 Devrimi ve Sovyet sisteminin ilkeleri oluşturmaktadır. Devrimden sonra hızla sanayileşen³ SSCB'de İSG'ne büyük önem verilmiştir. Sovyet hükümeti devrimden⁴ hemen



sonra 13 Kasım 1917 tarihinde bir kararname yayınlayarak, “*Ücretli Emekçiler İçin Tam Sosyal Sigorta*” getirmiştir:

1. İstisnasız bütün ücretli emekçiler ile köy ve kent yoksulları için sosyal sigorta,
2. Sigorta, hastalık, yaralanma, yaşlılık, gebelik, dulluk, yetimlik ve işsizlik gibi engelliliğin bütün türlerini kapsar,
3. Sigortanın bütün maliyeti *işveren* tarafından karşılanır,
4. Engellilik veya işsizlik durumunda tam tazminat ödenir,⁵
5. Sigortalılar sigorta kurumları üzerinde tam bir kontrole sahiptir.

Ancak devrim sonrasında birkaç yıl daha devam eden iç savaş nedeniyle bu kararname, diğer pek çok düzenleme gibi ancak 1922 yılından itibaren tam olarak uygulamaya girebilmiştir. İşçiler için işverenin ödediği sigorta primi, işin tehlikesine göre işçi ücretinin yüzde 4’ü ile yüzde 10,7’si arasında değişmektedir.

Sovyetler Birliği’nde örgütlenen sosyal sigorta, 1920’li yıllarda diğer ülkelerde örgütlenmiş olan sigortalılarla karşılaştırıldığında işçilere Bismarck Almanya’sı dahil dünyanın hiçbir yerinde sunulmayan avantajlar sağlamaktadır:

Tıbbi Bakım

Geçici engellilik durumlarında (hastalık, kaza, karantina, gebelik, hasta bir aile bireyine refakat) yardım,

Doğum, ölüm vb. durumlarda ek yardımlar,

İşsizlik yardımları,⁶

İş göremezlik aylığı,

Yaşlılık aylığı,

Aile geçimini sağlayan kişinin ölümü durumunda geride kalanlara aylık bağlanması.

Sigorta yardımları emekçiyle sınırlı olmayıp, bağımlılarına genişletilmiştir. Geçici iş göremezlik durumlarında işçinin son üç ay kazandığı aylıkların ortalaması iş göremezlik süresince aylık olarak ödenir. Kalıcı iş göremezlik durumlarında ise işçiye emekli aylığı bağlanır. Bu aylık iş göremezliğin nedenine ve derecesine bağlı olarak son aylığın yüzde 40 – 100’ü arasında değişir. Meslek hastalığı veya iş kazaları durumlarında oran yükselir.

SSCB’de bu yıllarda yürürlükte olan mevzuat dünyanın diğer ülkelerinin mevzuatlarına göre işçi yararına son derece ileri hükümler içermektedir. Daha bu yıllarda işçinin evinden işe gelirken yolda geçirdiği kazalar da iş kazasından sayılmıştır. Gelişmiş batı ülkelerinde bu tür hükümlerin benimsenmesi için çok uzun yıllar geçmesi gerekecektir.

Bütün emekçilere son aylıklarının yüzde 50 – 60’ı oranında yaşlılık aylığı bağlanmaktadır. Yaşlılık aylığı bağlanma sınırı erkeklerde 60, kadınlarda 55 yaştır. Ancak maden işçileri gibi ağır ve tehlikeli işlerde çalışanlar 50 yaşında yaşlılık aylığına hak kazanmaktadırlar. Ancak emekli aylığı bağlanması için erkeklerin 25, kadınların ise 20 yıl fiilen çalışmış olmaları gerekir.

18 Haziran 1918’de bir hükümet kararnamesiyle Sağlık Bakanlığı (Narkomzdraw - Narodnyi Komissariat Zdrawoochronienija) kurulmuş ve V. İ. Lenin’in yakın arkadaşlarından Dr. Nikolay Aleksandroviç Semaşko Sovyetler Birliği’nin ilk Sağlık Bakanı olmuştur. Sovyetler Birliği’ni oluşturan her cumhuriyette de birer Sağlık Bakanlığı (Gubzdraw-Gubernia Zdrawoochronienija) kurulmuştur.

Sağlık Bakanlığı kurulur kurulmaz ilk iş olarak bulaşıcı ve salgın hastalıklarla mücadele etmek için işyerlerinde *İşçi Komiteleri* kurulmuştur. Komitelerin görevi kamusal kurumları temizlik yönünden denetlemek, insanlara temizliği öğretmek, sabun dağıtmak ve bitle mücadele etmektir. 1919 yılında Lenin “*ya sosyalizm biti yenecek, ya da bit sosyalizm*” diyerek bu mücadelenin önemini vurgulamıştır.

Sovyet sağlık sistemi esas olarak koruyucu ve önleyici hizmetlere dayalıdır. Bu alanlar sermaye için karlı olmadığından kapitalist ülkeler daha çok tedavi hizmetlerine yatırım yaparlar. Çarlık Rusya’sı sağlık bütçesinden koruyucu hizmetlere yalnızca yüzde 5 pay ayırırken, SSCB’de 1920’li yıllarda bu oran yüzde 60’a yükselmiştir⁷.

1920 - 1930 Dönemi

Sovyetler Birliği’nde bütün sağlık kurumlarında öncelik işçi sınıfıdır. Ancak bununla yetinilmemiş, sağlık hizmetleri işçi sınıfının sağlık gereksinimlerine göre örgütlenmiş ve işçi sınıfı için çalıştıkları yerlerde sağlık birimleri oluşturulmuştur.



Sovyetler Birliği 11 Kasım 1917'de (henüz devrimin üzerinden bir hafta dahi geçmeden) bir kararname ile iş gününü 8 saate indirmiştir⁸. Devrimin 10. yıldönümü olan 1927 yılında ise iş günü ücret aynı kalmak şartıyla 7 saate indirilmiştir. Gece vardiyaları için ise mesai 6 saattir. Daha sonra ağır ve tehlikeli işlerde çalışan işçiler için mesai günde 6 saate, bazı kategorilerde (örneğin cıva sanayi) 4 saate indirilmiştir.

1920 yılında Çalışma Bakanlığı tarafından, yerleşim yerlerinin sanayinin zararlı etkilerinden korunması amacıyla bir kararname yayınlanmıştır.

Bu karnameyle sanayi bölgelerinin yerleşim yerlerinin uzağında kurulması yasalaştırılmıştır.

İçinde İSG alanında düzenlemeler de bulunan *İş Kanunu* 15 Kasım 1922'de kabul edilmiştir. Yasaya göre hiçbir sanayi tesisi veya işletme, sendikaların ve sağlık otoritelerinin *onayı alınmadan* inşa edilemez, tadilat yapılamaz veya başka yere taşınamaz. Hiçbir tesis iş müfettişi ve hijyen müfettişi tarafından incelenmeden hizmete giremez. Yine yasa, ev işleri ve zanaatkarlar dahil geçimini karşılığı ücretle ödensin ya da ödenmesin emeği ile sağlayan herkesi işçi kabul ederek kapsamına almıştır.

SSCB Sendikaları Yönetmeliği'nin 34. maddesine göre iş kanunlarına uyulmasının sağlanması, çalışanların koruyucu giysilerle donatılması, iş güvenliği için ayrılan bütçenin nasıl kullanılacağı'nın planlanması, teknik iş güvenliği müfettişlerinin kontrolü *Sendikalar Konfederasyonu*'nun görevidir. İSG hizmetlerinin uygulanması ve denetlenmesi tam olarak sendikaların sorumluluğundadır.

Yasanın uygulanmasını denetlemekten sorumlu olan iş müfettişleri sendikalar tarafından işçiler arasından seçilmekte ve iş müfettişliği okullarında eğitilmektedirler. Her işletmede Yerel Komiteler (fabkom veya mestkom)⁹ tarafından temsil edilen sendikalar, işyerindeki işçi sağlığı ve iş güvenliği uygulamalarına katılır ve denetler.

1970'lerde sendikalar bünyelerinde bulundukları 5.500 müfettiş ile İSG hizmetlerinin yürütülmesi ve kontrolünde ve çalışma yasalarının uygulanmasında önemli bir rol oynamıştır. SSCB'deki 25 sendikanın hepsinde *Emek Koruma Bölümleri* vardır. İşçilere İSG alanında eğitimlerin verilmesini yetkili sendikaların *Emek Koruma*

Birimleri sağlamaktadır. İSG teftiş uzmanlarının eğitilmesini ise, Eğitim Çalışanları Sendikası'nın Emek Koruma Birimi yaşama geçirmiştir.

İşçi sağlığı alanında standartların belirlenmesi ve bunların uygulanmasında Sovyetler Birliği dünyaya öncülük etmiştir. Hava kirliliği standartları 1920'lerde kullanılmaya başlamış ve işçi sağlığına zararlı 14 maddeyi içeren bir liste yayınlanmıştır¹⁰.

Sovyetler Birliği'nde çalışma ortamlarında toksik maddeler için azami kabul edilebilir yoğunlukların belirlenmesi için hükümet tarafından bilimsel bir komite görevlendirilmiştir. Sendikaların bu değerler üzerinde yorum yapma hakları bulunmaktadır. Komite tarafından oluşturulan işçi sağlığı standartları her yıl yayınlanmaktadır.

Meslek Hastaneleri ve Sanitasyon Denetim Merkezleri periyodik olarak işyerinde kimyasalların miktarı, gürültü, işçilerin muayenesi, havalandırma gibi konularda analiz ve teftişler yapmışlardır. Ayrıca işletme yönetimi, kirlenme düzeyi yüksek olan işlerde sabun, zehirlenme riski olan işlerde süt, sıcak yemekler ve tüm işyerlerinde kaliteli su bulundurmak zorundadır. Aksi takdirde işyeri kapatılması ve sorumlu kişilere ağır cezalar uygulamaktadır. Tehlikeleri kaynağa yok etmek veya en aza indirmek amaçlanmıştır.

İşyeri Sağlık Birimleri

Sovyetler Birliği'nde 1922 yılında işyerlerinde "sağlık hücreleri"¹¹, dispanserler ve poliklinik gruplarından oluşan *sağlık kompleksleri* biçiminde, Sovyetler Birliği'ne özgü bir kurumsallaşmaya gidilmiştir. Bu sistemde sağlık hücrelerinde işyerlerinde çalışan işçiler arasından gönüllü olarak sağlık eğitimine katılan *sağlıkçı işçiler* görev almaktadır. Sağlık hücrelerinde bu işçiler tarafından tespit edilen hasta işçiler, her işyerinde bulunan ve ilkyardım ve ön muayene yapılan ayaktan bakım birimlerine gönderilmekte, buradan da hekim gerek görürse dispanser veya polikliniğe sevk edilmektedir. Bu sistemin altında yatan felsefe Dr. Semaşko tarafından, "*işçilerin sağlığı işçilerin elinde olmalıdır*" şeklinde ifade edilmektedir.

Her dispanser bir tıbbi ve bir sosyal bölümden oluşmaktadır. Sosyal bölüm hijyen şartlarını denetlemekte, toplumsal ve bulaşıcı hastalıkların kayıtlarını tutmakta ve sağlık eğitimi vermektedir. Tıbbi bölümde çocuk sağlığı, gençlik sağlığı, tüberküloz,



cinsel yolla bulaşan hastalıklar, doğum gibi kısımlar vardır. Sağlık hücreleri, dispanserler ve poliklinikler, dispanser çalışanları, sendika, fabrika ve hükümet temsilcilerinden oluşan Sosyal Yardım Konseyleri'ne bağlıdır.

Selmashstroy Tarım Makineleri Fabrikası

Kuzey Kafkasya'da 425 bin nüfuslu bir şehir olan Rostovon - Don'daki Selmashstroy Tarım Makineleri Fabrikası, her birinde bin kadar işçinin çalıştığı 18 işlikten oluşmaktadır. Fabrikada, fabrikanın genel sağlık hizmetlerinden sorumlu bir hekim ve ayrıca her atölyede bir hekim görev yapmaktadır.

İşe girişte hijyen bürosunda işçilere işe giriş muayenesi ve koruyucu aşılar yapılır. Daha sonra 3 - 4 ayda bir periyodik muayeneler yapılır. İşçiler bu muayenelerin sonucunda kendilerine uyan işlere yerleştirilirler. Fabrikada hastalara tıbbi bakım yapılmamakta, hastalar gerektiğinde dispanserlere veya hastanelere sevk edilmektedir.

Atölye hekiminin görevleri şunlardır:

- Acil durumlarda ilk yardım,
- Genel hijyenik izlem,
- Fabrikadaki işçilerin tıbbi tedavilerinden sorumlu dispanser hekimlerinden rapor almak,
- İşe gelmeyen hasta işçilerin listesini işçi yöneticisine vermek,
- Evde istirahat eden işçilerin İşlek Komitesi'nden bir işçi tarafından ziyaret edilmesini örgütlemek,
- Hastalıkları günlük olarak listelemek,
- Mutfağa diyet uygulanan işçileri ve uygulanan diyetleri bildirmek,
- İşçilere hijyen eğitimi vermek.

Harkov Üçüncü Emek Polikliniği

Poliklinik, kentin 90 bin nüfuslu bir sanayi bölgesine hizmet vermekte olup, 214 hekim görev yapmaktadır. Bir merkez bina ve 4 pavyondan oluşan poliklinikte, bir gündüz sanatoryumu ve anaokulu olan tüberküloz dispanseri, zührevi hastalıklar dispanseri, beslenme dispanseri, beslenme salonu, süt mutfağı ve eczane bulunmaktadır. Pavyonlarda 90 klinik ve 60 fizyoterapi yatağı yer alır.

Merkez bina dört katlı olup:

Birinci katta idari departmanlar, Yerel Komite bürosu, çalışan yemekhanesi ve röntgen servisi bulunur.

İkinci katta resepsiyon, muayene odası, hekim odası, cerrahi, üroloji, ortopedi klinikleri ve hastalar için konsültasyon servisi; dört yaş altı çocuklar için bir dispanser ve laboratuvarlar vardır.

Üçüncü katta kadın danışma bürosu, dahiliye, elektro ve fototerapi odaları, nöropsikiyatri kliniği, beden eğitimi danışma bürosu, jimnastik salonu, tehlikeli işlerde çalışan işçilerin gözetimi departmanı bulunur.

Dördüncü katta çocuk danışma bürosu, göz, kulak-burun-boğaz, diş klinikleri, göğüs hastalıkları için inhalatoryum ve hijyen danışma bürosu vardır.

Binanın ayrı bir kanadı hidroterapi, çamur banyosu ve diğer tıbbi banyolara ayrılmıştır. Son olarak bir konferans salonu, sinema salonu, okuma odası ve kütüphanesi olan sağlık propagandası ve eğitimi departmanı bulunur.

Meslek Hastalıkları Enstitüleri

1922 yılında ilk Meslek Hastalıkları Kliniği açılmıştır. 1921 yılında Moskova Hijyen Enstitüsü (Erisman Enstitüsü) ve 1923 yılında -daha sonra İş Hijyeni ve Meslek Hastalıkları adını alacak olan- Obukh Meslek Hastalıkları Araştırma Enstitüsü¹² kurulmuştur. Enstitü üç bölümden oluşmaktadır:

- Cerrahi, nöroloji ve ergen sağlığı bölümleri de bulunan bir sağlık departmanı,
- Hijyen departmanı,
- Deney departmanı,

Enstitü hastanesi 155 yataklıdır. Ayrıca Enstitü'nün, bir başka hastanede de mesleki deri hastalıkları için 20 yatağı bulunmaktadır. Belli sanayi dallarında çalışan işçilerin periyodik muayeneleri için de bir dispanseri vardır.

Sovyetler Birliği'nde 1924 yılında mesleki zehirlenmelerin bildirimi zorunlu kılınmıştır. Mesleki zehirlenme durumunda hastalar araştırma için Enstitülere sevk edilirken, Enstitülerden de ekipler olayı yerinde araştırmak için işyerlerine giderler.

Enstitülerin çalışmaları meslek hastalıklarının bütün yönlerini (etiyooloji, profilaksi ve tedavi) kapsar. Enstitüler, Deneysel Tıp Enstitüleri ile işbirliği içinde çalışırlar ve kendi alanlarında uzmanlık eğitimi programları sunarlar. Ayrıca 10 günlük sürekli eğitim kursları da düzenlerler.



1930 – 1940 Dönemi

Sovyetler Birliği ismi Sovyet (şura) örgütlenmesinden gelmektedir. Sovyet, işyeri temelli bir meclis ve işçiler ve emekçilerin kendi kendilerini yönetme organıdır. 1930'lu yıllarda SSCB'de 70 bin kadar köy Sovyet'i (Selosoviet) ve bin kadar şehir Sovyet'i bulunmaktadır. 1931 yılında yayınlanan bir kararname ile köy Sovyetlerine sağlık ve sosyal güvenlik alanlarında önemli görevler verilmiştir.

Sağlık alanında verilen görevler şunlardır:

- Selosovyet bütçesinden karşılanan hastane ve koruyucu hizmet birimlerinin gözetimi,
- Sanitasyon teftişi ve cinsel yolla bulaşan hastalıklarla mücadele için gerekli bütün tedbirleri almak,
- Kişisel hijyen bilgisinin yaygınlaşması ve beden eğitiminin geliştirilmesi,
- Akıl sağlığı yerinde olmayan insanlar için koruyucu atanması,
- Sosyal güvenlik alanında verilen görevler şunlardır:
 - Sigortalıların kaydını tutmak ve yardımları dağıtmak
 - İş göremez artelleri¹³ oluşturur,
 - Kızıl Ordu iş göremezleri, İç Savaş gazileri ve kulaklar ve karşıdevrimcilerden zarar görmüş iş göremezlere özel bakım sağlar ve bunları kollektif çiftliklere yerleştirir,
 - Karşılıklı yardım cemiyetlerinin etkinliklerini gözetir,
 - Görme, işitme ve zihinsel engellilere koruyucular atar.

Sosyal Güvenlik

1933 yılında sosyal güvenlik alanında önemli bir reforma gidilmiştir. 28 Haziran 1933 tarihinde SSCB Çalışma Bakanlığı kaldırılarak, Bakanlığın işlevleri (sigorta dahil) işçi sendikalarına devredilmiştir. Böylece sosyal sigorta üzerinde işçilerin tam kontrolü sağlanmıştır. Bu uygulama tamamen Sovyetler Birliği'ne özgü olup, hiçbir kapitalist ülke tarafından benimsenmemiştir. Sağlık Bakanlığı işçilere eskisi gibi sağlık hizmeti sunmaya devam etmiştir, fakat artık bu hizmetlerin finansmanı işçilerin kontrolündeki sigorta fonu tarafından yapıldığından, işçiler Sağlık Bakanlığı tarafından sunulan sağlık hizmetleri üzerine de kontrol kazanmış-

lardır. Sovyetler Birliği sağlık hizmetlerine katılım düzeyi bakımından da benzersizdir.

Böylece Sovyetler Birliği'nde sağlık hizmetlerinin maliyeti, doğrudan doğruya üretim maliyetinin bir parçası haline gelmiştir. Dahası Sovyet sigorta sistemi, Sovyetler Birliği'nde yalnızca kapitalist ülkelerdeki gibi talihsiz olaylarda işçiye destek olacak bir sosyal dayanışma fonu değil, aynı zamanda işçilerin yaşam ve çalışma koşullarını iyileştirme aracı haline gelmiştir.

1930'lu yıllarda gelişmiş kapitalist ülkelerde işçi sağlığı hizmetleri, ülkeler arasında az çok farklılıklar göstermekle birlikte, ülkelerin "genel" sağlık örgütlenmelerinin dışında, ayrı tutulmuştur. Çoğu kez fabrikalarda bir revirde görevlendirilen hekim(ler) aracılığıyla sunulan tıbbi hizmetlerle yetinilmiş, bazı ülkelerde sigorta fonları kendi sağlık örgütlerini (işyeri hekimlikleri, sigorta istasyonları, sigorta hastaneleri vb.) kurmuşlardır. Yine bu alanın düzenlenmesi genellikle Çalışma Bakanlıklarının görev alanı içinde düşünülmüştür. Sovyetler Birliği'nde ise işçi sağlığı, başından itibaren "genel" sağlık hizmetleri içinde değerlendirilmiş ve doğrudan Sağlık Bakanlığı'nın görevleri arasında sayılmıştır.

İşçi Sağlığı

Sovyetler Birliği'nde 1930'lu yıllarda birinci basamak¹⁴ sağlık kurumları olarak farklı isimler altında kurulmuş (dispanser, poliklinik, ambulatoriyum, preventoryum, profilaktoryum¹⁵) sağlık merkezleri bulunmaktadır. Bu merkezler bir hastaneye bağlı olarak hizmet sunabildikleri gibi (örneğin hastane içindeki poliklinik), hastane dışında ayrı merkezler olarak da hizmet sunabilirler.

Sağlık merkezleri bir sanayi tesisine bağlı ise, yalnızca bu tesiste çalışan işçiler ve ailelerine hizmet sunar. Sanayi tesislerine bağlı olmayan, mahalle ve semtlerde kurulmuş sağlık merkezleri, bulundukları bölgede ikamet edenlere hizmet sunarlar. Şehirlerde her bölgenin kendisine ait bir sağlık merkezi olduğu gibi, bütün büyük kuruluşlarda da bir sağlık merkezi bulunur.

Sağlık merkezleri hizmet sunduğu insanların sağlığından sorumludur. Bütün Sovyet yurttaşları bir sağlık merkezine kaydolmak zorundadır. Yurttaşların hizmet alacakları sağlık merkezini seçmelerinde kıstas işleridir. Kendi sağlık merkezi bulu-



nan bir kuruluştaki çalışan bir işçi bu merkeze kaydolmak zorunda iken, sağlık merkezi bulunmayan işyerlerinde çalışanlar bölgelerde kurulmuş sağlık merkezlerine kaydolurlar.

Yasaya göre 250'den fazla işçi çalıştıran kuruluşlarda sağlık merkezi açılmak zorunluluğu vardır. Ancak aynı bölgede birbirlerine yakın birden fazla bu tür büyük kuruluş varsa, hepsinin ortaklaşa yararlanacakları bir merkez açılır ve kuruluşlarda yalnızca rutin çalışmaları ve acil hizmetleri sunacak küçük tıbbi birimler açılır.

35 – 49 işçi çalışan deniz araçlarında bir hekim yardımcısı (feldsher¹⁶), 50 veya daha fazla işçi çalışan deniz araçlarında bir hekim görevlendirilmesi zorunludur. Uzun yol gemilerinde ise işçi sayısına bakılmaksızın hekim bulundurma zorunluluğu vardır. Yine deniz araçlarında belirli sürelerde görevlendirilen diş hekimleri, işçilerin rutin ağız bakımlarını ve tedavilerini yaparlar.

Stalin Otomobil Fabrikası

1935 yılında 30 bin işçinin çalıştığı Moskova'daki Stalin Otomobil Fabrikası'nda her biri ayda iki kez baş cerrah tarafından denetlenen 15 ilk yardım istasyonu bulunmaktadır. Fabrikada ayrıca 6 *ambulatoryum* hizmet sunmaktadır.

- Ambulatoryumlarda,
- Bütün büyük branşlarda uzman hekimler,
- Kadın danışma merkezi,
- Çocuk danışma merkezi bulunmaktadır.

Fabrikada bulunan *Merkez Dispanser*, fabrikanın bütün sağlık hizmetlerini koordine etmek ve denetlemekle yükümlüdür. İlk yardım birimleri ve ambulatoryumlardan karmaşık vakaların sevk edildiği dispanserlerde baş dahiliyeci, baş cerrah ve baş oftalmolog görev yapar.

Fabrikada toplam 112 hekim ve 18 diş hekimi ile çok sayıda hemşire ve teknisyen görev yapmaktadır. Hekimlerin çoğu fabrikanın sanitasyon koşullarının gözetiminden sorumluyken, bir kısmı da mutfakta görevlendirilmiştir. Hekimler her gün atölyeleri dolaşarak çalışma koşullarını kontrol ederler. Durumlarını iyi görmedikleri işçileri muayene olmaya davet ederler.

Fabrikaya giren bütün işçilere işe giriş muayenesi yapılır ve kayıtları dosyalarında saklanır. Bu muayene sırasında özel tıbbi gözetim gerektiren işçiler belirlenir ve bunlarla özel olarak ilgilenilir.

Fabrika üç vardiya çalıştığından, tıbbi birimler de vardiyalı çalışır.

Fabrikanın kendisine ait bir hastanesi yoktur, fakat çevredeki üç hastanede bazı koşullar bu fabrika için ayrılmıştır – şehir hastanesinde (dahiliye ve cerrahi yatakları), Clara Zetkin Doğumevi'nde ve Çocuk Hastanesi'nde toplam 200 yatak.

Krasnoe Znamya Tekstil Fabrikası

Leningrad'da Krasnoe Znamya Tekstil Fabrikası'nda 1935 yılında 16 bin işçi çalışmaktadır. Fabrika çoğunlukla kadınların çalıştığı ve tehlike grubu Moskova'daki otomobil fabrikasınkinden daha düşük bir fabrikadır. Fabrikada üç ilk yardım istasyonu ve bir dispanser olup, toplam 27 hekim görev yapmaktadır. Günde ortalama 400 poliklinik yapılan fabrika dispanseri jinekoloji ve pediatri hizmetleri bakımından zenginleştirilmiştir.

Ordzhonikidze Alet Fabrikası

Moskova'da Ordzhonikidze Alet Fabrikası 1933 yılında açılmış ve 1936 yılında bini kadın 4 bin işçi istihdam etmiştir. Fabrika yanında bir hastane bulunduğundan, sağlık hizmetlerinin bir kısmı bu hastaneden sağlanmıştır. Fabrika içinde bir dahiliyeci, bir cerrah, bir jinekolog ve birkaç pratisyen hekimin görev yaptığı küçük bir poliklinik vardır. Bu poliklinikte işe giriş muayeneleri ve yılda iki kez periyodik muayeneler yapılmaktadır.

Diğer Örnekler

Kazan yakınlarında bir film fabrikasında 1936 yılında 6.800 işçi çalışmaktadır. Fabrikada 140 bebek kapasiteli bir kreş ve 1- 5 yaş grubunda 250 çocuk kapasiteli bir anaokulu ve 5 - 6 yaş grubunda 160 çocuk kapasiteli bir okul öncesi sınıf bulunmaktadır. Sağlık hizmetleri tesis yakınındaki 12 konsültasyon odası bulunan bir ambulatoryumdan sağlanmaktadır.

Volodski profilaktoryumu 10 bin kişiye hizmet sunan, hastane, biri erişkinler diğeri çocuklar için olmak üzere iki gece sanatoryumundan¹⁷ oluşan bir tıbbi komplekstir.

İş Güvenliği

Emekçilerin korunması için alınacak tedbirlerin belirlenmesi, zahmetli ve uzun araştırmalar gerektirir. Batı dünyasında bu tür araştırmalar daha çok tedavi hizmetleri alanında yoğunlaşmıştır.



tır. Sermaye için bir kazanç vaat etmeyen iş güvenliği alanında yürütülecek çalışmalar için sermayeden destek bulmak oldukça güçtür.

Sendikalar yanında emekçilerin iş güvenliğiyle ilgilenen diğer bir kurum Ağır Sanayi Bakanlığı'na bağlı olan Güvenlik Teknolojisi (Tekhnika Bezopasnosti) bölümüdür. Bölüm yalnız 1935 yılında 180 farklı güvenlik aracı geliştirmiştir.

Enstitüler ve Güvenlik Teknolojisi çalışmalarında tıbbi kuruluşlarla yakın bir işbirliği içindedir. Bilim insanları, mühendisler ve hijyenistler çalışma yaşamı üzerine etkili fiziksel ve kimyasal faktörler üzerinde yoğunlaşırken, ülkenin 25 Tıp Enstitüsü de meslek hastalıkları ve emeğin korunmasının tıbbi yönleri üzerine çalışmalar yürütmektedir.

Leningrad Çalışma Hijyeni Enstitüsü'nde 140'ı bilim insanı olmak üzere 280 görevli bulunmaktadır. Ayrıca Kharkov, Kiev ve Smolensk'te benzer enstitüler vardır. Bu enstitülerin gayretkeş teknik ve tıbbi çalışmalarıyla sanayinin sağlığı tehdit eden olumsuzlukları büyük ölçüde giderilebilmektedir.

16 Kasım 1935 tarihinde yayınlanan bir kararname ile sanayi kuruluşlarının devletin ve sendikaların müfettişleri tarafından İSG yönünden düzenli olarak denetlenmesi zorunlu kılınmıştır. Buna göre kurşun ve cıva sanayilerinin her 4 ayda ve diğer kimya sanayisinin her 6 ayda bir denetimi yapılmaktadır. Bunun yanında bu sanayi dallarında çalışan işçilerin mesai saatleri kısaltılmış ve yıllık izin süreleri arttırılmıştır.

1950 Sonrası

Sovyetler Birliği İkinci Paylaşım Savaşı'nda en büyük zararı gören ülkelerden biridir. Ülkenin önemli bir bölümü uzun yıllar işgal altında kalmış, harabeye dönmüş ve genç nüfusunun önemli bir kısmını yitirmiştir. 1945 sonrası uzun bir onarım dönemi yaşayan SSCB'de işçi sağlığı alanında 1930-940 döneminde ulaşılan yere, savaş sonrasında ancak 1950'lerde yeniden ulaşılabilmiştir. 1928-1958 arası dönemde iş kazaları sonucu oluşan sakatlanmalarda yüzde 70, 1958-1960 arasında önceki yıllara göre yüzde 25, 1960-1965 arasında 1958-1960 dönemine göre yüzde 15 azalma görülmüştür.

1960'larda sosyalist işçi sağlığı ve iş güvenliği kavramı ile kapitalist işçi sağlığı ve iş güvenliği kavramı arasındaki fark iyice belirginleşmiştir.

1959 yılında Uluslararası Çalışma Konferansı işçi sağlığı hizmetlerini şöyle tanımlamaktadır:

“İşyerinde veya işyeri yakınında şu amaçlarla oluşturulan bir hizmettir:

a. İşçileri işlerinden veya işlerin yapıldığı koşullardan kaynaklanabilecek tehlikelere karşı korumak,

b. İşçilerin fiziksel ve ruhsal uyumuna, özellikle işin işçilere göre düzenlenmesi ve işçiye göre iş verilmesine katkıda bulunmak,

c. İşçilerin olanaklı en yüksek derecede fiziksel ve ruhsal iyiliğinin oluşturulmasına ve sürdürülmesine katkıda bulunmak”.

Ancak Batı Avrupa ülkelerinin çoğunda işyeri hekimleri, genel pratisyenlerin işlevini yerine getirmektedir ve asıl görevleri hasta işçileri tedavi etmektir. Oysa daha önce de belirtildiği gibi Sovyetler Birliği'nde koruyucu, önleyici ve iyileştirici sağlık hizmetleri, Sovyetler Birliği'nin kuruluş yıllarından itibaren bütünleştirilmiştir.

1960'lı yıllarda Sovyetler Birliği'nde işçi sağlığı hizmetlerinin ilkeleri şöyle sıralanabilir:

1. İşçi sağlığı hizmetleri bireyle birlikte bireyin çevresine yöneliktir.

2. Bireye hem sağlıklı iken hem de hasta iken sağlık bakımı sağlanır.

3. Sağlık bakımı işçilere, özellikle ağır işlerde çalışanlara öncelikli olarak sağlanır.

4. Çocuklara ve gençlere özel önem verilir.

5. Önleyiciliğe vurgu yapılır.

6. Hizmetler devlet tarafından ücretsiz sağlanır.

İşçi sağlığı hizmetlerinin “bireye ve aynı zamanda çevresine” yönelik örgütlenmesinin nedeni, Sovyetler Birliği'nde egemen olan *toplumcu tıp* ve *sağlık* anlayışıdır. Bu anlayışa göre bireyin sağlığı üzerine etkili faktörlerin başında *bireyin yaşam ve çalışma koşulları* gelmektedir. O halde bireyin yaşam ve çalışma koşullarına hitap etmeyen bir yaklaşım, tedavi edilen birey yine sağlığını bozan yaşam ve çalışma koşullarına geri gönderileceğinden, sağlık sorunları için tamamen palyatif bir “çözüm” olacaktır. Bu anlayış doğrultusunda hekim yalnızca işçilerin rutin muayenelerini yapmakla yetinmez, aynı zamanda çalışma ortamının



sağlık ve güvenlik bakımından kontrolü çalışmalarına da aktif olarak katılır.

1950'lerde sağlık bakımında gerçekleştirilen reformlar (bütün sağlık kurumlarının birleştirilerek büyük sağlık komplekslerinde toplanması) işçi sağlığı hizmetlerinde de gerçekleştirilmiştir. 1960'lar da Sağlık Bakanlığı'na bağlı 12 Sanayi Hijyeni ve Meslek Hastalıkları Enstitüsü bulunmaktadır. Bütün sanayi tesislerinin bir hastane, bir ayaktan tedavi departmanı ve fabrikaların çeşitli işliklerindeki bir dizi ilk yardım istasyonundan ve kreşlerden oluşan sağlık birimleri vardır ve hastane başhekimisi tarafından yönetilirler. Küçük işyerleri rayon veya bölge hastanelerinden yararlanırlar.

İşçi sağlığı programı bütün büyük işyerleri ve fabrikalarda bulunan mediko-saniter birimde yürütülmektedir. Kırsal alanda kolektif çiftliklerde de benzer işçi sağlığı hizmetleri bulunmaktadır. Mediko-saniter birim genellikle uzman servislerin bulunduğu bir poliklinik, büyük işliklerde hemşire ve hekimlerin görev aldıkları ayaktan bakım üniteleri ve laboratuarlardan oluşur. Eğer yerel hastane yeterli değilse, büyük fabrikalar için özel hastaneler kurulur. Mediko-saniter birimin çalışmaları hastane tedavisi, ilk yardım, ev ziyaretleri ve işliklerin denetimini kapsar. Bütün hastalık ve kazaların raporları tutulur. Bu birimler sendika ve sosyal çalışanlarla yakın işbirliği içinde çalışırlar.

Mediko-saniter birimlerin koruyucu işlevleri şunlardır:

- Departmandaki bütün uzmanlar tarafından yapılan periyodik fizik muayeneler (10 bin işçinin çalıştığı bir sanayi tesisinde 62 hijyen hekimi ve 161 hemşire görevlidir.),
- İş güvenliği komiteleri (sendikaların aktif katılım ve desteğinde),
- Sağlık eğitimi,
- İlk yardım (her 1200-1500 işçiden 20-30 gönüllü ilk yardım eğitimi alır),
- Fizyoterapi ve fizik tedavi,
- Profilaktoryumlarda (gece ve gündüz sanatoryumları) özel tıbbi gözetim gerektiren işçilere gözetim.

Andrea M. Hricko'nun Sunumu

1975 yılında bir grup Amerikalı işçi sağlığı uzmanı ve emekçisi ile birlikte Sovyetler Birliği'ni ziyaret eden halk sağlıkçısı Andrea M. Hricko, Sovyet yetkililerle yaptığı görüşmelerden ve yayınlardan derlediği bilgileri, 19 Kasım 1975 tarihinde Amerikan Halk Sağlığı Birliği Kongresi'nde, Sosyalist Ülkelerde İşçi Sağlığı Oturumu'nda "Sovyetler Birliği'nde İşçi Sağlığı" başlığı ile sunmuştur. Bir bilim kadını olarak SSCB'de kadınların durumuna vurgular dikkat çekicidir.

Önleyici Hekimlik

Hricko'ya göre Sovyet işçi sağlığı sisteminin en çarpıcı iki özelliği, önleyici tıba ve işçi sağlığı ve güvenliği konularında sendikaların içten katılımına vurgudur. Sovyetler Birliği'nde sağlık bakımı bütün insanlar için temel bir haktır. Sağlığa vurgu, Sovyet 5- Yıllık Planları'nın kilit unsurları olan üretkenlik ve ekonomik kalkınmayla uyum içindedir.

Sovyet sisteminin sağlığa vurgusu kendisini, Sovyetler Birliği'nde hekim sayısının ABD'dekinin iki katı olması¹⁸, kadın hekim sayısının ABD'dekinin altı katı olması ve hasta yatağı sayısının ABD'dekinden 3 kat fazla olmasıyla göstermektedir. Çok sayıda Sovyet hekim önleyici tıp ve çevre sağlığı alanında görevlidir.

Sovyetler Birliği'nde işçi sağlığı hizmetleri devlet, sanayi kuruluşları ve sendikalar tarafından bütüncül olarak yürütülmektedir. Bütün büyük kuruluşların polikliniği olup, bazılarının hastaneleri vardır. Daha küçük kuruluşlarda sağlık istasyonları bulunmaktadır. Hricko Leningrad'da, optik donanım üreten altı atölyenin emekçilerine hizmet eden bir 350 yataklı olan ve 100 hekimin görev yaptığı hastaneyi ziyaret etmiştir. Başhekim hastanenin asıl işlevinin, hizmet sundukları 20 bin emekçinin hastalanmalarını önlemek olduğunu belirtmiştir. Yani bu hastane, sermayenin egemen olduğu ülkelerde olduğu gibi emekçilerin hastalandıklarında başvurdukları bir hastane değil, emekçilere hasta değillerken yıllık sağlık muayeneleri yapan bir "hastane"dir. Ayrıca belli tıbbi sorunları olan veya belli tehlikeli maddelere maruz kalan emekçilere sıkı bir tıbbi gözetim uygulanmaktadır.



İşlikler hekimler tarafından tehlikeler bakımından teftiş edilmektedir. Ayrıca her ay atölyelerden hava örnekleri alınmakta, standartlara uyulmadığı tespit edildiği takdirde tehlikenin kontrolü için SANEPİD¹⁹ (sanitasyon-epidemioloji) istasyonları çağrılmaktadır. Saniped istasyonlar tarafından uygulanan işçi sağlığı standartları, çeşitli araştırma ve sanayi hijyeni enstitülerinin araştırmalarına dayanmaktadır. Moskova'daki Tıp Bilimler Enstitüsü'ne bağlı Sanayi Hijyeni ve Meslek Hastalıkları Enstitüsü, 275 bilim insanının görev aldığı ana araştırma kurumudur. Bu kurum tarafından tespit edilen standartlar, Sendikalar Konseyi'nin onayı ile

Makul Azami Konsantrasyon'lar (MAK)²⁰ Olarak Belirlenmektedir.

Sovyet standartları, ABD'de kullanılan standartlardan genelde daha katıdır. Bunun nedeni Sovyet toksikologların, ABD'de standartlar belirlenirken sıklıkla ihmal edilen davranışsal, nörotoksik ve mutajen etkileri hesaba katmalarıdır. Ayrıca SSCB'de çevre ve işçi sağlığı standartları genelde mevcut teknoloji ve ekonomik fizibilite dikkate alınmaksızın, yalnızca sağlık etkileri temelinde belirlenmektedir. Bu durum ABD'deki standart belirleme politikalarıyla taban tabana zıttır²¹.

Moskova dışında gezdikleri bir halı fabrikasında yönetim, fabrikalarında esas işçi sağlığı sorununun gürültü olduğunu ifade etmiştir. Kontrol için çeşitli teknikler (duvara ve tavana emici tuğlalar döşenmesi gibi) kullanılarak gürültü azaltılmaktadır. Tura katılan üyelerden biri fabrikada gürültü düzeyinin alt 80 dBA'lerde olduğunu ölçümle doğrulamıştır.

Fabrikalarda hamile kadınlar için özgün istihdam politikaları bulunmaktadır. Kadın işçinin hamileliği tespit edilir edilmez, fabrikanın toksik maddelere maruz kalmayacağı daha güvenli bölümlerine nakli yapılmaktadır. Dahası doğumdan sonra bir yıl ücretsiz izin alabilmekte, daha sonra eski işine kıdem ve emeklilik haklarında bir kayıp olmadan dönebilmektedir. ABD'de kadınların çoğu doğmamış bebekleri için iş güvencelerini riske atmak zorunda kalmaktadırlar.

Sovyetler Birliği'nde kadınların belli işlerde (örneğin kömür ocakları, metal döküm işleri) ve belli kimyasal maddelerle (örneğin kurşun, ben-

zen, krom, nikel, ziftir) çalışmaları yasaktır. Erkekler emekçiler de, erkek gonadlara etkili olduğu bulunan kloropren, etilen oksit ve dimetil dioksit gibi kimyasalların kullanıldığı işlerde çalıştırılmamaktadır.

Sendikaların Rolü

Sendikalar bütün işçi sağlığı hizmetlerinin yürütülmesi ve kontrolünde ve çalışma yasalarının uygulanmasında, bünyelerinde barındırdıkları 5.500 müfettişle²² önemli bir rol oynamaktadır. Devletin de ayrıca 20 bin sağlık ve güvenlik müfettişi bulunmaktadır. Sendika teknik müfettişlerinin tehlikeli çalışma koşullarının iyileştirilmesini isteme yetkisi vardır. Tehlike ortadan kaldırılmazsa işyerini kapatabilirler. İhlallerin devamı halinde yöneticiler cezalandırılabilir veya işten çıkartılabilir.

İşyerlerinde işyerinin büyüklüğüne göre 7 – 17 üyeden oluşan emek koruma komiteleri vardır. Bu yerel komiteler işyerindeki makine koruyucularını, havalandırmayı, iş-günü ihlallerini vs. denetleyen (ABD'deki işyeri sendika temsilcisinininkine benzer işlevleri olan) bir müfettiş seçerler.

Devletin işçi sağlığı ve güvenliği araştırma enstitüleri yanında Sendikalar Konseyi tarafından yönetilen, her biri farklı bir sanayi veya sağlık sorununa odaklanmış altı emek koruma enstitüsü vardır. Amerikalı grubun Leningrad'da ziyaret ettiği bu enstitülerden birinde 10 laboratuvar ve 300 çalışan bulunmaktadır. Laboratuvarlardan bir kısmı akustik, klima, sanayi psikolojisi ve ışıklandırma ile ilgilidir. Solunum sistemleri laboratuvarı yeni koruyucu araçları denemekte, gürültü laboratuvarında pnömatik matkapların gürültü düzeyini azaltacak yöntemler geliştirilmektedir. Sendikalara emek korunmasında rehberlik eden Sendikalar Konseyi, hükümete enstitülerinin araştırmalarından edinilen bilgilere dayalı yeni sağlık ve güvenlik düzenlemeleri için öneriler sunmaktadır.

SSCB'deki 25 sendikanın hepsinin Emek Koruma Bölümü vardır. Bölüm'ün işlevlerinden biri emekçileri işçi sağlığı ve güvenliği alanında eğitmektir. Örneğin 7.8 milyon üyesi bulunan Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası'nın Emek Koruma Bölümü, yeni emekçiler işe başlamadan önce bunlara eğitim verir ve her yıl 189 bin teknik müfettişi işyerlerini teftiş edebilmeleri için eğitir.



Sendikalar emekçilerin tazminat anlaşmazlıklarında da rol alırlar. Engelli işçiler, devletin sosyal sigorta fonundan emekli maaşı alırlar. Teknik müfettiş kazanın yönetimin kusurundan kaynaklandığına karar verirse, işçi tazminat talep edebilir. Son karar iş mahkemelerinde verilir.

Sonuç

Sovyet işçi sağlığı sistemi, ülkenin sağlık bakımı sistemiyle tamamen bütünleşmiştir. Devletin, sanayinin ve sendikaların rolleri birbirlerine yakından bağlıdır. Sendikaların işçi sağlığı ve güvenliği konularında karar mekanizmaları üzerindeki etkisi ABD'dekinden önemli ölçüde daha büyüktür. Toksikolojik araştırmaların, toksik maddelerin davranışsal ve üreme üzerine etkileri üzerine çalışmalar gibi belli yönleri ABD'dekiler göre daha ileri görünmektedir. Sovyetler Birliği'nin belirlediği çevre standartları ABD'dekilere göre çok daha katıdır.

Sonuç olarak, işyerlerinde gözlem grubumuzun Sovyetler Birliği'nde işçi sağlığına, işten daha fazla vurgu yapıldığına inanmamıza yol açmıştır. ABD'de durum bunun tam tersidir, fakat geçen birkaç yıldır bu değişmeye başlamıştır. İki haftalık gezimizde Sovyet toplumunda emekçilerin sağlık ve refahına büyük vurgu yapıldığını açıkça gördük.

Bir Sovyet Oto Tesisinde Sağlık Hizmetleri

Orta Rusya'nın Volga Bölgesi'ndeki Gorki Otomobil İşleri'nde atölye hekimi ile yönetim arasındaki karşılıklı anlayış ve iyi ilişkilerin çok önemli olduğu düşünülür. Tesisin tıbbi hizmetler başhekimisi Dr. I. Grinvald bir röportajda şöyle demiştir: "Fabrika yönetiminin ve kamuoyunun dikkatini işçi sağlığının çeşitli boyutlarına çekmek için sistematik olarak gücümüzün yettiği her şeyi yapıyoruz".

Gorki işletmesi her ay 20.000 işçisinden hatalıkları ve atölyelerin hijyen koşullarına ilişkin bilgi toplar ve veriler tesisin bilgisayar merkezinde işlenir. Sonuçlar tesis yönetimine, sendika komitesine, kaza önleme bölümüne ve atölyeler ve hizmetler yönetimine gönderilir. Üç aylık ve yıllık üretim raporlarında hastalıklara bağlı işe gelmeme hızı önemli bir faktördür. Bu nedenle atölye yöneticileri işçiler arasındaki hastalık ve kaza dinamiklerine

büyük önem vererek, bunları üretim gerçekleştirme grafikleriyle yan yana koyarlar.

Tıbbi Hizmetler

Fabrika hekimleri modern bir tıbbi tesiste çalışırlar. Tesisin tıbbi hizmetleri günde 3.200 hastaya hizmet sunabilecek bir poliklinik, 250 yataklı bir hastane, bir radyoizotop tanı laboratuvarı, günde 3.000 hastaya hizmet verebilecek donanımlı bir ayaktan fizyoterapi kliniği, bir dış polikliniği ve bir kadın danışma merkezinden oluşur. 24 saat hizmet sunan bir ilk yardım istasyonu ve travma bölümünde de fabrika hekimleri görevlidir. Bu tıbbi hizmetlerin hepsi işçiler için ücretsizdir.

Tesiste üretim hatlarının yapısına uygun olarak beş tedavi bölümü vardır. Her bölüm ilişkili bir mesleki sektör grubunu kapsar ve her biri özgül bir üretim süreciyle doğrudan ilgilidir. Bu, hekimin özgül üretim süreçleriyle ilişkili durumları tedavi etmesi anlamına gelir. Atölyenin tıbbi tugayları (terapist ve diğer uzmanlar dahil) benzer ilkelerle oluşturulmuştur.

Tesis mediklerinin (hekim yardımcısı) ve hekimlerinin amacı yalnızca hastaları iyileştirmek değil, aynı zamanda hastalıkları önlemektir. Grinvald "mesleki hastalıkları zamanında tanımlamak ve önlemek için çeşitli aşilar ve kitlesel tıbbi muayeneler (akciğer filmleri, jinekolojik muayeneler, dış muayeneleri vb) yapıyoruz" demiştir.

Atölyenin sağlık tesisleri mesleki hastalıkları önlemek için önleyici tedbirler almıştır. Mesleki tehlikelere maruz kalan işçiler öğle yemeği aralarında masajlar, termal banyolar, inhalasyon ve ultraviyole ışınlar gibi fizyoteröpatik tedaviler alırlar. Bu tedavilerin hipertansiyon vakalarının sık görüldüğü atölyelerde de yararlı olduğu görülmüştür. Bu tedbirlerin etkinliği bütün beklentilerin üzerindedir – bu atölyelerde hastalık insidansı geçen birkaç yılda üç kat azalmıştır.

Başhekime göre "tesiste yeni bir istihdam uygulaması başlatılmıştır". "Sağlık nedenleriyle mesleğini değiştirmek zorunda kalan bir işçi başka bir pozisyon seçmesi için tıp-kontrol komisyonuna davet edilir".

Sakatların rehabilitasyonu yönetimin desteğiyle örgütlenir. Hastanede bir bölüm kazalardan kaynaklı komplikasyonları olan hastaların rehabilitasyonu için ayrılmıştır. Bir atölyede hastalar için eği-



tim ve üretken emeği birleştiren bir sanayi rehabilitasyon bölümü inşa edilmektedir.

Tesis işçilerin tıbbi muayenelerine çok dikkat etmektedir. Geçen on yılda tıbbi muayene gören işçi sayısı hemen hemen ikiye katlanmıştır. Tesis daha önce görülen hastalık veya durumların yinelenmesini önlemek için yılda 20.000 ruble (23.300 ABD doları) ayırmaktadır. Dermatologlar ve venerologlar, merkez sanayi hijyeni laboratuvarı görevlileriyle işbirliği içinde deri hastalıklarının önlenmesinde somut sonuçlar elde etmişlerdir.

Emek (Çalışma) Koşulları

Yönetim ve işçiler arasındaki yıllık toplu sözleşmelerin çeşitli hükümleri çalışma koşullarının iyileştirilmesi, sosyal sigorta sorunları ve barınmaya ayrılmıştır. Tesisin sendika komitesinin kadın konseyi sözleşmeye ek olarak, kadınlar için önerilmeyen işlerin bir listesini derlemiştir.

Normal çalışma koşullarının gözetimi tesisin merkez sanayi hijyeni laboratuvarı tarafından denetlenir. Laboratuvar, bütün atölyelerde kabul edilebilir çalışma koşullarını sürdürmek için gerekli tedbirleri belirleyen bir sanitasyon-hijyen el kitabı hazırlamıştır. Örneğin laboratuvarın talebi üzerine atölyelerde etillenmiş benzin kullanımı yasaklanmıştır. Tesisin diğer bölümlerinde havalandırma ve ışılandırma sistemleri yeniden yapılmıştır. Elektromanyetik alanların gerilimi azaltılmış ve gürültü düzeyini azaltmak için çok şey yapılmıştır.

Atölye yeniden yapılandırılması ve diğer iyileştirmeler için bütün yeni projeler, tesisin tıbbi hizmetlerinin bir parçası olan sanitasyon teftiş komisyonu tarafından değerlendirilir. Geçen yıl böyle 267 proje gözden geçirilmiştir. 40 proje sanitasyon şartlarını karşılamadığından reddedilmiştir. Örneğin bir metal kaplama atölyesi kapasitesini arttırmak için modernize edilirken atık donanımı değiştirilmemiştir. Komisyon renovasyonu tasarımcılar donanımın atık kapasitesini 1,5 kat arttırana kadar durdurmuştur.

Çekoslovakya’da İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği

İşçi sağlığı alanında en köklü geleneği olan doğu Avrupa ülkesi Çekoslovakya’dır. Burada işçilere sağlık hizmetleri sunulmaya başlanması madenciliğin gelişimiyle bağlantılıdır. Onüçüncü

yüzyıla uzanan “Jihlava Maden Yasası”²³ madenciler için ilk güvenlik düzenlemelerini içerir; yasada yaralı madenci için bir “yara-iyileştirici” yardımı sağlamanın işverenin yükümlülüğü olduğu belirtilir. Meslek hastalıklarına ilgi de oldukça gerilere uzanır. Onyedinci yüzyılın sonunda “işçi sağlığının babası” Bernardino Ramazzini Joachimsthal’da²⁴ madencilerin akciğerlerinde patolojik değişimler gözlemiştir ve De Morbis Artificum Diatriba’da²⁵ bunları madenlerdeki çalışma koşulları ile ilişkilendirmiştir.

Onsekizinci yüzyılın ikinci yarısında Bohemya ve Moravya’da birçok fabrika açılmış, sanayinin gelişmesi ve işçi sınıfının öneminin artmasıyla sanayi işçilerinin sağlığına büyük önem verilmiştir. Çekoslovakya’nın da bir parçası olduğu Avusturya-Macaristan imparatorluğunda 1883 yılında fabrikaların tıbbi teftişi dahil, iş teftişini tanımlayan yasalar kabul edilmiş ve 1888 yılında sağlık sigortası yasası çıkmıştır. İlk işçi sigortası şirketleri bu dönemde kurulmuştur. Başlangıçta sunulan hizmetler esas olarak tıbbi hizmetlerdir, fakat bazı hekimler önleyici hizmetler de sunmuşlardır. Daha sonra Prag Üniversitesi’nde ilk işçi sağlığı profesörü olan Dr. J. Rambousek²⁶, Příbram²⁷ madenlerinde sigorta şirketi hekimi olarak çalışmış ve Çekoslovakya’da yayınlanan ilk işçi sağlığı kitabını yazmıştır⁴. İki paylaşım savaşı arasında (1918 – 1939) büyük fabrikalar, işçilerden gelen baskılar sonucu ya da kendiliklerinden kendi sağlık hizmetlerini kurmuşlardır.

Çekoslovakya’da işçi sağlığı, Profesör J. Teisinger²⁸ rehberliğinde 1931 yılında ayrı bir dal olarak gelişmeye başlamış, ilk işçi sağlığı merkezi Prag’da kurulmuştur. Merkez işçilerin muayenesi, meslek hastalıklarının tanısı, tedavisi ve izlemiyle görevlendirilmiştir. Kısa sürede hekimlerin esas olarak meslek hastalıklarının önlenmesi, tanısı ve tedavisiyle, sanayi hijyeni ve fizyolojisiyle uğraştığı diğer merkezler açılmıştır. İkinci paylaşım savaşı öncesi hizmetlerin yönetiminde ve tıbbi görevlilere verilen sorumluluklarda yapılan önemli değişiklikler sanayi sağlığı hizmetlerinde hatırı sayılır iyileşmelere yol açmıştır. Ancak en büyük değişiklikler ikinci paylaşım savaşı sonrasında, 1945 ve 1952 yılında gerçekleşmiş ve bütün sistem Sovyet sanayi sağlığı kavramına uygun olarak yeniden örgütlenmiştir.



Çekoslovakya'da işyerleri, karşılaşılan mesleki tehlikelere ve ekonomik önemlerine göre üç gruba ayrılmıştır. İlk grup madenleri, dökümhaneleri, kimya fabrikalarını, elektrik istasyonlarını, petrol sanayisini, demiryollarını ve atom santrallerini kapsar. İkinci grupta ağır mühendislik tesisleri ve üçüncü grupta diğer sanayiler vardır. Bu gruplardan her birinde işçi sağlığı hizmetleri birinciden üçüncüye yasal gereklilikler hafifletilerek örgütlendirir. Örneğin ilk grupta her 800 işçiye bir hekim gerekli iken, ikinci grupta 1200 ve üçüncü grupta 1600 kişiye bir hekim yeterli görülmektedir.

Çekoslovak İşçi Sağlığı Hizmetleri

Şu Birimlerden Oluşmuştur

A. İyileştirici Hizmetler:

1. Fabrika Sağlık İstasyonu: Bir hekim veya hemşirenin görevli olduğu, bölge hastanesi veya işçi sağlığı birimine bağlı çalışan en küçük birimdir.

2. Fabrika Ayaktan Hasta Bölümü (Ambulatoryum): işyeri hekimleri, hemşireler, diş hekimi, diş teknisyenleri, laborantlar ve genellikle dahiliye uzmanı, cerrah ve jinekologlardan oluşan bir ekibin görev aldığı polikliniklerdir.

3. Fabrika polikliniği: Büyük ambulatoryumlarıdır. Genellikle normal ambulatoryum ekibine ek olarak bir fizyoterapist, bir göz hekimi, bir KBB uzmanı, bir dermatolog, bir nörolog ve bir radyolog bulunur. Bazı poliklinikler fabrika hastaneleri içinde yer alırlar.

4. Fabrika hastaneleri: Bazı büyük tesislerin hastaneleri vardır ve bunlardan bir kısmı fabrika poliklinikleriyle yakın işbirliği içinde hizmet sunar, bazıları doğrudan fabrika poliklinik hizmeti de sunarlar.

5. Gece sanatoryumu: Büyük tesislerde ayaktan bakım hizmetlerini desteklemek amacıyla, özellikle sağlıkları bozulmuş fakat hala çalışabilen işçilere hizmet sunarlar. İşçilere sanatoryumda kaldıkları sürede yakın tıbbi gözetim, tedavi ve diyet uygulanır.

6. Fabrika kreşleri: 3 ay – 3 yaş grubu çocuklara hizmet sunar. En az 20 çocuk bulunan yerlerde kurulur.

7. Fabrika Ulusal Sağlık Enstitüleri: Büyük tesislerde şimdiye kadar sayılan ilk altı birimin bileşiminden oluşan kurumlardır.

B. Önleyici ve Koruyucu Hizmetler:

1. İşçi Sağlığı Birimi:

- Ayaktan hasta bakımı,
- İşçilerin işe giriş muayeneleri ile periyodik muayeneleri,
- Sağlık gözetimi, sağlık için potansiyel tehlikelerin izlemi,
- Yönetim ve sendikalarla birlikte işçilerin sağlığı ve ortam hijyeninin iyileştirilmesi amacıyla kapsamlı bir önlemler listesi hazırlamak,

2. Bölge SANEPİD istasyonlarının Sanayi Hijyeni bölümü: Hekimler ve işçi sağlığı ile ilgili alanlarda uzmanlar (kimyagerler, biyologlar, sanitasyon teknisyenleri vb) görev alırlar. Bölgedeki sanayi hijyeni sorunlarını araştırmalarını sağlayacak laboratuvarları vardır.

Tehlikeli işlerin yapıldığı işyerlerinin listesini tutmak ve bunları yakından izlemek

Meslek hastalıklarının kontrolünde diğer hizmetlerle işbirliği yapmak

Bölge SANEPİD ve sanayi hijyeni ve araştırmalarda görevli işyeri hekimleri için teknik rehberlik

3. Bölgesel Ulusal Sağlık Enstitüsü'nün İşçi Sağlığı Bölümü: Bölge SANEPİD istasyonlarının Sanayi Hijyeni bölümünü destekler.

- Meslek hastalıklarının tanısı, kaydedilmesi, tedavisi ve kontrolü,

- Çalışma kapasitesinin değerlendirilmesi

Bölgedeki sağlık kurumlarına konsültasyon hizmetleri,

- Epidemiyolojik araştırmalar,

- Yönetimler, sendikalar ve işçiler tıbbi hizmetlerin çalışmalarına yoğun olarak katılırlar. Bunların oluşturdukları ortak komitelerin ana kaygısı hastalıkların ve kazaların önlenmesidir. Sendikalar sosyal sigorta komiteleri yoluyla sağlık hizmetlerinin çalışmalarını izlerler; işçi sigortası temsilcileri hastanın iyi bir bakım aldığından ve tedavisine uyduğundan emin olmak için hasta işçilerle yakın ilişkidirler.

İşyeri Hekiminin İşlevleri

Sanayi sağlığı hizmetlerinin kilit figürü işyeri hekimidir. Bölge sağlık ocağı hekimi gibi devlet



görevlisi olup, işçilerin sağlığından ve hizmetlerin standardından sorumludur. Bir genel pratisyen ve bir sanayi hijyenistinin işlevlerini bir arada yürütür. Dahiliye, cerrahi ve hijyen konularına hakimdir ve dahiliye ve hijyen uzmanları ile iş kazaları için cerrahlarla birlikte çalışır. Görevleri üç ana grupta toplanabilir:

1. Önleyici ve Tıbbi:

- Kazalarda, zehirlenmelerde ve akut hastalıklarda ilk yardım,
- İşçilerin işe uygun olup olmadığını belirlemek
- Ayaktan hastaların tedavisi
- İşçilerin çalışma kapasitelerini değerlendirmek, sakatlanmaların kaydını tutmak, yönetim ve sendikalarla işbirliği içinde iş için yetersizlik nedenlerini araştırmak, morbidite ve kaza hızlarını azaltmak için önlemler önermek,
- İşçilerin sağlığını tıbbi muayenelerle kontrol etmek (işçinin işe uygunluğunun da değerlendirildiği işe giriş muayeneleri dahil),
- Tehlikeli işlerde çalışan işçilerin periyodik muayenelerini yapmak ve çalışma koşullarının işçilerin sağlığı üzerine etkilerini araştırmak,
- Düzenli olarak genç işçilerin, kadın işçilerin ve özellikle hamilelerin sağlıklarını kontrol etmek,
- Bakım önceliği olan işçileri izlemek ve hasta ya da sağlıkları iyi olmayan işçileri periyodik olarak muayene etmek,
- İşçilerin tıbbi kayıtlarını tutmak ve hastalanmaya yatkın işçileri düzenli olarak muayene etmek.

2. Sanitasyon ve Epidemiyolojik:

- İşyeri hekimi SANEPİD ile işbirliği içinde
- Düzenli olarak işyerini teftiş eder ve gerekli kayıtları tutar, hijyen ve güvenlik koşullarını iyileştirmek için önlemler önerir ve bunların yerine getirilmesini sağlar
 - Özellikle yeni işleklerin eklenmesi veya yeni üretim süreçlerinin uygulanmaya konması durumları olmak üzere yasal sağlık tedbirlerine uyulmasını sağlamak
 - epidemiyolojik tedbirlerin sanitasyon ve epidemiyoloji hizmetlerinin tavsiyelerine göre alınmasını sağlamak

3. Sağlık Eğitimi:

- Bu alandan sorumlu hekimin rehberliğinde sağlık eğitimi çalışmalarına katılmak.
- Gönüllülerin (özellikle Kızılhaç gönüllülerinin) çalışmalarına rehberlik etmek ve denetlemek, eğitimlerine destek vermek.
- Yeni işçilere hijyen ve güvenlik eğitimi vermek.

Kaynaklar

- Akalın, M.A. (2010). Toplumcu Tıp: Sovyetler Birliği Deneyimi. İstanbul: Yazılama Yayınları.
- Akalın, M.A. (2013). Toplumcu Tıbbı Giriş: Toplumcu Tıp Ders Notları. İstanbul: Yazılama Yayınları.
- Salimof, L. (2014). Azerbaycan ve Türkiye İş Sağlığı Güvenliği Karşılaştırması. A.Ü. SBE Çalışma Ekonomisi ve İlişkileri Bölümü AD. Yüksek Lisans Bitirme Projesi.

Dipnotlar

- Botkin Avrupa'da dönemin önde gelen bilim insanlarıyla (Claude Bernard ve Rudolf Virchow gibi) birlikte çalışmıştır.
- Çarlık Rusya'sında yetkileri oldukça sınırlı olan Meclis.
- 1957 yılında Sovyetler Birliği'nde sanayi üretimi 1917 yılına göre 40 kat artmıştır. 1929 yılında 10.9 milyon olan sigortalı işçi sayısı, 1932 yılında 22.6 milyona ve 1934 yılında 23.4 milyona yükselmiştir.
- Sovyet devrimi miladi takvimle 7 Kasım 1917 tarihinde gerçekleşmiştir.
- Çalışırken aldığı maaşı kesintisiz olarak almayı sürdürür.
- 1930 yılından sonra İkinci Paylaşım Savaşına dek geçen dönemde işsizlik sorunu tamamen ortadan kalkmıştır. Bu dönemde işsizlik ödeneği için ayrılan paylar diğer hizmetlere kullanılmıştır.
- Aynı yıllarda ABD'de koruyucu hizmetlere ayrılan pay yalnızca yüzde 3,5'dir.
- Sovyetler Birliği dünyada 8 saatlik iş gününü yasalaştıran ve uygulayan ilk ülkedir.
- Fabkom: fabrika komitesi ve Mestkom: yerel komite.
- Bu standartlar Birleşik Devletler'de 1937 yılında ve Almanya'da 1938 yılında kabul edilmiştir. İsveç, standartları 1969 yılında kabul etmiştir.
- Fabrika Sağlık İstasyonu (Zdravpunkt): Bir hekim veya hemşirenin görevli olduğu, bölge hastanesi veya işçi sağlığı birimine bağlı çalışan en küçük birimdir. SSCB'de 1956 yılında hekimlerin görev yaptığı 6.435, feldsherlerin görev yaptığı 13.564 fabrika sağlık istasyonu bulunmaktadır.
- 1935 yılında Sovyetler Birliği'ndeki meslek hastalıkları enstitülerinin sayısı 25'e ulaşmıştır.
- Mülkiyeti emekçilerde olan kooperatif
- İnsanların sağlık örgütüyle ilk temas noktaları. Bu kurumlarda genel olarak ayaktan tedavi hizmetleri ve



- bireylere ve çevreye yönelik koruyucu, önleyici hizmetler sunulur.
15. Profilaktoryumlar önleyici ve iyileştirici tıbbi hizmetlerin birlikte sunulduğu sağlık merkezleridir.
16. Feldsher terimi 15. yüzyıl Almanya'sında orduda görev yapan berber cerrahlardan köken almaktadır. Günümüzde Birleşik Devletler'deki hekim yardımcısı veya pratisyen hemşire kategorisine karşılık gelen bir sağlık emekçisidir. Bir hekim gözetiminde hekimlik işlevlerinin çoğunu üstlenir. Tarihte Avrupa ülkelerinde hekim açığını tamamlamak için kullanılmıştır. Teknik olarak hemşire ile hekim arasında bir kategoridir. Genel tıp, hijyen ve laboratuvar feldsherleri vardır. Ebe feldsherler, gebe evlerinde görev alırlar. Feldsher eğitimi yarım zamanlı (3 yıl 10 ay) veya tam zamanlı (2,5 yıl) alınabilir. Feldsherler tek başlarına (hekim gözetimi olmadan) ilk yardım uygulamaya ve basit sağlık sorunlarıyla ilgilenmeye yetkilidirler.
17. Gece sanatoryumu Sovyetler Birliği'ne özgü bir sağlık kurumudur. Hastaneye yatacak kadar hasta olmayan fakat tıbbi gözetim gerektiren hastalar kabul edilir. Gündüz işyerinde çalışan işçiler, geceleyin bu sanatoryumlarda tedavilerini sürdürürler. Burada ev ortamında veya dışarıda sağlanması güç olan özel diyetler sunulur. Vakaya göre hidroterapi, masaj gibi uygulamalardan da yararlanılır. Gece sanatoryumları hastaların uzun süre hastanede yatmak istemedikleri psöriasis (sedef hastalığı) gibi hastalıkların tedavisinde çok kullanılır.
18. Makalenin yayınlandığı dönemde SSCB nüfusu ABD nüfusundan %18 kadar daha fazladır.
19. SANEPİD istasyonları Sovyet çevre sağlığı sisteminin belkemiğidir. 1975 yılında Sovyetler Birliği'nde 5.500 kadar SANEPİD istasyonu görev yapmaktadır.
20. Makul Azami Konsantrasyon (MAK), atmosfer kirleticilerin günde 8 saat maruz kalmak suretiyle emekçilerin sağlıklarına zararlı etkisi olmadığı kabul edilen en yüksek konsantrasyonudur (Maximum Allowable Concentration).
21. Yazar, gezileri sırasında yalnızca birkaç fabrikayı ziyaret edebildiklerinden, Sovyet standartlarının uygulandığı izlem aygıtlarının kalitesi ve varlığını ilk elden gözleyemediklerini belirtmektedir.
22. Bu müfettişler maaşlarını sendikalardan almaktadır.
23. Jihlava, bugün Orta-Güney Çek Cumhuriyeti'nde, Bohemya – Moravya yaylalarında, Jihlava nehri yanında bir şehirdir. 1240'dan itibaren gümüş madenleriyle ünlene kentte 1260 yılında kabul edilen madencilik yasası daha sonra başka ülkelere örnek olmuştur.
24. Bugün Jáchymov adıyla Çekoslovakya sınırları içinde kalan bir maden (gümüş madeni) kasabası.
25. 1713 yılında Latince olarak yayınlanmıştır.
26. Dr. J. Rambousek (1874 – 1917) fabrika hijyeni alanında Avrupa'nın önde gelen figürlerinden biridir. Gewerbliche Vergiftungen adlı kitabı 1913 yılında İngilizce'ye (Industrial Poisoning from Fumes, Gases, and Poisons of Manufacturing Processes) çevrilmiştir.
27. Orta Bohemya'da bir şehir.
28. 1902 yılında Prag'da doğmuştur. 1932 yılında Çekoslovakya'da ilk Meslek Hastalıkları Merkezi'ni kuran Teisinger, hekimlik yaşamını meslek hastalıkları ve sanayi toksikolojisine adanmıştır. 1948 yılında İşçi Sağlığı Birliği'ni kuran Teisinger, hekimlerin yanında toksikolog, biyokimyacı, ergonomist, iş fizyoloğu ve diğer teknik mesleklerden uzmanlarla birlikte disiplinler-arası bir nitelikte olan İşçi Sağlığı isimli bir dergi yayınlamaya başlamıştır. 1952 yılında Sanayi Hijyeni ve Meslek Hastalıkları Enstitüsü'nü kuran Teisinger, 1970'lerde işçi sağlığına katkıları nedeniyle Amerika ve Avrupa'da birçok ödül kazanmıştır.●



İŞİN CİNAYETİ OLUR MU?

Ramazan TÜRKMEN

Dr. Gültekin AKARCA

Wilhelm Wolff Toplum Araştırmaları Derneği

Sınıf mücadelesinde işçi sınıfının temel sorunlarından bir tanesi kendi dilini kullanmakta gösterdiği zaafiyettir. Sınıf mücadelesi üç alanda yürür: Ekonomik, politik ve ideolojik. Bu üç alan aynı zamanda bize mücadelenin düzeylerini de gösterir. Her mücadele bir diğerini mayalar. Sınıfın farklı örgütlenmelerinde farklı mücadele alanları öne çıksa da bu üç alanın diyalektik birliği sağlanmaksızın mücadelede kazanım elde etmek, elde edilen kazanımları süreğen kılmak mümkün değildir. İşçi sınıfının dilinin, sermayenin dilinden ayrıştırılması/arındırılması meselesi, ideolojik düzeyde yürütülen mücadelenin özellikle günümüz şartlarında en önemli konularından birisidir. Marx, Alman İdeolojisi'nde şöyle demişti: *"Egemen sınıfın düşünceleri, bütün çağlarda, egemen düşüncelerdir, başka bir deyişle, toplumun egemen maddi gücü olan sınıf, aynı zamanda egemen zihinsel güctür. Maddi üretim araçlarını elinde bulunduran sınıf, aynı zamanda, zihinsel üretimin araçlarını da emrinde bulundurur, bunlar o kadar birbirinin içine girmiş durumdadırlar ki, kendilerine zihinsel üretim araçları verilmeyenlerin düşünceleri de aynı zamanda bu egemen sınıfa bağımlıdır. Egemen düşünceler, egemen maddi ilişkilerin fikrîsel ifadesinden başka bir şey değildir, egemen düşünceler, fikirler biçiminde kavranan maddi, egemen ilişkilerdir, şu halde bir sınıfı egemen sınıf yapan ilişkilerin ifadesidirler; başka bir deyişle, bu düşünceler, onun egemenliğinin fikirleridirler."* (abç)"¹

Egemen düşünceler, egemen maddi ilişkilerin ifadesinden başka bir şey değilse, bizatihi dilin kendisi de egemen sınıfın dilidir. Sınıflı toplumlarda dilin kendisi de sınıfsaldır. Gündelik ilişkilerinde tüm toplum egemen sınıfın diliyle konuşur, egemen sınıfın diliyle düşünür. Bu dil kapitalizmde sermayenin dilidir. Eğer böyle ise işçi sınıfı da gerçeğe mahkum görünmektedir. Yani işçi sınıfı da sermayenin diliyle konuşmaktadır. O halde sermayenin diliyle düşünen, sermayenin diliyle konuşan

bir sınıftan, sınıf savaşında özne olması nasıl beklebilir? Bu soru sınıf mücadelesinin yönünü belirler. İşçi sınıfı da tıpkı sermaye sınıfı burjuvazi gibi, kapitalist üretim ilişkilerinin, yani mülkiyet ilişkilerinin sonucudur. Bu nedenle kapitalizme özgü bir sınıftır. Kapitalist üretim tarzından önce yoktur, sonra da olmayacaktır. Bu nedenle, kendi varlığının inkarı bilinciyle hareket etmeyen işçi sınıfının sınıfsal mücadelesi, kapitalist üretim tarzının sınırlarını aşamaz. Bu sınırları aşmanın yegane koşulu, mülkiyet ilişkilerini sorgulayan, burjuvazinin elinde özelleşmiş toplumsal servetin toplumsallaştırılmasını amaçlayan bilincin ve dilin işçi sınıfı tarafından sahiplenilmesidir. Bu bilinç ve dil, kapitalist üretim ilişkilerinin dışında, Marx'ın tarih biliminin geliştirilmesi ve işçi sınıfına taşınması aracılığı ile var olabilir. Lenin'in parti öğretisi bu nedenle bir örgütlenme modeli olmanın çok ötesinde önemlidir. Çünkü bu öğreti, egemenlerin bilincini üreten egemen üretim ilişkilerinin dışında bir alanda örgütlenme fikrine sahiptir. Marx'ın biliminin şimdiye değin üretilmiş en gelişkin pratik/politik tercümesidir. Profesyonel devrimci tanımı, sıkça yanlış anlaşıldığı gibi, maaşlı parti görevlilerini değil kapitalist üretim ilişkilerinin dışında konumlanmış işçi sınıfının kurmay heyetini imler. Aynı zamanda bu öğreti bize egemen üretim ilişkilerinin dışında bir ilişki bütününe sahip olmadıkça, egemenlerin dilinin ve aklının tuzaklarına açık olduğumuzu da anlatır.

Marx, Kapital'in ilk cümlesinde şöyle söyler: *"Kapitalist üretim tarzının egemen olduğu toplumların zenginliği, 'muazzam bir meta birikimi' olarak kendini gösterir, Bunun birimi tek bir metadır."*² Metanın genel tahlili ile birlikte emek-gücünün de bir meta olduğunu öğreniriz. Özel bir meta, ama yine de bir meta. Kapitalist üretim ilişkilerinde tüm toplum birbiriyle meta sahipleri kimliği ile ilişkiye girer. Bu meta sahipliğinin hukuksal ifadesi, vatandaş/yurttaşdır. Bu haliyle tüm meta sahipleri



kapitalist hukuk karşısında eşitlenmiş (!) olur. Her meta sahibi bir diğerinden meta sahibi kimliğinin getirdiği hakların tanınmasını ister. Bu haklar, kaynağını, eşit değerdeki metaların eşit değerdeki metalarla değişilmesi yasasından, yani değer yasasından alır. İşçi için de kapitalist bir özne olarak, aynı durum geçerlidir. O da herhangi bir meta sahibi gibi kapitaliste sattığı, yani pazarda değişime sunduğu metasının değerinin verilmesini ister. Emek-gücünün değerinden daha düşük ücret ile çalıştırılması, daha uzun çalıştırması, emek-gücünün üretim sürecinde sözleşmeye aykırı kullanımı vb, değer yasasının ihlali anlamına gelir. Bu ihlal durumu, meta ilişkilerinin genel ve yerleşik olduğu bir toplumda, toplumun geriye kalanı tarafından haklı ve meşru görülen bir tepkiyle karşılaşır. İşçi sınıfının, değer yasası ihlal edildiğinde her karşı çıkışı, her isyanı, diğer meta sahipleri gibi kaynağını mülkiyet ilişkilerinden alan, sistem içi bir tepkidir. Bu tepkinin üzerinde yükseldiği bilinç sadece egemen üretim ilişkilerinden kaynağını alan meta sahibi olma bilincidir. Yükselen öfke adaletsizliğedir. Adalet talebi, eşitlik talebidir. İşçi şöyle söyler: “Ben de herkes gibi bir yurttaşım. Biricik metamı, emek-gücümü pazarda kapitaliste bir sözleşme ile sattım. Ancak kapitalist, sözleşme şartlarına aykırı olarak, biricik metam olan emek-gücümü, benim iradem hilafına, sözleşme şartlarına aykırı bir biçimde, satmış olduğum kısmın ötesine geçerek tüketmektedir. Ey yurttaşlar, ey diğer meta üreticilerinden oluşan toplum ve onların temsilcisi olan devlet, ben sözleşme şartlarının sağlanmasını istiyorum, adalet istiyorum.” Burada konuşan işçi, tüm toplum ve hukuk nezdinde meşru bir talepte bulunmaktadır. Çünkü toplum ve hukuk, karşısında, sömürü çarkları altında ezilen bir işçi değil, hakları gasp edilmiş bir meta sahibi, bir yurttaş görmektedir. Çılgının olanca yakıcılığına, acının büyüklüğüne, sözleşmeyi ihlal eden kapitalistin pervasızlığına karşın yükselen ses ve onun dile getirdiği talep, mülkiyet ilişkilerinden doğan hakların teslim edilmesinden başka bir şey istememektedir. Ve “eşit haklar arasında son sözü kuvvet söyler”.³ İşçi ile kapitalistin karşı karşıya geldiği bu sınıfsal çatışma hali, kaynağını kapitalist mülkiyet ilişkilerinden alan, çözümünü sistemin sınırlarını aşmayan bir çatışma halidir. Konuşulan dil, kapitalist mülkiyet ilişkilerinin dilidir. İşçi bu dil ile

konuştugu için haklı ve meşru kabul edilmektedir. Ancak emek ile sermayenin karşı karşıya geldiği her durum yeni bir bilinç düzeyine vasat hazırlar.

Ne zaman ki işçi, yurttaş kimliğinden sıyrılır ve “Herşeyi üreten benim. Tükettiğiniz herşeyi, tükettiğiniz metaları üreten üretim araçlarını, üretim araçlarını üreten üretim araçlarını, üretim araçlarının üretilebilme bilgisini, herşeyi, tüm dünyayı ben üretiyorum. Bu nedenle ben ürettiğim herşeyi istiyorum” der; işte o zaman, bir anda dil, mevcut mülkiyet ilişkilerinin dışına çıkar. Yurttaş işçinin dili, yerini sermaye sınıfı karşısında konumlanmış, komünist işçinin diline bırakır. Şimdi bu dil artık ne burjuva hukuk ne de sermaye nezdinde meşru bir dildir. Ancak işçi sınıfının gerçek ve devrimci dili budur. Bu dil sermaye karşısına emeği, burjuvazi karşısına işçi sınıfını konumlandırır. İşçi sınıfını her koşul altında taraf olmaya çağırır. Bunun tersi de geçerlidir. İşçi sınıfını taraf olmaya çağıran dil, işçi sınıfının dilidir.

Mütercim ve Tercümanlar ve Sınıfın Dili

İstanbul İşçi Sağlığı ve Güvenliği Meclisi, emek yağmasına dair az sayıda mevziden bir tanesidir. Meclis, işçi sınıfının gündeminin oluşturulması doğrultusunda özel bir konuma sahiptir. Ulaşmış olduğu bu konum, işçi sağlığı ve güvenliği konusuna, güncel kaygıların ötesinde, daha genel bakmasını zorunlu kılmış görünüyor. Bir süredir iş veya işçi sağlığı, iş veya işçi cinayeti başlıklarında, kavramları ortaklaştırmak hedefli bir tartışma yürütülüyor. Her ne kadar meclis çevresinde yürütülen tartışmalar, başlangıç itibarıyla, mütercim, tercümanlar arası bir çeviri sorunu gibi başlamış olsa da, Murat Çakır ve Emre Gürcanlı’nın müdahaleleriyle daha gerçek bir mecraya kavuşmuş bulunuyor. Devam eden bu tartışmada bu makalenin yazarlarından Ramazan Türkmen tarafından kaleme alınan Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi’nin (MSG) 53. sayısındaki “İşçi Cinayetlerinin Politik Ekonomisi”⁴ başlıklı yazı, Emre Gürcanlı imzalı “İş Cinayetleri mi İşçi Cinayetleri mi?” adlı yazısında konu edilmiş; benzer biçimde Murat Çakır’ın bir yazısında da yazının bazı tespitlerine eleştiri getirilmiştir.⁵ Bu can yakıcı konuda yapılan her eleştiri anlamlı ve önemlidir. Her iki yazarın da tartışmayı



ele alış biçimi Marksist referanslarla konuyu ele almayı olanaklı kılmaktadır; çünkü her iki yazar da işçi cinayetlerinin bir sistem sorunu olduğu önermesine sahip çıkmaktadır. Mesele hangi kavramsallaştırmanın bu tespiti ifade edebileceğinde düğümlenmektedir. Her ne kadar tartışma ortak referanslarla yürütülmeyi olanaklı kılsa da bu, her iki yazarla aynı düşündüğümüz anlamına gelmiyor. Ortak niyetler, ortak hedefler ve işçi sınıfından yana tutum alışımızdan bağımsız olarak, henüz işçi sınıfının dilini konuşma konusunda ortaklaşmadığımız bir gerçek. Ancak sınıfın dili konusunda ortaklaştıracak bir bilimi kabul ettiğimiz düşüncesi, işimizi kolaylaştırıyor. Bu nedenle Marksizme referansla yürütülecek bir tartışmanın ilerletici olacağı kanaatindeyiz. Bu önemlidir. Çünkü bir referans noktası saptamak, alana ortak kavramlar önermeyi mümkün kılabilir. Sınıflı bir toplumda her ortaklaşma, aynı zamanda bir ayrışmayı da içerisinde taşır. İşte bu ortaklaşma ya da ayrışmayı olanaklı kılan şey, işçi sınıfının bilimidir. Bu ayrışmayı gerçekleştirebilmek için yapılması gereken en son şey, dili, üretim ilişkilerinden bağımsız, kendinde şey olarak ele almaktır. Bu nedenle Emre Gürcanlı'nın bize sunduğu, bir kavramın 1) yerleşik olması, 2) anlaşılır olması ve 3) kapsayıcı olması kalıbı üzerinden ilerlemek mümkün değildir. Çünkü bu kalıp önsel olarak bize sunulanı veri alır. Aslolan ise bize sunulanın reddini sağlamaktır. Tıpkı kaza ve cinayet söyleminin değişiminde olduğu gibi. Bu nedenle Emre Gürcanlı bu kalıbı önerirken ne kadar yanlış bir yerde duruyorsa; bu önerinin peşi sıra ifade ettiği "*Kuşkusuz kullandığımız dilin ve kavramların sınıfsal olmasından söz etmek bile gereksiz, biz sınıflı bir toplumda işçi sınıfının dilini egemen dil haline getirmek ve/veya egemen dile 'dayatmak' zorundayız, bu da bir mücadele alanıdır.*"⁶ derken, o kadar doğru bir yerde durmaktadır. Bu dayatma sayesinde bir kavram yerleşik, anlaşılır ve kapsayıcı hale gelir. Bu üç özellik bize çıkış noktasını değil, sonuç noktasını gösterir. Öyle ise bir kavrama dair tercihimizi nasıl kullanmalıyız? "Mücadele nasılsa kendi dilini yaratır, bizim görevimiz sınıfın mücadelesini örgütlemektir" diyerek mi? yoksa bilime başvurarak mı? Biliyoruz ki sınıfın kendiliğinden bilinci ile kendisi için bilinci arasında büyük bir fark vardır. İşçi sınıfı ekonomik mücadelesi ile ancak sömürüyü sınır-

landırma (emek gücünü elde edebildiği en yüksek değerden gerçekleştirme) talebini yükseltirken, sömürünün ortadan kaldırılması talebi, mülkiyet ilişkilerinin aşılmasını, bu da işçi sınıfının iktidarını gerektirir. Dil eğer bilincin aracıysa, işçi sınıfının mücadelesinin düzeyi aynı zamanda bilincinin düzeyini de gösterecektir. Bu nedenle mücadele kendi dilini yaratır söylemi, kendiliğindenci bir düşünce tarzının ürünü olabilir ve reddedilmesi gerekir.

İş ve Kapitalizm

Her iki yazar da, iş cinayetleri kavramının kullanımında ortaklaşmayı önerirken, vurguyu işin kapitalist niteliğine yapmaktadır. Murat Çakır "*Zira 'iş cinayeti' kavramında kullandığımız 'iş'teki kastedilen apaçık ki 'kapitalist iş'tir. Hedef alınan kapitalist sistemdir.*" derken, Emre Gürcanlı "*Zira iş cinayeti dediğimizde de aynı iş güvenliği kavramını açıklarken olduğu gibi, işçiye, işçinin korunmasına değil, kapitalist işin doğasından dolayı işçilerin katledilmesine odaklanmış oluyoruz.*"⁷ demektedir. Önerme, iş kavramının niteliğine yani **kapitalist** işe gönderme yaparak geliştirildiğine göre, öncelikle bu konuyu tartışmak gerekir.

Marx, Kapital'in Birinci cildinde şöyle söylüyor: "*Emek-sürecinin basit öğeleri şunlardır: 1. İnsanın kişisel etkinliği, yani işin kendisi; 2. işin konusu ve 3. İşin araçları.*"⁸ Buradan da anlaşılacağı üzere kişisel etkinliği gerçekleştirecek olan insan, emekçidir. **Emekçinin işin araçları ile işin konusu üzerinde gerçekleştireceği etkinliğe iş denir.** Bu tanım geneldir. Yani bize işin kapitalist niteliğini söylemez. İşin niteliğini anlayabilmemiz için, etkinliği gerçekleştiren öznenin yani emekçinin, işin konusu ve işin araçlarıyla kurduğu ilişkiye bakmamız gerekir. İşin konusu ve araçlarıyla kurulan ilişkiden kasıt, emekçinin, işin konusu üzerinde, işin araçlarıyla, hangi organizasyona uygun olarak faaliyette bulunacağı değil, mülkiyet ilişkisidir. Bu ayrım kavramsallaştırmada yazarlarla ayrı düşüşümüzün temel noktasıdır. Sorunu işin organizasyonunun kapitalist niteliğine bağlayarak tanım geliştiriyorsanız iş cinayeti, yok sorun mülkiyet ilişkilerinden kaynaklanmaktadır diyorsanız işçi cinayeti kavramını kullanırsınız. Sanki aslında aynı şeyden bahsediyormuşuz gibi bir algının oluştuğu ve meselenin ayrıntı bir konu üzerinde yürütülen



tartışma çevresinde yürütüldüğü düşünülüyorsa bildik özdeyişi tekrarlamak faydalı olur: Şeytan ayrıntıda gizlidir.

Eğer emekçinin kendisi işin konusu ve araçlarıyla birlikte mülk ediniliyorsa, bu üretim ilişkisi bize köleliği anlatır. Eğer emekçi, üretimin konusu ve araçlarıyla bağımlı bir ilişki kurmuşsa, bu üretim ilişkisi bize feodalizmi; eğer emekçi işin konusu ve araçlarından kopartılmış, ilişki sadece sermaye dolayımı ile kurulabiliyorsa bu bize kapitalist üretim ilişkilerini anlatır. Öyle ise işin doğasını belirleyen unsur mülkiyet ilişkileridir. Bizler işin doğası dediğimizde kendinde bir şeyden bahsetmeyiz; tam tersine belirlenen bir ilişkiden söz ediyoruz demektir. Ekonomi Politigin Eleştirisine Katkı'nın, Marksist literatürle tanışık, herkesçe malum önsözünde Marx, *"Varlıklarının toplumsal üretiminde, insanlar, aralarında, zorunlu, kendi iradelerine bağlı olmayan belirli ilişkiler kurarlar; bu üretim ilişkileri, onların maddi üretici güçlerinin belirli bir gelişme derecesine tekabül eder... Gelişmelerinin belli bir aşamasında, toplumun maddi üretici güçleri, o zamana kadar içinde hareket ettikleri mevcut üretim ilişkilerine ya da, bunların hukuki ifadesinden başka bir şey olmayan, mülkiyet ilişkilerine ters düşerler"*⁹ der. Kapitalizm bir üretim tarzıysa, yani üretici güçlerin belirli bir gelişme düzeyine tekabül eden bir ilişki (yani mülkiyet ilişkisi) biçimi ise, kapitalist iş dediğimiz şey de insanın, işin konusu üzerinde, işin araçlarıyla belirli bir mülkiyet ilişkisine bağlı olarak gerçekleştirdiği etkinliğidir. Ona kapitalist niteliğini veren mülkiyet ilişkileridir. Yani üretim araçlarına kimlerin sahip olduğu, kimlerin bu koşullardan yoksun oldukları için emek-güçlerini satmak zorunda olduklarıdır. Emre Gürcanlı bir yazısında şöyle diyor: *"Kapitalist üretimin temel belirleyeni sermaye birikimi ve bunun biricik yolu artı değer sömürüsüdür. Artı değer sömürüsünü artırmak için ise sermaye sınıfı iki şeyi yapar, kimi zaman zorla, kimi zaman rızayla; mutlak artı değeri artırma (çalışma süresini uzatma) ve göreceli artı değeri artırma (üretim hızını artırma, emek sürecini yoğunlaştırma). Ve tüm bunları gerçekleştirirken kullandığı teknoloji de 'taraflıdır' (abç). Teknolojik pratikler de, denetim ve yönetim mekanizmaları da 'taraflıdır', işin özü teknoloji, üretim yöntemleri, yönetim ve denetim mekanizmaları sermaye sınıfı tarafından seçilir ve belirle-*

*nir."*¹⁰ Öncelikle yukarıdaki satırlarda yer alan maddi bir hatayı düzeltmek gerekir. Emegin yoğunluğunu artırma, göreceli artı-değeri artırmanın bir yolu değildir. Emegin yoğunluğunun artışı, bir işgününün içindeki gözeneklerin azaltılması metaforuyla anlatılır ve işgününün uzatılmasında olduğu gibi yeni değer üretilen mutlak artı-değeri artırmanın bir yoludur. Neyse...Bu yanlış, dikkatli bir "yeniden Kapital okumasıyla" giderilebilir. Gürcanlı'nın sözlerinde asıl tartışmamız gereken şey 'teknolojinin tarafı olduğu' önermesidir. Konu hakkında ilerleyebilmek için Marx'tan aktaracağımız aşağıdaki uzun alıntı ön açıcı olabilir. Tartışma şudur: İşçileri kim işsiz bırakıyor? Çünkü manifaktür döneminden makineli üretime geçilmiş; artan emek üretkenliği, yani daha az sayıda işçinin daha fazla miktarda sermayeyi harekete geçirmesi olanaklı hale gelmiş ve sonuç olarak işçiler yığınlar halinde işsizliğin pençesinde telef olmaktadır. Yani soruyu güncel tartışmamıza uyarlısak biz buna 'işçileri kim öldürüyor?' diyebiliriz. Kapital'de tartışma şöyle ele alınıyor: *'Kuşku götürmeyen bir gerçektir ki, yalnızca makine, işçileri, gerekli geçim araçlarından "azat etmekte" sorumlu değildir. Girdiği sanayi kollarında üretimi ucuzlatır ve artırır, ama başlangıçta, diğer sanayilerde üretilen geçim araçlarının kitlesinde bir değişiklik yapmaz. Böylece, makinenin sanayiye girmesiyle, işlerinden edilen işçiler için toplumun sahip olduğu gerekli geçim araçları eskisinden daha fazla değilse, eskisi kadardır. Yıllık üretimin, işçi olmayanlar tarafından telef edilen büyük bir kısmı, bunun dışındadır. Ve işte bizim savunucularımızın dayandıkları nokta budur! Makinenin kapitalist kullanımından ayrılmaz çelişki ve uzlaşmaz karşıtlıklar, makineden değil, ama aslında makinelerin kapitalist biçimde kullanımından doğduklarından ötürü, mevcut değildir diyorlar! İşte bu yüzden, makine tek başına alındığında çalışma saatlerini kısalttığı halde, sermayenin hizmetine girdiği zaman bunu uzatmakta; ve gene kendi başına, çalışmayı hafiflettiği halde, sermaye tarafından kullanıldığı zaman, işin yoğunluğunu artırmaktadır; kendi başına, o, insanın doğa üzerindeki zaferi olduğu halde, sermayenin elinde, insanları bu kuvvetlerin kölesi haline getirmektedir; kendi başına, üreticilerin servetini artırdığı halde, sermayenin elinde bunları sefilileştirmektedir - bütün bu ve öteki*



nedenlerle, burjuva iktisatçılar kendilerinde varolmadıklarını, ve öyleyse teorik varoluşlarının da olmadığını rahatlıkla öne sürebiliyorlar. Böylece, o, kendisini, kafa yormaktan kurtardığı gibi, üstelik kendi karşıtının üstü kapalı olarak, makinenin kapitalist kullanımına değil de, bizzat makineye karşı çıkacak kadar aptal olduğunu söyler”¹¹ Gürcanlı’nın ‘ama benim söylemek istediğim bu değil, ben teknolojinin değil, teknolojik tercihlerin tarafı olduğundan söz ediyorum’ diye söylendiğini duyar gibiyim. Marx, konunun devamında dönemin meşhur canisi Bill Sikes’in savunmasındaki akıl yürütmeyi, anlamamızı kolaylaştırmak için aktarır. “Sayın jüri üyeleri, bu gezginci tüccarların gırtlığı kuşkusuz kesilmiş. Ama kabahat bende değil, bıçakta. Böyle arızı münasebetsizlikler oluyor diye, bıçağın kullanılmasını büsbütün ortadan kaldıralım mı yani? Düşünün bir kez! Bıçaksız tarım da, ticaret de olur muydu? Bıçak, anatomide meşhur bir araç olduğu gibi, cerrahlıkta da sağlığa yararlı değil midir? Ayrıca ziyafet masalarının da gönüllü bir yardımcısı değil midir? Eğer bıçağı ortadan kaldırırsanız...bizi barbarlığın uçurumlarına fırlatıp atmış olursunuz.”¹² ‘Gürcanlı bize Bill Sikes’i dinlemiş ve hak vermiş bir sosyolog edasıyla seslenir. ‘Evet, evet, cinayetlerin sebebi bıçaktır. Bütün cinayetler bu keskin bıçaklar nedeniyle işlenmektedir. Bu bıçaklar bir an önce toplatılıp yerine cani ve katillerin kör bıçaklar kullanmaları sağlanmalıdır.’

Muhtemelen Bill Sikes’in savunmasına jürinin tek bir üyesi ikna olmamıştır. Ancak mesele kapitalizm olunca cinayetleri önlemek için katillere kör bıçak tavsiye edenler çoğalır. Unutulan şey, katil öldürecekse, ister planlı, isterse onu tahrik ettiğini iddia ettiği güdülerin esaretinde olsun, cinayet işleyecek bir silah mutlaka bulur. Bu silah kör bıçak bile olsa.

Kör Bıçak Önergeleri

“Yeterli işçi sağlığı ve iş güvenliği önlemleri alınsa”, “işçiler dikkatli olsa”, “şu kişisel koruyucuları kullansa işçiler”, “devlet adam gibi denetlese”, “İSG kültürü yerleşse”, “yasal mevzuat adam gibi uygulansa” vs. vs. Evet bunlar yapılsa, ölümler, meslek hastalıkları azalır, daha az işçi sakatlanır, daha az işçi hasta olur. Ama “daha az”... Yine işçiler ölecek, sakat kalacak, hastalanacaktır...

Çünkü yukarıdaki yapılsa, edilse diye biten önerilerin hepsi, işyerine odaklanan, teknik bir bakış açısını yansıtmaktadır. Halbuki, iş cinayetlerinin (kaza ve meslek hastalıkları sonucu ölüm, yaralanma ve hastalıkların) nedenini aramak için, biraz dışarıya çıkmak, bakış açımızı işyerlerinin hem dışına, hem de üretim süreçlerinin en temel çarklarının en dip noktalarına sokmamız gerekiyor.”¹³

Yukarıdaki cümleler yazarın ‘teknoloji taraflıdır’ cümlesinden önce yazdığı pasajdan alınmıştır. Bunları söyleyen yazarın teknisizm batağına nasıl sürüklendiğini anlamakta zorlanabiliriz. Ancak yazarın baktığı, üretim süreçlerinin en temel çarklarının en dip noktalarında gördüğü şey, üretim ilişkileri yani mülkiyet ilişkileri değildir. Onun görebildiği tek şey, kar güdüsüyle hareket eden kapitalistin tercihlerine bağlı olarak şekillenen üretme biçimleridir. Sorun böyle ele alınınca, kar güdüsü (bu daha sonra aşırı kar güdüsü olarak sunulur) ortadan kalkmadığı sürece üretim sürecinde ortaya çıkan riskler ortadan kalkmaz. Yani ‘iş cinayetleri’ ve işçi sağlığı sorunları çözülmez. Meselenin özünde kapitalistin kar arayışı nedeniyle ortaya çıkan risk durumu vardır. Kar güdüsü ortadan kalkmadığı, yani kapitalizm ortadan kalkmadığı sürece riskler de ortadan kalkmaz ve bu nedenle ‘iş cinayetleri’ ve işçi sağlığı sorunu kapitalizm şartlarında çözülmez. İşte bize sunulan derin analizin özeti bu kadardır. Sorun böyle ele alınınca çözüm tedrici bir biçim alır. Riskler ortadan kaldırılamıyorsa, azaltılmalıdır. Yani üretme biçimlerinin değişimi için mücadele edilmelidir. Sonuç olarak işçi sınıfına hiçbir geçerliliği olmayan şu fantastik önermeler bir program olarak sunulur. Şimdi bu önermelerin her birisinin içeriğini farklı bir okumayla anlamaya çalışalım.

“1. Tehlikeli işler, prosesler! Bazı işler temelden yanlıştır ve tamamen ortadan kaldırılmalıdır, örneğin Kot taşıma insanlık için zorunlu bir iş midir? Yanıtımız hayır!”¹⁴

Kapitalizm sınıflı bir toplumdur. Herhangi bir sınıflı toplumda insanlık gibi genel bir paydadan söz edilemez. Kapitalist bir toplumda insanlık kavramı da tıpkı yurttaş, vatandaş gibi tek ortak paydası meta sahipliği olan, tüm sınıf çatışmalarının maskelendiği burjuva bir kavramdır. Öyle ise ‘insanlık için zorunlu bir iş’ tanımı eğer sınıfsız bir



toplumda yaşamıyorsak, alanlarda haykırılan 'insanlık onuru' kadar boş bir tanımdır. Bu yaklaşım referansını işçi sınıfının biliminden değil, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nden alır. Fransız devriminin aydınlanmacı eşitlik, özgürlük, mülkiyet ve Bentham¹⁵ ilkelerinden bir adım ileri gitmez. Marx Kapital'de bu dört ilkenin iç yüzünü göstereli çok oluyor.

Kapitalist toplumda üretimin yegâne amacı kardır. Bir kapitalistin temel güdüsü başlangıçta sahip olduğu değerden daha büyük bir değere ulaşmaktır (P-P'). İlk yatırılan paradan fazlalığı ifade eden P' ($P' = P + \Delta p$) nin hangi metanın üretiminden veya dolaşımından geldiğinin kapitalist açısından hiçbir önemi yoktur. Onu, ürettiği metanın kullanım değeri (yani yararlılığı) bir gram dahi ilgilendirmez. Bir metada kullanım değerinin işlevi, değişim değerinin (o metanın üretimi için gerekli ortalama toplumsal emek zamanı) taşıyıcısı olmasıdır. Eğer bir metadan, yani değişim için üretilmiş bir kullanım değerinden söz ediyorsak, burada yararlılığın tek ölçütü o metanın toplum tarafından talep ediliyor olmasıdır. Bu nedenle kapitalistlere kot taşılama işinin insanlık için zorunlu bir üretim olmadığı ve kaldırılması gerektiğini söylediğinizde size dönüp bunu müşterilere anlatmanız gerektiğini söylerler: 'Madem zorunlu değil, onlar bu ürünü almaktan vazgeçerlerse zaten biz de üretmeyiz'. Sonuç olarak iş dönüp dolaşıp, tüketicilere dönük tanıtım kampanyaları örgütlemeye, 'tüketici farkındalığını'(!) geliştirmeye varır. Oysaki mesele, kot taşılama işçilerinin bu işi yapmak zorunda olmasından kaynaklanmaktadır. Onların neden ölümü göze alarak bu işte çalıştıklarını sorguladığımızda, çözümün, işyerinin tanzimi veya yasaklanması ile ilgili olmadığını da anlarız. Katliamdan kurtulan maden işçilerinden birisi sanırım şöyle demişti: 'Yukarıda açlık kesin, aşağıda ise ölüm bir olasılık'. İşçileri sonuçlarını bildikleri bir işe mahkûm kılan şey, emek arzı ile talebi arasındaki dengesizliktir. Yani yedek sanayi ordusunun büyüklüğüdür. İşçi sınıfının, yedek sanayi ordusunun büyüklüğünü azaltmaya yönelik her mücadelesi, işçi sınıfını emeğin yağma edildiği üretim alanlarından uzaklaşmaya, sonuç olarak bu durum da ya bu üretim alanlarının ıslahına, ya da tümüyle karlı alanlar olmaktan çıkmasına yol açar. Yedek sanayi ordusunu küçültecek tek talep, iş gününün

kısaltılması talebidir. Ve bu talep, işçi sınıfının sistem içi mücadelesinin nirengi noktasıdır. Sadece "sistem içi" mücadelesinin nirengi noktasıdır; çünkü, işçi sınıfını emek gücünü satmaya zorunlu kılan üretim araçlarından ve tüketim mallarından yoksun olması gerçeği değişmedikçe, emek arzı ile talebini yöneten yasalar, sınıf mücadelesinin yanı sıra, aynı zamanda sermayenin hareket yasaları tarafından yönetilir. Yazar bize kot taşılama işinin yasaklanması için mücadele gibi mücadelenin öznesinin kim olduğu belirsiz bir önerme yerine, işgününün kısaltılması ya da en azından sekiz saatlik işgünü yasasının uygulanmasını önermiş olsaydı, böyle bir mücadelenin sınıfın birliğini sağlayan, yedek sanayi ordusu ve faal emek ordusunu aynı talep etrafında birleştiren belki uzun erimli ama gerçekçi bir mücadeleye çağırılmış olurdu. Böyle bir mücadele, sistem içi karakterine (sömürüyü sınırlandırma) rağmen, sömürünün olmadığı bir dünya için mücadele ile bağ kurardı.

"2. Tehlikeli maddelerin, yöntemlerin, araç ve ekipmanların kullanılması binlerce işçiyi öldürmekte, hasta etmektedir... Bunun yerine daha sağlıklı malzeme kullanılabilir, ancak kapitalizm ucuz, verimli, karlı olanı, tehlikeli de olsa sonuna kadar kullanmakta ısrar eder ve karşılığında binlerce işçiyi öldürür. Mücadeleler belli bir noktaya gelince yasaklanır ve 'cezalar' verilir"¹⁶

Elbette yazar da kabul eder ki, işçileri öldüren, hasta eden, üretebilme potansiyellerini yok eden sadece **tehlikeli** madde, yöntem, araç ve ekipmanlar değildir. Bir büro işçisinin oturduğu sandalye, bant tipi üretimde ayakta durmak, üretim hızının bir tık artırılması, molaların beş dakika kısaltılması, her an aç kalacağım korkusu, çocuğun okul parası vb.; tehlikeli görünmeyen, ancak işçinin sermaye ile kurduğu ilişkinin sonucu olan hemen her şey işçiyi öldürür, hasta eder, üretebilme potansiyelini tüketir. Emre Gürcanlı bize emek-sermaye ilişkisinin işçiye ödediği bedeller arasında tercihte bulunmayı öneriyor. Ancak burada sorun sınırın nereden çizileceğidir. Neler tehlikeli madde, yöntem, araç ve ekipmandır? Eğer burjuva mevzuat tarafından tanımlanan sınırlar kaynak gösteriliyorsa, bu mevzuatlar tümüyle sermayenin dönemsel çıkarlarının, sermayeler arası rekabetin ve sınıf mücadelesinin ürünüdür. Elbette, işçi sınıfı mücadelesinin bir yönü sömürüyü sınırlandırma müca-



delesidir. Ancak bu mücadele eğer işçi sınıfına asıl sorunun sömürünün bizatihi kendisi olduğunu göstermiyorsa, sömürünün meşrulaştırılmasının aracı haline dönüşür. Unutulmaması gereken şey, emek yağmasının, emek sömürüsünün bir biçimi olduğudur. Sömürünün bu biçiminin farkı, değer yasasına aykırı oluşu, kapitalist mülkiyet ilişkilerinin meşru saydığı sınırların ötesine geçmiş olmasıdır. Bu ayırım, eğer kapitalist üretim ilişkilerinin içinden bakıyorsanız anlamlı ve görülebilir bir ayırmıdır. Ancak bir adım geriye atıp, bakış açınızı değiştirerseniz, bu ayırım tüm meşruluğunu yitirir. Kapitalist mülkiyet ilişkilerinin dışından bir bakış ile göreceğiniz tek şey, emek sömürüsüdür. Herkes kabul eder ki, bizlerin meşruiyet sınırları ile kapitalist hukukun meşruiyet sınırları arasında temel bir fark vardır: Bizler sermayenin ölü emek olduğunu ve bir vampir gibi canlı emekle varlığını koruyabildiğini biliriz. Kişileşmiş sermaye olarak kapitalistin kalbinin yerinde atan bizim kalbimizdir. O bizden sızdırdığı, hem de yasa dışı olarak gaspettiği kadar, yasal olarak da sızdırdığı hayatlarımızı yaşamaktadır. Bu nedenle yağmayla birlikte sömürünün tüm biçimleri gayri meşrudur, ortadan kaldırılmalıdır. **Daha sağlıklı malzemeler** gibi muğlak talepler sonu gelmez şu tartışmanın önünü açar; ne daha sağlıklıdır? Kapitalizmde üretim araçlarından kopartılmış işçi için sağlıklı tek bir an veya eylem var mıdır? İşte teknisizm bu tartışma ile başlar. Bu sorularla birlikte sermayenin yerine düşünmeye, sermayeyi vicdana çağırmaya başlarsınız. Oysa sağlıksızlığın temel kaynağı, emeğin, işin konusu ve araçlarından kopartılmış olmasıdır. Bu durumu değiştirmeyen hiçbir eylem nihai olarak başarıya ulaşamaz.

“3. Aşırı kâr hırsı, hızlı, acele, derme çatma, mevzuata aykırı riskli çalışma ortamları yaratmıştır. Denetimsizlik de bunu beslemektedir...” Üretim sürecindeki tehlikeli işler, hala ortadan kaldırılamıyorsa risklerin kabul edilebilir sınırlara çekilmesi gerekir. *Tehlikeli işleri ortadan kaldırmak mümkün değilse ve tehlikeli maddeleri kullanmak zorunluysa, üçüncü aşamaya geçilir ve risklerin azaltılmasına çalışılır.*¹⁷

Yukarıdaki cümleler hem meselenin ekonomi politik okumasına dair yanıtlar içermektedir; hem de kapitalist üretim ilişkilerinde işçi sağlığı ve güvenliği için bir ‘normal’ tanımı getirmeye çalıştı-

ğından, çok riskli bir algının oluşumuna kapı aralamaktadır.

Yazar, sıklıkla karşılaştığımız bir klişeyi hiç sorgulamaksızın alıp yinelemektedir: ‘İşçi sağlığı ve güvenliğine dair sorunların ardında **aşırı kar hırsı** yatmaktadır.’ Bu ezber cümlelerin şöyle devam etmesi gerekir: ‘Öyle ise sermaye aşırı kar hırsından arındırılırsa sorun çözülebilir.’ Öncelikle bu tespitin kendisi olgusal olarak gerçeklikle örtüşmemektedir. İşçi sağlığı ve güvenliğinin en yoğun tehdit altında olduğu işletmeler, sanıldığı gibi, aşırı kar elde etmeye çalışan işletmeler değildir. Kapitalizmde dönemsel olarak oluşan ve politik bir desteğe gereksinim duyulan tekeller bir kenara bırakılırsa, aşırı karın (bunun Marksist literatürdeki bir karşılığı da artı kâr’dır; yani ortalama kar oranının üzerinde elde edilen kar) kaynağı, sermayenin organik bileşenindeki farklılıktır. Yani bazı sermayelerin teknik yapısı diğerlerinden daha ileridir. Bu teknik yapıdaki farklılık, o üretim alanında emek üretkenliğinin daha fazla olması, bu da o teknik ile üretilen metaların daha ucuza mal olması anlamına gelir. Bir metayı diğer sermayelerden daha ucuza üreten kapitalist, diğer sermayelerin teknik bileşeni yükselene, yani diğer sermayeler de aynı emek verimliliği ile üretim yapana değin ortalama kar oranının üzerinde kar elde eder. Bu ortalama karın üzerinde elde edilen kara, artı-kar adı verilir. Ancak sermayesinin organik bileşeni düşük olan, bu nedenle sıklıkla ortalama kar oranını bile elde edemeyen kapitalistin önünde tek seçenek vardır; o da metanın maliyetini düşürecek diğer yöntemleri kullanmak. Bu yöntemlerden birisi de, işçi sağlığı ve güvenliği maliyetlerini kısımdır. Öyle ise yazarın ileri sürdüğünün tam tersine işçi sağlığı ve güvenliği sorunu artı-kar arayışından daha çok, sıklıkla, ortalama kar oranını yakalama çabasındaki sermayenin, organik bileşenin düşük olduğu üretim alanlarının, eğer ölçüğümüz dünya pazarı ise sermayesinin organik bileşeni düşük ulusların görünür sorunudur. “Görünür sorunudur” diyoruz, çünkü yapısal olarak işçi sağlığı ve güvenliği sorunu, kapitalizmin tümü için geçerlidir. Ancak düşük teknik ile üretim yapılan alanlarda bu sorun, nispi olarak diğerlerine göre daha fazladır. Gürcanlının yaklaşımı meseleyi kapitalistin aşırı kar hırsına indirger. Ancak kapitalist dediğimiz kişi sadece ‘kişileşmiş sermayedir’. Bizim kapitalistte gördüğü-



müz hırs, aslında, sermayenin hareket yasalarına uymaya çalışan kapitalistte, bu yasaların tezahüründen başka bir şey değildir. Bu konu üzerinde duruyoruz, çünkü son dönemin modası her sorunu 'neo liberal politikalar' ya da vahşi kapitalizme bağlamak şeklinde bir düşünüş biçimidir. Oysa kapitalizmin vahşisi - ehli olmadiğı gibi, neoliberal politikalar da sermayenin keyfi bir tercihi değil, sermayenin dönemsel (konjonktürel) çıkarlarının bir ifade şeklidir. Bugün için neoliberal politikaları sermaye için rasyonel olmaktan çıkarabilecek tek güç, işçi sınıfının birleşik, örgütlü eylemliliğidir. Ancak, bu, neoliberal politikaların sermaye için her dönem mutlak olarak rasyonel olduğu anlamına gelmez.

Bir şeyin aşırısından şikayet ediyor ve sorunu burayla ilişkilendiriyorsanız, bu yaklaşım örtük olarak o şeyin normalini meşru gördüğünüz anlamına gelir. Karın aşırısı sorundur dediğinizde aşırı ve kötü olmayan bir kar oranı ile işgörmek, sermayenin neden olduğu emek yağmasını ortadan kaldırır anlamına gelir. Ancak ülkemizde her gün madenlerde işçilerin ölmesi ile Almanya'da senede bir işçinin ölmesi aynı oranda gayri meşrudur. Aşırı ve normal arasındaki nispi ilişkiyi görememek, kolaylıkla kapitalist devletin bir formunu neoliberal devlet diye lanetlerken, diğer formunu sosyal devlet diye kutsamaya ya da ABD'yi lanetlerken Avrupa Birliği oluvermeye kadar gider. Mesele, kapitalist biçim ve görüngülerin arasındaki farkların ayırında olmak, bu farklılıkları unutmadan kapitalizmin kendisine karşı bir mücadele örgütleyebilmektir. Bu parantezden sonra tartışmanın aslına dönelim.

Emre Güranlı'nın elimize tutuşturduğu program doğrultusunda ilkin bazı 'insanlık' için zorunlu olmayan üretim alanlarını yasakladık. (ki bunun içine sermayenin tüketimine giren tüm lüks meta üretimini, keyif verici tüm maddeleri, kimin tüketmesine bakılmaksızın değerli taş ve metalleri vb katmak gerekir. Bunların hiç birisi zorunlu üretim alanları değildir)¹⁸ Sonra, bazı tehlikeli işlerdeki tehlikeli madde, yöntem, araç ve ekipmanlarını islah ettik, yerlerine daha pahalıya gelse bile daha sağlıklılarını koyduk. Ancak hala sorun çözülmedi. Üretim ve risk içeren yöntem ve malzemelerin kullanımı zorunlu, o zaman da riskleri azaltmaya çalıştık. Bütün bunların en sonunda işçinin sorumluluğu gündeme gelir. Ancak bu da sorunun çözümü

için ana unsur değildir. Peki, bu anlatıdan çıkan sonuç nedir? "Özetle işçi güvenliği yerine, iş güvenliği daha a.yerleşik b.anlaşılır c.kapsayıcı bir kavramdır"¹⁹ Yukarıdaki söylenenlerden nasıl böyle bir sonuca varıldığını anlayamasa ta, sorunun kaynağı yukarıda alıntı yaptığımız cümlelerin hemen öncesindeki sözcüklerde kendisini hissettirir. 'Ayrıca iş güvenliği sadece işçinin güvenliğini değil, çevre güvenliğini, üçüncü şahısların güvenliğini, genel itibarıyla toplumun güvenliğini de içermektedir, içermelidir. En basit bir inşaat faaliyetinin bile çevreye ve çevrede yaşayanlara etkisi vardır ve bunun ortadan kaldırılması da bizzat "iş güvenliği" disiplininin üzerinde odaklanması gereken bir konudur. Örneğin çarpıcı bir örnek verirsek, Hindistan'daki Bhopal "faciasını", katliamını düşünürsek, burada işçiye değil işe, kapitalist işe, o işin örgütlenmesine, denetlenmesine vs. odaklanması ancak bizi olayı çözümlemeye götürebilecektir."²⁰ Güranlı'nın zihin dünyasında toplum işçiler, kapitalistler ve üçüncü şahıslar olarak bölünür. Böyle bir bakış açısına sahip olunduğunda doğal olarak işçiye odaklanmak sorunu daraltmak, sınırlamak anlamına gelir. Bu bakış açısından " ...iş cinayeti çünkü toplumsal ilişkiler ve üretim ilişkilerinin billurlaştığı işyeri ortamındaki o "iş" bir cinayete yol açıyor o yüzden iş cinayeti!"²¹ söylemi hiç bir tuhafılık içermez. O'na göre kapitalizm, işyerinde yaşanan bir olgudur, işçi de üretim sürecinde işçidir. Kapitalizmi imleyen şey ise kapitalist işin kendisidir. Bu bakış açısı, bu nedenledir ki, üretim ilişkileri ile toplumsal ilişkileri birbirinden ayırır. Bu bakış açısında her şey birbirine girdiği gibi, üretme biçimleri ile üretim ilişkileri de birbirine karışır. Oysa Marx daha Kapital'i yazmadan yıllar önce Komünist Manifesto'da ' Feodal toplum yıkıntılarından doğan modern burjuva toplum, sınıf karşıtlarını ortadan kaldırmadı. Yalnızca eskilerinin yerine yeni sınıflar, yeni baskı koşulları ve yeni mücadele biçimleri koydu. Tüm toplum giderek iki büyük düşman kampa, doğrudan birbiriyle karşı karşıya gelen iki büyük sınıfa bölünüyor: Burjuvazi ve proletarya.' diyordu. Marx elbette ki toplumu iki büyük sınıfa bölerken, bunu ne daha 'radikal' olmak ne de 'sınıfsal' görünmek için yapıyordu. Bu yaklaşım onun sınıf analizinin doğal sonucuydu. İşçi kime denir? Bu sorunun Marksist literatürde ezber yanıtı, 'üretim araçlarından ve tüketim mal-



larından yoksun, emek gücünü istediği kapitaliste satma özgürlüğüne sahip, ancak, emek gücünü satmak zorunda olan kişi işçidir' şeklindedir. Bu tanımın bir adım gerisine gidersek Marx'ta işçi tanımının 'emek gücü metasına sahip olan kişi' olduğunu görürüz. Bir metanın iki özelliği vardır: Kullanım değeri ve değişim değeri. Kullanım değeri yararlılığı ifade eder. Ancak meta, emek ürünü, değişilen her şey olduğuna göre, bu yararlılığın o metaya sahip olan kişi için bir anlam ifade etmemesi gerekir ki elindeki yararlılığı değişime sunabilsin. Yoksa kişi o yararlılıktan kendisi faydalanırdı. Öyle ise yararlılığın metanın sahibi için değil, metayı talep eden kişi tarafından bir anlamı olmalıdır. Değişim değeri ise bir metayı üretmek için gereken emek miktarını ifade eder ve birimi emek zamandır. İşçinin emek-gücü de bir meta olduğuna göre onun da bir kullanım değeri ve değişim değeri vardır. İşçinin emek-gücünün kullanım değeri, onun üretebilme potansiyelidir. Her kullanım değeri alıcısı için bir anlam taşıdığına göre, kapitalist için emek-gücünün kullanım değerinin karşılığının artı-değer üretme özelliği olduğunu söyleyebiliriz. Her neyse... İşçinin emek gücünün kullanım değeri olan onun üretebilme potansiyelinin, işçi için bir anlam taşıması gerekir. Yoksa bu yararlılığı kendisi kullanırdı. Peki, neden işçi bu yararlılığı kendisi kullanmaz, onun için bir anlam ifade etmez? Bu sorunun yanıtını bize mülkiyet ilişkileri verir. Çünkü işçi üretebilme potansiyelini harekete geçirecek üretim araçlarından yoksundur. Bu yeterli değildir. Aynı zamanda eğer yaşamını devam ettirebilecek bir gelire sahipse, bu şartlarda kullanım değerini satmayabilir. Öyle ise tüketim mallarından da yoksun olmalıdır. Peki, bu üretim araçları ve tüketim mallarına kimler sahiptir? Bu sorunun yanıtının kapitalistler olduğunu biliyoruz. Bir topluma baktığımızda, eğer o toplum farklı mülkiyet biçimlerinin hüküm sürdüğü (emeğin bizatihi kendisinin mülkiyetin konusu olması gibi) bir toplum değilse, yani meta ilişkileri genelleşmiş bir toplum ise sadece iki sınıf görürüz: Üretim araçlarının mülkiyetine sahip olanlar ve bunlara sahip olmadığı için emek-güçlerini (üretebilme potansiyelini) satmak zorunda olanlar. Marx'ın tanımı, satmak zorunda olmakla, satmış olmak arasındaki farkın altını çiziyor. Bizim okumalarımızdan anladığımız, işçinin, emek-gücünü satmış olsun ya da olmasın,

onun işçi olduğudur. Bu fark bize sadece işçinin elindeki metasını gerçekleştirip gerçekleştirmediğini gösterir; yoksa onun meta sahibi olup olmadığını değil. İşte bu nedenle emek-gücünü bir kapitaliste satmış işçi faal emek ordusu içinde yer alırken, henüz emek gücünü satamamış işçi, yedek sanayi ordusunun içinde yer alır. Yedek sanayi ordusunun farklı kompartmanlarına burada girmiyoruz. Bu uzun anlatının derdi şunu göstermektir: kapitalist üretim ilişkilerinin hakim olduğu bir toplum iki sınıftan oluşur; burjuvazi ve proleterya. Bu iki sınıfın dışında gözlemlediğimiz sınıflar varsa, bu sınıflar o toplumun geçiş toplumu niteliğinden kaynaklanan, çözülmekte olan, tarihsel olarak geçerliliğini kaybetmiş ve zaman içinde bu iki temel sınıftan birisinin unsuru haline gelecek tortulardır. Bu tortuların varlığı, sınıf mücadelesinin konjonktürel görünümüne etki edebilir ancak mücadelenin özünü değiştiremez. Benzer biçimde yedek sanayi ordusunun ve işçi sınıfının geleceğini oluşturan çocukların (işçinin ailesinin) durumu ise doğrudan işçi sınıfının mücadelesine bağlıdır. Çünkü emek gücünün değerinin içerisine ailesinin geçim giderleri de girer. Diyeceğimiz odur ki, toplum görüngüde iki sınıftan daha fazla katmanlı görünse bile tüm savaşım iki sınıfın arasındaki mücadeleye bağlı olarak şekillenir.

Emre Güranlı, sıkça karşılaştığımız gibi, işçiyi üretim sürecindeki faal işçiye indirgediği için, faal işçi sınıfının dışındaki unsurların da işçi sınıfına ait olduğunu görmekten uzaklaşıyor. Bu durumun doğal sonucu olarak, sınıfsal bakma iyi niyetine rağmen sınıf çizgisinin muğlaklaştığı, sınıfsız bir bakış açısının bataklara saplanmaktan kendisini kurtaramıyor. Oysa çevre sorunundan, sağlık, eğitim, barınma, şehir planlama vb hemen tüm sorun alanları, sınıfsal sorun alanlarıdır. Bu sorun alanlarını mülkiyet ilişkileri ekseninde ele almadığımız ve kapitalist üretim ilişkilerini, üretme ilişkilerine indirgediğinizde hepsi kendinde sorun alanları olarak bağımsızlaşan ve mücadele öznesi işçi sınıfı olmaktan çıkıp, yurttaş/vatandaşa dönüşen, sadece kurguda mücadele alanlarının birliğinin sağlanabildiği bir anlayış üretirsiniz. İş cinayeti ve işçi cinayeti kavramları arasındaki tercih farkı bu nedenle teknisizm ile sınıfsal bakış açısı arasındaki farka dayanır.



Son olarak yazarın kendisini ısrarla kurtaramadığı dilbilgisi alanına dair de bir kaç söz söyleyelim. ‘Güvenlik (İngilizcede security ve safety ayrılmaktadır, bizde genel olarak emniyet veya iş güvenliği şeklinde ikiye ayrılabilir) yalnızca işçi odaklı düşünülemez.’ Yazar kelimenin semantik yapısından destek ararken dahi sınıfsal bakışı teğet geçmektedir. Security kelimesinin Türkçe anlamı güvenlik, Safety kelimesinin anlamı ise emniyettir. Güvenlik; hangi önlemler alınırsa alınsın aşılabilecek bir durumu ifade eder. Sizin aldığınız önlemleri aşmak için karşı tarafa bir irade tanımlanır. Kavram ‘İş güvenliği’ olarak kullanıldığında akla ilk gelen, karşı tarafın iradesi ile işin yapılmasına karşı kötü bir niyetinin olduğudur ve buna karşı önlemler alındığıdır. Böyle bir şeyi zamanında makine ile sermayeyi birbirinden ayırt edemeyen ve maddi üretim araçlarını kendilerine düşman olarak gördükleri için makineleri kıran ludistler yapmışlardır. İş güvenliği kavramı, işin güvenliğini sağlama, işi başka bir iradeye karşı koruma anlamına gelir. Oysa güvenliği sağlanacak olan ve buna karşı bir iradenin söz konusu olduğu tek unsur işçinin kendisidir.

Geriye neden? ” iş cinayeti” yerine “işçi cinayeti” ısrarla savunduğumuz sorusu kalıyor. İşçi sağlığı ve işçi güvenliğini tartışırken aslında işçi cinayetlerinin gerisinde yatan nedenleri göstermiş olduk. Özetleyecek olursak işçi üretim ilişkisini kurduğu emek pazarında emek-gücü metasını kapitaliste sattığı andan itibaren ne toplumsallaşmış üretimin bu çarpık biçiminde, ne de üretilmiş olan toplam toplumsal değer paylaşımında irade sahibi değildir. Üretim toplumsal, temellük bireyseldir. Kendi iradelerinin dışında, kişileşmiş sermayenin yani kapitalistin ve topyekûn kapitalist sınıfın iradelerinin sonucunda yaşanan her ölüm, ister fabrika, işyeri, işlik çatısı altında isterse emek-gücünün yenilenme süresinin geçtiği bu çatı dışındaki tüm yaşam alanlarında gerçekleşsin, işçi cinayettir. Burada ölüm bir iradenin bir başka irade tarafından yok edilmesi gerçekliği altında olmuştur. İşçi sınıfının iktidarı ele geçirerek sınıfsal iradesi ile üretim yaptığı toplum biçiminde, toplumun iradesi onun iradesi olduğu için, hiçbir ölüm işçi cinayeti olmayacak, gerçek anlamda bir iş kazası olacaktır. Bir iradenin bir başka iradenin tahakkümü altın değil gerçekten işten kaynaklandığı için iş

kazası olacaktır. Üretimin toplumsallığına karşı temellükün bireyselliğinden, temellükün de toplumsallaştığı o güne kadar kullanılması gereken doğru kavram İŞÇİ CİNAYETİ dir

Sonuç

Bu tartışma neden bu kadar önemli? ‘Hepi topu aynı sınıfın penceresinden baktığını iddia eden iki yaklaşımın yürüttüğü teorik bir kavram tartışması’ denebilir. Ancak bir süredir MSG Dergisi işçi sağlığı ve güvenliği meselesinde bir konunun altını çiziyor. Biz bu konuyu tersten bir ifadeyle şöyle dillendiriyoruz: İşçi sağlığı bir sağlık sorunu değildir ve işçi güvenliği de bir güvenlik meselesi değildir. Peki, öyleyse nedir? İşçi sağlığı ve güvenliği, bir sınıf savaşımı meselesidir. Ve sınıf savaşımı mülkiyet ilişkileri temelinde ele alınabilir. Bu tespitleri dillendirmemizin somuttaki karşılığı nedir? Yaşadığımız coğrafyada işçi sağlığı ve güvenliği meselesi uzunca süredir meslek odalarının sorun alanlarının içinde yer almıştır. Sağlık denilince akla hekimler, güvenlik denilince akla mühendisler, ‘iş güvenliği uzmanları’ gelir. Bu sadece akla gelmez, pratikte sorunun muhatabı olarak iş görenler büyük oranda meslek odaları ve birlikleri olarak somutlanır. Sendika ve parti gibi sınıf örgütleri, işçi sağlığı ve güvenliği meselesine büyük oranda kördürler. Sendika yöneticileri sorunu hekim, mühendis ve akademisyenlere havale etmenin gönül rahatlığı ile hareket ederler. Onlara bu rahatlığı bahşeden akıl, sorunun iş sürecinin düzenlenmesinden ya da yazarlarımızın da ifade ettiği biçimde, kapitalistin üretme sürecindeki tercihlerinden kaynaklandığına dair akıldır. Mesele teknik bir meseledir ve teknik bir meseleyi de en iyi uzmanları bilebilir. Öyle ise sorun hakkında sözün sahibi, konunun uzmanlarıdır. Meslek örgütlerinin meseleye yaklaşımında üyelerinin en azından bir kısmının işyeri hekimi ve iş güvenliği uzmanı olmasının ve bu üyelerin anlık çıkarlarının işçi sınıfının tarihsel çıkarlarıyla örtüşmemesinin rolü belirleyicidir. Sorunu sınıf meselesi olmaktan çıkartıp, muhatabını mesleki kimliklere indirgediğinizde sınıf örgütlerinin sorunla aralarındaki mesafenin uzaklığından şikâyet edemezsiniz. Her ay yüzlerce işçi ölümünün yaşandığı bir ülkede, bugün tüm özverili çalışmalarına karşın, sorunu kendisine dert eden yapıların İŞİG, TTB İşçi Sağ-



lığı Kolu, MSG Dergisi, TMMOB İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Kurultayları vb. olması; sendikalar ve işçi sınıfının temsilcisi olma iddiasındaki yapıların yürütülen bu çalışmalara bile 'lütfen' dahil olması, üzerinde kafa yorulması gereken, sınıf mücadelesi açısından patolojik bir durumdur. İş cinayeti ve iş güvenliği kavramsallaştırması bu gerçekliğin ifadesinden başka bir şey değildir. Bugün mücadelenin dili, mücadele zemininin ihtiyaçlarına göre şekillenmektedir ve bu ihtiyaçlar sınıfsal değil daha çok hümanist bir örtüye sahip mesleki ihtiyaçlardır. Oysa sınıf mücadelesinin işçi sınıfının diline ihtiyacı vardır. "Dünyayı Sarsan On Gün" filmini pek çokları seyretmiştir. Orada bir sahnede, bir menşevik bir işçiye bir şeyler anlatır. İşçi sorar: 'Sen hangi sınıftan yanasın? İşçi sınıfından mı, burjuvaziden mi?' Menşevik anlatmaya devam eder, işçi aynı soruyu sormaya devam eder: 'Sen hangi sınıftan yanasın? İşçi sınıfından mı, burjuvaziden mi?' Kullandığımız dil de böyledir. Ya işçi sınıfının diliyle konuşuruz ya da sermayenin diliyle. Ya işçi sınıfının aklıyla hareket ederiz ya da sermayenin aklıyla. Sınıflı bir toplumda alacakaranlık alanlar olsa bile siz ya günden yanasınız ya da geceden. Kimse alacakaranlıktan yana olamaz. Sınıf savaşımı kimseye bir orta yol sunmaz. Bu nedenle, ya "iş cinayeti" ve "iş güvenliği" kavramlarını kullanmayı öneren arkadaşlar bizlere kullandıkları dilin işçi sınıfının dili olduğunu anlatmalıdır ya da biz onlara "işçi cinayeti" ve "işçi güvenliği" kavramlarını. Ya da bir başkaları çıkıp hepimize sınıfın dili bunların hiç birisi değildir diye gerçeği göstermelidir.

Ancak hiç unutmamamız gereken şey, kavganın işçi sınıfının kavgası olduğudur. Sınıf örgütleri bu kavgayı mücadelelerinin merkezine oturtana değin çağrı, bu örgütlere olmalıdır.

Kaynaklar

- Marx, K. ve Engels F. (1992) Alman İdeolojisi, Sol Yayınları, Ankara.
- Marx, K. (2009) Kapital, Cilt I, Sol Yayınları, Ankara.
- Marx, K. (2011) Ekonomi Politikin Eleştirisine Katkı, Sol Yayınları, Ankara.
- Gürcanlı, E. (2015) İş cinayetleri mi işçi cinayetleri mi?, <http://ilerihaber.org/yazarlar/emre-gurcanli/is-cinayetleri-mi-isci-cinayetleri-mi/1335/>, 21 Haziran 2015.
- Türkmen, R. (2015) İşçi Cinayetlerinin Ekonomi Politigi, Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi, Sayı: 53, S:2-10.

Dipnotlar

1. K.Marx F.Engels Alman İdeolojisi Sol Yayınları 1992 syf: 70.
2. K. Marx Kapital 1cilt syf:47 Sol Yayınları 2009
3. age syf:232.
4. R. Türkmen, İşçi Cinayetlerinin Ekonomi Politigi, Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi, Sayı: 53, S:2-10, 2015.
<http://www.ttb.org.tr/MSG/images/files/dergi/53/53.pdf>
5. E. Gürcanlı, İş cinayetleri mi işçi cinayetleri mi? <http://ilerihaber.org/yazarlar/emre-gurcanli/is-cinayetleri-mi-isci-cinayetleri-mi/1335/>, 21 Haziran 2015.
M. Çakır İşçi sağlığı ve iş güvenliği meclisi mail grubu
6. E.Gürcanlı a.g.e.
7. E. Gürcanlı M.Çakır.
8. K.Marx kapital1 syf:181.
9. K.Marx Ekonomi Politikin Eleştirisine Katkı Önsöz 2011
10. E.Gürcanlı <http://ilerihaber.org/yazarlar/emre-gurcanli/isciler-neden-olmek-zorunda/69/>
11. K Marx kapital 1 syf.422.
12. Age 423.
13. E.Gürcanlı <http://ilerihaber.org/yazarlar/emre-gurcanli/isciler-neden-olmek-zorunda/69/>.
14. E.Gürcanlı İş cinayetleri mi işçi cinayetleri mi?.
15. Jeremy Bentham: Faydacılık görüşünün kurucusu.
16. E.Gürcanlı İş cinayetleri mi işçi cinayetleri mi?.
17. age.
18. Bu tartışma marksizmden yazarın konuyu ele aldığı biçimde ele alınmaz. Konunun ele alınış biçimi üretken tüketim, bireysel tüketim eksenidir. Yeniden üretim sürecine girmeyen her tüketim marksizme göre bireysel tüketimdir. Toplumsal açıdan emek gücünün yeniden üretimi için gerekli metallerin üretimi için yapılan tüketimde dahil geriye kalan her tür tüketim ise üretken tüketimdir. Tartışmanın bu eksenini yazarın bize sunduğu eksenle kategorik olarak oldukça farklıdır. ' *Toplumun fiili birikimlerinin gerek boyutları ve gerek etkileri bakımından ne kadar da küçük bir oranının insanın üretken güçlerine ve hatta tek bir kuşağın yalnızca bir kaç yıllık olağan tüketimine gittiği üzerinde az kimse düşünmekte, çoğu hatta aklından bile geçirmemektedir. Bunun nedeni açık, ama etkisi, çok zararlıdır. Yıllık olarak tüketilen servet, tüketimi ile birlikte yok olarak, yalnızca yararlanıldığı, kullanıldığı zamanın dışında bir etki yaratmaz. Ama eşyalara, makinelere, yapılarla, zenginliğin ancak yavaş yavaş tüketilebilen bölümüne gelince, onlar karşımızda, çocukluğumuzdan yaşlılığımıza kadar insan çabasının dayanıklı anıtları olarak durur.* ' K.Marx Kapital 2 s:292.
19. E.Gürcanlı İş cinayetleri mi işçi cinayetleri mi?.
20. age.
21. Age.●



İŞÇİ SAĞLIĞI VE İŞ GÜVENLİĞİ MÜCADELESİNDE KAVRAMLARI NETLEŞTİRMEK, KAVRAMLARDA ORTAKLAŞMAK!

Gürkan Emre GÜRCANLI

Doç. Dr., İstanbul Teknik Üniversitesi İnşaat Fakültesi, İnşaat Mühendisliği Bölümü

Bu yazı, daha önce İleri Haber Portalı'nda yayınlanan, ancak Mesleki Sağlık ve Güvenlik dergisinin nazik davetiyle bu dergide de daha kapsamlı bir şekilde talep edilen bir yazı. Öncelikle kavram tartışmalarında maalesef çok kalmamızdan söz etmeliyiz. Zira Türkçe ile felsefe yapma geleneğimiz pek yok! Ya yabancı kavramları çeviriyor, ya da kimi zaman Osmanlıca kavramları kullanarak kolaycılığa kaçıyoruz. En temel felsefi kavramlardan birisi olan “substance” yerine “töz” değil “cevher” daha kolay geliveriyor sözgelimi. Öte yandan siyasal yaşamda kavramları o veya bu şekilde kullanma konusunda çok cesuruz, çok fazla tartışmıyoruz “bu budur” diyor ve geçiyoruz. Bundan dolayı da tartışma kültürümüz yara alabiliyor, aynı kavramlar üzerinde konuşmuyor, sanki konuşuyormuş sanıyor ve yapay ayrılıklara düşebiliyoruz.

Peki “kavram” nedir diye soralım. Derin felsefi tartışmalara girmeden Türk Dil Kurumu'nun tanımına bakalım:

1. İsim Bir nesnenin veya düşüncenin zihindeki soyut ve genel tasarımı, mefhum, fehva, konsept, nosyon “*Girift bir konudur bu, en başta yeni şiir kavramı ile karıştırılır.*” - **M. C. Anday** 2. felsefe Nesnelerin veya olayların ortak özelliklerini kapsayan ve bir ortak ad altında toplayan genel tasarım, mefhum, konsept, nosyon

Demek ki bir nesne veya düşünce veya bir olay var, buna zihnimizde bir ad veriyoruz ve bu verdiğimiz ad herkes tarafından paylaşıyor, herkes bu adı kullandığında aynı şeyi anlıyor. Kavram tartış-

ması diyorsak “tekil”in dışında “tümel” var mı sorusu da gelir. Bu tartışmalar Orta Çağ'da yoğun bir şekilde tartışılmıştır. Örneğin tümeller (kavramlar diyelim) nesnelerden bağımsız olarak vardır, örneğin güzellik iyilik tümeli (idesi) vardır, ki bu idealizmin en uç yorumudur, Platon'a bakılabilir. Öte yandan tümeller vardır ama nesnelerin dışında veya üstünde değil, içinde onlara bağımlıdır diyen Aquinolu Thomas akla gelebilir. Ockhamlı William ise bize rahat bir nefes aldırması en azından yolumuza devam etmemizi sağlamıştır (!), sadece nesneler vardır, tümeller, genel adlar, kavramlar bu nesnelere verilmiş adlardır. Öte yandan Marksist felsefe açısından baktığımızda ise bunu tek yönlü değil, özneyi, öznenin nesneyle ilişkisi içinde anlaşılması gerektiği açıktır. Nesne ve özne birbiriyle ilişki halinde olup, özne ilişki kurdukça, değiştirmeye, dönüştürmeye çalıştıkça nesneyi daha iyi tanıyacak, kendisi değişecek, ona yüklediği anlamlar ile daha “zengin” kavramlar yaratılacak veya yaratılan kavramlar daha “zengin” bir şekilde kavranacaktır. Parça bütün diyalektiği açısından bakarsak, bir parçayı anlamak için bütüne bakmak, bütünden yola çıkmak bunun için de kuşkusuz “ortak” kavramları kullanmak gerekecektir ki bu kuşkusuz tümdengelimdir. Bir işyerinde gerçekleşen ölümü anlamak için o işyerindeki üretim süreçlerine, o üretim süreçlerini anlamak için verili kapitalist sisteme ve onun dinamiklerine bakmak, sonrasında yukarıdan aşağıya yeniden inşa etmek ve “evet bu cinayettir” diyebilmek için yöntemsel bakış açısı şarttır.



Eğer mücadele ediyorsak, bazı kavramları kullanıyoruz, bu kavramlarda ortaklaşıyoruz (ortaklaşmak zorundayız) ve maddi süreçlere müdahale etmek, değiştirmek dönüştürmek zorundayız. Bu bakımdan başlıktaki soruya, birlikte mücadele ettiğim insanların ezici çoğunluğuyla aynı yanıtı veriyoruz: “İş Cinayetleri”

Evet, yanıtı baştan vereyim, ama okuyacaksınız devam edebilirsiniz (!) Nereden çıktı bu tartışma dersiniz, açıkçası bu alanda mücadele eden hepimizin bir ortak dili tutturma çabasından çıktığını ve son dönemde bazı tartışmalarla gündeme geldiğini söyleyebilirim.

Mücadele kendi dilini yaratır, kendi kavramlarını yaratır. İşçi sağlığı ve iş güvenliği alanı da artık kendi dilini, egemen dile dayatmaya ve kabul ettirmeye başlamış bir mücadele alanı denebilir. Örneğin piyasada veya bazı akademik çevrelerde hala “iş sağlığı” dense de, bunun işçi sağlığı olduğu bu alanda mücadele eden herkes tarafından kabul görmektedir. Peki diğer kullandığımız temel kavramlar için aynı şeyi söyleyebilir miyiz?

İş Sağlığı-İşçi Sağlığı, İş Güvenliği-İşçi Güvenliği, İş Cinayetleri-İşçi Cinayetleri...

Çok kafa karıştırmadan tek tek ele almaya özellikle bu alanla yeni tanışmış ve bu alanda mücadele etmeye çalışan genç arkadaşlara bu kavramları genel olarak açmaya çalışayım.

Öncelikle şu söylenmeli, yukarıda tikeli anlamak için tümelden yola çıkmak, bunun için de kavramları kullanmak zorunluluğundan söz ettik. Kavramları kullanalım, ortaklaşalım ki maddi süreçlere müdahale edebilelim, madde ile töz özdeş olsaydı bilim ve felsefeye gerek kalmazdı değil mi?

Kavram tartışmalarında şu özelliklerin bir arada olması önemli

1. Kavramın yerleşik olması (genel bir kullanımı olması),
2. Kavramın anlaşılır olması (farklı anlamlara çekilememesi, ortaklaşılması),
3. Kavramın kapsayıcı (söz konusu alanı/konuyu) olması ki bu da zaten felsefedeki tümeller tartışmasına götürecektir bizi.

Kuşkusuz kullandığımız dilin ve kavramların sınıfsal olmasından söz etmek bile gereksiz, biz sınıflı bir toplumda işçi sınıfının dilini egemen dil haline getirmek ve/veya egemen dile “dayatmak” zorundayız, bu da bir mücadele alanıdır.

Bir diğer husus ise birden fazla sözcükten oluşan ve artık birer kavram veya teknik bir terim haline gelen ifadelerin ayrı ayrı ele alınmasının yanlışlığı. Tek sözcük bile Almanca bilmiyorum, ama Almanca bilen ve felsefe okuyan arkadaşlarımın hep söylediği şudur: “birden fazla sözcük bir araya gelip bir kavram halinde kullanıldığında bitişik yazılır ve tek bir sözcük gibi telakki edilir, bu bakımdan Almanca felsefeye çok uygun bir dildir”. Burada yapacağımız tartışma açısından da bunu bir kenara yazmakta yarar var.

Bu girişi yaptıktan sonra devam edebiliriz.

1. İş Sağlığı Değil, İşçi Sağlığı

İş Sağlığı kavramı gerek Türkçe açısından gerekse de bizim bakış açımızdan yanlıştır. Zira öncelikle burada “sağlık” sözcüğünün anlam kayması olmaktadır. “iş sağlıklı bir şekilde yapmak” dediğimizde sağlık (health) anlamından kayma yaşanır. “Aman sağ sağlım bitirelim şu işi” gibi bir anlam farklıdır, bir işin gerçekleştirilmesi sırasında o işi yapan kişilerin sağlıklarına odaklanmak çok daha farklıdır. Öte yandan tartışmayı yürüten herkesin altını çizdiği üzere “işçi”den uzaklaşılır ve işin, bir başka ifadeyle kapitalist üretimin bekaası savunulmaya başlanır. Halbuki tüm dillerde kullanıldığı üzere burada “sağlık” bizzat işçinin sağlığını ifade etmektedir. Bildiğim anladığım veya anlamaya çalıştığım hiç bir dilde de “iş sağlığı” gibi bir ifadeye rastlamadım. İngilizce’de iki farklı ifadeye rastlıyoruz

Health and Safety at Work (İşte Sağlık ve Güvenlik)

Occupational Health and Safety (İşle ilgili sağlık ve güvenlik, ki biz buna İSİG diyoruz)

Örneğin ABD’de 1970 yılında çıkan yasanın ismi “Occupational Safety and Health Act” iken, 1974 yılında İngiltere’de (ve commonwealth ülkelerindeki kullanım olarak) çıkan yasa Health and Safety at Work.



Portekizce ve Fransızca'da ise yine Avrupa Birliği'nde ve Commonwealth ülkelerinde genel kabul görmüş kullanım var:

Saude e segurança no trabalho (işte sağlık ve güvenlik)

Sante et securite au travail (işte sağlık ve güvenlik)

Çok genelleştirmemek kaydıyla şu söylenebilir, AB metinleri genellikle işte sağlık ve güvenlik kullanırken, ILO metinlerinde ve genel olarak ABD'de, occupational health and safety daha yaygın kullanılıyor.

ILO, WHO veya başka kuruluşların kavramlarını almak, birebir kullanmak zorunda değil, kendi mücadele birikimimiz, Türkçe'nin zenginliği ve benzeri pek çok husus gözönüne alınmalıdır kavram tartışmalarında. Bir kavramın oluşumunda, olgulara, nesnelere, süreçlere "genel" adlar bulmada farklı dillerin farklı özellikleri, bulunulan nesnellik, siyasal-ideolojik konumlanış ve benzeri pek çok etken etkide bulunmaktadır. Burada dil ve maddecilik, tümeller-tikeller tartışması ve benzeri tartışmaları yapmak mümkün değil; özetle bir başka dilde farklı şekilde ifade edilebilir ve bizim anladığımız gibi anlaşılabilir veya tersi olabilir. İş cinayeti bölümünde İngilizce'den bazı örneklerle de tartışmaya çalışacağım, uzatmıyorum bitiriyorum.

Öte yandan Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, İş Sağlığı ve Güvenliği Genel Müdürü Kasım Özer ise şunları söylüyor:

"Dünyanın hiçbir yerinde 'İşçi Sağlığı ve Güvenliği' diye bir tabir yok. Böyle bir tabir olamaz zaten. Bu tabir konuyu daraltıyor. İşçi olmayan insanların sağlık ve güvenliğe ihtiyacı yok mu? Memurun sağlıklı ve güvenli bir ortamda çalışma hakkı yok mu? Dünyanın her yerinde bu tabirin kullanımı 'İş Sağlığı ve Güvenliği' şeklindedir. İşin unsurları: çalışan-çalıştıran ve işyeridir. Ancak bu tabir hepsini kapsar."

Yorum dahi yapmadan devam ediyorum.

Kendi coğrafyamızın dillerinde (Kırmançi, Zazaki, Sorani, Ermenice, Lazca Yunanca vb. dillerde) nasıl ifade edildiğini bilmiyorum, bilen arkadaşlar olursa ve paylaşırlarsa son derece mutlu olurum açıkçası.

Özetle, "iş sağlığı" yanlıştır, tamamen dilimizden çıkarmamız gerekmektedir ve her yerde her ortamda "işçi sağlığı" denmelidir! "İşte Sağlık" demek isterseniz yanlış olmayacaktır, ancak bugüne kadar böyle bir kullanım olmadığı, yerleşik olmadığı için biraz zorlama olacak ve bir anlam ifade etmeyecektir. Biz neden şu aşamadan sonra bu alanda mücadele edenler olarak değiştirelim ki, işçi sağlığı bizim derdimizi anlatmakta ve önümüzü açmaktadır!

2. Aynı Şeyi İş Güvenliği-İşçi Güvenliği İçin Söyleyebilir miyiz?

Hayır! Başına işçi koyduğumuz zaman sınıfsal veya daha radikal bir kavram haline geldiğini söylemek yanlış olacaktır. Güvenlik (İngilizcede security ve safety ayrılmaktadır, bizde genel olarak emniyet veya iş güvenliği şeklinde ikiye ayrılabilir) yalnızca işçi odaklı düşünülemez. Zira "işçi" güvenliği dediğimizde kavramın kapsayıcılığını azaltır ve işçiye odaklanırsınız. Bu da bizi bir şekilde işçiye koruma, işçiye kişisel olarak koruma, işçiye kişisel koruyucularla koruma noktasına getirecektir. Bilimsel olarak "iş güvenliği"ni sağlamak "kapitalist iş"i düzenlenmesi açısından bakıldığında bile üretim tekniklerinden, kullanılan malzemelerin seçimine kadar pek çok hususa odaklanmak zorunda olup, "iş güvenliği" sağlanarak "işçinin de güvenliği" sağlanmıştır. Biraz açalım.

İşyerlerindeki risklere biraz yoğunlaştığımızda, her türlü üretim sürecinin kendine has riskler barındırdığı görülecektir. Kimyasallar, tozlar, yüksekte çalışma, kesici batıcı cisimler, elektrik, farklı farklı makinelerin kullanımı hepsi de işçileri tehdit eder. Güvenli bir çalışma için "İşçiler eğitimsiz ve verdiğimiz kişisel koruyucuları kullanmıyorlar (baret, gözlük, eldiven, emniyet kemeri gibi)" söylemi riskli çalışma ortamlarında belki de söylenecek en son hususlardan birisidir. Zira iş güvenliği uzmanları açısından riskleri önleme hiyerarşisinde en önemli husus **"ortam"ın değiştirilmesi ve güvenli hale getirilmesidir**. Kuşkusuz biz bütünsel ve sınıfsal bir bakış açısıyla olaya bakmak durumundayız. Ayrıntılı yorumlarım için İleri Haber'de çıkan "İşçiler Neden Ölmek Zorunda" ve "Emeğin Sağlığı ve Güvenliği" yazılarıma bakılabilir (1, 2). O yazılarda işin aslında toplumsal bir olgu olduğunu ve "emeğin korunması" olarak ele alınması gerektiğini ele almaya çalışıyorum.



Neyse devam edelim, **ancak yalnızca çalışma ortamına, bir başka deyişle “işyeri”ne yoğunlaştığımızda bile** aşağıdaki temel hususlara odaklanmadan ölüm, yaralanma ve sakatlanmaları anlamamız mümkün değildir, kısacası “iş güvenliği”ne odaklanmak “işçi güvenliği”ni de sağlayacaktır:

1. Tehlikeli işler, prosesler! Bazı işler temelden yanlıştır ve tamamen ortadan kaldırılmalıdır, örneğin Kot taşıma insanlık için zorunlu bir iş midir? Yanıtımız hayır! Kot taşlamayı sağlıklı ve güvenli bir şekilde yapmak için işçilerin tam anlamıyla bir astronot gibi giyinmesi şarttır, aksi takdirde silikozis hastalığı çok kısa zamanda kesinlikle ölümlere yol açmaktadır. İşçilere verilecek eğitim ve maske gibi kişisel koruyucuların anlamı bulunmamaktadır. O zaman yasaklanmalıdır!

2. *Tehlikeli maddelerin, yöntemlerin, araç ve ekipmanların kullanılması binlerce işçiyi öldürmekte, hasta etmektedir.* Örneğin asbest kanserojen bir maddedir. Kullanım kolaylığı ve ucuzluğu nedeniyle özellikle inşaat sektöründe kullanılır. Dünya Çalışma Örgütü (ILO) verilerine göre, her yıl asbest yüzünden 100 bin kişinin yaşamını yitirdiği tahmin edilmektedir. Üstelik dünyada asbest üretimi 1970’lerden bugüne sürekli azalmasına rağmen, geçmiş dönemde temasta bulunanlar için risk hâlâ devam emektedir. Türkiye’de daha yeni yasaklanmakla birlikte, evlerimizin çatılarında ve tesisatlarda hala bulunmakta olup, tamir ve bakım işlerinde ortaya çıkabilecek riskler hâlâ yerinde durmaktadır. Bunun yerine daha sağlıklı malzeme kullanılabilir, ancak kapitalizm ucuz, verimli, kârlı olanı, tehlikeli de olsa sonuna kadar kullanmakta ısrar eder ve karşılığında binlerce işçiyi öldürür. Mücadeleler belli bir noktaya gelince yasaklanır ve “cezalar” verilir.

3. *Aşırı kâr hırsı, hızlı, acele, derme çatma, mevzuata aykırı riskli çalışma ortamları yaratmıştır. Denetimsizlik de bunu beslemektedir.* Üretim sürecindeki tehlikeli işler, hala ortadan kaldırılamıyorsa risklerinin kabul edilebilir sınırlara çekilmesi gerekir. Tehlikeli işleri ortadan kaldırmak mümkün değilse ve tehlikeli maddeleri kullanmak zorunluysa, üçüncü aşamaya geçilir ve risklerin azaltılmasına çalışılır. Ama bunun için de esas ulaşılması gereken nokta ilk önce ortamın güvenli hale geti-

rilmesidir. Örneğin Türkiye’de her yıl yüzlerce inşaat işçisi iskelelerden düşerek ölmektedir ve bu iskelelerin zorunlu olmasına karşın, hiç birinde korkuluk yoktur! Sadece korkuluklu iskelelerde çalışmak bile, yüzlerce inşaat işçisinin aramızda olmasını sağlayacaktır. Sadece korkuluk değil kuşkusuz, pek çok toplu koruma önlemi ek maliyet olduğu için uygulanmamaktadır.

4. *Kişisel koruyucular çözüm değildir?* Tüm bu süreçleri anladıktan sonra ancak, “kişisel koruyucu donanım kullanılmamasından şikayet edebiliriz! Ancak kişisel koruyucuların iş kazaları ve meslek hastalıklarını önlemede temel başlık olmadığı, en alt sıralarda yer aldığı bir kez daha vurgulanmalıdır. Çalışanlar bilirler, kişisel koruyucu ekipmanlar bir işçi için aşırı rahatsızlık vericidir. Haziran Direnişi zamanında saatlerce gaz maskesi takan yaklaşık 11 milyon yurttaşımız, bu rahatsızlığı gayet iyi bilecektir. Genel olarak kişisel koruyucu malzemeler işçileri rahatsız eder, çalışmayı zorlaştırır, özellikle hızlı çalışmaya zorlanan işçilerin, kişisel koruyucuları kullanmaları halinde birim zamanda daha az parça/iş üretmeleri bir gerçektir ve çoğu işçi haklı olarak bu ekipmanı kullanmama eğilimine girer. Bu ekipmanların büyük bir kısmı ergonomik değildir, ucuz olanları ise zaten rahatsızlıktan başka bir şey vermez!

5. *İşçilerin eğitimi, üretime katılımı... Evet, bunların olmaması olumsuz sonuçlar doğurmaktadır, ama ne kadar üretileceğine, ne zaman ve kaç saat üretileceğine, hangi yöntemin veya yöntemlerin, hangi malzeme, ekipman ve makinaların kullanılacağına karar vermeyen, veremeyen bir işçinin katılımı da, yaptığı işin riskleri konusunda alacağı üstün körü bir eğitim de herhangi bir yarar sağlamamaktadır. Sermaye sahipleri ve devlet yetkililerinin sürekli “eğitimsiz işçi” vurgusu yapması ile mücadele edilmelidir.*

Biraz uzattım biliyorum, artık bitirelim; yukarıda maddeler halinde söylenenler, işin son derece sınırlı bir kısmına dair çözümlerdir. Bu söylenenleri yerine getirmek, işyerlerinde işçilerin mücadelesiyle doğru orantılıdır. İşçi sınıfının karar verici mercilerde olmadığı, üretimin örgütlenmesinde yer almadığı, riskler konusunda bilgi sahibi olmadığı, işe yorgun geldiği, uzun saatler boyunca çalıştığı, sürekli akında ay sonunu nasıl getireceğini, kredi kartını nasıl ödeyeceğini düşündüğü vb. koşullarda kazasız



günler geçmesi ne derece mümkündür, tartışılır. Biraz uzun da olsa söylediklerimizi 200 yıl öncesinden özetleyen aşağıdaki alıntı, “neden işçiler ölüyor” sorusunun yanıtlarını vermektedir:

“Durum şudur: Eğer çocuklar dikkat gösteremiyorlarsa, çalıştırılmaları yasaklanmalıdır. Yetişkinler kendilerini tehlikeye atıyorsa, o zaman onlar da tehlikeyi tüm boyutlarıyla kavrayamayan bir çocuk zekasına sahip büyükler olmalıdırlar; bunun için suçlanması gereken de onları, zekalarını geliştirmeleri için elverişli olmayan ortamda tutan burjuvazidir. Ya da makineler kötü düzenlenmiştir; çevresine parmaklık konması gerekir; bunun sağlanması da burjuvazinin işidir. Ya da işçi tehlike tehdidine aldırmayacak kadar baskı altındadır, ücretini hak etmek için hızlı çalışmak zorundadır, dikkat gösterecek zamanı yoktur ve bundan da burjuvazi sorumludur. Örneğin birçok kaza, işçilerin çalışmakta olan makineyi temizlemeleri sırasında olmaktadır. Niçin? Çünkü aksi halde burjuva, işçiyi, makineyi, kendi serbest kaldığı saatte durdurup temizlemeye zorlayabilir; işçi de doğal ki kendi serbest zamanının hiçbir anını kurban etmek istememektedir. Her serbest saat, işçi için o kadar değerlidir ki, o saatlerinden birini burjuvaziye feda etmektenense çoğu zaman haftada iki kez yaşamını tehlikeye atar. Makinenin temizlenmesi için gereken zamanı patron, işçinin çalışma süresinden çıkarsın, o zaman hiçbir işçi, çalışmakta olan makineyi temizlemeyi düşünmeyecektir. Kısacası, hangi yanından bakılırsa bakılsın, kusur en sonu imalatçındır ve ondan, çalışamaz hale gelen işçiyi en azından yaşam boyu desteklemesi ve kazayı ölüm izlerse mağdurun ailesini desteklemesi istenmelidir. Manüfaktürün erken döneminde, kaza oranı şimdikinden çok daha yüksekti; çünkü makineler daha düşük nitelikteydi, daha küçüktü, daha karışıktı ve çevresine hiç parmaklık konmazdı. Ancak, tek bir sınıfın yararı uğruna bunca ciddi deformasyona ve sakatlığa yolaçan, çalışkan insanları, burjuvazinin hatasından ötürü iş sırasında ortaya çıkan sakatlıklar yüzünden açlığa ve yoksunluğa mahkum eden durumun ciddi biçimde sorgulanmasını gerektirecek ölçüde, çok kaza, hâlâ olmaktadır. İşte size, imalatçıların, nefret edilesi paragözlüğünden ileri gelen, pek hoş bir hastalıklar listesi! Kadınlar çocuk doğuramaz hale geliyor, çocuklar deforme oluyor, erkekler derman-

sızlaşıyor, kollar-bacaklar ezilip parçalanıyor; yalnızca burjuvazinin kesesini doldurma uğruna hastalık ve sakatlıklarla yüklü hale getirilen kuşaklar bir bütün halinde çökertiliyor.” (3)

Ayrıca iş güvenliği sadece işçinin güvenliğini değil, çevre güvenliğini, üçüncü şahısların güvenliğini vb. de içermektedir. Hindistan’daki Bhopal “faciasını” katliamını düşünürsek, burada işçiye değil işe odaklanılması ancak bizi olayı çözümlmeye götürecektir.

Özetle işçi güvenliği yerine iş güvenliği daha a.yerleşik b. anlaşılır c. kapsayıcı bir kavramdır.

Ayrıca, modern bilimsel bakış açısı “kaza”ların analizinde “sistemsal” bakışı öne çıkarmaktadır. Bu bölüm altında bunu açmaya çalışalım.

2.1. Ölüm ve Yaralanmalarda Neden Sonuç İlişkisine Dair Yaklaşımlar

“İstenmeyen, beklenmedik” olay anlayışına bir de “kaçınılmazlık, tahmin edilemezlik” eklemek için dönüp bir yerlerden referans almak gerekmektedir. Bu konuyla ilgili tüm kitaplarda ve yazılarda Heinrich’in 1931 yılındaki çalışması yer alır. Yukarıda belirtilen yüzde 98 ve yüzde 2 meselesini literatüre sokan Travelers Insurance Company sigorta şirketinde çalışan Heinrich olmuştur. Heinrich’in “domino teorisi” veya daha doğru bir ifadeyle “domino modeli” kazaya neden olan süreçleri doğrusal süreçler olarak tarif eder ve sosyal çevre/atadan gelen özellikler, kişinin hatası, güvensiz davranışlar, mekanik ve fiziksel tehlikeler, kaza ve yaralanma şeklinde birbirini etkileyen domino taşları varsayar. Bu modelin en önemli özelliği modelin tam da merkezine “insan hatası”nı koymasındır. Bu görüşünü desteklemek için 75 bin tazminat/sigorta talebini incelemiş, bu inceledikleri dosyalarda ise yüzde 88 oranında kişilerin güvensiz davranışları, yüzde 10 mekanik ve fiziksel koşullardan kaynaklı, yüzde 2 de önlenemez kaza olduğunu belirtir. Hemen akla şu gelmektedir: Tazminat/sigorta davalarına kim bakmaktadır? Karar alma süreçleri nasıl verilmektedir? Kaza raporları kimler tarafından, hangi bakış açısıyla hazırlanmaktadır vs. vs. Hovden ve diğ-
 81

“...teknoloji, bilgi, organizasyon, toplum, değerler ve diğer pek çok şeyi değişen bir toplumda de-
 Ekim 2014-Mart 2015



Tablo-1: İş Kazası Nedenselliğine İlişkin Modeller ve Eleştiriler (5)

İş Kazası Nedenselliğine ilişkin görüşler	Eleştiriler
Tek faktörlü Modeller	
1. Kazaya meyilli işçi	Tamamen güvenilirmezdir, yalnızca işçi ile yapacağı iş arasında uyumsuzluk varsa kazanın gerçekleşebileceğine dair tahmin kolaylığı sağlayabilir
2. Olayların psiko-dinamik kaynaklarını çelişkili davranışlara bağlama	Tamamen güvenilirmezdir, kişisel dikkatsizlik ve dikkat dağınıklığı faktörlerinin olayın oluşumunda katkı koyan faktörler olması açısından göz önüne alınabilir
3. Domino model: faktörler birbiri ardına gelir güvensiz davranış koşullar	Son derece basitleştirir, verileri göz önüne almaz, güvenilirliği yoktur, yalnızca olayların soruşturulmasında işçinin rolünü anlamak açısından işe yarayabilir
Çok faktörlü modeller	
Epidemiyolojik model: Olayın geçtiği ortam-çevre-etken (host-environment-agent)	Analizde kullanışlıdır, modern kavramsallaştırma için temel sunar
Sistem Yaklaşımları	
İnsan mühendisliği: Kavrama-anlama-tepki verme	Haddon matrisine içkin hale getirilmiştir ve çağdaş teoriler için temel sunmaktadır
Beklenti-ustalık(beceri)-karar: Enformasyonun nasıl ele alınacağına, gerçekte varolan koşulların değerlendirilmesine ve enformasyon alma kapasitesine vurgu yapar	Rutinden sapma veya işin hızının olağandan yavaşlaması gibi vakaların anlaşılmasında yararlıdır.

şime tabidir. Ancak, mesele iş kazalarını önlemeye geldiğinde çoğu uzman ve uygulayıcı hala domino modeline ve buzdağı metaforuna inanmaktadır.” (4)

Tablo-1 incelendiğinde, bu tablodaki değerlendirmelerden de görüleceği gibi, Domino modeli çok ama çok zaman önce terk edilmiştir. Ama hâlâ yalnızca Türkiye’de değil, dünyada da işçi sağlığı ve iş güvenliği eğitimlerinde hep referans gösterilmektedir. Bunun iki nedeni var. Birincisi tamamen bilgisizlik olarak nitelendirilebilir, ikincisi maalesef çoğu kişinin işine geldiği, sorumluluğu işçilerin dikkatsizliğine ve tedbirsizliğine yıkmak kolay olduğu için Heinrich’in çizdiği çerçevenin dışına hâlâ çıkılmamaktadır.

İş Kazası Nedenselliğine İlişkin Görüşler Eleştiriler Tek Faktörlü Modeller

1. Kazaya meyilli işçi Tamamen güvenilirmezdir, yalnızca işçi ile yapacağı iş arasında uyumsuzluk

varsa kazanın gerçekleşebileceğine dair tahmin kolaylığı sağlayabilir 2. Olayların psiko-dinamik kaynaklarını çelişkili davranışlara bağlama Tamamen güvenilirmezdir, kişisel dikkatsizlik ve dikkat dağınıklığı faktörlerinin olayın oluşumunda katkı koyan faktörler olması açısından göz önüne alınabilir 3. Domino model: faktörler birbiri ardına gelir güvensiz davranış koşullar Son derece basitleştirir, verileri göz önüne almaz, güvenilirliği yoktur, yalnızca olayların soruşturulmasında işçinin rolünü anlamak açısından işe yarayabilir **Çok faktörlü modeller** Epidemiyolojik model: Olayın geçtiği ortam-çevre-etken (host-environment-agent) Analizde kullanışlıdır, modern kavramsallaştırma için temel sunar **Sistem Yaklaşımları** İnsan mühendisliği: Kavrama-anlama-tepki verme Haddon matrisine içkin hale getirilmiştir ve çağdaş teoriler için temel sunmaktadır Beklenti-ustalık(beceri)-karar: Enformasyonun nasıl ele alınacağına, gerçekte varolan koşulların değerlendirilmesine ve enformasyon alma kapasitesine vurgu yapar Rutinden sapma veya işin hızının olağandan yavaşlaması gibi vakaların anlaşılmasında yararlıdır.



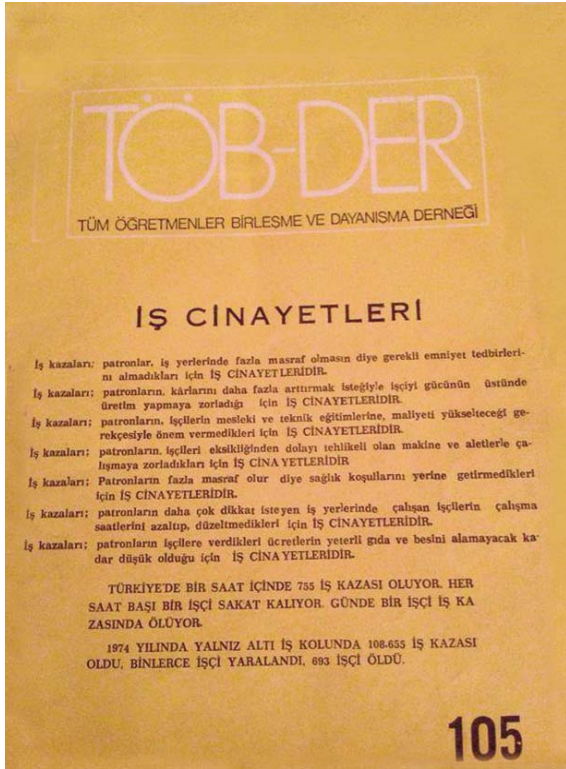
Fotoğraf-1: İş kazası nedenselliğine ilişkin modeller ve eleştiriler (Guidotti, 2011: 109)

Dikkat edilirse buraya kadar anlatılan modeller, yaklaşımlar veya “teori”ler hep gelişmekte ve sistemsel bir bakış açısını zorunlu kılmaktadır. Her ne kadar Tablo’yu hazırlayan yazar davranış tabanlı iş güvenliği bakış açısına sahip olsa da, sistem yaklaşımına doğru gitmek zorunda kalmaktadır.

1985 yılında Bird ve Germain, Heinrich’in (6) doğrusal domino modelini izleyerek, teknolojinin gelişmesiyle paralel olarak ortaya çıkan oldukça karmaşık durumlarda, kazaların önlenmesinde ve denetlenmesinde yönetim faktörüne dikkat çekerek (7). Dikkat edilirse, Heinrich’in etkisi yıllarca sürmüştü, bunun üzerine modeller de çok fazla yenilik katmamıştır. Sıralı, doğrusal anlayışlar zamanla karmaşık doğrusal modellere evrilmiştir. Düz doğrusal modellerin odak noktası herhangi bir kazanın kök nedenini bulmak ve bunu ortadan kaldırmak veya bu kök nedenin etkisini engelleyici bariyerler koymaktır. Daha karmaşık modeller arasında yer alan enerji-hasar (zarar), zaman sıralaması, epidemiyolojik ve sistemik modeller kazaların oluşumuna daha kapsamlı bir bakış getirmeye çalışmışlardır.

Kazalara dönük modellerin oluşumunda şu nokta dikkat çekicidir: Doktorlar hemen travma veya epidemiyolojik bir yaklaşıma eğilimlidir, mühendisler sistem yaklaşımını tercih eder, insan bilimlileri üzerine çalışanlar ise hemen psikolojik etmenlere yoğunlaşırlar. Epidemiyolojik modellere yakın olanlar. performanstaki sapmalara ve kazanın gizli nedenlerine odaklanmaya çalışır. Bu sapmalar üretim sürecindeki sapmalar (yapılan yanlışlar) veya güvensiz davranışlardan kaynaklanıyor olabilir, dolayısıyla hataları, hatalı davranışları ve güvensiz, dikkatsiz davranışları tespit eden iş güvenliği uzmanları, bunların olmaması için “güvenli davranış” yöntemleri uygular, sıkı kurallar koyar ve önlemeye çalışırlar (Bakış açısı dikkat edilirse hep “olumsuz”u bulmak ve onu düzeltmektir. Ve yine gele gele insan faktörüne gelinir!, y.n) Ancak iş güvenliği bakış açısı, her türden sapmalara ve beklenmedik (güvensiz, dikkatsiz) davranışların olumsuz etkilerine karşı yeterince esnek olan sistemler üzerine düşünmeye doğru evrilmektedir .

Rasmussen tümdengelim ile gerçek dünyadaki olayları ve nedenleri parçalayıp, tek tek ele almaya



Fotoğraf-2: TÖB-DER'in 1974 yılına ait dergisinin kapağı

ve sonrasında, kazaya neden olan olaylar örgüsünü, gizli görünmeyen pek çok etkenin daha önceki olaylardan veya hareketlerden uykuda beklediği, sonrasında neden-sonuç ilişkileriyle açığa çıkan bu etkenlerin belirlediği bir örgü ile yeniden kurmaya çalışır. Bu aşamada Rasmussen şunun farkına varmıştır; sosyo-teknik sistemler karmaşık ve istikrarsızdır. Olayların akışını tartışmaya çalışan herhangi bir çaba, olaylar ve koşullar arasındaki etkileşimin üst düzey bir birey ve organizasyon adaptasyonundan kaynaklandığını dikkate almaz. Kaza analizi ile saptanan bir neden-sonuç ilişkisi ağı (hata ağacı örneğin) yalnızca geçmişte gerçekleşen bir olayın kaydını tutar, ilişkileri açıklayan bir model sunamaz (8).

Öte yandan Reason iki tür hatadan söz etmektedir, aktif hatalar ve gizli, görünmeyen hatalar (9). Aktif hatalar etkisi hemen görülen, gizli/görünmeyen hatalar ise diğer faktörlerle birleşene kadar ve sistemin savunma mekanizmasında yarık açana kadar uykuda bekleyen ve saptanamayan hatalardır. Reason, Heinrich'ten ve Bird ve Germain'den farklı olarak, kazaların yalnızca bireysel operatörün (işçinin, ustanın y.n) hatasından kaynaklanmadı-

ğını (aktif hatalar), daha geniş bir biçimde sistemin organizasyonel faktörlerinin içinde yattığını (gizli hatalar) ve daha üst düzey organizasyondan kaynaklandığını belirtir. Reason modeli, şekilsel gösteriminden dolayı "İsviçre Peyniri Modeli" adıyla bilinmektedir.

Kaza nedenselliğini ortaya koyan pek çok model tartışılmıştır, tartışılmaktadır. Hepsinin ortak özelliği üretim sürecine "sistematik, bütünsel" bakma eğiliminde olmaları, doğrusal, düz bir neden-sonuç ilişkisi yerine, karmaşık, düzensiz, sürekli işin örgütlenmesini vurgulayan neden-sonuç ilişkilerini vurgulamalarıdır. Son olarak Holnagel'den söz edilebilir (10). Kazaların modellenmesi, nedenselliği üzerine pek çok çalışma yapan Holnagel'in ilk çalışmaları daha çok insanın bilişsel (kavrayışsal) güvenilirliliği ve insan makina etkileşimi üzerinedir. Ancak sonrasındaki çalışmaları (özellikle Barriers and Accident Prevention, 2004) kazaların son derece karmaşık olduğuna işaret eder ve insanların çalıştıkları sosyo-teknik sistemlere son derece yakından bakarak, karşılıklı ilişkilerin anlaşılabilir olarak kavranması gerektiğini ileri sürmüştür. Söylediği özetle şudur, artık organizasyonların amacı kazaları önlemek için engeller koymak ve savunma mekanizmaları oluşturmak olmamalıdır. Amaç herhangi bir sapmayı izlemek ve denetlemek üzerine yoğunlaşmalı ve belki de her türden sistemi ve insan hatasını dikkate alacak şekilde yeniden yapılandırmaktır! (10). Kısaca farklı bir üretim yöntemi veya iş örgütlenmesine işaret etmektedir.

Bu bakış açılarının bugün geldiği noktada, işçiyi korumak, koruyabilmek, güvenliğini sağlamamak için bütünsel ve sistematik bir bakış açısının, teknolojik gelişme ve yeniliklerin, iş organizasyonunun kısacası "iş güvenliği"nin zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Eşit ve özgür sosyalist bir toplumun, halen varolan teknoloji ve üretim teknikleriyle bir "sosyalist ekonomi" kuramayacağı açıktır.

Devam edelim...

3. İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Diyoruz

Burada artık bütünlük bir kavram söz konusu. Burada Occupational Health and Safety'nin karşılığı olarak bu kavramı kullanıyoruz. Mesleki Sağlık ve Güvenlik veya İşle İlgili Sağlık ve Güvenlik desek belki daha "doğru" olur denebilir. Ancak bu-



rada da yine yukarıdaki kriterlerin baz alınması gerektiğini düşünüyorum. İşçi sağlığı ve iş güvenliği a. yerleşik b. anlaşılır c. kapsayıcı bir kavramdır. Öte yandan 1973 ve 1974 yıllarında çıkan tüzüklerimizden bugüne hep kullanılagelmiştir. O bakımdan bu kavramı da değiştirmek (İş Sağlığı ve Güvenliği veya İşçi Sağlığı ve Güvenliği) bence doğru olmayacaktır. Burada bazı sendika eğitimlerinde ve toplantılarında rastladığım bir hususun altını çizeyim, bazen bazı sendikacı arkadaşlar “iş güvenliği deyince işin sermayenin güvenliği diyorlar, biz işçinin güvenliğini istiyoruz”. Haklı ve doğru olmakla birlikte kavramın başına “işçi” koyduğumuzda daha sol, daha radikal ve sınıfsal bir kavram olur der anlaşıyor, doğru değil, o bakımdan yukarıda uzun uzadıya açıklamaya çalıştığım gibi, işçinin sağlığı, işin güvenli bir ortamda, kapitalist işin ya tamamen ortadan kaldırılması ya da kapitalist işin sınıf mücadelesiyle mümkün olduğunca “sıkıştırılması” ile güvenli hale getirilmesiyle sağlanır, bu da iş güvenliğidir.

4. Esas Tartışma Konusu Olan “İş Cinayeti-İşçi Cinayeti” Kavramına Gelirsek

Aslında bu tartışmanın yukarıdaki tartışmalarla çok da ilgili olmadığını düşünüyorum. Şöyle bir yanılısına olmasın, sanki “iş cinayeti” egemen sermaye söylemidir de biz buna karşı “işçi cinayeti” kavramını kullanmalıyız gibi bir şey anlaşılmamalı. Burada zaten “cinayet” kavramını egemen dile neredeyse bir mızrak gibi saplayanlar, bu alanda yıllardır mücadele eden işçiler, sendikacılar, akademisyenler, iş müfettişleri, tabipler, mühendis, mimar ve her alandan teknik elemanlar olmuştur. Dolayısıyla ortada zaten küçük de olsa bir kazanım vardır ve “iş cinayeti” kavramı bizim kavramımızdır!

Peki bu tartışma nereden çıktı ve gündemimize girdi? Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi (MSG) son sayısında “Editörden” başlığı altında 6. paragraf “işçi cinayeti” kavramına dair bakışını özetliyor (11):

“6331 Sayılı “İş Sağlığı ve Güvenliği Yasası” bindiği üzere “işçi cinayetlerinin sorumlularını perdelmeye” koyulurken; **“Kuramsal hümanizmanın”**

gölgesinde olup da kendisine işçi sağlığını dert edenlerin bir cenahı da iş kazalarından ve meslek hastalıklarından ölümleri sınıfsal bağlamından kopararak, “işçi cinayeti” kavramı yerine “yaygın kullanımin kabulü yanılısına düşerek” “iş cinayeti” kavramsallaştırmasına varmıştır. Oysa ki; Sınıflı ve sınıfsız toplumlarda “İş” bir üretim organizasyonuyken, “işçi” kendisini de yok edecek olan bir sınıfsallığa gönderme yaparak kapitalizmi hedef alır. Bu nedenle sınıflı toplumlardaki iş kazası “işçi cinayeti” iken, sınıfsız toplumlardaki iş kazası ise “gerçek bir iş kazasıdır”. Çünkü “üretimin toplumsallığı ile temellükün bireyselliği” çelişkisi üzerinden yapılan, “perdelenemez bir toplumsal düzen” tartışmasının zemin tuttuğu kavramsallaştırmadır asıl olan.”

Ayrıca aynı dergide Ramazan Türkmen imzalı “İşçi Cinayetlerinin Politik Ekonomisi” başlıklı son derece kapsamlı ve güzel yazıda maalesef şu ifade yer alıyor (12):

“...egemen algı yağmanın kaynağında iş sürecini görür ve cinayetleri iş cinayeti olarak adlandırır. Sorunun iş sürecinden kaynaklandığını iddia etmek ahlıklarının nedenini makinelerde gören Ludistlerin saflığını tekrar etmekten farklı değildir. Nasıl ki işçilerin, işsizliğinin kaynağı makineler değilse, farklı mülkiyet ilişkilerinde aynı makineler işçilerin daha az çalışmasını sağlayarak onların özgürlük alanlarının gelişmesinin nedeni olacak ise işçi cinayetlerinde de sorunun kaynağında iş süreci yer almaz. Sorun iş cinayeti olarak adlandırmak ölümlerin nedenini barete, maskeye, işçinin dikkatsizliğine, uyanık olamamasına indirgemek demektir.”

Burada ilk yanlış “egemen algının iş cinayeti olarak adlandırması” ifadesi. Egemen algıda böyle bir şey yok! Egemen algıda yavaş yavaş, o da hepimizin ortak mücadelesiyle “iş kazası” yerine “iş cinayeti” kavramının bir kazanım olarak yerleşmesi var. Eğer sayın Türkmen yazısında “iş cinayeti” yerine “iş kazası” deseydi, tamamen doğru bir noktaya temas etmiş olacaktı. Burada sanki iş cinayeti sermayenin söylemi işçi cinayeti ise sınıfın söylemiymiş gibi tamamen yanlış bir algı oluşuyor.

İkinci yanlış ise şu ifade: “Sorunu iş cinayeti olarak adlandırmak ölümlerin nedenini barete, maskeye, işçinin dikkatsizliğine, uyanık olamamasına indirgemek demektir. Ben, İSİG Meclisi’nde



emek harcayan onlarca arkadaşım, bu konuda üretken, mücadele eden emekten yana güçler, hiçbir zaman ölümlerin nedenini barete, maskeye, işçinin dikkatsizliğine vs. indirgemedik ve tam da bununla mücadele ettiğimiz için “iş cinayeti” dedik. İş cinayeti, çünkü işten kaynaklanıyor, iş cinayeti çünkü kapitalist işin doğasından kaynaklanıyor, iş cinayeti çünkü toplumsal ilişkiler ve üretim ilişkilerinin billurlaştığı işyeri ortamındaki o “iş” bir cinayete yol açıyor o yüzden iş cinayeti! Bu konulara dair kapsamlı tartışmaları kitabımda da ele almaya çalışmıştım, sonraki tartışmalarda yararlı olabileceğinden dolayı burada zikrediyorum (13).

İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Meclisi emektarlarından birisi olarak, pek çok tartışmanın da içinde yer alıyorum ve bundan mutluluk duyuyorum. Örneğin e-posta grubumuzda yaptığımız bir tartışmada, bültenlerimizin İngilizce’ye çevrilmesinde “iş cinayeti” kavramını İngilizceye nasıl çeviririz diye tartışmıştık. Örneğin Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK) “Occupational Murder” olarak çevirmişti. Doğru mu? Bilmiyorum. İsterseniz tartışmada ortaya çıkan İngilizce karşılıkları sıralayım ve sonra devam edeyim:

“İş cinayeti”nin İngilizcesi için İSİG meclisinden gelen öneriler şunlardır:

- Industrial murders,
- Occupational murder (DİSK bu şekilde kullanmış),
- Murder at work,
- Corporate crimes,
- Labour murders,
- Occupational homicide,
- Corporate manslaughter,
- Corporate murder,
- Employee murder,
- Labor homicide.

Hangisi doğru? Bilmiyorum, bilmek için de İn-

gilizce konuşulan bir coğrafyada kapitalizme ve onun yarattığı yıkıma (nesnellik) karşı İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği mücadelesi vermek (özel müdahale) ve kavramlarını yaratmak olduğu gerektiğini düşünüyorum. Arkadaşlarla inceliyoruz ve bir fikir birliği içine varmış değiliz. Çünkü birebir çeviri yapmanın doğru olmadığını düşünüyor, her ülkede, aynı dili konuşsa dahi kavramlara yüklenen anlamların farklı olabileceğini düşünüyoruz.

Şu önemlidir; “iş cinayeti” kavramı Türkiye sosyalist hareketi ve işçi sınıfı hareketinin bize hediye ettiği bir kavramdır! Bu hediyein başımızın üzerinde yeri vardır...

Şunun altını çizelim, Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi bu alandaki boşluğu büyük oranda doldurmaya çalışan, muhteşem yazıların yer aldığı, büyük emek ürünü bir dergi. Kitabımı okuyanlar da fark edecektir, o kadar çok makalesini referans gösterdiğimi ben bile anımsamıyorum. Bir başka önemli yanı, bu dergi internetten ücretsiz olarak pdf formatında da rahatlıkla okunabilmekte, bu alanda çalışan herkesin paylaşımına sunulmaktadır. Bir anlamda bizim gibi bu alanda mücadele eden insanların kuramsal yayın organlarından birisidir, tabii ki yalnızca kuramsal yazılar değil saha araştırmaları, tartışmalar, bilimsel araştırmaların da yer aldığı bir dergidir. Dolayısıyla “bizim” diye sahiplendiğimiz bir yayında böylesi bir yazının amacı, bazı eksik ve yanlış olduğunu düşündüğüm ifadelerin yer alması ve ortak bir dil tutturma çabasıdır, yoksa gereksiz bir tartışma yaratmak veya uzatmak değil, bunun altını çizip, derginin yayın kuruluna bu yazım için yaratıkları fırsat için buradan da teşekkürlerimi sunmak isterim.

Uzun uzadıya tartışmaya çalıştım ancak, sonuna gelirse, özetle evet iş cinayeti diyoruz. Herşey bir yana, kavramın genel algıda anımsattığı, düşündürdüğü, akla getirdiği arka plana bakmadan kestirmeci olarak bir kavramın yerine başka bir kavram koyamayız. Dolayısıyla ilk başlangıç noktamıza bir daha gelelim: İş Cinayeti kavramı a. yerleşiklik kazandı mı evet, b. anlaşılır mı evet c. kapsayıcı mı, evet, peki son olarak sınıfsal mı, bizi üretim ilişkilerinin doğasına, kar hırsına, taşeron sistemine, kapitalist sömürü mekanizmalarına vs. vs. götürüyor mu, kesinlikle EVET!



Zira iş cinayeti dediğimizde de aynı iş güvenliği kavramını açıklarken olduğu gibi, işçiye, işçinin korunmasına değil, kapitalist işin doğasından dolayı işçilerin katledilmesine odaklanmış oluyoruz. Aslında burada Marx'ın yöntemini zımnen kullanıyoruz.

Özetin özeti;

Ortak bir dil, ortak mücadele açısından önemlidir. O yüzden de “işçi sağlığı”, “iş güvenliği”, “işçi sağlığı ve iş güvenliği” ve “iş cinayetleri”...

Kaynaklar

1. Gürcanlı, G.E. (2014) “İşçiler Neden Ölmek Zorunda?” <http://ilerihaber.org/yazarlar/emre-gurcanli/isciler-neden-olmek-zorunda/69/>.
2. Gürcanlı, G.E. (2014) “Emeğin Sağlığı ve Güvenliği” <http://ilerihaber.org/yazarlar/emre-gurcanli/emegin-sagligi-ve-guvenligi/42/>.
3. Engels F. (1845). Kişisel Gözlemlerden ve Sağlıklı Kaynaklardan, İngiltere’de Emekçi Sınıfların Durumu, Eriş Yayınları, Birinci Baskı, Ankara, Sayfa 176-206 (Friedrich Engels’in Die Lage der arbeitenden Klasse in England (1845) eserinden).
4. Hovden J., Albrechtsen E., Herrera I.A. (2010). A need for new theories, models and approaches to occupational accident prevention?” Safety Science 48, no 8, 950-956.
5. Guidotti T.L. (2011). Safety, Global Occupational Health içinde, editör: Guidotti T.L, 1. baskı, Oxford University Press, ABD.
6. Heinrich, H. W., 1931, Industrial Accident Prevention, McGraw-Hill, New York, USA.
7. Bird F.E ve Germain G.L (1986) Practical Loss Control Leadership, Int.Loss Control Institute, Georgia, ABD
8. Rasmussen, J. (1990). Human error and the problem of causality in analysis of accidents. Human Factors in Hazardous Situations toplantısında sunulan bildiri. Proceedings of a Royal Society Discussion Meeting.
9. Reason, J. (2000). Human error: models and management. Bmj, 320(7237), 768-770.
10. Holnagel, E. (2004). Barriers and Accident Prevention, Ashgate Pub Ltd.
11. Editörden, (2015). Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi, 53.
12. Türkmen R., (2015) İşçi Cinayetlerinin Politik Ekonomisi, Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi, 53, s:1-9.
13. Gürcanlı, G.E, 2014, İşleneceğini Herkesin Bildiği Bir Cinayetin Öyküsü, Yazılama Yayınevi. ●





İŞÇİ SAĞLIĞI MÜCADELESİ NEREYE ODAKLANMALIDIR?

S. Murat ÇAKIR

İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Meclisi

Son bir, bir buçuk yıldır Ankara merkezli hatta daha da daraltarak söyleyeyim Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi (MSG) Editoryası olarak bir tartışma yürütülüyor. Buna göre çalışırken yaşamını yitiren işçilerin ölümleri “işçi cinayeti” kavramı ile açıklanıyor.

İşçi cinayeti, bir iki internet sitesi – sol çevre tarafından benimsendi ve kullanılmaya başlandı. Ancak sol hareket içinde genel bir kabul görmedi. Takiben 3 Mart eylemlerinde kullanılması üzerine konuya dair görüşlerimizi tekrar ifade ettik. Ancak kişisel gözlemim belki de daha kapsamlı olarak iş cinayetleri ve mücadele üzerine bir yazı kaleme alınarak konuya o zaman bir nokta koymaktı. Çünkü yine bu tartışma bir şekilde önümüze çıkacaktı. Teoriyi küçümsememek gerekiyordu...

Nitekim iki ay evvel İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği (İSİG) Meclisi iç iletişim mail grubunda konu bir vesile ile açıldı ve MSG Editoryası tarafından tartışmaya davet edildik. Farklı yönleriyle yapılan tartışmada görüşlerimizi bildirdik ve MSG Editoryası’ndan bir yanıt gelmedi. Ancak derginin bu sayısının iş-işçi cinayetlerine ayrıldığını öğrendik. Emre Gürcanlı konuya dair İleri Haber’de (1) ortaya koyduğu görüşleri biraz daha genişleten bir yazı kaleme alacak. Benden de sürecin pratik yönünü anlatan bir yazı yazmam istendi. İşçi sağlığı mücadelesine on yıla yakındır emek veren bir arkadaşınız olarak düşüncelerimi paylaşmaya çalışacağım...

Gerçi bir çekincemi belirtmeliyim. O da MSG Editoryası’nın mail grubumuzda tartışmaya davet edip cevap vermemesi ve konuyu dergi gündemi

haline getirmesi. Yani mücadele zeminini kendinin belirlemesi ve belirlediği zemine bizi çekmesi bir eşitsizlik düzlemidir...

İş Kazası, İş Cinayeti...

İş kazası kavramı sermaye ve devleti tarafından kullanılmaktadır. Buna göre işçi ölüm ve yaralanmalarının ana nedeni işçinin dikkatsizliği ve bireysel koruyucuları kullanmamasıdır. Esasen yapılan kamu spotları durumu özetlemektedir. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ile İş Sağlığı ve Güvenliği Genel Müdürlüğü’nün hazırladığı “İş kazası diye bir şey yoktur” başlıklı kamu spotunda¹ büro işçisi kadın “güvenilir bir firmada çalıştığını, yapmaması gereken basit bir hata yapacağını ve bitkisel hayata gireceğini, kendisinin ve sevdiklerinin hayatını mahvedeceğini” belirtiyor. Yani gündelik dilde ifade edersek “patronlar ve şirketleri güvenilirdir ama işçiler aptaldır”...

İş kazası argümanı güncel olarak ülkenin içinde bulunduğu politik konjonktüre ya da kültürel özelliklerine göre de desteklenir. Ülkemizde iktidar partisi temsilcileri çıkar “madenciler güzel öldü”, “ölüm bu işin fitratında var” gibi söylemlerde bulunur. Şimdilerde ise “ülkemizin kalkınması için işçilerimizi feda ediyoruz” derlerse şaşırmanın gerekir (2).²

İşçi hareketlerinin geliştiği dönemlerde devrimciler sermayenin dilinin kullanımının da önüne geçebilirler, onu sınırlandırır ve işçi sağlığı mücadelesini iktidar mücadelesinin bir başlığı haline getirebilirler. Tam da bu noktada iş cinayeti



kavramının yeni icat edilen değil en az 40 yıldır kullanılan bir kavram olduğunu hatırlatmamız gerekir. Örneğin Tüm Öğretmenler Birleşme ve Dayanışma Derneği'nin (TÖB-Der) 1975 yılı tarihli dergisi iş cinayetlerine ayrılmıştır. Yine 1989 Bahar Eylemleri'nde iş cinayetleri hareketin içinde öne çıkan bir başlıktır. Yeraltı Maden-İş Sendikası gerek 1974-1980 dönemi örgütlenmesinde gerekse 1992-1996 dönemi örgütlenmesinde iş cinayetlerinin önlenmesine dair kapsamlı adımlar atmıştır.³

Özetle işçi hareketinin zayıf olduğu dönemlerde “iş kazası” kavramı solda da egemen hale gelmiştir. İşçi hareketlerinin güçlendiği dönemlerde ise birçok alanda olduğu gibi sermayeyi sınırlandıran adımlardan ve iktidar mücadelesinin başlıklarından biri de iş cinayeti kavramı ve mücadelesi olmuştur.

2000'li yıllar ve iş cinayetlerine karşı mücadele
İşçi sağlığı mücadelesinin yükselmesinin 2000'li yıllar ile beraber nesnel ve öznel iki temel belirleyeni var. Nesnel olarak neoliberal sömürge kapitalizminin ülkemizde olgunlaşmasının bir krizi olarak işçi ölümleri, yaralanmaları, sakatlanmalar ve hastalıklar nüfusun çoğunluğunun gündelik yaşamının bir parçası haline getirildi (3).⁴ Bu durumu mücadele içinde “artık işçi ülkesi olduk” esprisiyle özetliyorduk. Yazıda konunun pratik yönüne değineceğimi belirttiğim için bu hususu ayrıntılandırmıyorum...

Öznel olarak ise ortada yükselen bir işçi hareketinden söz edilemez. Öyle ki 28 Şubat darbesi ile birlikte önce Kürt hareketi ardından ölüm oruçları ile sosyalistlere yoğun saldırıların yaşandığı bir dönemdi. Paralel olarak sendikal hareket iyice etkisizleşmişti. Böylesi bir dönemde nesnel koşullara iradi bir müdahale olarak işçi sağlığı başlığı öne çıkarıldı. İlk mücadele alanı Tuzla tersaneleri oldu.

Tuzla tersaneleri: Limter-İş etrafında kümeleyen işçi hareketi⁵ zaman zaman işçi ölümleri karşısında tepkisel refleks veriyordu. Öyle ki 1995 sonrasında itibaren iki üç yılda bir işçi ölümleri karşısında toplu iş bırakma yaşanıyor ve işçiler E-5 karayolunu trafiğe kapatıyordu. Tabi bu tepkiyi sıçratacak bir mücadele düzlemi olmadığı için işçiler çalışmaya geri dönüyorlardı. 2005 yılı ile birlikte ise birleşik bir mücadele ortaya çıktı. İşçi ölümleri zaten “iş cinayeti” olarak nitelendiriliyor devlet ve sermayenin örgütü Türkiye Gemi İnşa Sanayicileri Birliği'nin (GİSBİR) karşı mücadele bayrağı yükse-

liyordu. Bu dönemde iş cinayeti kavramının teorik açıklamasını Yüksel Akkaya Kızıl Bayrak gazetesinde ifade edecekti:

“...Engels'in yerinde ifadesiyle ‘Bir insan, bir başkasına ölüme yol açan bir zarar verdiği zaman buna adam öldürme diyoruz; saldırgan, vereceği zararın öldürücü olduğunu önceden biliyorsa o zaman buna cinayet diyoruz’. İşverenler, doğal olmayan bir ölümle, basit ve önlenabilir bir kazadan koruyamayarak işçileri iş kazaları nedeniyle ölümle karşı karşıya bıraktığı için bu bir cinayettir. Öyle söylendiği gibi basit kaza sonucu ölüm değildir. Engels'in söylemi ile, işverenler, iş kazasında ölen işçileri yaşamın gereklerinden yoksun bırakıp, bu kazalar ile yaşayamayacakları konuma soktuğu için bu bir cinayettir, örtülü, kasıtlı bir cinayettir. Hiç kimsenin kendisini savunmadığı bir cinayettir; kimse katili görmediği için, mağdurların ölümü ‘doğal’ kabul edildiği için de ‘cinayet gibi olmayan cinayettir’, suç bir şeyi yapmaktan çok yapmamaktan kaynaklanmaktadır...” (4)

Vurgu kaza yerine cinayetedir. Öne çıkarılan husus bir sınıfın “burjuvazi”nin diğer sınıfa “proletarya”ya karşı işlediği suçlardan birisidir ve kökeni sermaye düzeninin varlığıdır. O dönemde işçi sağlığı mücadelesinde bulunan tüm emektarlar bu konuda görüş birliğindedir. “İş kazası değil iş cinayeti” bir mücadele sloganı olarak yaygınlaşmaktadır.

Tuzla tersanelerindeki mücadelenin devamına bakalım. 1 Mayıs 2006'da Tuzla tersane işçileri Limter-İş pankartı ardında iş cinayetlerine karşı söylemleri ve baretleri ile yer aldı. Devlet ve sermayenin saldırıları gecikmedi, mücadelenin önünün alınması gerekiyordu. Nitekim Limter-İş Sendikası Genel Başkanı Cem Dinç ve Eğitim Uzmanı Kamber Saygılı “polise mukavemet” gerekçesiyle tutuklandı. Mahkemede konuşan Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nun (DİSK) Genel Sekreteri Musa Çam işçilerin “suç” sayılan taleplerini şöyle özetliyordu (5):

“Pek çok işçinin ölümüne ve yüzlercesinin yaralanmasına yol açan iş koşullarıyla toplama kamplarından farksız olan tersanelerde, iş cinayetlerinin sorumlularının yargılanması. İş güvenliği tedbirlerinin alınması. Uzun çalışma saatlerine son verilmesi. Her tersaneye sağlık ekipmanı sağlanması. Hak ettikleri ücretlerin zamanında ödenmesi. Yatırılmayan sigorta primlerinin yatırılması.”



20 Temmuz 2006'da Cem Dinç ve Kamber Saygılı serbest bırakıldı. İş cinayetlerine karşı mücadele ana başlığıyla sürdürülen pratik 22 Ağustos'ta Dearsan Tersanesi işçisi İbrahim Levent'in⁶ iş cinayetinde katledilmesiyle başka bir boyuta sıçradı. İnsan Hakları Derneği (İHD) İstanbul Şubesi Çalışma Yaşamı Komisyonu'nun yaklaşık 25 bin işçinin çalıştığı Tuzla tersane bölgesine ilişkin açıkladığı raporda, "son 8 ayda 13 işçi, son 50 günde ise 5 işçi yaşamını yitirdiği; yüzlerce işçinin ise yaşanan iş kazaları sonucu sakat kalarak iş hayatlarını devam ettiremez duruma geldiği" belirtiliyordu. Tuzla Türkiye'nin gündemi haline geliyordu.

Bu gelişmeler 21 Eylül 2006'da Limter-İş Sendikası'nın basılmasına ve Genel Başkan Cem Dinç ve Genel Sekreter Zafer Tektaş'ın tutuklanmasına yol açtı. Dosya üzerine gizlilik kararı vardı ve sadece örgüt üyeliğinden tutuklama verildi açıklaması yapıyordu. Sendika üzerinde bir tecrit politikası uygulanmaya çalışıldı. Öyle ki sendikada parmak izi taraması yapılıyor, işçiler sendikaya gitmemeleri konusunda uyarılıyordu. Meşruiyeti güçlendirmek için bazı sendikalar tarafından Limter-İş'i açma ve nöbet tutma eylemleri gerçekleştirildi.

2007 yılının Ekim ayına gelindiğinde ise Limter-İş önderliğinde "Tuzla Tersaneler Bölgesi İzleme ve İnceleme Komisyonu" kuruldu.⁷ Komisyon hazırladığı rapor ile çözüm önerilerini sundu (6). Tabi iş cinayetleri devam etti ve ilki daha etkili olmak üzere 2008 yılının Şubat ve Haziran aylarında Tuzla Havza grevleri gerçekleştirildi. Özellikle Şubat grevine binlerce işçi iş cinayetlerinin sonlandırılması ana talebiyle katıldı. Aynı yıl TBMM'de Tuzla Araştırma Komisyonu kuruldu. Önemi bir sendikanın bürokratlarla değil direkt olarak Meclis'le ve tek tek patronlarla değil tersane işverenlerinin örgütü olan GİSBİR'le masaya oturmasından kaynaklanıyordu (7).⁸

Tersanelerdeki mücadele süreci 2008'in ikinci yarısı ile birlikte sönümlenmeye başladı. Üretimin daralması veya kaydırılması gibi nedenler gerekçe gösterildi. Ancak kişisel kanım şudur: Çok önemli kazanımlar elde edilmiş ve bir deneyim oluşturulmuştur. Ancak kitle hareketi anlamında Limter-İş bölgedeki tüm sosyalist mücadeleyi kapsayıcı bir özellik gösterememiştir. Yine ülke çapında devrimci bir partinin eksikliği işçilerin mücadeleye katılımını sınırlayan, süreksizleştiren ve mücadelenin sıçrayamamasının temel nedenidir...

Kot kumlama, işçi aileleri ve Sendika.Org⁹: Kot kumlama sonucu işçilerde silikozis oluşmasının tespiti 2004 yılına dayanır. Ancak 2006 yılı ile beraber özellikle Yedikule Göğüs Hastalıkları ve Göğüs Cerrahisi Eğitim ve Araştırma Hastanesi'nde tespit edilen silikozis hastalarında artış oldu. Çünkü ünlü markalar için İstanbul'un çevre semtleri (Alibeyköy, Küçüksu, Sultañçifliği, Halkalı) başta olmak üzere Anadolu'nun farklı yerlerinde kot taşlamak amacıyla kumlama ve zımpara atölyeleri hızla çoğalmıştı. Hekimlerin ve bazı sosyalist grupların önderliğinde "Kot Kumlama İşçileri Dayanışma Komitesi" oluşturuldu. Verilen mücadele sonucu Sağlık Bakanlığı Nisan 2009'da yayınladığı bir genelge ile ölümle sonuçlanabilen bir akciğer hastalığı olan silikozise yol açtığı gerekçesiyle her türlü kot giysi ve kumaşlara uygulanan püskürtme işleminde kum, silis tozu veya silika kristalleri içeren herhangi bir madde kullanılmasını yasakladı (8). Ancak eylemler devam etmiş Eylül 2010'dan sonra sigortasız çalıştırılan silikozis işçilerine de sosyal güvenceden yararlanma hakkı tanınmıştır.

Kişisel kanım birçok eksikliğine rağmen yaşanan bu süreç meslek hastalıklarına dair mücadelede egemen olan tanı sistemi oluşturma söylemini aşması ve vurgunun "örgütlenerek önlemeyi yöntem haline getiren bir işçi mücadelesi"nde olduğunu göstermesi açısından önemli bir deneyim olmadır...

Yine ülkemizde bir ilk örgütlenme gerçekleşti. Şimdilerde adı "Adalet Arayan İşçi Aileleri"ne evrilen çalışmanın kökeni 31 Ocak 2008 tarihine dayanıyor. İstanbul Davutpaşa'da maytap atölyesinde meydana gelen patlamada 21 işçi öldü ve yüzlerce kişi yaralandı. Bunun üzerine 1Umut Derneği'nde örgütlenen, patlamada yakınlarını kaybeden işçi aileleri hukuksal olarak bir adalet mücadelesi başlattılar ve İstiklal Caddesi'nde bir süreliğine nöbet eylemi yaptılar. 3 Şubat 2011'de ise Ankara Ostim ve İvedik sanayi sitelerinde peşpeşe patlamalar meydana geldi, 20 işçi öldü ve 43 kişi yaralandı. Davutpaşalı işçi ailelerinin Ostimli işçi ailelerini ziyareti ile beraber yeni bir süreç başladı ve işçi aileleri ile hukuksal davalar Türkiye'nin gündemine geldi. Geline nokta Esenyurt, Kozlu, Güllük vb. birçok yerden aileler sürece katıldı. Her ayın ilk pazar günü Galatasaray



Lisesi önünde Vicdan ve Adalet Nöbetleri tutulmaya başlandı.¹⁰

Kişisel kanım sürece dair birçok eleştiri getirilebilir. Ancak yeni bir sendikal hareketin oluşturulmasında önemli bir ayak olacak işçi ailelerinin de örgütlenmenin içinde olması gerekliliği, bu nöbet ve dava süreçlerinin önemini açıklamaktadır.

Son olarak Sendika.Org'un aylık olarak hazırladığı "İş Kazaları Raporu"na değinelim. 2008 yılında sekiz ay yayınlanan raporlar 2009 Haziranında yeniden yayınlanmaya başlandı. Tabii İSİG Meclisi'nin mücadelesinin oturması ile birlikte gereksizleştiği 2011 yılı Eylül ayına kadar.¹¹ Ancak bu raporları bir üst seviyeye sıçratan 2010 yılı raporudur. Burada istatistik, ilk defa güncel olaylar eşliğinde ve çalışma koşullarına değinilerek açıklanmıştır (9). Tabi bu noktada görülen bir hususu tekrar hatırlatmak gerekir. Alanda verilen mücadeleler ve Kızıl Bayrak'ta ve bir iki yayın organında yayınlanan haberler dışında hakim olan dil "iş cinayeti" değil "iş kazası"dır. Bu anlamda sosyalistlerin ve işçi hareketinin bütünü için hala sermayenin dili aşılamamıştır.

Çözüm önerileri ile pratik yöntem arasındaki açığı kapatmak isteyen bir araç: İSİG Meclisi

Meclis sürecine 2010 yılına ait bir yazıdan alıntı yaparak başlamak istiyorum... "Son dönemde konuya dair (özellikle Tabip Odası öncülüğünde) meslek ve sendikal örgütler sempozyumlar ve çalıştaylar düzenliyor. Ancak bu etkinliklerde işçi sağlığı ve iş güvenliği konusuna dair çok genel çözüm önerileri sunuluyor. Örneğin geçen yıl yapılan "işçi sağlığı ve iş güvenliği platformu" etkinliğinin sürdürülebilirliği sağlanamadı. Sürmeme nedeni ise işçiler dışındaki bileşenlerin aktif olması, işçilerin katılımının süresiz oluşuydu.

Bunun nedeninin çözüm önerileri ile pratik yöntem arasındaki açığı farkından kaynaklandığını düşünüyorum. Çünkü emek örgütleri çok genel bir çerçeve çiziyor ve uzun vadeli çözüm süreçlerine odaklanıyor. Oysa işçiler ve kamuoyu tarafından "en görünür sorunlar kısa vadede en hayati sorunlar" olarak algılanmaktadır. Bu yüzden ilk pratik adımların ve reflekslerin ölümlü, yaralanmalı iş kazalarına ve ölümcül meslek hastalıklarına yoğunlaştırılması gerekmektedir. Böylece işçiler konuyu daha çabuk sahiplenebilir ve konu görü-

nür hale gelebilir. Pratik bu çıkış noktasından genişletilmelidir.

Tuzla ve silikosiz mücadelelerinin daha görünür olmasının esprisi buradadır. Sorunun asıl sahiplerinin sesi, her durumda daha inandırıcı ve daha gerçek olmaktadır...

...Yukarıda dile getirdiğim öneriler çoğaltılabilir ve zenginleştirilebilir. İşçi sağlığı ve iş güvenliği konusu fiili, TİS, yönetmelik, iş kanunu ve anayasal düzeylerde kazanımlarla ilerleyebilir. Ancak temel olan "işçinin işin örgütlenme sürecinin tek belirleyeni olabilmesi" mücadelesidir.¹²

İki vurgu önemliydi. Birincisi yapılan tartışmalar ile yaşam arasındaki açığı farkının çokluğu. Ancak ve ancak pratik mücadelenin birleştiriciliği ve mücadelenin genişletilmesiyle sağlanabilirdi. İkinci olan ise işçi sağlığı mücadelesinin, işçi sınıfının iktidar mücadelesinin bir parçası ve ayrı düşünülemez oluşuydu. Yaşam içinde bu diyalektik bağ nasıl kurabilirdik?

İSİG Meclisi pratiğinin en önemli kazanımı iş cinayetleri raporlarıydı. Sistematiğe getirilen raporlarda kaç işçi, hangi işkolunda, nasıl ölüyorlardı. Cinsiyet, yaş, şehir dağılımları nasıldı. Sendikası-sendikası, göçmen ya da çalışma koşulları neydi. Bu hususlar mücadelenin hareket noktalarını belirleyen ve bütünsel mücadele ile bağları kurabilecek hususlardı.

İstatistik ile bu bağları kurabilmesi, devlet kurumlarının yetersizliğini gösterebilmesi, gelişerek devam eden grafikleşen, broşürleşen şimdilerde ise haritalaşacak ve kamu spotları hazırlayacak bir noktaya evrildi raporlar. Esasen herkesin katılabileceği kadar basit ama etki gücü anlamı ile de bir o kadar da devrimci bir araç oldu.

Alanda yapılan çalışmalar küçük fakat derin bağlar kuruyordu. Her ay raporların işçi sağlığı sorununun yaşandığı bir işyeri önünde ya da bir direniş alanında yapılması mücadelenin yaygınlaşmasına ve somut kazanımlar elde edilmesine yol açtı. İstanbul Çapa Tıp Fakültesi'nde 2012'den bugüne yapılan mücadele durumu özetliyordu: Alanda bulunan sendika, meslek odası, dernek ve öğrencileri içine katan bir çalışma oluşturuyorsunuz. Hepsinin ortak noktasında bulunan ama özerkliğini koruyan bir İSİG Meclisi ile müdahil oluyorsunuz ve bu durumun meşruluğu sorgulan-



miyor. Üç yıllık süreklilik, 6331 Sayılı İSG Yasası'nın uygulanmasına müdahale, kadro sorunu, soruşturma vs. Ama son olarak iş cinayetinde Zafer Açıkgozlu'nun yaşamını yitirdiği kanalizasyon olayının ikincisinin yaşanmasını önlüyorsunuz: Bir binada kanalizasyon birikiyor. Dekanlık temizlik işçilerini görevlendiriyor. İşçiler hayır deyip doktor arkadaşlarıyla olay yerini fotoğraflıyor, İSG uzmanına tutanak tutturuyor ve Dekanlığa gidiyorlar. Nitekim yarım saat sonra asli görevli olan İSKİ çağırılıyor ve temizlik yapılıyor. İşçilerin kendi yaşadıkları soruna müdahale ederken yıllardır söylenen ortak mücadeleye, sendikal bir hareket oluşturmaktan genç bir kadro kuşağının oluşmasına kadar... Mücadelenin öncü unsurlarının bayrağının sosyalizm olduğunu söylemeye gerek var mı?

Sendikal eğitimlerden iş cinayeti yaşanan alanlara gidip rapor tutmaya, tek tek sendika ve meslek odalarını gezmeye hatta tek tek bireylere emek vermeye, aile örgütlenmelerinin oluşumuna omuz atıp işçi sağlığı mücadelesinin görünür olmasına kadar uzana bir mücadele... İnce bir işçilik ve hala devam eden bir süreç...

Eksiklikler yapılanlardan daha çok. Kurumsallaşamama ki en basiti yazılı bir broşürümüz ilk defa Temmuz 2015'te basıldı.¹³ Sendika ve meslek örgütü bağları hâlâ zayıf. Alanı belirlemeye dair araçlar oluşmadı. Özel çalışmalar hayata geçirilemedi. Örneğin hâlâ göçmenler, çocuklar ya da emekliler için süreklileşen bir faaliyet yok. Oysa sömürge kapitalizminin zayıf karınları bunlar...

Kişisel kanım şudur: İSİG Meclisi hala bitmeyen ve hala kurulma faaliyetinde olan bir deneyim. Ama ana vurgu harekete. Bilginin kurumsallaşmasını harekete bağlamanın doğru olduğunu düşünüyorum. Çünkü işçi sağlığı mücadelesinin sıçramasına mı yoksa kavramsal-teorik tartışmalar yapmanın önceliğine mi önem verilmeli sorusuna verilen cevap ilki olmalı. Güncel politik sorun işçi sağlığı mücadelesinin sıçramasıdır ve bugün onun sancılarını yaşıyoruz...

İş Cinayeti, İşçi Cinayeti...

MSG Dergisi için güzellere yapmaya gerek yok. Çünkü hepimiz kaynak olarak yararlanıyoruz ve 2000 yılından beri süregelen çok önemli bir kolektif...

Tam da bu noktada son sayı olan 53. sayının kapağında işçi cinayeti kavramı geçiyor ve Ramazan Türkmen'in kaleme aldığı "İşçi cinayetlerinin politik ekonomisi" yazısı tartışmamızda yer buluyor. Türkmen sekiz sayfa süren yazısında Marks'ın Kapital 1-2-3 ve Engels'in İngiltere'de Emekçi Sınıfların Durumu kitabından referanslar veriyor (10). Yazı Marksizmin genel doğruları üzerinden şekilleniyor, hatırlatmalar yapılıyor. Buraya kadar tamam. Hatta yazının başında 2000'li yıllarda yazılı olarak bildiğim ilk iş cinayeti kavramını kullanan Yüksel Akkaya'nın yukarıda değindiğim Engels'ten alıntısının hemen hemen aynısı Derginin yedinci sayfasında yapılıyor...

Yazının son sözünde ise şu ifadeler yer alıyor:

"Ancak ister bilim ile anlayalım isterse mahkemeye götürülim sorun emek ile sermaye ilişkisinden kaynaklanır. Tüm bu basit gerçeğe karşın ege-men algı yağmanın kaynağında iş sürecini görür ve cinayetleri iş cinayeti olarak adlandırır. Sorunun iş sürecinden kaynaklandığını iddia etmek açıklıklarının nedenini makinelerde gören Ludistlerin saflığını tekrar etmekten farklı değildir. Nasıl ki işçilerin, işsizliğin kaynağı makineler değilse, farklı mülkiyet ilişkilerinde aynı makineler işçilerin daha az çalışmasını sağlayarak onların özgürlük alanlarının gelişmesinin nedeni olacak ise işçi cinayetlerinde de sorunun kaynağında iş süreci yer almaz. Sorunu iş cinayeti olarak adlandırmak ölümlerin nedenini barete, maskeye, işçinin dikkatsizliğine, uyanık olamamasına indirgemek demektir.

Unutmak her şeyi bir sis perdesinin ardına gizler. Unuttuğumuz için işçi cinayetlerinin adı iş cinayetidir." (10)

1. Marksizmin genel doğrularını yazı boyunca tekrarlayıp sondan ikinci paragrafın bir kısmında yazılan bu bölüm ile "işçi cinayeti" kavramı temellendirilemez.

2. Sorunun emek ve sermaye ilişkisi dışında kavrandığını kim savunuyor?

3. İşçinin işin örgütlenme sürecinin tek belirleyeni olabilmesi diye bir ifade kullanmıştım. Buradan ya da üreten biziz yöneten de biz olacağız sloganından sorunun üretim araçlarının mülkiyeti sorunu olduğu anlaşılmıyor mu? Yoksa işçilerin bir sosyal partner olmasını ya da yatay organizasyonlar şeklinde iş örgütlenmesi yapılmasını istediğimizi mi kastediyoruz? Söylediğim açık değil mi?



4- Türkiye’de üniversitelerin inşaat mühendisliği bölümlerinde bile verilen derslerde “iş kazaları- nı önleme ve kontrol temel prensipleri” anlatılır- ken “en son sırada” bireysel koruyucu ve dona- nımların önlem olarak alınması gerektiği ifade edi- lir. Yani devletin üniversitelerinde verilen eğitimde bile teorik olarak en sonda ifade edilen bir husus. Hal böyleyken “Sorunu iş cinayeti olarak adlandı- rarak ölümlerin nedenini barete, maskeye, işçinin dikkatsizliğine, uyanık olamamasına indirgemek demektir” demek işçi sağlığı mücadelesini anlama- mak demektir. Herhangi bir raporumuz bile okun- madı mı?

Tabii bu yazıdan çok ilgimi çeken nokta “Edi- törden” yazıydı. Burada geçen bir paragraf dikkat çekiciydi. “...6331 Sayılı ‘İş Sağlığı ve Güvenliği Yasası’ bilindiği üzere ‘işçi cinayetlerinin sorumlu- larını perdelemeye’ koyulurken; ‘Kuramsal hüma- nizmanın’ gölgesinde olup da kendisine işçi sağlığı- nı dert edinenlerin bir cenahı da iş kazalarından ve meslek hastalıklarından ölümleri sınıfsal bağlamın- dan kopararak, ‘işçi cinayeti’ kavramı yerine ‘yay- gın kullanımın kabulü yanılışına düşerek’ ‘iş cina- yeti’ kavramsallaştırmasına varmıştır. Oysa ki; Sınıflı ve sınıfsız toplumlarda ‘İş’ bir üretim organi- zasyonuyken, ‘işçi’ kendisini de yok edecek olan bir sınıfsallığa gönderme yaparak kapitalizmi hedef alır. Bu nedenle sınıflı toplumlardaki iş kazası ‘işçi cinayeti’ iken, sınıfsız toplumlardaki iş kazası ise ‘gerçek bir iş kazasıdır’. Çünkü ‘üretimin toplum- sallığı ile temellükün bireyselliği’ çelişkisi üzerin- den yapılan, ‘perdelenemez bir toplumsal düzen’ tartışmasının zemin tuttuğu kavramsallaştırmadır asıl olan... (11)

1. Kuramsal hümanizma kavramı okuyanlar tarafından ne kadar anlaşılır bilmiyorum. Ama gündelik dile çevirince kastedilen “Kapital’i pek anlamamışsınız” demek oluyor. Nitekim kavramı takiben sınıfsal bağlamdan kopulduğu belirtiliyor. Mücadele örgütümüz M/L olmadığı için bireysel ifadelerimiz dışında gündelik ortaklaştırıcı bir dili tercih ediyoruz. MSG Editoryası’nın bu eleştiriyi getirmesinde süreci farklı okumamız yatıyor. Sorun yukarıda da belirttiğim gibi işçi sağlığı mücadelesi- nin sıçraması sorunu mu yoksa işçi sağlığı alanında varolan kazanımları savunma sorunu mu?

(İşçi sağlığı alanında liberaller mi öncülük edi- yor? Tabii ki hayır. Böyle bir tehlike mi var? Hayır

çünkü böyle unsurlar mücadele içinde olsa bile öncülüğü alabilecek güce sahip değiller ve ayrıca biz abdestimizden eminiz.)

2. Yaygın kullanımın kabulü iş kazası mı yoksa iş cinayeti kavramı mı? Yazının en başında iş kaza- sı kavramının sermayenin ve devletin dili oldu- ğunu ve mücadelenin zayıfladığı dönemlerde içi- mize kadar sızdığını belirtmiş ve gelişim sürecini anlatmıştım. İş cinayeti kavramı ise işçi sınıfı mücadelesi içinden çıkan bir kavramdır ve hâlââ tam egemen değildir. Kavramın yaygınlaşması sos- yalistlerin söke söke verdiği mücadeleler sonucu olmuştur. İş cinayeti kavramı nasıl “yaygın kabul” olarak değerlendiriliyor?

3. Engels’in “İngiltere’de Emekçi Sınıfın Duru- mu” kitabında ilgili bölüme atfen kaza değil cina- yet kavramını kullanmış ve tek tek işçileri öldüren ama bunu işçi sınıfına dönük saldırısı içinde yapan burjuvazinin fail olduğu vurgusu ile de kavramı iş cinayeti olarak kullanmıştık. Buradan hareketle Çapa örneğinde de verdiğim gibi özünde burjuva- ziye yönelen öznenin yani sınıfın hareketinin bu durumu ortadan kaldıracı olduğunu ifade etmiştik. İş cinayeti kavramından anladığımız buydu.

4. İş cinayetleri mücadele bayrağının oluşma- sında MSG Dergisi’nin de payı büyük. 2013 yılı sonuna kadar katıldığımız ortak etkinliklerde ve yazılan yazılarda Editorya’dan arkadaşlarımız da kavramı iş cinayeti olarak kullanıyordu. Peki o zaman kuramsal hümanizmanın gölgesinde kalıp işçi ölümlerini sınıfsal bağlamından mı koparmıştı MSG? Ne oldu da dün iş cinayeti derken bugün aynı referans noktalarından hareketle işçi cinayeti deyip dün ortak düşünülen insanlara bu eleştiri getiriliyor?

Son Söz Olarak

İşçi sağlığı mücadelesinin sıçramasının yolları nelerdir ve bir bütün olarak işçi sınıfı ve örgütleri “barış mücadelesini” nasıl bir alt ana başlık haline getirir? Soru budur ve enerjimiz buraya odaklan- malıdır...

Kaynaklar

1. Gürcanlı, E. (2015) “İş cinayetleri mi işçi cinayetleri mi”, <http://ilerihaber.org/yazarlar/emre-gurcanli/is-cinayetleri-mi-isci-cinayetleri-mi/1335/>, 21 Haziran 2015.



2. Gürcanlı, E. (2014) "Emeğin Sağlığı ve Güvenliği", <http://ilerihaber.org/yazarlar/emre-gurcanli/emegin-sagligi-ve-guvenligi/42/>, 16 Ağustos 2014.
3. Yalçın, İ. (2014) "AKP tarımda küçük köylülüğü zorla mülksüzleştiriyor", <http://www.sendika1.org/2014/12/akp-tarimda-kucuk-koylulugu-zorla-mulksuzlestiriyor-i-ibrahim-yalcin/>, 13 Aralık 2014.
4. Akkaya, Y. (2006) "İş kazası mı, cinayet mi", http://www.kizilbayrak.org/2006/sikb.06.04/sayfa_11.html, 4 Şubat 2006.
5. <http://bianet.org/biamag/emek/80454-tuzlada-yargi-emniyet-isveren-gudumunde>
6. TMMOB (2008) Tuzla Tersaneler Bölgesi İzleme ve İnceleme Komisyonu, Tuzla Tersaneler Bölgesi'ndeki Çalışma Koşulları ve Önlenabilir Seri İş Kazaları Hakkında Rapor, TMMOB İstanbul İl Koordinasyon Kurulu, İstanbul: Şubat 2008.
7. Meclis Araştırması Komisyonu Raporu, <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem23/yil01/ss295.pdf>, Temmuz 2008.
8. T.C Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü, GENELGE 2009/2.4.
9. Babaş, A. T.; Çakır, M. (2011) İş kazalarına dair mitler ve gerçekler: Öldüren güvencesizliktir..., http://www.guvenlicalisma.org/index.php?option=com_content&view=article&id=456:is-kazalarina-dair-mitler-ve-gercekler-olduren-guvencesizliktir-alp-tekin-babac-s-murat-cakir&catid=151:yazar-arsivi&Itemid=216, 23 Şubat 2011.
10. Türkmen, R. (2015) "İşçi Cinayetlerinin Ekonomi Politikası", Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi, Sayı: 53, S:2-10, 2015., <http://www.ttb.org.tr/MSG/images/files/dergi/53/53.pdf>
11. Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi, Sayı: 53, Editörden, <http://www.ttb.org.tr/MSG/images/files/dergi/53/53.pdf>, S:1, 2015.
- hem oransal olarak ilk kez düşmeye başladı. Konu ile ilgili tablolar için bakınız. İbrahim Yalçın, AKP tarımda küçük köylülüğü zorla mülksüzleştiriyor, <http://www.sendika1.org/2014/12/akp-tarimda-kucuk-koylulugu-zorla-mulksuzlestiriyor-i-ibrahim-yalcin/>, 13 Aralık 2014.
5. Limter-İş'teki kümelenme derken salt sendikal kadroları değil bölgede mücadele eden bütün sol unsurları kastediyorum.
6. İbrahim Levent Dearsan Tersanesi'ne bağlı taşeron Sonay Denizcilik'te çalışan 16 yıllık tersane işçisiydi. Patlamada ağır yaralanıp tedavi gördüğü Güllhane Askeri Tıp Akademisi Hastanesi'nde 26 Ağustos'ta yaşamını yitirecekti. Patlamanın ardından tersane önünde iş cinayetlerini protesto eden Limter-İş'lilere polis müdahale etmiş, sendika yöneticilerini ve üyelerini gözaltına almıştı.
7. Komisyonun kuruluşuna dair Tuzla Tersaneler Bölgesi İzleme ve İnceleme Komisyonu Üyesi Aslı Odman ile yapılan söyleşi. <http://www.milliyet.com.tr/Pazar/HaberDetay.aspx?ArticleID=979264&Date=17.08.2008&Kategori=pazar&Type=HaberDetay&b=%93Tuzla%92da%20kan%20pazarl%FD%F0%FD%20yap%FDI%FDyor%94>, 16 Ağustos 2008.
8. Komisyon konu ile ilgili olarak bir rapor hazırladı. Meclis Araştırması Komisyonu Raporu, <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem23/yil01/ss295.pdf>, Temmuz 2008.
9. Bu dönemde değinemeyeceğim birçok örnek var. Kocaeli Yıldız Sunta işçilerinin mücadelesi, Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası İstanbul Şube kurucularından Gülseren Yurttaş'ın iş cinayetinde ölümü ve takiben mücadeleler, Sosyal Haklar Derneği Hak İhlalleri Raporu vb...
10. Adalet Arayan İşçi Aileleri'nin internet adresinde bakarak süreç ile ilgili olarak daha ayrıntılı bilgi sahibi olunabilir. Bakınız. <http://iscinayetleriniunutma.org/>
11. İş kazaları raporlarını incelemek için bakınız. <http://www.sendika1.org/tag/is-kazalari-raporu/>
12. Ekim 2010. İstanbul Tabip Odası'na verdiğim değerlendirme notundan.
13. 2015 yılı ilk altı ayını kapsayan iş cinayetleri raporu evveli İSİG Kadın Meclisi'nin basılı bir broşürü var. Ancak daha özerk bir çalışma olduğu için bu yazı kapsamında değinmedim...●

Dipnotlar

1. ÇSGB ve İSG Genel Müdürlüğü, **İş kazası diye bir şey yoktur kamu spotu**, <https://www.youtube.com/watch?v=zLiGVqT0GJY>, 4 Şubat 2015.
2. İş kazası kavramının ve alt argümanlarının bir eleştirisi için bakınız. Emre Gürcanlı, **Emeğin Sağlığı ve Güvenliği**, <http://ilerihaber.org/yazarlar/emre-gurcanli/emegin-sagligi-ve-guvenligi/42/>, 16 Ağustos 2014.
3. Elbette bir bütün içinde. Çünkü Yeraltı Maden-İş kapsamlı bir devrim mücadelesinin parçası olmuştur. Anlayışına paralel olarak iş cinayetlerine karşı mücadeleyi işçinin öznesi, belirleyici olduğu bir tarzda ele almıştır. Ama nedense işçi sağlığı mücadelesinde referans verilmiyor ve yaptığı pratikler araştırılmıyor...
4. Bu konuda özellikle kırsal-kentsel nüfus oranlarının objektif bir bilgi oluşturduğunu düşünüyorum. Neoliberal sömürge kapitalizminin uygulanma tarihi olan 1980'den itibaren bugüne kırsal nüfus hem nicel



TÜRKİYE'DE İSG YÜKSEK LİSANS EĞİTİMİNİN MEVCUT DURUMU

Merve ERCAN KALKAN

Veli DENİZ

Kocaeli Üniversitesi Kimya Mühendisliği Bölümü

Özet

Son yıllarda yaşanan çok ölümlü kazalar iş sağlığı ve güvenliği (İSG) sorununu daha görünür ve tartışılır hale getirmiştir. Öyle ki, bazı gazetelerin insan kaynakları sayfalarında yasal mevzuat da dayanak gösterilerek “İş Güvenliği Uzmanlığı” geleceğin mesleği ilan edilmiştir. Bu çalışmada ülkemizdeki lisansüstü İSG eğitiminde gelinen noktanın tartışılması amaçlanmıştır.

Günümüzde üniversitelerin ön lisans, lisans, yüksek lisans ve doktora programlarında İSG eğitimi çeşitli adlar altında verilmektedir. Bugün artık MÜDEK (Mühendislik Eğitim Programları Değerlendirme ve Akreditasyon Derneği) Akreditasyonu kapsamında hemen her mühendislik bölümünde İSG veya benzer derslerin verildiği bilinmektedir. Bu çalışmada, daha çok yüksek lisans eğitiminin üzerinde durulmuştur. Halen, 42 farklı üniversitede; 20 adet tezli ve 43 adet tezsiz İSG yüksek lisans programı yürütülmektedir. Ülkemizde, bu kadar programı nitelikli olarak yürütecek alt yapı ve akademik kadronun mevcut olup olmadığı tartışmalıdır.

Alandaki nitelikli çalışan sayısını artırmaya yönelik olarak düzenlenen bu programların ne kadar amacına ulaştığı ve çıktılarının nasıl ölçüleceği başka bir tartışma konusudur. Bu çalışmada, İSG eğitiminde gelinen durum etik kaygılarla ortaya konularak tartışılmıştır.

Anahtar kelimeler: İş sağlığı ve güvenliği, eğitim, etik

Giriş

Mevzuatta kullanılan adıyla, iş sağlığı ve güvenliği (İSG) kavramı hemen her gün yaşanan kazalarla gündeme gelmekte, bazen madende meydana gelen bir göçük veya patlama, bazen inşaat-tan düşen bir işçi, bazen de amatör kameralara yansıyan herhangi bir güvensiz davranış haber bültenlerine konu olabilmektedir. 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Yasası'nın 6, 7 ve 8. maddelerinde tüm işverenlerin işyerlerinde, iş güvenliği uzmanı, işyeri hekimi ve diğer sağlık personeli görevlendirmek zorunda olduğu belirtilmiştir(1). İşverenler; işyerlerinin tehlike sınıflarını dikkate alarak, çok tehlikeli işyerlerinde A sınıfı, tehlikeli işyerlerinde B sınıfı ve az tehlikeli işyerlerinde ise C sınıfı belgeye sahip iş güvenliği uzmanı ile işyeri hekimi çalıştırmakla yükümlü kılınmıştır. Bu nedenle alanda iş sağlığı ve güvenliğini sağlamaya yönelik nitelikli personel ihtiyacı önemli bir istihdam kaynağı oluşturmıştır.

2004 yılında yapılan bir çalışmada, üniversitelerin teknik bölümlerinde lisans seviyesinde iş sağlığı ve güvenliği eğitimi araştırılmış olup, İSG eğitiminin birkaç üniversite ile sınırlı kaldığı görülmüştür (2). Tablo 1'de 2004 yılında üniversitelerde verilen İSG, İş Hukuku ve Mühendislik Etiği dersleri yer almaktadır.

Tablo-1: Üniversitelerde lisans düzeyinde İSG eğitimi (2)

İSG	İş Hukuku	Mühendislik Etiği
Atatürk Üniversitesi	Cumhuriyet Üniversitesi	Kocaeli Üniversitesi
Kocaeli Üniversitesi	Fırat Üniversitesi	
Marmara Üniversitesi	Kocaeli Üniversitesi	
Yıldız Teknik Üniversitesi	Marmara Üniversitesi	
	Osmangazi Üniversitesi	
Toplam		
4	5	1



2011 yılında ülkemizdeki Kimya Mühendisliği bölümlerinde İSG eğitiminin durumunun incelendiği bir başka çalışmada ise mevcut 31 Kimya Mühendisliği Bölümü, ders planlarındaki zorunlu ve seçmeli İSG dersleri açısından karşılaştırılmıştır (3). Çalışma kapsamında İSG dersi olarak değerlendirilen ve çeşitli adlar altında verilen derslerin listesi aşağıda verilmiştir:

- İş Sağlığı ve Güvenliği/ Kimya Sanayisinde İSG,
- Sanayide Güvenlik,
- Kimyasal Madde Fabrikalarında İşletme ve Çevre Emniyeti,
- Kimya Tesislerinde Operasyonel ve Çevresel Güvenlik,
- Laboratuvar Yönetimi,
- Yangın Güvenliği,
- Çevre ve Güvenlik Mühendisliği,
- Proses Güvenliği ve Tehlike Önleme,
- Proseslerin Güvenliği ve Risk Analizleri,

- Chemical Process Safety,
- Kalite, Çevre, Güvenlik,
- Laboratuvar ve İş Güvenliği.

Araştırma sonuçlarına göre 19 bölümde 23 adet İSG dersi, 8 bölümde İş Hukuku dersi, 6 bölümde Etik/Mühendislik Etiği dersi bulunduğu, 1 bölümde Etik ve İSG derslerinin, 2 bölümde de Etik/İş Hukuku derslerinin birlikte okutulduğu, 5 bölümün web sitesinde ise dersler yer almadığından bilgi edinilemediği belirtilmiştir.

Bugün artık MÜDEK (Mühendislik Eğitim Programları Değerlendirme ve Akreditasyon Derneği) Akreditasyonu kapsamında hemen her mühendislik bölümünde lisans seviyesinde İSG veya benzer derslerin verildiği bilinmektedir (4).

Halk Sağlığı Uzmanları Derneği'nin 2012'de yayınladığı Türkiye Sağlık Raporu'nda, 27 Kasım 2010 tarihinde 27768 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan İş Sağlığı ve Güvenliği Hizmetleri Yönetmeliğinden sonra; 1 Şubat 2012 tarihine kadar 1 kamu (Çaşgem), 9 üniversite, 40 özel eğitim kurumu olmak üzere, toplam 50 merkezde İSG eğitimi verildiği belirtilmiştir (5).

Bu çalışmanın amacı, üniversitelerin iş sağlığı ve güvenliği yüksek lisans programlarında verilen eğitimlerin niteliğinin incelenmesi ve tartışılmasıdır.

Gereç ve Yöntem

Bu çalışma kapsamında, üniversitelerin, ilgili programların ve enstitülerin web sayfaları taranmış ve burada yer alan bilgilerin güncel ve doğru olduğu kabul edilmiştir. İlgili programlar, mevcut öğretim üyesi sayısı, programın tebli ve/veya tezsiz olması ve ilan edilen güncel öğrenci kontenjanları dikkate alınarak sınıflandırılmıştır. Çalışma kapsamında öğrenci kontenjanlarının belirlenmesinde, 2014/15 yılı için web sitelerinde ilan edilen kontenjanlar dikkate alınmıştır (Ek Tablo-1). Web sitesinde kontenjanlar belirtilmemişse, mevcut olması halinde kayıt hakkı kazanan öğrenci sayısı ve ilan edilen ek kontenjan rakamları kullanılmıştır. Bazı bölümlerde ise sadece programın açılması için gerekli en az öğrenci sayısı belirtilmiş olduğundan bu rakamlar değerlendirmeye alınmıştır. Öğrenci sayılarının belirlenmesinde yılda bir kez kayıt dönemi olduğu kabul edilmiştir.

Tablo-2: Kimya mühendisliği bölümlerinde lisans düzeyinde İSG eğitimi (3)

Üniversite	Zorunlu	Seçmeli	Belirsiz
Anadolu Üniversitesi		x	
Ankara Üniversitesi		x	
Atatürk Üniversitesi	x		
Boğaziçi Üniversitesi			x
Cumhuriyet Üniversitesi	x		
Gazi Üniversitesi		x	x
Hacettepe Üniversitesi	x		
Hitit Üniversitesi		x	
İstanbul Teknik Üniversitesi	x		
İstanbul Üniversitesi		x	
Kocaeli Üniversitesi		x	
ODTÜ			x
ODTÜ/KKTC Yerleşkesi		x	
Selçuk Üniversitesi	x		
S. Demirel Üniversitesi	x		
Uşak Üniversitesi		x	
Yıldız Teknik Üniversitesi			x
Bilecik Üniversitesi		x	
Beykent Üniversitesi	x		
Yeditepe Üniversitesi		x	



Bulgular

Disiplinlerarası bir çalışma alanı olan iş sağlığı ve güvenliğine ilişkin yüksek lisans programlarının bugün devlet ve vakıf üniversitelerinin Fen Bilimleri, Sosyal Bilimler ve Sağlık Bilimleri Enstitüleri tarafından, tezli, tezsiz, II. öğretim veya uzaktan eğitim şeklinde yürütülmekte olduğu görülmüştür. Tezli ve tezsiz İSG yüksek lisans programlarına ilişkin detaylı bilgi Tablo 3'te, sadece tezsiz yüksek lisans eğitimi veren programlara ilişkin bilgi ise Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 3 ve 4 değerlendirildiğinde, İSG yüksek lisans programlarında eğitim vermekte olan en az 276 akademisyen bulunduğu ve her yıl en az 349'u tezli ve 1677'si tezsiz olmak üzere toplam 2026 öğrencinin İSG yüksek lisans başvurusu yapması halinde yerleşebileceği yeterli kontenjan bulunduğu görülmektedir. Başka bir deyişle her yıl iki binin

üzerinde İSG yüksek lisans öğrencisinin mezun olması beklenmektedir. Bilgileri mevcut olmayan her programda en az 5 öğretim üyesi bulunduğu ve kontenjan bilgilerine ulaşamayan her programın da en az 10 öğrenci kabul ettiği varsayılırsa, bu durumda en az 371 öğretim üyesi bulunduğu ve 1837'si tezsiz olmak üzere toplamda en az 2266 öğrencinin bir dönemde İSG yüksek lisans eğitimi-ne katılması beklenmektedir. Hem güz hem bahar döneminde öğrenci kabulü yapılması halinde, öğretim üyesinin yükü de öğrenci sayısı ile birlikte iki katına çıkacak, üstelik program henüz mezun vermeden üçüncü ve dördüncü dönem öğrenci alımları ile de mevcut öğrenci sayısı dokuz bini aşacaktır. Bu durumda öğretim üyesi başına yaklaşık 25 öğrenci düşmektedir. Üstelik bazı öğretim üyelerinin 31. Madde görevlendirmesi ile birden fazla programda hizmet vermesi nedeniyle de tahmin

Tablo-3: Tezli ve tezsiz İSG yüksek lisans eğitimi veren üniversite ve enstitüler

Üniversite Adı	Enstitü Adı	Öğretim üyesi Sayısı	Kontenjan (Tezli)	Kontenjan (Tezsiz)
Acıbadem Üniversitesi	Sağlık Bil. Enst	14	5	20
Avrasya Üniversitesi	Sağlık Bil. Enst	5	BY	BY
Aydın Üniversitesi	Fen Bilimleri Enst.	10	150	200
Cumhuriyet Üniversitesi	Fen Bilimleri Enst.	BY	10	40
Çankaya Üniversitesi	Fen Bilimleri Enst.	10	BY	BY
Dokuz Eylül Üniversitesi	Fen Bilimleri Enst.	13	30	30
Fatih Üniversitesi	Fen Bilimleri Enst.	BY	Min20	Min20
Gedik Üniversitesi	Sos. Bilimler Enst	7	19*	117*
Gediz Üniv.	Fen Bilimleri Enst.	14	35	100
Hasan Kalyoncu Üniversitesi	BY	BY	50	50
İst. Sabahattin Zaim Üniversitesi	Fen Bilimleri Enst.	BY	BY	BY
İstanbul Esenyurt Üniversitesi	BY	BY	BY	BY
İstanbul Ticaret Üniversitesi	Fen Bilimleri Enst.	BY	15	25
Kocaeli Üniversitesi	Fen Bilimleri Enst.	6	-	30
ODTÜ	Fen Bilimleri Enst.	16	BY	BY
Okan Üniversitesi	Fen Bilimleri Enst.	12	BY	BY
Üsküdar Üniversitesi	Sağlık Bil. Enst	7	BY	BY
Yeni Yüzyıl Üniversitesi	Sağlık Bil. Enst	13	BY	BY
Yıldırım B. Üniversitesi	Halk Sağlığı ABD	12	5	25
Zirve Üniversitesi G.anteop	Sos. Bilimler Enst	BY	Min10	Min10
Toplam		139	349	667

*Kayıt hakkı kazanan öğrenci sayısı

BY: Web sitesinde konu hakkında Bilgi Yok



Tablo-4: Tezsiz İSG yüksek lisans eğitimi veren üniversite ve enstitüler

Üniversite Adı	Enstitü Adı	Öğretim üyesi	Kontenjan
Adana Bilim ve Teknoloji Üniversitesi	Fen Bilimleri Enstitüsü	13	55
Afyon Kocatepe Üniversitesi	Fen Bilimleri Enstitüsü	BY	60
Aksaray Üniversitesi	Fen Bilimleri Enstitüsü	18	69**
Bülent Ecevit Üniversitesi	Sosyal Bilimler Enstitüsü	6	BY
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi	Fen Bilimleri Enstitüsü	18	BY
Fırat Üniversitesi	Sosyal Bilimler Enstitüsü	20	50
Gaziantep Üniversitesi	Sosyal Bilimler Enstitüsü	BY	46*
Işık Üniversitesi	Fen Bilimleri Enstitüsü	BY	BY
İstanbul Gelişim Üniversitesi	Fen Bilimleri Enstitüsü	BY	BY
İstanbul Kültür Üniversitesi	Sosyal Bilimler Enstitüsü	7	50
İstanbul Üniversitesi	Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi	5	60
İzmir Üniversitesi	Sosyal Bilimler Enstitüsü	BY	30
Karadeniz Teknik Üniversitesi	Fen Bilimleri Enstitüsü, Uzaktan Eğitim	23	50
Marmara Üniversitesi, II. Öğr	Fen Bilimleri Enstitüsü	15	120
Marmara Üniversitesi, Uz. Öğr	Fen Bilimleri Enstitüsü	15	200
Mevlana Üniversitesi	Fen Bilimleri Enstitüsü	BY	100
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi	Fen Bilimleri Enstitüsü	BY	BY
Sakarya Üniversitesi	Sağlık Bilimleri Enstitüsü	12	BY
Selçuk Üniversitesi	Fen Bilimleri Enstitüsü	BY	100
Turgut Özal Üniversitesi	Fen Bilimleri Enstitüsü	BY	50
Uluslararası Antalya Üniversitesi	BY	BY	BY
Yeditepe Üniversitesi	Sağlık Bilimleri Enstitüsü	BY	BY
Yıldız Teknik Üniversitesi	Fen Bilimleri Enstitüsü	BY	20
Toplam		137	1010

* Kayıt hakkı kazanan öğrenci sayısı,

** İlan edilen ek kontenjan rakamları,

BY: Web sitesinde konu hakkında Bilgi Yok.

NOT: Uşak Üniversitesi resmi sitesinde Fen Bilimleri Enstitüsüne bağlı İSG Tezli yüksek programı açıldığı ilan edilmiş olmasına rağmen enstitü sayfasında ilgili bölüme ilişkin bilgiye ulaşılamadığından değerlendirmeye alınmamıştır.

edilen rakamdan daha az öğretim üyesi bulunduğu düşünülmekte ve durum tabloyu daha da ağırlaştırmaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Araştırma kapsamında bugün 20 adet tezli ve 43 adet tezsiz olmak üzere 63 adet İSG yüksek lisans programı bulunduğu görülmüştür. 2012 yılında 9 olan bu rakamın 2015 yılının ilk yarısında 63'e yükselmiş olması iyimser bir yorumla nitelikli iş gücü ihtiyacının karşılanması açısından umut verici olarak değerlendirilebilir. Diğer yandan mevcut akademik personelin lisans, yüksek lisans ve doktora programlarında da görev alabileceği, çeşitli akademik ve idari görevler yürütebile-

ceği düşünüldüğünde, öğretim üyesi başına düşen öğrenci sayısının oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Üniversitelerimizin, yetkin ve yeterli sayıda öğretim üyesi ve alt yapı olmadan, sadece piyasa ihtiyacını karşılamak amacıyla İSG yüksek lisans programları açtığı görülmektedir. Bu durum hem eğitimin kalitesinin düşmesine hem de çok yakın gelecekte piyasanın beklentisi doğrultusunda emeğin ucuzlamasına yol açacaktır.

Birkaç yıl içinde İSG yüksek lisansını tamamlayarak alanda çalışan uzman sayısının on binleri aşması beklenmektedir. Diğer yandan tezli veya tezsiz eğitim yapan bu programların eğitim çıktılarının sorgulanması da gerekmektedir. Lisansüstü eğitimi öğrenciye bir takım temel ve ileri düzeyde



bilgiler kazandırmanın yanısıra bağımsız araştırma yapabilme, yeni bilgi üretebilme, sorgulayabilme, mevcut problemlere çözüm önerisi getirebilme gibi yetkinlikler de kazandırılmalıdır. Lisansüstü eğitim çıktılarının tez (tezsiz programlar için proje) ve yayınlarla desteklenmesi, akademik toplantı, kongre ve sempozyumlarda paylaşılması gerekmektedir. Ancak son yıllarda düzenlenen İSG ve ilgili konuları kapsayan kongre ve sempozyumlarda sunulan bildirilerin sayısı ve niteliği dikkate alındığında ne yazık ki sayıları binlerle ifade edilen yüksek lisans öğrencilerinin pek azının bu tür etkinliklere çalışmalarıyla katkıda bulunduğu görülmektedir.

Her alanda olduğu gibi eğitim alanında da “etik değerler” ve “meslek ilkeleri” üzerine düşünülme ve tartışılmaktadır. Öğrenci sayısının yüksek, ancak alanda deneyimli öğretim üyesi sayısının az olması, İSG yüksek lisansının B sınıfı iş güvenliği sınavına girmek için bir basamak olarak görülmesi ne yazık ki eğitimin çıktılarının yanında amacının da sorgulanmasına neden olmuştur.

Bu çalışmanın yazarları, tezli ya da tezsiz “hak-kıy” yapılan her eğitim faaliyetinin saygıdeğer

olduğunu düşünmektedir. Ancak eğitim amaçlarının ve çıktılarının dürüstçe ortaya konması ve değerlendirilmesi gerekmektedir. Aksi takdirde açılan bu programlar sadece emeğin ucuzlamasına yol açacaktır. Bu gidişle “İSG Uzmanlığı” diplomalarının kiralınması dönemi uzak değildir. Böylesi bir ortamda, iş cinayetlerinin ve ölümlerin devam etmesi kaçınılmazdır.

Kaynaklar

1. 6331 Sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Yasası. RG Tarihi: 20/06/2012, Sayı: 28339.
2. Balıkoğlu Y, Üniversitelerde İSG, Bitirme Projesi, Danışman: Prof. Dr. Veli DENİZ, 2004.
3. Deniz V, “Kimya ve Kimya Mühendisliğinde Sağlık ve Güvenlik Eğitimi”, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi’nde 26 Kasım 2012 tarihinde konferansta sunulmuştur.
4. MÜDEK (Mühendislik Eğitim Programları Değerlendirme ve Akreditasyon Derneği) <http://www.mudek.org.tr/tr/belge/doc.shtm> Erişim Tarihi: 07/07/2015.
5. Halk Sağlığı Uzmanları Derneği Türkiye Sağlık Raporu 2012, ISBN 978-975-97836-2-4.●

Ek Tablo 1: Veri Toplamada Kullanılan Web Adresleri

1. <http://fbe.gediz.edu.tr/Detail/1982013164422163/247/248>
2. <http://fbe.fatih.edu.tr/?yukseklisans,493>
3. <http://fbe.kocaeli.edu.tr/AnabilimDaliAdlari.php>
4. <http://sbe.zirve.edu.tr/tr/tezli-yukseklisans/isgtprogram-tanitimi>
5. <http://enstitu.uskudar.edu.tr/saglik-bilimleri-enstitusu/is-sagligi-ve-guvenligi-yukseklisans-programi>
6. <http://yyuzem.yeniyuzyil.edu.tr/mod/page/view.php?id=3>
7. www.ktu.edu.tr/dosyalar/01_00_00_5e701.docx
8. <http://www.gedik.edu.tr/?sayfa=birimler&icsayfa=birimicerik&tur=akademikbirimler&kategori=enstituler&kategori1=sosyal-bilimler-enstitusu&kategori2=is-sagligi-ve-guvenligi&icerik=is-sagligi-ve-guvenligi>
9. <https://www.okan.edu.tr/sayfa/is-sagligi-ve-guvenligi-yukseklisans-programi-tezsiz>
10. <http://isg.antalya.edu.tr/>
11. http://www.avrasya.edu.tr/sa%C4%9Fl%C4%B1k_bilimleri_enstit%C3%BCs%C3%BC_tezli_tezsiz_y%C3%BCkseklisans_ve_doktora_programlar%C4%B1_kay%C4%B1tlar%C4%B1_baslam%C4%B1st%C4%B1r-415-avrasya_dy-avrasya.html
12. <http://sbe.karaelmas.edu.tr/anabilimdallari.asp>
13. <http://sagbil.yeditepe.edu.tr/yukseklisans.htm>



14. <http://fbe.cankaya.edu.tr/is-sagligi-ve-guvenligi/>
15. http://www.turgutozal.edu.tr/contents/files/katalog_brosur/genel_tanitim_sunumu.pdf
16. <http://auzefisguvenligiyuksek.istanbul.edu.tr/>
17. <http://fbe.gelisim.edu.tr/Haberdetay-730-1-issagligiveguvenligitezsizylprogrami20142015egitimogretimiliguzyariyilikayitlari-.html>
18. <http://fbe.aksaray.edu.tr/111-icerik-yeni-kayit-yaptiracak-tezsiz-yuksek-lisans-ogrencilerinin-ucretleri-hakkinda>
19. http://www.cumhuriyet.edu.tr/dosyaduyuru/fen_bilimleri_enstitusu101eb115150b82eeb26338d41bb350b4.pdf
20. <http://www.fbe.yildiz.edu.tr/duyurular/2014-2015-E%C4%9Fitim-%C3%96%C4%9Fretim-G%C3%BCz-Yar%C4%B1y%C4%B1%C4%B1-Lisans%C3%BCst%C3%BC-Programlar%C4%B1-Kesin-Kay%C4%B1t-Listesi/234>
21. http://fenbilimleri.aydin.edu.tr/wp-content/files/tablo_puanturleri.pdf
22. http://www.acibadem.edu.tr/tr-akademik/enstitu/saglik/yukseklisans/tezli/is_sagligi_ve_guvenligi/Sayfalar/is_sagligi_guvenligi.aspx
23. http://www.isikun.edu.tr/web/419-2157-1-1/isik_universitesi/hakkinda/yonetim_genel_sekreterlik_mali_isler_daire_baskanligi_ogrenci_islemleri_ucretler/yuksek_lisans_ve_doktora_ucretleri
24. <http://www.izmir.edu.tr/sbe/programlar/item/219-sosyal-g%C3%BCvenlik-hukuku,i%C5%9F-sa%C4%9Fl%C4%B1%C4%9F%C4%B1-ve-g%C3%BCvenli%C4%9Fi-tezsiz-y%C3%BCksek-lisans-program%C4%B1.html>
25. <http://uzem.marmara.edu.tr/programlar/yuksek-lisans-programlari/>
26. http://ybu.edu.tr/saglikbil/custom_page-335-tezli-yuksek-lisans.html
27. <http://www.hku.edu.tr/Vitrin/Yuksek-Lisans-Programlari-Ozel-Ilani/753/>
28. <http://mevuzem.mevlana.edu.tr/genel.asp?Seo=programlar&UID=SE0Cp0l4L0pjK3C3Zry9hSbuzc96urj82jCEyR6gLcicDRNuu2>
29. <http://ohs.metu.edu.tr/>
30. <http://portal.firat.edu.tr/WebPortal/?BirimID=393>
31. <http://www.isgad.ogu.edu.tr/>
32. <http://www.iku.edu.tr/7/1331/is-sagligi-ve-guvenligi.html>
33. http://sagbil.sakarya.edu.tr/sites/sagbil.sakarya.edu.tr/file/2014-2015_Egitim_Ogretim_Yili_Guz_Yariyili_Saglik_Bilimleri_Enstitusu_Ogrenci_Alim_Ilani.pdf
34. <http://mu.edu.tr/Icerik/Duyuru/basin.mu.edu.tr/2014-2015%20genel%20G%C3%BCz%20D%C3%B6nem%20C5%9Eartlar%20Ve%20Kontenjanlar%C4%B1%20TC.pdf>
35. <http://www.izu.edu.tr/tr-TR/fbe/AmacHedef/75/80/EbsFile.aspx>
36. <http://www.adanabtu.edu.tr/tr/detay.aspx?pageId=85>
37. <http://www.esenyurt.edu.tr/sayfa/is-sagligi-ve-guvenligi-anabilim-dali-programlari/is-sagligi-ve-guvenligi-anabilim-dali/374>
38. http://www.gantep.edu.tr/ab/index.php?bolum=&bolum_id=2020
39. <http://www.ticaret.edu.tr/tr/Sayfa/Akademik/Enstituler/FenBilimleriEnstitusu/Doktora>
40. http://www.fbe.deu.edu.tr/ProgramList.aspx?BOL_KOD=ISG
41. <http://www.aku.edu.tr/web/Sayfa.aspx?ID=57JQM25NDAU029732AQ101>
42. <http://www.selcuk.edu.tr/dosyalar/files/102/Fen%20Bilimleri%20Enstit%C3%BCs%C3%BC%202014-2015%20Bahar%20YY%20Tezsiz%20YL%20%C4%B0lan%C4%B1.pdf>

YAYIN KURALLARI

KİTAP TANITIMI



"BOLŞEVİKLER VE İŞÇİ DENETİMİ. 1917'den 1921'e DEVLET VE KARŞI DEVRİM"

"Bolşevikler ve İşçi Denetimi-1917'den 1921'e Devlet ve Karşı Devrim" (Maurice Brinton , İngilizce'den Çeviren: Necmi Erdoğan , Birinci Basım: Temmuz 1990, Ayrıntı Yayınevi)

Teoriye olan ihtiyaç ile tarih çalışmasının gerekliliğini önemseyenler için ...

"İşçi denetimi" ni sadece özgül ve çok sınırlı tarihsel bağlamlarda kullanılacak bir slogan diye değil, daima yeni bir toplumsal düzenin geçerli temeli olarak gören ve hatta görmeyenler için de okunmasının bir birikim olacağı inancıyla ...

(L. KOŞAR)

Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi (MSG), kendi disiplini ile ilgili olabilecek derlemeler, araştırmalar, literatür özetleri ve gündemi belirleyen olaylar ve tartışmalara ilişkin görüş ve değerlendirmeleri yayınlayan bilimsel bir dergidir. Türk Tabipleri Birliği tarafından yayımlanır.

MSG, ICMJE tarafından belirlenen standartları ve TTB Yayın Etiği Bildirgesi ilkelerini benimser. Ayrıntı için web sayfasına (<http://www.ttb.org.tr/MSG>) bakınız MSG'de yazılar belirli başlıklarda yayımlanır (ayrıntı için; web sayfasına bakınız) ve web sayfası aracılığı ile gönderilir.

Başvurusu kabul edilen yayın türleri (ayrıntı için; web sayfasına bakınız):

- I. Özgün araştırma
- II. Araştırma raporu (ön rapor)
- III. Bakış / Görüş
- IV. Yorum
- V. Editöre mektup
- VI. İşyeri hekimleri ve işçi sağlığının diğer disiplinlerinden derlemeler
- VII. Diğer

Dergiye gönderilen yazılar öncelikle Editörler tarafından bir ön değerlendirmeye alınır. Bu ön değerlendirme sonrası Yayın Kurulu ve gerektiğinde Danışma Kurulu incelemesinden geçerek yazı hakkında karar verilir. Araştırmalar en az iki, ihtilaf durumunda üç hakeme gönderilir. Gelen görüşlere göre yayın kurulunda değerlendirme yapılır.

Yazım Kuralları:

Derginin yazı dili Türkçe'dir. Yazılar Türk Dil Kurumu tarafından belirlenen dil bilgisi ve yazım kurallarına uygun olmalıdır.

Yazı bölümleri:

Yazılar Windows tabanlı Microsoft Word programı ile her kenarından 3'er cm boşluk kalacak şekilde, 2 satır aralıklı olarak tüm bölümler dahil 15 sayfayı aşmayacak şekilde yazılmalıdır. Yazının sayfaları aşağıdaki bölümlere ayrılmalıdır.

1. Başlık sayfası: Bu sayfada yazının başlığı, yazarlar ve bağlı oldukları kurumlar, yazarların iletişim bilgileri (telefon numarası ve e-posta adresi) olmalıdır. Makalelerin hakemler tarafından tarafsız değerlendirmelerini sağlamak amacıyla makale metninde çalışmanın yapıldığı kurum veya çalışmayı yapan araştırmacıların kimliğinin bulunmamasına dikkat edilmelidir.

2. Özet sayfası: Bu sayfada araştırma makaleleri için sadece Türkçe ve İngilizce özet yer almalıdır. Araştırma makalesi olmayan yazılar için özete gerek yoktur.

Türkçe ve İngilizce özet: Özetlerden her biri 250 sözcüğü geçmemeli, açık ve anlaşılır biçimde çalışmayı özetlemelidir. Amaç, gereç ve yöntem, bulgular, sonuç (title, purpose, material and method, results, conclusion) bölümlerine ayrılmış olmalıdır.

Anahtar sözcükler (key words): Türkçe ve İngilizce 2-5 kelime İndeks Medicus konu ve bölüm başlıklarına uygun olarak belirtilmelidir.

3. Metin sayfası: Özgün araştırmalar için yazıda şu bölümler bulunmalıdır: Giriş, Gereç ve Yöntem, Bulgular, Tartışma, Sonuç ve Öneriler, Kaynaklar.

Kaynakların metin içinde gösterimi: Kaynaklar metin içinde kullanım sırasına göre numaralandırılmalı ve cümlelerin sonunda noktalama işaretinden sonra parantez içinde bu numara ile belirtilmelidir. Birden fazla kaynak belirtilecekse numaralar arasına virgül konmalıdır.

Kaynak listesi: Kaynaklar yazının sonunda teşekkür bölümünden sonra metindeki sıralamaya ve numaralandırılmaya uygun olarak yazılmalıdır. Kaynak yazımında aşağıda belirtilen gösterim kullanılmalıdır. Yazar sayısı 3'ten fazla ise ilk üç yazar yazıldıktan sonra "ve ark." kısaltması kullanılmalıdır. Dergi adları "İndex Medicus" a göre kısaltılmalıdır.

Makale için; Gürçanlı GE, Müngen U, Akad M. "Construction equipment and motor vehicle related injuries on construction sites in Turkey" Industrial Health 2008;46(4):375-388.

Kitap için; Akkurt İ. "Mesleki Solunum Hastalıkları" Türk Tabipleri Birliği Yayınları, Ankara, 2007.

Kitap içinde bölüm gösterimi: Ünlütürk Ulutaş Ç. "Evin İç İşyeri: Ev Hizmetleri, Ücretli Emek ve Göçmen Kadın Emegi" İçinde: S.Dedeoğlu ve M.Yaman Öztürk (Der). Kapitalizm, Ataerkillik ve Kadın Emegi. SAV Sosyal Araştırmalar Vakfı Yayınları, İstanbul, 2010.

İnternette kitap ve web sitesi: T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı. "Çalışma Hayatı İstatistikleri 2011" http://www.csgeb.gov.tr/csgebPortal/ShowProperty/WLP%20Repository/csgeb/dosyalar/istatistikler/yabanciizgin_2011 (15/3/2013)

4. Tablolar / Şekiller / Resimler / Grafikler sayfası

5. Çalışmanın ana hatları: Bu sayfada çalışma/yazı ile ilgili kilit noktalar vurgulanmalıdır. Bu bölüm beş cümleden fazla olmamalıdır.



türk tabipleri birliği
mesleki sağlık
ve
güvenlik dergisi

turkish journal of
occupational
health and
safety

● İşçi Cinayetlerinin
Politik Ekonomisi
● Madenlerde
İş Kazaları
● Antikapitalist
Paradigma ve
İşçi Denetimleri
● Sağlık
Çalışanlarında
İş Kazası
● Dr. Coşkun Canvar
İşçi Sağlığı
Mücadelesi
● Kapitalizm
Doğa Yıkımları
ve Toplum Sağlığı

EMEK-GÜCÜ
KÂR
P-M-P'(P+ΔP)
ARTI-DEĞER
P-M...R...M'-P'(P+ΔP)
İŞÇİ SAĞLIĞI
İŞÇİ CİNAYETLERİ

turkish medical association

ISSN 1302 - 48 - 41 Ocak 2014 sayı 48 Ocak 2014

53

türk
me
gü

turkish journal of
occupational
health and
safety

● Meslek Hastalıkları
Tanımı
● Meslek Hastalıkları
Ekonomi Politikası
● Meslek Hastalıkları
Tanı Sistemleri
● Yuvarlak Masa
Tartışmaları

turkish medical association

ISSN 1302 - 48 - 41 Ocak 2014 sayı 49 Ocak 2014

51-52

türk
me
gü

turkish journal of
occupational
health and
safety

● Devlet Bütçesi
● Ulusal İstihdam
Stratejisi
● Gezi Direnişi ve
İşçi Sınıfı
● Maden
Katliamları
● Maden Sektöründe
İşçi Sağlığı
ve Güvenliği

turkish medical association

ISSN 1302 - 48 - 41 Ocak 2014 sayı 50 Ocak 2014

49-50

türk
me
gü

turkish journal of
occupational
health and
safety

● İnşaatlarda İşçi
Cinayetleri:
Ölüm ve Yaralanma
Analizleri
● İnşaat İşçilerinin
Olmayan(!)
Meslek Hastalıkları
● İnşaat İskolunda
Sendikasızlık
ve Yeni
Örgütlenme
Arayışları
● İnşaat İşçilerinin
Fili Mücadelerleri
ve Gelecek
Hedefleri
● Risk Analizine
Eleştirel Bakış

turkish medical association

ISSN 1302 - 48 - 41 Ocak 2014 sayı 51 Ocak 2014

48